

T.C.
İSTANBUL MEDENİYET ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ ve EDEBİYATI ANABİLİM DALI

NAZM-I RİSÂLE-İ RÛMÎ AHMED'İN DİLİÇİ ÇEVİRİ
BAĞLAMINDA İNCELENMESİ

Yüksek Lisans Tezi

ESMA ERBİL

TEMMUZ 2020

T.C.
İSTANBUL MEDENİYET ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ ve EDEBİYATI ANABİLİM DALI

NAZM-I RİSÂLE-İ RÛMÎ AHMED'İN DİLİÇİ ÇEVİRİ
BAĞLAMINDA İNCELENMESİ

Yüksek Lisans Tezi

ESMA ERBİL

DANIŞMAN

PROF. DR. SADIK YAZAR

TEMMUZ 2020

İMZA SAYFASI

Esma Erbil tarafından hazırlanan “Nazm-ı Risâle-i Rûmî Ahmed’in Diliçi Çeviri Bağlamında İncelenmesi” başlıklı bu yüksek lisans tezi Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalında hazırlanmış ve jürimiz tarafından kabul edilmiştir.

JÜRİ ÜYELERİ

İMZA

Tez Danışmanı:

Prof. Dr. Sadık YAZAR

Kurumu: İstanbul Medeniyet Üniversitesi

Üyeler:

Prof. Dr. Ayşe Banu KARADAĞ

Kurumu: Yıldız Teknik Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Hakan AYDEMİR

Kurumu: İstanbul Medeniyet Üniversitesi

Tez Savunma Tarihi: 14/07/2020

BİLDİRİM

Hazırladığım tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu, akademik ve etik kuralları gözeterek çalıştığımı ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt ederim.

Esmâ ERBİL

Danışmanlığını yaptığım işbu tezin tamamen öğrencinin çalışması olduğunu, akademik ve etik kuralları gözeterek çalıştığını taahhüt ederim.

Prof. Dr. Sadık YAZAR

ÖNSÖZ

Aynı dilde yeniden söylemek veya sözcüklemek anlamına gelen diliçi çevirinin son zamanlarda çeviribilim alanında önemli bir yeri olduğu anlaşılmıştır. Diliçi çeviriler kendi içlerinde çeşitlilik göstermektedir. Bunlardan biri de nesirden nazma “akd” usulü ile yapılan çevirilerdir. Özellikle Osmanlı Anadolu sahasında mensur eserlerin nazma aktarılması yaygın olarak icrâ edilmiş hatta bu durum “nazma çekme geleneği” olarak klasik Türk edebiyatında yerini almıştır. Bu türde kaleme alınmış bir diliçi çeviri örneği ise Akhisarlı Rûmî Ahmed Efendi’nin XVI. yüzyıl sonu XVII. yüzyıl başında yazdığı *Risâle-i Rûmî* isimli eserinin Nazm-ı Risâle-i Rûmî isimli diliçi çevirisidir. Eserin çeviribilim zaviyesinden ele alınmasının hem Türk edebiyatı hem de çeviribilime katkı sağlayacağını temenni ediyoruz.

Bu çalışmanın oluşmasında emeği geçen pek çok kişiye müteşekkirim. Her şeyden önce danışmanlığımı kabul ederek önerdiği kaynaklar, yaptığı yönlendirmeler ve tez süresince her zaman teşvik edici konuşmaları ile çalışmanın başından sonuna kadar ilgisini hiçbir zaman üzerimden eksik etmeyen ve ufkumu açan çok kıymetli hocam Prof. Dr. Sadık Yazar’a gönülden teşekkür ederim. Çalışkanlığı, bitmeyen enerjisi, özverisi ve örnek davranışları ile kendisinin öğrencisi olduğum için kendimi çok şanslı hissediyorum.

Ayrıca değerli vakitlerini ayırarak tezime katkı sağlayan Prof. Dr. Ayşe Banu Karadağ ve Dr. Öğretim Üyesi Hakan Aydemir hocalarımıza; tezde incelenen eserin bir diğer nüshasını bizlerle paylaşan Doç. Dr. Ferdi Kiremitçi’ye; yüksek lisans döneminde derslerinde bulunduğum ve kendilerinden istifade etme fırsatı elde ettiğim Prof. Dr. İsmail Güleç ve Doç. Dr. Güler Doğan Averbek’e; lisans döneminde kendilerinden ders alma şerefine ulaştığım Prof. Dr. Orhan Bilgin’e, hem lisans hem de yüksek lisansta maddi manevi destekçim olan Abdullah Esen’e teşekkürü bir borç bilirim. Çalışmalarına sağladıkları ortamlar ve olanaklar dolayısı ile Süleymaniye Kütüphanesi’ne, İSAM’a ve bu kurumların yardımsever çalışanlarına; desteklerinden dolayı Atatürk Kültür Merkezi’ne teşekkür ederim.

Son olarak tez yazım aşamasında maddi manevi desteklerini üzerimden eksik etmeyen Hatice ve Recep Erbil'e, her zaman yanımda olan anne ve babama; tezin oluşmasında kıymetli tavsiyeleri ve teknik konulardaki yardımları ile yoğunluğuna rağmen hep destekçim olan sevgili eşim Arif Erbil'e gönülden teşekkür ediyorum.

ÖZET

NAZM-I RÎSÂLE-İ RÛMÎ AHMED’İN DİLİÇİ ÇEVİRİ BAĞLAMINDA İNCELENMESİ

Erbil, Esmâ

Yüksek Lisans Tezi, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı

Danışman: Prof. Dr. Sadık Yazar

14 Temmuz, 2020, 271 Sayfa

Osmanlı Anadolu sahası diliçi çeviri ürünlerini ele alan bu çalışmada; XIV. yüzyıldan XIX. yüzyıla kadar olan zaman diliminde üretilmiş mensurdan manzuma aktarılan diliçi çeviriler tanıtılmış; örnek olarak Akhisarlı Rûmî Ahmed’in *Risâle-i Rûmî* isimli mensur eserinin manzum diliçi çevirisi, çeviribilim disiplinininden faydalanılarak incelenmiştir.

Üç bölümden oluşan bu çalışmada, araştırmanın amacının ve yönteminin izah edildiği, “diliçi çeviri” kavramının tartışıldığı ve literatürünün ortaya konduğu bir giriş bölümü bulunmaktadır. Birinci bölümde; konuyla ilgili yapılan araştırmalar neticesinde klasik Türk edebiyatı’nda diliçi çeviriye örnek olabilecek nesirden nazma aktarılmış 30 adet manzume tanıtılmıştır.

Çalışmanın ikinci bölümünde ise mensur kaynak eser ve diliçi çevirisi olan *Nazm-ı Risâle-i Rûmî Ahmed* isimli manzumenin metinlerine yer verilmiştir. Üçüncü ve son bölümde ise *Nazm-ı Risâle-i Rûmî Ahmed* kaynak eserle karşılaştırılarak diliçi çeviri bağlamında incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: çeviribilim, diliçi çeviri, ilmi hal, Nazm-ı Risâle-i Rûmî Ahmed.

ABSTRACT

AN INVESTIGATION OF NAZM-I RÎSÂLE-İ RÛMÎ AHMED IN THE CONTEXT OF THE INTRALINGUAL TRANSLATION

Erbil, Esma

Master's Degree Thesis, Turkish Language and Literature Major

Thesis Advisor: Prof. Dr. Sadık Yazar

14 July, 2020, 271 Pages

In this study, intralingual translations that were written in verse form in between the fourteenth- and nineteenth-centuries in the Ottoman Anatolian field are presented. As a sample case, I examine poetic intralingual translation of a prose religious manuel (*ilmihal*), titled *Risâle-i Rûmî* and penned by Akhisarlı Rûmî Ahmed, by using methods of the Translation Studies.

This study, which consists of three chapters, begins with explaining the purpose and methods of the research in the Introduction. In this Introduction, the concept of "intralingual translation" and the related literature are addressed. In Chapter One, as a result of the research on the subject of the study, thirty intralingual translations, which were translated from prose to verse, in classical Turkish literature are introduced.

In the second chapter, I prepare the transliterations of both the source text in prose and the target text in verse. In Chapter Three, *Nazm-ı Risâle-i Rûmî Ahmed* is compared with its source text and examined in the context of intralingual translation.

Keywords: translation studies, intralingual translation, religious manuel (*ilmihal*), Nazm-ı Risâle-i Rûmî Ahmed.

İÇİNDEKİLER

BİLDİRİM	iv
ÖNSÖZ	v
ÖZET.....	vii
ABSTRACT.....	viii
İÇİNDEKİLER	ix
KISALTMALAR	1
TABLolar LİSTESİ.....	2
0. GİRİŞ.....	6
0.1. ÇALIŞMANIN AMACI VE YÖNTEMİ.....	6
0.2. DİLİÇİ ÇEVİRİ KAVRAMI VE DİLİÇİ ÇEVİRİ ÜZERİNE YAPILAN ARAŞTIRMALARIN TANITIMI.....	9
0.2.1. Diliçi Çeviri Kavramı.....	9
0.1.1. Diliçi Çeviri Araştırmalarının Tanıtımı	13
0.1.2. Osmanlı Diliçi Tercüme Faaliyetleri Üzerine Yapılan Araştırmaların Tanıtımı	21
0.2. OSMANLI DÖNEMİNE DAİR ÇEVİRİ ARAŞTIRMALARI LİTERATÜRÜ.....	23
1. BÖLÜM I.....	41
1.1. OSMANLI TERCÜME GELENEĞİNDE DİLİÇİ ÇEVİRİ ÖRNEKLERİ: AKD USÛLÜ İLE NESİRDEN NAZMA AKTARILANLAR.....	41
1.1.1. Mes'ûd bin Ahmed (1350'den sonra), Manzum Kelile ve Dimne Tercümesi.....	43
1.1.2. Muhammed (XIV-XV), Işk-nâme.....	45
1.1.3. Hatîboğlu (ö.1430'dan sonra), Letâyif-nâme.....	49
1.1.4. Hatîboğlu (ö. 1430'dan sonra), Nazm-ı Makâlât-ı Hacı Bektâş-ı Velî	51
1.1.5. Hatîboğlu (ö. 1430'dan sonra) Ferah-nâme	52
1.1.6. Muhyiddin Mehî (ö. 1468'den sonra), Müfid	54
1.1.7. Firdevsî-i Rûmî(ö. 1512'den sonra), Vilâyet-nâme-i Hacı Bektâş-ı Velî.....	57

1.1.8.	Güvâhî (ö. 1526'dan sonra), Pendnâme	59
1.1.9.	Yetîm (ö. 1552), Lüccetü'l-ahbâr.....	60
1.1.10.	Nidâî (ö.1567'den sonra), Dürr-i Manzum	61
1.1.11.	Cemâlî (ö. 1578'den sonra), Risâle-i Durûb-ı Emsâl.....	63
1.1.12.	Hüseyin Bin Ahmed Sirôzî (ö. XVI. yüzyıl), Kitâb-ı Câmîü'l-Envâr 'Alâ Tefsîri'l-İhlâs	64
1.1.13.	Adı Bilinmeyen Nâzım-mütercim (XVII. yüzyıl veya sonrası), Nazm-ı Risâle-i Rûmî	65
1.1.14.	Bahtî (ö. 1642'den sonra), Manzume-i Vasiyyet-nâme-i Birgivî	65
1.1.15.	Vardarlı Fazlî (ö. 1636'dan sonra), Mahzenü'l-Esrâr	69
1.1.16.	Kuloğlu Şeyh Hacı İlyâs (ö. 1658), Dîvân-ı Mesâbih.....	70
1.1.17.	Simkeş-zâde Feyzî (ö. 1691), Cevabnâme-i Mevlânâ-yı Mukaddis	73
1.1.18.	Simkeş-zâde Feyzî (ö. 1691), Mi'râc-nâme-i Resûl-i Ekrem	75
1.1.19.	Hıfzî (ö.1730'dan sonra), Manzûme-i Emsâl.....	77
1.1.20.	Râşih (ö.1776), Ashâb-ı Kehf Mesnevisi	79
1.1.21.	Şumnulu Hâfız Hilmi Efendi (ö. 1785'ten sonra), Tecvid-i Manzum .82	
1.1.22.	Şumnulu Hâfız Hilmi Efendi (ö. 1785'ten sonra), Manzûme-i Şurûtu's-Salât.....	84
1.1.23.	Dârendeli Bekâyî (ö. 1789'dan sonra), Nazm-ı Battal-nâme.....	85
1.1.24.	Dârendeli Bekâyî (ö. 1789'dan sonra), Kitâb-ı Kerbelâ	87
1.1.25.	Mehmed Şerîfî (ö. 1844), Tuhfe-i Şerîfî	91
1.1.26.	Ramazanzâde Abdünnâfi İffet Efendi (ö.1891), Kitâb-ı Nâfi'ü'l-Âsâr Nevbâve-i Simârü'l Esmâr.....	93
1.1.27.	Üsküdarlı Mustafa Efendi (ö.?), Mecmuatü't-Tıb	95
1.1.28.	Ruhsatî(ö. 1911), Manzum Uğru ile Kadı Hikayesi.....	96
1.1.29.	Hamâmi-zâde Mehmed İhsân (ö. 1948), Dîvân-ı İhsân	98
1.1.30.	İhramcı-zâde İsmâil Hakkı Toprak (ö. 1969), Mevlid-i Şerîf.....	99
2.	BÖLÜM II	103
2.1.	İLMİHAL GELENEĞİ, MENSUR VE MANZUM METİN.....	103
2.1.1.	Osmanlı'da İlmihal Geleneği	103
2.1.2.	Mensur Risâle-i Rûmî, Nüshası ve Müellifi.....	106
2.1.3.	Manzum Eserin Nüshalarının Tanıtımı	108
2.1.4.	Manzum Metnin Şekil Özellikleri.....	110
2.1.5.	Manzum Metnin Muhteva Özellikleri.....	121
2.1.6.	Manzum Metnin Nâzım-Mütercimi	125

2.1.7. Kaynak ve Diliçi Çeviri Metnin Transkripsiyonu.....	126
3. BÖLÜM III.....	167
3.1. NAZM-I RİSÂLE-i RÛMÎ’NİN DİLİÇİ ÇEVİRİ BAĞLAMINDA İNCELENMESİ	167
3.1.1. Metin Türü	168
3.1.2. Skopos Teorisi.....	171
3.1.3. Teknik Çeviri	172
3.1.4. Nâzım-Mütercim ve Metin Türü İlişkisi	174
3.1.5. Diliçi Çevirinin Dört Parametresi	186
3.1.6. Çeviri Mikrostratejileri.....	192
SONUÇ	241
KAYNAKÇA.....	246
ÖZGEÇMİŞ	269

KISALTMALAR

a.g.e.: Adı geçen eser

a.g.m.: Adı geçen makale

a.g.t.: Adı geçen tez

a.g.y. Adı geçen yazar

AKM: Atatürk Kültür Merkezi

bkz.: Bakınız

bs: Baskı

c.: Cilt

Fak.: Fakülte

haz.: Hazırlayan

Hz.: Hazret, Hazreti

İMU: İstanbul Medeniyet niversitesi

.: Ölüm

s.: Sayı

TDE: Türk Dili ve Edebiyatı

TDK: Türk Dil Kurumu

TDV: Türkiye Diyanet Vakfı

TTK: Türk Tarih Kurumu

TÜBA: Türkiye Bilimler Akademisi

: Üniversite, Üniversitesi

Yay.: Yayını, yayınları

YL: Yüksek Lisans

yy.: Yüzyıl

TABLÖLÄR LİSTESİ

Tablo 2.1. Kapalı Hece İçin Arapça-Farsça Kelimelerin Tercih Edildiğini Gösteren Örnek 1.....	111
Tablo 2.2. Kapalı Hece İçin Arapça-Farsça Kelimelerin Tercih Edildiğini Gösteren Örnek 2.....	111
Tablo 2.3. Kafiye Türleri ve Görüldüğü Beyit Sayısı.....	117
Tablo 2.4. Redif Türlerinin Dağılımı.....	117
Tablo 2.5. Türlerle Göre Rediflerin Listesi.....	118
Tablo 2.6. Manzumedeeki Tarsi Örneğı.....	120
Tablo 3.1. Nazm-ı Risâle-i Rûmî'deki Açık Anlatım Örneğı.....	179
Tablo 3.2. Nazm-ı Risâle-i Rûmî'deki Kısa-Öz Anlatım Örneğı 1.....	180
Tablo 3.3. Nazm-ı Risâle-i Rûmî'deki Kısa-Öz Anlatım Örneğı 2.....	181
Tablo 3.4. Eksiltelen Kısmın Daha Önce Manzumede Geçtiğı Beyit.....	181
Tablo 3.5. Nazm-ı Risâle-i Rûmî'deki Doğru Anlatım Örneğı.....	183
Tablo 3.6. Bilgi Parametresi Örnekleri.....	187
Tablo 3.7. Zaman Parametresi Örnekleri	188
Tablo 3.8. Kültür Parametresi Örnekleri.....	190
Tablo 3.9. Birim Eksiltmesi Örneğı.....	193
Tablo 3.10. İsim Cümlesi Eksiltmesi Örnekleri 1.....	194
Tablo 3.11. İsim Cümlesi Eksiltmesi Örneğı 2.....	194
Tablo 3.12. İsim Cümlesi Eksiltmesi Örneğı 3.....	195
Tablo 3.13. Fiil Cümlesi Eksiltmesi Örneğı 1.....	195
Tablo 3.14. Fiil Cümlesi Eksiltmesi Örneğı 2.....	196

Tablo 3.15. Arapça Dua Eksiltmesi Örnekleri.....	197
Tablo 3.16. Arapça-Farsça Kökenli İsim ve İsim Tamlaması Eksiltmeleri.....	198
Tablo 3.17. Türkçe Kökenli İsim ve İsim Tamlaması Eksiltmeleri.....	198
Tablo 3.18. Arapça-Farsça Kökenli Sıfat ve Sıfat Tamlaması Eksiltmeleri.....	198
Tablo 3.19. Türkçe Kökenli Sıfat ve Sıfat Tamlamaları Eksiltmeleri.....	199
Tablo 3.20. Fiil ve Fiilimsi Eksiltmesi Örneği 1.....	199
Tablo 3.21. Fiil ve Fiilimsi Eksiltmeleri.....	199
Tablo3. 22. Edat ve Bağlaç Eksiltmeleri.....	200
Tablo 3.23. Zamir Eksiltmeleri.....	200
Tablo 3.24. Zarf Eksitmeleri.....	200
Tablo 3.25. Beyit Ekleme Örneği 1.....	203
Tablo 3.26. Beyit Ekleme Örneği 2.....	203
Tablo 3.27. Beyit Ekleme Örnekleri 3.....	204
Tablo 3.28. İsim Cümlesi Ekleme Örnekleri 1.....	205
Tablo 3.29. İsim Cümlesi Ekleme Örneği 2.....	206
Tablo 3.30. İsim Cümlesi Ekleme Örneği 3.....	206
Tablo 3.31. Fiil Cümlesi Ekleme Örneği 1.....	206
Tablo 3.32. Fiil Cümlesi Ekleme Örneği 2.....	207
Tablo 3.33. Kelime ve Kelime Grubu Eklemeleri.....	208
Tablo 3.34. Fiilimsi Eklemeleri.....	208
Tablo 3.35. Arapça-Farsça Kökenli İsim ve İsim Tamlaması Eklemeleri.....	208
Tablo 3.36. Türkçe Kökenli İsim ve İsim Tamlaması Eklemeleri.....	209
Tablo 3.37. Sıfat Tamlaması Eklemeleri.....	209
Tablo 3.38. Sıfat Eklemeleri.....	210
Tablo 3.39. Zamir Eklemeleri.....	210
Tablo 3.40. Edat Eklemeleri.....	210
Tablo 3.41. Bağlaç Eklemeleri.....	210
Tablo 3.42. Nidâ Edatı Eklemeleri.....	211

Tablo 3.43. Arapça- Farsça Kökenli Zarf Eklemeleri.....	211
Tablo 3.44. Türkçe Kökenli Zarf Eklemeleri.....	212
Tablo 3.45. Açıklama Örneği 1.....	213
Tablo 3.46. Açıklama Örneği 2.....	213
Tablo 3.47. Özetleme Örneği 1.....	214
Tablo 3.48. Özetleme Örneği 2.....	215
Tablo 3.49. Anlam Aktarımı Örneği.....	216
Tablo 3.50. İsim Cümlesinin Fiil Cümlesine Dönüştürülmesi Örneği 1.....	217
Tablo 3.51. İsim Cümlesinin Fiil Cümlesine Dönüştürülmesi Örneği 2.....	218
Tablo 3.52. Fiil Cümlesinin İsim Cümlesine Dönüştürülmesi Örneği.....	218
Tablo 3.53. Sıfat Tamlamasının Dönüşmesi.....	219
Tablo 3.54. Zamirlerin Dönüşmesi.....	219
Tablo 3.55. Cümle Çatısının Dönüşmesi.....	220
Tablo 3.56. Bileşik Fiilin Basit Fiile Dönüşmesi.....	220
Tablo 3.57. Basit Fiilin Bileşik Fiile Dönüşmesi.....	221
Tablo 3.58. Takdim-Tehir Örneği 1.....	222
Tablo 3.59. Takdim-Tehir Örneği 2.....	223
Tablo 3.60. Cümle ve Cümle Gruplarının Aynen Aktarılması.....	224
Tablo 3.61. Arapça-Farsça Kökenli İsim Soylu Kelimelerin Aynen Aktarılması Listesi.....	225
Tablo 3.62. Türkçe Kökenli İsim Soylu Kelimelerin Aynen Aktarılması Listesi....	226
Tablo 3.63. Tamamı Türkçe Kelimelerden Oluşan Fiil Soylu Kelimelerin Aynen Aktarılması.....	227
Tablo 3.64. Arapça-Farsça Kökenli Kelime İle Yapılan Bileşik Fiillerin Aynen Aktarılması.....	228
Tablo 3.65. İsim Soylu Türkçe Kelime/leri Arapça-Farsça Kökenli Kelime/ler İle Karşılama Listesi.....	228
Tablo 3.66. Fiil Soylu Türkçe Kelime/leri Arapça-Farsça Kökenli Kelime/ler İle Karşılama Listesi.....	229
Tablo 3.67. İsim Soylu Türkçe Kelimeyi/Eki Türkçe Kelime/ler İle Karşılama Listesi.....	230

Tablo 3.68. Fiil Soylu Türkçe Kelimeyi Türkçe Kelime/ler İle Karşılama Listesi...	231
Tablo 3.69. Fiil Soylu Türkçe Kelimeyi Türkçe Kelime/ler İle Karşılama Örneği...	231
Tablo 3.70. İsim Soylu Arapça-Farsça Kökenli Kelimeyi Arapça-Farsça Kökenli Kelime/ler İle Karşılama Listesi.....	231
Tablo 3.71. Fiil Soylu Arapça-Farsça Kökenli Kelime/leri Arapça-Farsça Kökenli Kelime/ler İle Karşılama Listesi.....	233
Tablo 3.72. İsim Soylu Arapça-Farsça Kökenli Kelimeyi ve Eki Türkçe Kelime/ler ve Ek İle Karşılama Listesi.....	234
Tablo 3.73. Arapça-Farsça Kökenli Kelime/leri Türkçe Kelime/ler İle Karşılama Örneği.....	234
Tablo 3.74. Fiil Soylu Arapça-Farsça Kökenli Kelimeyi ve Eki Türkçe Kelime/ler ve Ek İle Karşılama Listesi.....	235
Tablo 3.75. Kaynak Metindeki Eşanlamlı ve Yakınanlamlı Kelimelerden Sadece Biri İle Karşılama Listesi.....	235
Tablo 3.76. Birden Fazla Eşanlamlı veya Yakınanlamlı Kelime İle Karşılama Listesi.....	236
Tablo 3.77. Cümle, Kelime veya Kelime Grubunun Zamir ile Karşılanması Listesi.....	237
Tablo 3.78. Zamirin Cümle veya Kelime Grubu İle Karşılanması Listesi.....	238

0. GİRİŞ

0.1. ÇALIŞMANIN AMACI VE YÖNTEMİ

Nazm-ı Risâle-i Rûmî Ahmed’in Diliçi Çeviri Bağlamında İncelenmesi başlığını taşıyan bu çalışmada, çeviribilim alanında “intralingual translation” olarak bilinen diliçi çeviri kavramının ve uygulama alanlarının çerçevesinin çizilmesi; XIV. yüzyıldan XIX. yüzyıla kadar Osmanlı Anadolu sahasının zengin bir kaynağı olan nazma aktarma biçimindeki diliçi çevirilerin tanıtımının yapılması ve bunlar arasından seçilen bir örneğin incelenmesi amaçlanmaktadır.

Osmanlı Anadolu sahasında Batı Türkçesi ile üretilen diliçi çevirilerin ele alındığı bu çalışmanın iki temel amacı bulunmaktadır. Bunlardan ilki klasik Türk edebiyatı ürünlerinin azımsanmayacak kadar geniş bir kısmının çeviri ürünlerden oluştuğunu, sadece diliçi çeviriler bazında incelendiğinde bile bunların ne kadar çok olduğunu ortaya koymaktır. Bunların diğeri ise hem klasik Türk edebiyatı ürünleri olmaları hem de çeviri olmaları bakımından disiplinlerarası bir incelemenin gerekliliğini vurgulamaktır.

Dillerası ve diliçi olarak ikiye ayrılan çeviri faaliyetleri, bu çalışmada diliçi çeviri ile sınırlandırılmıştır. Ayrıca çalışmada Osmanlı’nın geniş coğrafyasına yayılan çeviri eserlerden sadece XIV. ve XIX. yüzyıl arasında Batı Türkçesi ile üretilen klasik Türk edebiyatı diliçi çeviri ürünleri ele alınmıştır. Konu biraz daha daraltılarak bu eserlerden sadece nesirden nazma aktarmaların tanıtımı yapılmıştır.

İncelediğimiz manzumenin mensur kaynak eseri olan *Risâle-i Rûmî*, XVI. yüzyılın ikinci yarısı ve XVII. yüzyılın başlarından itibaren Birgivî ve Kadızâde’nin eserleri ile yaygınlık kazanan ilmihal geleneği ürünlerinden biridir. Gerek kaynaklarda verilen bilgiler gerekse kütüphanelerdeki kataloglardan, bu geleneğin ürünlerinin çokça okunduğu gözlemlenmiştir. Aynı zamanda, ilmihal, akâid ve fıkıh konulu, halkın din bilgisini artırmak için kaleme alınan eserlerin çocukların ezberleme ve öğrenmelerini

kolaylaştırmak adına nazma çekildiği de anlaşılmıştır. Diliçi çeviri olarak değerlendirilebilecek olan nazma çekme pratiği, Osmanlı toplumunda yaygınlık kazanarak gelenek haline gelmiştir. Fakat nazma çekilerek üretilen bu ürünler çeviribilim zaviyesinden henüz akademik bir çalışmaya konu olmamıştır. Bu çalışmada, *Risâle-i Rûmî* isimli mensur kaynak eserin nazmedilmiş hali olan *Nazm-ı Risâle-i Rûmî Ahmed*, çeviribilim metodlarıyla incelenmiştir.

Tez önerisi sunulmadan önce yaptığımız araştırmalar sonucunda, ilmihal geleneğini temsil eden bir eser olması ve başka bir çalışmaya konu olmaması dolayısıyla *Nazm-ı Risâle-i Rûmî Ahmed*'i tezimiz için tercih ettik. Çalışmamızın başlarında Süleymaniye Kütüphanesi Fatih 5379 numarada bulunan nüshası üzerinde eseri incelerken çalışmamızın sonlarına doğru Ferdi Kiremitçi tarafından Taner Artvinli nüshasının tespit edilip tanıtıldığı fark edilmiştir. Kiretmiçi'den temin edilen Taner Artvinli nüshası ile daha evvel tespit ettiğimiz Fatih nüshası esas alınarak eserin tenkitli metni kurulmaya çalışılmıştır.

Üç bölümden oluşan bu çalışmada “diliçi çeviri” kavramının tanıtıldığı ve literatünün ortaya konduğu bir giriş bölümü bulunmaktadır. İki kısımdan oluşan “Giriş” bölümünde öncelikle diliçi çeviri kavramı ve gerek Batı’da gerekse Osmanlı’da diliçi çeviri örnekleri üzerine yapılan araştırmalar tanıtılmış ve değerlendirilmiştir. Daha sonra Osmanlı’da genel olarak çeviri, çeviri uygulamaları ve tarihi üzerine yapılan tartışmalar ve çalışmalar zikredilmiş, böylece Osmanlı tercüme geleneği hakkında genel bir tablo çizilmeye çalışılmıştır. Bu bölümde yapılan literatür taraması ile araştırmamızda hangi boşluğu doldurmaya gayret ettiğimiz gösterilmeye çalışılmıştır.

Birinci bölümde Osmanlı döneminde üretildiği tespit edilen nesirden nazma aktarma “akd” yöntemi ile kaleme alınan 30 adet diliçi çeviri örneği tanıtılmıştır. Bu eserleri tespit ederken takip edilen yöntem ise şu şekildedir:

- Çalışmanın kapsamı XIV-XIX. yüzyılları arasında Batı Türkçesi ile üretilen diliçi çeviriler olduğu için bu eserler tespit edilirken Türkiye’deki yazma eser kütüphanelerinden istifade edilmiştir.
- Bunun yanında İSAM’da yer alan Türkiye Kütüphaneleri veritabanından, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi’nin madde başlıkları ve madde

içerikleri kısmından, son olarak da Google Akademi veritabanından aramalar yapılmıştır.

- Ayrıca bu kaynaklar tarandıktan sonra bizzat Süleymaniye Kütüphanesi'ne gidilerek bu kuruma ait Türkiye'deki yazma eser katalogları taranmış ve diliçi çeviri örneği olabileceğini düşündüğümüz Türkçe manzum eserlerin sebep-i telif, sebep-i nazm ve hâtime gibi kısımları okunarak diliçi çeviri niteliğinde olan eserler tespit edilmeye çalışılmıştır.
- Araştırmalar yapılırken tercih edilen kelimelerin, “diliçi çeviri” kavramını ve manzum diliçi çeviriyi kapsamasına özellikle dikkat edilmiştir. Bunun için “nazma çek-”, “nazma aktar-”, “nazma getir-”, “nazma geçir-“, “nazma diz-”, “nazmet-”, “nazmeyle-”, “nazm-ı” kelimeleri ile arama yapılmıştır.
- Tespit edilen eserler, muhtevaları doğrudan edebiyatla ilişkili olup olmaması dikkate alınmaksızın çalışmada değerlendirmeye tabi tutulmuş ve kronolojik olarak tanıtılmıştır.
- Tanıtılan manzum diliçi çevirilerin önce nâzım-mütercimlerinin ismi daha sonra sırayla ölüm tarihi ve eser ismi verilmiştir. Ardından eserin nâzım-mütercimi, varsa kaynak eser ve müellifi hakkındaki bilgiler aktarılmış, en son olarak da çeviri eser tanıtılmıştır. Eserin şekil özellikleri verildikten sonra manzumeyi diliçi çeviri olarak değerlendirmemizi sağlayan hususiyetlere dikkat çekilmiştir.

Bu bölüm için araştırmalarımızı zorlaştıracak bazı durumlarla da karşılaşmıştır. Kütüphane kataloglarında, pek çok manzum diliçi çevirinin telif eser olarak veya “nazm” kelimesi kullanılmaksızın kaydedilmesi ve yapılan çalışmalarda çalışmanın “nazm” veya “çeviri” kavramlarını kullanmadan başlıklandırılması bu eserlerin tespitini zorlaştırmıştır. Bu sebeple yapılan tarama ile tespit edilen eserlerin tam ve eksiksiz olduğunu söylemek mümkün değildir.

İkinci bölümde, öncelikle incelediğimiz eserin temsil ettiği Osmanlı'da ilmi hal geleneği ve mensur eserin müellifi hakkında bilgi verilmiş daha sonra da incelediğimiz manzumenin Fatih 5379 numaralı nüshası ve Taner Artvinli nüshası tanıtılmıştır. Ardından tenkitli metni oluşturulan manzumenin şekil ve muhteva

özellikleri zikredilmiş, manzum eserin nâzım-müterciminin kim olduğu tartışılmıştır. Son olarak kaynak metnin matbu nüshaya dayalı metni Latinize edilmişken nazma aktarma biçimindeki çevirisinin ise iki nüshaya dayalı tenkitli metni kurulmuştur.

Üçüncü ve son bölümde *Nazm-ı Risâle-i Rûmî Ahmed* isimli eser, metin türü ve mütercimin amacı doğrultusunda belirlediği çeviri yöntemleri bağlamında değerlendirilmiştir. İnceleme yapılırken çeviribilim alanından yazınsal metin türü için Katharina Reiss’ın üçlü tasnifi ve çeviri amacı için Hans J. Vermeer’in “skopos” kuramından yararlanılmıştır. Bunun yanında “skopos” teorisi ile ilintili olarak Karen Korning Zethsen’in diliçi çeviri incelemeleri için önerdiği bilgi, zaman, kültür, mesafe isimli dört paramatresinden de faydalanılmıştır. Son olarak, manzumede uygulanan çeviri mikrostratejileri detaylı bir şekilde ele alınarak nâzım-mütercimin metin türü, metin biçim ve üslubu, çeviri amacı ve hedef okur için tercih ettiği çeviri yöntemleri değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Gerek diliçi gerekse dillerarası olsun klasik Türk edebiyatı çeviri ürünlerinin değerlendirilirken çeviribilim metotlarından da faydalanılmasının daha sağlıklı bilgiye ulaşmayı sağlayacağına inanmaktayız. Bu çalışmanın, eksiklerine rağmen klasik Türk edebiyatı ve diğer disiplinlere bir nebze de olsa katkı sağlamasını temenni ederiz.

0.2. DİLİÇİ ÇEVİRİ KAVRAMI VE DİLİÇİ ÇEVİRİ ÜZERİNE YAPILAN ARAŞTIRMALARIN TANITIMI

0.2.1. Diliçi Çeviri Kavramı

Diliçi çeviri, bir eserin farklı sözcüklerle yazıldığı dilde yeniden ifade edilmesi demektir. Bu terim ilk kez Roman Jakobson’un 1959 yılında yazmış olduğu *On Linguistic Aspects of Translation*¹ makalesinde teorik ve dilbilimsel bir bakış açısı ile ele alınmıştır. Jakobson çeviribilimin uygulamalı alanını üç kısma ayırıp bunları “dillerarası” (gerçek anlamda çeviri), “diliçi” (açıklama) ve “göstergelerarası” (dönüştürme) şeklinde tasnif etmiştir. Makalede diliçi çeviri kavramını, bir dil göstergesini aynı dilin farklı

¹ Roman Jakobson, “On Linguistic Aspects of Translation”, Achilles Fang ve diğerleri. *On Translation*, Cambridge, Mass (1959): 232-239.

göstergeleriyle yeniden yazmak olarak tanımlamıştır. Bu makale sayesinde çeviribilim alanında ilk kez teorik olarak çeviri sınıflandırması yapılmıştır. Bu sınıflandırmadan yola çıkarak bazı araştırmacılar çeviribilim alanının biraz daha genişletilmesi yönünde görüşler öne sürmüş, bazı araştırmacılar ise diliçi çeviri etkinliğini çeviribilime dahil etmedikleri için Jacobson'un bu tasnifine katılmamışlardır.

Öncelikle çeviribilim açısından yapılan bu tasnifin yeteri kadar kapsayıcı olmadığını düşünenlerden bahsetmek gerekirse bu konuyu tartışan isimlerden biri Theo Hermans'tır. Çalışmasında Jacobson'un üçlü tasnifini eleştiren Gideon Toury, Jacques Derrida gibi isimlerin görüşlerini de ele alarak Jacobson'un kendi içinde tutarsız olduğunu belirtmiştir.² Henrik Gottlieb de Jacobson'un şemasını şöyle bir tablo ile daha kapsamlı hale getirmeye çalışmıştır:³

1) Göstergelerarası Çeviri

a- Diliçi Çeviri (örn. Türkçe bir dizinin işitme engelliler için Türkçe altyazı ile desteklenmesi)

b- Dillerarası Çeviri (örn. İngilizce bir dizinin Türkçe altyazı ile desteklenmesi)

2) Göstergeleriçi Çeviri

a- Diliçi Çeviri (örn. Osmanlı Türkçesi ile yazılmış bir eserin günümüz Türkçesi ile sadeleştirilerek yazılması)

b- Dillerarası Çeviri (örn. İngilizce bir romanın Türkçeye aktarılması)

Jacobson'nun teorisine karşı çıkanlardan bu kategorinin çok kapsayıcı olmadığını düşünenlerin yanında diliçi ve göstergelerarası çevirinin çeviribilime dahil edilmesi taraftarı olmayan araştırmacılar da bulunmaktadır. Örneğin; çeviriyi sadece bir dilden başka bir dile aktarım olarak değerlendiren Adem Ceyhan, diliçi çeviriyi çeviri olarak kabul etmemektedir.⁴ Brian Mossop da benzer şekilde diliçi çeviriyi bir çeviri etkinliği olarak görmemektedir. Mossop yeniden sözcüklemenin bir metni başka bir dile aktarmaya yani dillerarası çeviriye benzemediğini, bu yüzden bu eyleme başka bir isim

² Theo Hermans, "Translation As Institution", *Benjamins Translation Library: Translation As Intercultural Communication*, ed. Mayr Snell Hornby 20 (1995): 17-18.

³ Henrik Gottlieb, "Multidimensional Translation: Semantics Turned Semiotics", *EU-High-Level Scientific Conference Series, MuTra* (2005): 36.

⁴ Âdem Ceyhan, "Tarihi Manzum Metinleri Nesre Çevirme Meselesi: Belig'in Gül-i Sad-Berg'i Örneği" 9/1 (2011): 104-140.

verilmesi gerektiğini savunmuş ve *intralingual translation* yerine metni yeni bir yere taşıma anlamına gelen *cislation* teriminin kullanılmasını önermiştir.⁵

Diliçi çevirinin çeviribilimin bir unsuru olması gerektiğini düşünen araştırmacılar ise diliçi çeviri kavramına doğrudan temas edip Jacobson'un -kasten veya değil- dillerarası çeviriyi "gerçek çeviri" olarak ifade etmesi ve diliçi ve göstergelerarası çeviriyi ise sanki dillerarası çevirinin alt dalı gibi göstermesine karşı çıkmışlardır. Bu araştırmacılar her ne kadar çeviri denilince ilk önce akla farklı dilden başka bir dile yapılan aktarım gelse de zaman, mekan, kültür gibi pek çok farklılıklardan dolayı bir dilden yine aynı dile farklı göstergelerle yapılan aktarımların çeviribilimde önemli bir yere sahip olduğunu savunmuştur. Onlara göre bu iki alanın da en az dillerarası çeviri gibi araştırılmaya ve çeviribilim alanında incelenmeye ihtiyacı vardır. Bu bağlamda Mona Baker diliçi çevirinin yeteri kadar çalışılmadığını, aslında eski Yunan'da bile çokça diliçi çeviri örneklerinin olduğunu ve bunların incelenmesi gerektiğini vurgulamıştır.⁶

Çeviribilimin alanını genişleterek diliçi çevirinin tanımı üzerinde duran önemli isimlerden biri Karen Korning Zethsen'dir. Zethsen diliçi çevirinin dillerarası çeviriye göre gölgede kaldığını ve her ne kadar teoride çeviribilime dahil edilse de araştırmacılar tarafından çok da çalışılmak istenmediğini, bu sebeple de bu alanın geri planda kaldığını belirtmiştir.⁷ Zethsen çalışmalarında diliçi çevirinin tanımı, çeviribilimdeki yeri, uygulama alanları ve mikrostratejik özellikleri üzerinde durmuştur. Ona göre diliçi çeviri, aynı dilin lehçesel, zamansal ve metin türü açısından değişen yönlerini aynı dilde yeniden yazmaktır.⁸ Ayrıca Steiner'in görüşlerine katılan araştırmacı dillerarası çeviride yer alan çeviri stratejileri, çeviri sorunları ve eşdeğerlik tartışmalarının diliçi çeviri için de geçerli

⁵ Brian Mossop, "Intralingual Translation: A Desirable Concept?", *Across Languages and Cultures* 17/1 (2016): 1–24. Bu kavram ilk olarak 2011 senesinde Hırvat akademisyen Igor Grbić tarafından önerilmiştir. Bkz: Andrew Chesterman, Moving conceptual boundaries: so what?, içinde *Moving Boundaries in Translation Studies*, ed. Helle V. Dam, Matilde Nisbeth Brogger, Karen Korning Zethsen (London: Routledge, 2018): 5.

⁶ David Connolly ve Alike Bacapoulou-Halls, "Greek Tradition", *Routledge Encyclopedia of Translation Studies*, ed. Mona Baker - Gabriela Saldanha (Londra, New York: Routledge, 2009) 418-427; Mona Baker, *Routledge.(2001). Encyclopedia of Translation Studies* (Routledge, 2001) xvii.

⁷ Karen Korning Zethsen, "Beyond translation proper—Extending the field of Translation Studies", *TTR: traduction, terminologie, rédaction* 20/1 (2007): 281–308.

⁸ Karen Korning Zethsen - Aage Hill-Madsen, "Intralingual Translation And Its Place Within Translation Studies—A Theoretical Discussion", *Meta: Translators' Journal* 61/3 (2016): 692-708. Karen Korning Zethsen - Aage Hill-Madsen, "Intralingual Translation And Its Place Within Translation Studies—A Theoretical Discussion", *Meta: Translators' Journal* 61/3 (2016): 692-708. Bu makale temel alınarak diliçi çeviriyi kavramsal olarak ele alan bir başka çalışma için bkz.: Aslı Kalem Bakkal, "Intralingual Translation Has No Name in Turkey: Conceptual Crowdedness in Intralingual Translation", *transLogos Translation Studies Journal* 2/2 (2019): 48-69.

olduğunu, bu yüzden de çeviribilime dahil olması gerektiğini savunmuştur.⁹ Bunun yanında diliçi çevirinin kapsamını da ifade ederek aynı eserin farklı gruplara ulaşabilmesi için diliçi çeviriye başvurulduğunu dile getirmiştir. Zethsen diliçi ve diller arası çeviride en temel farkın “milli dil” olduğunu düşünmektedir. Ona göre diliçi çeviride iki farklı dil kodu olsa da bunlar milli diller arasında değildir, bu yüzden diliçi çeviri daha çok zamana, metin türüne ve erek okuyucuya göre şekillenmektedir. Zethsen buna ek olarak dillerarası ile diliçi çeviri arasındaki diğer bir farkın ise diliçinin asıl amacı olan “sadeleştirme” olduğunu belirtmiştir. Sadeleştirme incelemesi için *bilgi* (kişinin anlama yetkinliği; örn. doktor, çocuk, çiftçi vb.), *zaman* (dönemsel farklılıklar), *kültür* (aynı dil konuşurlarının bölgesel veya zamansal farklılıklardan dolayı çeşitlenmesi), *mesafe* (kaynak ve erek eser arasında eksiltme veya eklemekten doğan farklılıklar) gibi dört farklı parametre önermiştir.¹⁰

Diliçi çeviri, Batı’da daha çok sadeleştirme veya eski metinleri modern dile aktarma, uzmanlık gerektiren metinleri günlük dile aktarma, çocuklar için özetleme, sözlü kültürü yazıya geçirme ve işitme engelliler için altyazı ekleme şeklinde incelenmiştir. Diliçi çeviri uygulama alanının bu denli dar çerçevede ele alınması, hem diliçini çeviri bazında değerlendirme eksikliğinden hem de Batı’da keskin bir dil, kültür ve ideoloji değişiminin yaşanmamış olmasından kaynaklanmaktadır. Türk edebiyatı ürünlerini bu minvalde değerlendirdiğimizde diliçi çeviri çalışmalarının daha çok harf inkılabından (1928) sonra Arap harfli metinlerin Latin harfine aktarılması ve dildeki Arapça ve Farsça kelimelere Türkçe karşılık verilmesi ile yapılan sadeleştirme üzerine olduğu görülmüştür.¹¹ Diliçi kavramı, kuramı, uygulama alanı ve etkinliğine dair Türkiye’de yapılan çalışmalara ileride değinilecektir. Fakat bu çalışmalar doğrultusunda Türkiye’deki diliçi çeviri uygulama alanlarını üç aşağı beş yukarı şu şekilde tasnif etmek mümkündür:

⁹ a.g.y., “Intralingual translation: An attempt at description”, *Meta: journal des traducteurs/Meta: translators’ Journal* 54/4 (2009): 795–812.

¹⁰ Zethsen gibi diliçi çevirinin çeviribilimin bir dalı olması gerektiğini savunan pek çok araştırmacı bulunmaktadır. Bkz. Susanne Göpferich, “Translation Studies and Transfer Studies”, *Doubts and directions in translation studies* 72 (2007): 27–41; Charlotte From Christensen, *Translation students’ ability to produce intralingual translation - A comparison with communication students* (Master’s thesis, Aarhus University, 2012); Hilla Karas, “Intralingual Intertemporal Translation As A Relevant Category In Translation Studies”, *Target. International Journal of Translation Studies* 28/3 (2016): 445–467.

¹¹ Özlem Berk, “Diliçi Çeviriler ve Mai ve Siyah”, *İÜEF Fransız Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Dergisi, Dilbilim, XIV, İstanbul*, 2005, 139–149.

- A. Sözden Söze Diliçi Çeviri: Lehçe ve Ağızlar Arası Diliçi Çeviri, Lehçe ve Ağızdan Standart Türkçeye Diliçi Çeviri.
- B. Sözden Yazıya Diliçi Çeviri: Altyazı Olarak Diliçi Çeviri (İşitme Engelliler İçin Altyazı, Eğitim Amaçlı Altyazı), Konuşmaların Not Edildiği Mesleki Diliçi Çeviri (Zabıt Katiplerinin Yazdıkları Kararlar, Toplantı Rapoları, Karakolda Verilen İfadeler vb.)
- C. Yazıdan Yazıya Diliçi Çeviri:
Lehçeler Arası ve Lehçeler İçi Diliçi Çeviri, Günümüz Türkçesine Aktarma Olarak Diliçi Çeviri (Klasik Türk Edebiyatı Ürünlerinin Günümüz Türkçesine Aktarımı, Tanzimat Dönemi Edebiyatı Ürünlerinin Günümüz Türkçesine Aktarımı, Cumhuriyet Dönemi Edebiyatı Ürünlerinin Günümüz Türkçesine Aktarımı), Özetleme Olarak Diliçi Çeviri (Klasik Türk Edebiyatı Ürünlerinin Osmanlı Türkçesi İle Özetlenmesi, Klasik Türk Edebiyatı Ürünlerinin Günümüz Türkçesi İle Özetlenmesi, Tanzimat Dönemi Edebiyatı Ürünlerinin Günümüz Türkçesi İle Özetlenmesi, Cumhuriyet Dönemi Edebiyatı Ürünlerinin Günümüz Türkçesi İle Özetlenmesi, Batı Edebiyatı Ürünlerinin Çevirilerinin Osmanlı Türkçesi İle Özetlenmesi, Batı Edebiyatı Ürünlerinin Çevirilerinin Günümüz Türkçesi İle Özetlenmesi, Doğu Edebiyatı Ürünlerinin Çevirilerinin Osmanlı Türkçesi İle Özetlenmesi, Doğu Edebiyatı Ürünlerinin Çevirilerinin Günümüz Türkçesi İle Özetlenmesi), Sadeleştirme Olarak Diliçi Çeviri (Harf İnkılabından Önceki Metinlerde Sadeleştirme, Harf İnkılabından Sonraki Metinlerde Sadeleştirme, Batı Klasiklerinin Çevirilerini Sadeleştirme), Özel Alana Yönelik Diliçi Çeviri, İstinsah Metinleri Olarak Diliçi Çeviri, Editör ve Yayınevi Etkinliği Açısından Diliçi Çeviri, Öz-çeviri Olarak Diliçi Çeviri, Transkripsiyon, Türleriçi Diliçi Çeviri (Mensurdan Mensura Diliçi Çeviri, Manzumdan Manzuma Diliçi Çeviri), Türler Arası Diliçi Çeviri (Mensurdan Manzuma, Manzumdan Mensura, Tiyatrodan Romana), Edisyon Kritik (Klasik Türk Edebiyatı Ürünlerinin Edisyon Kritiği, Tanzimat ve Sonrası Edebi Ürünlerin Edisyon Kritiği)

0.1.1. Diliçi Çeviri Araştırmalarının Tanıtımı

Bu bölümde yukarıda kapsamı izah edilen diliçi çeviri hakkında Türkiye’de kaleme alınan bazı çalışmalara değinilecektir. Ayrıca diliçi çeviri uygulama alanları hakkında

Türkiye’deki çalışmalardan bahsedilirken yeri geldiğinde Batı’da bu alana yönelik neler, hangi yönde kaleme alınmış belirtilecektir.

Türkiye’de diliçi çeviri etkinlikleri daha çok “sadeleştirme”, “özetleme”, “yeniden basıma hazırlama”, “Türkçeleştirme”, “güncelleştirme”, “düzenleme” gibi farklı kelimelerle karşılanmıştır. Diliçi çeviri kavramını ilk kez çalışmasında zikreden isim Tülay Gençtürk Demircioğlu’dur. Diliçi çevirisini yaptığı Fatma Aliye’nin *Enin* isimli eserinin giriş kısmında, “Arap harfli ‘Enin’ romanının çeviri yazısını, Arap harfli metin ve *diliçi çevirisiyle* günümüz okurlarına, edebiyat tarihçilerine, edebiyat ve kadın araştırmacılarına sunmaktan mutluluk duyarız.” ifadelerine yer vermiştir.¹² Bu çalışmadan sonra araştırmacılar yaptıkları sadeleştirme, günümüz Türkçesine aktarma, özetleme gibi faaliyetleri diliçi çeviri olarak isimlendirmeye başlamıştır.¹³

Bu bağlamda Gönül Tekin, klasik Türk edebiyatında “Arap harflerinden Türk harflerine aktarma” ve “günümüz Türkçesine aktarma” olarak yapılan diliçi çeviri çalışmalarının niteliğini artırmak için birtakım öneriler getirmiştir. Tekin, diliçi çevirinin klasik Türk edebiyatı çalışmaları için yeterli olmayacağını bunun açıklamalarla, şerhten ziyade kültür, coğrafya ve toplum hakkında bilgi vermekle, genişletilerek metnin daha faydalı ve anlaşılır hale getirileceğini belirtmiştir.¹⁴ Bu çalışmayı destekleyen Cem Dilçin ise, açıklama yapılmasının faydalı olacağını, günümüz Türkçesine aktarımın artık amaç değil araç olması gerektiğini belirtip bu aktarımın nasıl yapılması gerektiği üzerine on iki maddelik bir yol haritası çizmiştir.¹⁵

Bu çalışmalar diliçi çeviri mikrostratejilerini geliştirmeye yönelik olmasına rağmen çeviribilim açısından ele alınmamıştır. Türkiye’de diliçi çeviri kavramını modern kuramlar ve çeviribilim bağlamında değerlendiren önemli isimlerden biri Özlem Berk-Albachten’dir. Çalışmalarını Türkiye’de diliçi çeviri kavramı ve uygulama alanlarına yoğunlaştıran Berk-Albachten, Türkiye’deki diliçi çeviri faaliyetlerini harf inkılabı

¹² Fatma Aliye, *Enin*, thk. Tülay Gençtürk Demircioğlu (İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, 2005).

¹³ Özellikle divan şiirlerinin günümüz Türkçesine aktarımı, diliçi çeviri kavramı kullanılarak ifade edilmeye başlanmıştır. Bkz.: Bilal Solmaz, *Türk Dili ve Edebiyatı Eğitiminde Dil İçi Çeviri: Ayınbatlı Hamdi Baba Divanı* (Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 2017); Tolgahan Yalçın, *Dede Ömer Ruşeni’nin Âsâr-ı ‘İşk Adlı Mesnevisi’nin Diliçi Çevirisi* (Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Arel Üniversitesi, 2019).

¹⁴ Gönül Alpay Tekin, “Eski Türk Edebiyatı Metinlerinin Bugünkü Türkçe’ye Açıklamalarla Çevrilmesinin Gerekliği Üzerine”, *Dil ve Edebiyat Sempozyumu-2003, Mustafa Canpolat Armağanı*, ed. Aysu Ata - Mehmet Ölmez (Ankara: Eren Kitabevi, 2003), 233-254.

¹⁵ Cem Dilçin, “Divan Şiirini Günümüz Türkçesine Aktarma ve Diliçi Çeviri”, *Divan Şiiri ve Şairleri Üzerine İncelemeler* (İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 2007), 225-247.

çerçevesinde değerlendirmiştir. Ona göre harf inkılabı sebebiyle kaynak ve erek kültür arasındaki kültürel mesafe açılmış ve bu mesafe çevirmen için ardaan bilgisi, ek açıklamalar gibi erek kültürün anlamasını kolaylaştıracak yeni çözümleri zorunlu kılmıştır.¹⁶ Genel itibariyle Türkiye’deki diliçi çevirinin eski metinlerin güncellenmesi olduğunu belirten Berk-Albachten, Halit Ziya Uşaklıgil’in “Mai ve Siyah” eserinin altı farklı diliçi çevirisi üzerinde durmuştur. Bu örnekle diliçi çevirinin ekleme, çıkarma gibi mikrostratejik unsurların yönünün, çevirmenin ve ülkenin ideolojisi ile nasıl yakından ilgili olduğunu vurgulamıştır.¹⁷ Diliçi çevirilerin sadece dilbilimsel değil kültürel, ideolojik ve politik yanlarının da olduğunu belirtmiştir.¹⁸ Ayrıca Türkiye’de harf inkılabından sonra gelişen ideolojik değişim dikkate alındığında, 1980’li yıllarda dilde sadeleşme hareketi daha da belirgin hale gelmiştir. Bu durumu değerlendiren Berk-Albachten, eski ve arkaik kelimelerin modern olanla değiştirilmesinin yanı sıra metin türü, metin söylemi, tema gibi konularda da diliçi çeviri mikrostratejilerinin dilde sadeleşme ideolojisi ekseninde uygulandığını vurgulamıştır.¹⁹

Berk-Albachten gibi diliçi çeviri üretimini ideolojik unsurların tetikleyebileceğini ve bu çevirilerin incelemelerinin o toplumun ideolojik, kültürel ve sosyal yönünü yansıtabileceğini düşünen Batılı yazarlar da bulunmaktadır. Örneğin, Elke Brems Hollandaca yazılmış metinlerin diliçi çevirilerinin karşılaştırmasını yaptığı çalışmasında, diliçi çevirilerin incelenerek toplumların ideolojik, kültürel ve politik yönlerinin ortaya çıkarılabileceğini ve dönemler arasındaki değişimlerin tespit edilebileceğini vurgulamıştır.²⁰ Diliçi çeviriyi kavramsal ve kuramsal açıdan ele alanlardan Feyza

¹⁶ Özlem Berk, “Diliçi Çeviriler ve Mai ve Siyah”, *İÜEF Fransız Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Dergisi, Dilbilim, XIV, İstanbul*, 2005, 139–149.

¹⁷ a.g.y., “Intralingual Translation as ‘Modernization’ of the Language: The Turkish Case”, *Perspectives* 21/2 (Haziran 2013): 257-271.

¹⁸ a.g.m., 257-271.

¹⁹ a.g.y., “The Turkish Language Reform and Intralingual Translation”, *Tradition, Tension and Translation in Turkey* 118 (2015): 165.

²⁰ Elke Brems, “Separated by the same language: Intralingual translation between Dutch and Dutch”, *Perspectives* 26/4 (2018): 509–525. Konuyu benzer açılardan irdeleyen diğer çalışmalar için bkz.: Rita Copeland, “Translation and intralingual reception: French and English traditions of Boethius’ Consolatio”, *Rhetoric, hermeneutics, and translation in the Middle Ages: academic traditions and vernacular texts* (Cambridge: Cambridge University Press, 1995), 11: 127-150; Pavel Drábek, “Functional Reformulations: Prague School And Intralingual Translation”, *Theatralia* 17/2 (2014): 81-95; N. Dimitris Maronitis, “The Paradox of Intralingual Translation: Translating From Greek Into Greek”, *In Ancient Greek and Byzantine Literature in the Modern World*, ed. A. Shurbanov and A. Sideri, 2002, 33-44.

İslamoğlu ise çalışmasında diliçi çeviri kavramı, bunun dillerarası çeviri ile ilişkisine ve daha sonra da örneklerle Türk edebiyatındaki yerine değinmiştir.²¹

Artsüremli ve eş süremli olan diliçi çeviriler ve bu çevirilerin incelemeleri, bu etkinliğin dildeki değişimi ortaya koyma potansiyelini gün yüzüne çıkarmaktadır. Diliçi çeviri bazı araştırmacılar tarafından ise kültürel ve dilsel değişimin bir sonucu olarak görülmektedir.²² Örneğin; Davis Kathleen diliçi çevirilerin bir dilin tarihteki serüvenini izlemede bir yol haritası olacağını düşünmektedir. Kathleen çalışmasında diliçi çevirilerin geçmişle şimdi arasında bir bağlantı kurduğu ve kültürel mirası bugüne taşıdığını belirtmiş ve diliçi çeviri örnekleriyle dilin tarihinin çeviriler sayesinde oluşturulabileceğini vurgulamıştır.²³

Doğası gereği zaman, mekan, toplum, kültür, ideoloji vb. pek çok dış faktörler dolayısı ile değişen dil, kendi içinde de çeviriye ihtiyaç duymaktadır. Dilin kendi içinde gerçekleşen bu çeviri hadisesine diliçi çeviri denmektedir. Son yıllarda diliçi uygulama alanlarına yönelik gitgide artan çalışmalar, diliçi çevirinin hayatın her yerinde aktif olarak var olduğunu ve uygulama alanlarının geniş bir yelpazesinin olduğunu ortaya koymuştur. Diliçi çevirilere neden ihtiyaç olduğunu Itamar Even Zohar'ın çoğuldizge kuramından yola çıkarak açıklayan Bekir Savaş, dillerarası çeviriler gibi diliçi çevirilerin de kültürler arası köprü olma özelliği olduğunu belirtmiştir.²⁴ Ayrıca ona göre Vermeer'in Skopos kuramı ve Jacobson'un iletişim modeli ile eski metinleri güncelleştirmenin (diliçi çevirinin) gerekliliği ispatlanmıştır.

Türkiye'de ve Batı'da diliçi çeviri ile ilgili yapılan çalışmalar diliçi çevirinin sadece belli başlı uygulama alanlarına temas edildiğini göstermektedir. Bu kanıya varabilmek için öncelikle diliçi çeviriyi kuramsal olarak değerlendiren ve diliçi çevirinin alanını çizmeye yönelik çalışmalar yapan isimlerden bahsetmek ardından da diliçi çevrinin uygulama alanlarına dair yapılmış çalışmaları ele almakta fayda var. Yukarıda diliçi çeviri kavramı

²¹ Feyza İslamoğlu, "Tartışmalı Yönleriyle Diliçi Çeviri Kavramı", *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 7/13 (2015): 158-173.

²² Bkz.:Selçuk Bektaş, *Diliçi Çeviride Kültürel ve Dilsel Değişimden Kaynaklanan Çeviri Sorunları* (Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi, 2008); Fahrettin Arslan, "Diliçi çeviri ve Gençliğe Hitabe", *Türkoloji Dergisi* 18/1 (2011): 125-134; John Screnock, "Is Rewriting Translation? Chronicles and Jubilees in Light of Intralingual Translation", *Vetus Testamentum* 68/3 (2018).

²³ Kathleen Davis, "Intralingual Translation and the Making of a Language in A Companion to Translation Studies", *Blackwell A Companion to Translation Studies*, ed. Sandra Bermans-Catherine Porter, 2014, 586-599.

²⁴ Bekir Savaş, "Intralingual Translation As A Means of Intergenerational Communication: A Linguistic Approach", *Journal of International Social Research* 11/55 (2018): 181-193.

ile ilgili yapılan çalışmaların dışında diliçi çevirinin mikrostratejik özelliklerine²⁵ ve diliçi uygulama alanlarına değinen araştırmacılar, daha çok Jacobson'un üçlü tasnifi ve Derrida, Toury, Hermans ve Zethsen gibi diliçi çeviri kavramına dair fikir beyan eden kuramcılar üzerinde durmuşlardır. Daha sonra da kimileri örnek üzerinden diliçi çevirinin mikrostratejik özelliklerini incelemiş ve bunun için Zethsen'in dörtlü parametresini kullanmış, kimileri ise diliçi çeviri uygulama alanlarından birini örnek üzerinden ayrıntılarıyla ele almıştır.

Diliçi çevirinin uygulama alanına yönelik çeviribilim bağlamında değerlendirmeler yapan çalışmalar ise daha çok uzmanlık metnlerinin sadeleştirilmesi, lehçe ve ağızların standart dile aktarımı, eğitim ve işitme engelliler için alt yazı çevirisi, modern dile aktarma olarak diliçi çeviri, editör ve yayınevi açısından diliçi çeviri ve özçeviri üzerine yoğunlaşmıştır. Diliçi çeviri araştırmalarından öncelikle modern dile aktarma ve sadeleştirmeye yönelik olan çalışmaları inceleyecek olursak Batılı araştırmacılardan olan Dirk Delabastite'den bahsetmek gerekir. Delabastite çalışmasında eski bir eserin modern dile güncellenerek nasıl aktarıldığını ele almış ve bu bağlamda Shakespeare'in *Romeo ve Juliet* eserinin eşsüremlili ve artsüremlili diliçi çevirilerini karşılaştırmalı olarak incelemiştir.²⁶ Türkiye'de ise sadeleştirme ve modern Türkçeye aktarmaya yönelik yapılan araştırmalar daha çok edebiyat eserleri üzerinedir. Bu çalışmaları diliçi çeviri bağlamında klasik Türk edebiyatı²⁷, Tanzimat edebiyatı²⁸, Cumhuriyet dönemi edebiyatı²⁹ ve sonrası olarak tasnif etmek ayırmak mümkündür.

²⁵ Diliçi çeviriyi kavramsal ve mikrostratejik açıdan değerlendiren Batılı araştırmacılar için bkz.: Anlaug Ersland, *Is Change Necessary? A Study of Norms and Translation Universals in Intralingual Translation* (Master's thesis, University of Bergen, 2014); Aage Hill-Madsen, *Derivation and Transformation: Strategies in Lay-Oriented Intralingual Translation* (PHD Thesis, Aarhus University, 2014); Ana-Magdalena Petraru, "Intralingual Translation—A Romanian Perspective", *International Journal of Communication Research* 5/1 (2015): 31-39; Olaf Immanuel Seel, "The pragmatic-functional nature of intralingual translation and its affinity to top-down-procedures", *Parallèles* 27/2 (2015): 71-83.

²⁶ Dirk Delabastite, "'He shall signify from time to time'. Romeo and Juliet in modern English", *Perspectives* 25/2 (2017): 189-213.

²⁷ Klasik Türk edebiyatı ürünlerini modern Türkçeye aktarım ve sadeleştirmesini inceleyen çalışmalar için bkz.: Furkan Öztürk, "Diliçi Çeviride Şiirsellik ve Neşatî'nin Bir Gazeli", *Turkish Studies* 4/6 (2009): 360-373; Abdullah Ballı, "Diliçi Çeviri ve Necip Fazıl'ın Reşhât Sadeleştirmesi", 2015, 13.

²⁸ Tanzimat dönemi eserlerinin modern Türkçeye aktarımını ele alan araştırmacılar için bkz.: Özlem Berk Albachten, "Diliçi Çeviriler ve Mai ve Siyah", *İÜEF Fransız Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Dergisi* 14 (2005): 139-149; Gaye Belkız Yeter - Azize Altunsoy, "Recaizade Mehmet Celâl'in Hayal-i Celâl Adlı Eserinin Sadeleştirilmiş Metninin Diliçi Çeviri Bağlamında Değerlendirilmesi", *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 11/1 (2018): 251-264.

²⁹ Cumhuriyet dönemi eserlerinin modern Türkçeye aktarımını ele alan araştırmacılar için bkz.: Enfel Doğan - Eldina Memic, "Halid Ziya Uşaklıgil'in Ş. Kutlu Tarafından Sadeleştirilmiş Mai ve Siyah'ı

Sadeleştirme, yeniden yayına hazırlama ve düzenleme gibi buna benzer bir eseri yayına hazırlanma işlemleri yazar, editör ve yayınevinin elinden geçmektedir. Bu da akıllara diliçi çeviri etkinliğine yazarın kendisini, editörü ve yayınevini de dahil edip edemeyeceğimiz sorusunu getirmektedir. Yazarların yayınevine gönderdikleri eserlerin yayınevi politikasıyla uyuşmaması durumunda geri gönderildiği veya yayınevinin düzeltme talep ettiği bilinen bir gerçektir. Yazarlar bu talep üzere eserlerini yeniden inceler ve metinde ekleme, çıkarma veya kelimelerde değişiklik yaparlar. Bu eylemi bazı araştırmacılar yazarların kendi eserlerini yeniden yazması ve çevirmesi olarak değerlendirmiş, bunu ise “diliçi-öz-çeviri” olarak tanımlamışlardır.³⁰

Sadeleştirme, metinleri yeni neslin okuyabileceği hale getirme, metni düzeltme, eksik tamamlama gibi pek çok etkinlik kimi zaman yayınevinin kendisi tarafından yapılmaktadır. Daha doğru ve tam metne ulaşabilmek için yayınevleri bazen metinlerin eski baskılarıyla karşılaştırma bile yapmaktadır. Esra Birkan Baydan bu konuyu diliçi çeviri açısından ele almıştır. Araştırmacı, yayınevlerinin eserin diğer baskılarıyla karşılaştırma yaparak, kelime değişikliği, ekleme, çıkarma, açıklama, sözlük veya dipnot ekleme gibi yöntemlerle yayınladığı eseri diliçi çeviri faaliyeti olarak değerlendirmiştir.³¹ Bu durum Osmanlı’da yazma eserlerin üretilmesi ve çoğaltılması sürecinde önemli bir rol oynayan müstensihlerin tasarrufarının diliçi çeviri açısından değerlendirilme ihtimalini de akıllara getirmektedir.

Lehçelerin ayrı bir dil mi yoksa bir dilin birimi mi olduğu konusunda ise henüz bir ittifak söz konusu değildir. Lehçeler ayrı bir dil ise dillerarası, aynı dilde ise diliçi çeviri bağlamında değerlendirilmesi gerekmektedir. Lehçeyi bir dilin birimi olarak değerlendiren araştırmacılar bu tür eserleri diliçi çeviri bağlamında incelemişlerdir.³²

Üzerine Bazı Tespitler”, *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim (TEKE) Dergisi* 5/2 (2016): 720-739.

³⁰ Yazarın kendi eserini yeniden kaleme almasını diliçi-öz çeviri olarak irdeleyen veya bu tür ürünleri ele alan araştırmacılar için bkz.: Enfel Doğan, “Diliçi Çeviri ve Mehmed Rauf’un Eylül Romanında Yaptığı Diliçi Çevirisi Üzerine”, *Türkbilgi/Türkoloji Araştırmaları Dergisi* 12/21 (2011): 1–21; Gülsüm Canlı, “Relocating Self-Translation from the Interlingual to Intralingual: Faulkner as a Self-Translauthor”, *transLogos Translation Studies Journal* 1/1 (2018): 41–63; Muhammed Baydere - Ayşe Banu Karadağ, “Çalılık’ın Öz-Çeviri Serüveni Üzerine Betimleyici Bir Çalışma”, *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, 2019, 314–333; Gülsüm Canlı, *William Faulkner’in Sanctuary Adlı Romanının Kaynak ve Ereğizdeki Çeviri Serüveni: Diliçi Çeviri, Öz-Çeviri, Yeniden Çeviri ve Dolaylı Çeviri Kavramları Işığında Bir İnceleme* (Doktora Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi, 2019).

³¹ Esra Birkan-Baydan, “Editing as Rewriting”, *İÜ Çeviribilim Dergisi* 3/1-2011 (2011): 55–79.

³² Lehçeleri diliçi çeviri bağlamında değerlendiren Batı araştırmaları için bkz.: Richard Wall, “Intra-lingual Translation: Irish English-Standard English”, *Bells: Barcelona English language and literature studies* 11 (2000): 249–256; Stefanos Vlachopoulos, “Legal meanings across linguistic barriers: the

Türkiye’de lehçelerarası çevirileri dilsel ve ideolojik bağlamda değerlendiren Faik Deniz, çalışmada beş ayrı tarihi lehçe çevirilerini ele almış ve bunları karşılaştırmalı olarak incelemiştir.³³ Tarihi metinlerde deyimlerin lehçelerarası ve lehçeleriçi çevirileri ile ilgili çalışma hazırlayan Ümit Eker de artsüremli ve eşsüremli çevirilerdeki çeviri farklılıkları üzerinde durmuş, artsüremli çevirilerde ekler ve söz diziminde farklılaşmalar olurken eşsüremli çevirilerde daha çok kelimelerin değiştiğini tespit etmiş, bu farklılıkları ise eşdeğerlilik çerçevesinde değerlendirmiştir.³⁴

Araştırmacılar diliçi çeviri uygulama alanlarından olan uzmanlık metinlerinin sadeleştirilmesi konusunu da ele almıştır. Daha çok tıp ve hukuk metinlerine eğilen araştırmacılar bu alanlarda kullanılan terimlerin diliçi çeviri ile metinlerin halkın anlayabileceği hale nasıl getirilebileceği ve bunu sağlarken karşılaşılan zorlukların neler olduğu üzerinde durmuş, öneriler getirmişlerdir.³⁵

Daha önce de değindiğimiz gibi sözden söze, sözden yazıya, yazından yazıya veya yazından söze diliçi çeviriler çeşitlilik göstermektedir. Aynı zamanda bunların herbiri kendi içlerinde alt dallara ayrılmaktadır. Sözden yazıya aktarımın alt dalı ise altyazılardır. Altyazı çevirileri de kendi içinde işitme engelliler için ve eğitim amaçlı olmak üzere sınıflandırılabilir. İncelemelerini diliçi eğitim amaçlı altyazı çevirileri bağlamında değerlendiren araştırmacılarından olan Annamaria Caimi, altyazıların eğitim amaçlı kullanımı üzerinde durmuş ve bu konuyu dilbilimsel ve kültürel özellikleri ile ele almıştır.³⁶ Ayrıca çalışmada göstergelerarası ve göstergeleriçi çevirilere odaklanan

intralingual and interlingual translation of laws in Greece and Cyprus”, *International Journal for the Semiotics of Law-Revue internationale de Sémiotique juridique* 20/4 (2007): 305–325; John Denton, “‘...waterlogged somewhere in mid-Atlantic.’ Why American Readers Need Intralingual Translation but don’t often Get it”, *Traduction, Terminologie, Rédaction* 20/2 (2007): 243; Linda Pillière, “Conflicting Voices: An Analysis of Intralingual Translation from British English to American English”, *E-Rea. Revue électronique d’études sur le monde anglophone* 8/1 (2010): 2-10.

³³ Faik Utkan Deniz, *Tarihi Metinleri Aktarma Problemleri-Dede Korkut Oğuznameleri ve Türkiye Türkçesine Yapılmış Aktarmaları Üzerine Kelime Düzeyinde Bir İnceleme* (Yüksek Lisans Tezi, Muğla Üniversitesi, 2007).

³⁴ Ümit Eker, “The Phrases in Translations of Historical Texts”, *International Journal of Turkish Literature Culture Education* 1/1 (2012): 124-157.

³⁵ Uzmanlık metinlerini diliçi çeviri bağlamında ele alan çalışmalar için bkz.: Aage Hill-Madsen, “Lexical strategies in intralingual translation between registers”, *Hermes-Journal of Language and Communication in Business*, 54 (2015): 85–105; Walid Aissani, *Intra-lingual Translation of Contracting Documents in Algeria* (Master’s thesis, University Kasdi Merbah Ouargla, 2015); Sevtap Günay Köprülü, “Tıbbi Çeviri ve Zorlukları.”, *Electronic Turkish Studies* 12/7 (2017): 249-262; Karen Korning Zethsen, “Access Is Not The Same As Understanding. Why Intralingual Translation Is Crucial In A World of Information Overload?”, *Across Languages and Cultures* 19/1 (2018): 79–98.

³⁶ Annamaria Caimi, “Audiovisual Translation and Language Learning: The Promotion of Intralingual Subtitles”, *The Journal of Specialised Translation* 6 (2006): 85–98.

Henrik Gottlieb de altyazı çeviri sorunları ve altyazı çeviri stratejilerine değinmiştir.³⁷ Altyazı çevirilerinin işitme engelliler için olanını ise Türkiye’de Şerife Dalbudak kaleme almıştır. Çalışmada işitme engelliler için ayrıntılı altyazının nerelerde kullanıldığı, nasıl yapıldığı hakkında bilgi verilmiştir. Daha sonra da bir dizinin altyazı çevirisi uygulanmış, konuşmacının ses tonu, jest ve mimiklerine dair çeviride nasıl bir yöntemle başvurulduğu da tartışılmıştır.³⁸

Sözden yazıya diliçi çeviri olarak uygulanan bir diğer alan ise milletlerin sözlü kültürdeki ürünlerini yazıya geçirmesidir. Marta Perez Carbonell bu konuyu kuramlar çerçevesinde ele almıştır. Carnobell çalışmasında sözlü gelenekte anlatılan hikayelerin yazıya aktarımı ve çevirilerdeki çeşitlenmelerin nedenleri üzerinde durmuştur.³⁹

Diliçi çevirinin asıl gayesi metni erek okuyucunun okuyup anlayabileceği sisteme koymaktır. Hal böyle olunca Batı’da yıllar içinde harf değişikliği yaşamış dillerin metinlerini yeni alfabeye aktarmaları ve Türkiye’deki harf inkılabı meselesi ile Arap harfli metinlerin Latin harflerine aktarılmasının diliçi çeviriye girip girmeyeceği de tartışmalara konu olmuştur. Batı’da alfabe değişikliğinden dolayı yaşanan anlaşılama problemi metni yeni alfabelere aktarmakla giderileceğini ve bu aktarımın diliçi çeviriye dahil edilmesi gerektiğini düşünen Batılı araştırmacılar Henrik Gottlieb, Hilla Karas ve Michael Emmerich’tir.⁴⁰ Türkiye’de ise bu konuya temas eden isimlerden birisi Cem Dilçin’dir. Klasik Türk şiirinin günümüz Türkçesine aktarımının önemini vurgulayan Dilçin Arap harfli metinlerin Latin harfine aktarımını “çeviriyazıya aktarım” olarak isimlendirmiştir.⁴¹ Türk dilinin yüzyıllar içinde ondan fazla alfabe kullandığını dile getiren Bülent Berkol Yunan harfleri ile yazılan Türkçe metinlerin Arap harfleri ile Osmanlı Türkçesine aktarıldığı, Arap harfli Türkçe metinlerin de Yunan alfabesi ile yine Türkçe yazıldığı örnekleri vermiş ve bunu Robenson Cruose örneği üzerinden diliçi çeviri

³⁷ Gottlieb, “Multidimensional Translation”: 33-66.

³⁸ Şerife Dalbudak, “İşitme Engelliler İçin Dil İçerikli Ayrıntılı Altyazı Uygulamaları”, *Çeviribilim ve Uygulamaları Dergisi*, 26 (2018): 60–76.

³⁹ Marta Pérez-Carbonell, “Intralingual Translation in Tu rostro mañana, by Javier Marías”, *Aigne Journal* 4/2 (2018).

⁴⁰ Henrik Gottlieb, “Multidimensional translation: Semantics turned semiotics”, *EU-High-Level Scientific Conference Series, MuTra*, 2005, 36; Michael Emmerich, “Translating Japanese into Japanese: Bibliographic Translation from Woodblock to Moveable Type”, *A Companion to Translation Studies*, 2014, 599–611; Hilla Karas, “Intralingual Intertemporal Translation As A Relevant Category In Translation Studies”, *Target. International Journal of Translation Studies* 28/3 (2016): 447.

⁴¹ Cem Dilçin, “Divan Şiirini Günümüz Türkçesine Aktarma ve Diliçi Çeviri”: 226.

kapsamında değerlendirmiştir.⁴² Türklerin farklı alfabelerle yazdığı Türkçe eserlere değinen Berk-Albachten de çalışmasında, Ahmet Midhat Efendi'nin yazdığı eserlerin Yunan alfabesi ile Türkçeye aktarıldığı örneğini vererek bunun bir diliçi çeviri olduğunu belirtmiştir.⁴³ Yine de aynı dilde kullanılan farklı alfabeler arası aktarımı diliçi çeviri olarak kabul etmeyen isimler de vardır. Enfel Doğan çalışmasında bu aktarımın diliçi çeviri kapsamına girmediğinin altını çizmiştir.⁴⁴

0.1.2. Osmanlı Diliçi Tercüme Faaliyetleri Üzerine Yapılan Araştırmaların

Tanıtımı

Türkiye’de ve Batı’da diliçi çeviri kavramı, uygulama alanı, mikrostratejileri ve diliçi çeviri ürünlerine dair yapılan çalışmalara yukarıda genel olarak değinilmiştir. Çalışmamızda asıl konumuz Osmanlı dönemi diliçi çevirileri olduğu için bu dönemdeki diliçi çeviri faaliyetleri üzerine yapılan çalışmaların ayrı bir başlıkta ele alınmasını uygun bulduk. Bu bölümde, Osmanlı’nın kendi dönemi içinde gerçekleşen diliçi çeviri faaliyetlerini konu alan modern araştırmalardan bahsedilecektir.

Osmanlı’daki diliçi çeviri faaliyetlerini ele alan araştırmalardan biri Ata Çatıkkaş’a aittir. Çatıkkaş çalışmasında Abdülhamid’in isteği üzerine Ahmet Midhat Efendi’nin sadeleştirdiği Ali Çelebi’nin *Kelile ve Dimne* çevirisine yer vermiştir. Çalışmada diliçi çeviriye dair sadece Ahmet Mithat’ın ifadelerinden yola çıkılarak eserin orjinalliğine dokunulmadığı ve notlandırmadan faydalandığı bilgisi verilmiştir.⁴⁵

Osmanlı dönemi diliçi çeviriye dair çalışma yapan bir diğer isim Tuncay Bülbül’dür. Bülbül çalışmasında *Kelile ve Dimne*’nin *Hümayunnâme* isimli Türkçe çevirisinin Adanalı Ramazan-zâde Abdünnâfi İffet Efendi tarafından manzum diliçi çevirisinden bahsetmiştir.⁴⁶ Eser mensurdan manzuma aktarılması itibariyle türlerarası diliçi çeviri örneği olarak kabul edilebilir.

⁴² Bülent Berko, “133 Yıl Önce Yayımlanan Yunan Harfleri ile Türkçe (Karamanlca) Bir" Robinson Crusoe" Çevirisi”, *Sosyoloji Konferansları*, 21 (1986): 135.

⁴³ Özlem Berk Albachten, “Challenging The Boundaries of Translation and Filling The Gaps in Translation History: Two Cases of Intralingual Translation From The 19th-Century Ottoman Literary Scene”, *Moving Boundaries in Translation Studies* (Routledge, 2018), 168–180.

⁴⁴ Enfel Doğan, “Diliçi Çeviri ve Mehmed Rauf’un Eylül Romanında Yaptığı Diliçi Çevirisi Üzerine”.

⁴⁵ Mehmet Ata Çatıkkaş, *Ahmet Midhat’ın Kelile ve Dimne Tercümesi: Hulasa-i Hümayunnâme* (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1999).

⁴⁶ Tuncay Bülbül, ed., *Filibeli Alaaddin Ali Çelebi, Hümayun-Name: İnceleme-Metin* (Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi (TÜBA), 2017).

Zehra Toska da çalışmasında 16. yüzyılda Ali Bin Salih Çelebi tarafından tercüme edilen *Hümayunnâme* eserinin Ahmet Midhat Efendi tarafından diliçi çevirisini incelemiştir.⁴⁷ Araştırmacı, *Hülâsa-i Hümayunnâme* isimli bu eserde mütercim hangi tasarruflarda bulunmuş ve eserin yayınlanması neden yasaklanmış gibi sorulara cevap aramaya çalışmıştır.

Arzu Atik ise çalışmasında, 16. yüzyılda Şükri'nin kaleme aldığı *Selîmnâme* isimli eserinin 17. yüzyılda Cevri tarafından diliçi çevirisini ele almıştır. Araştırmacı kaynak metin ve erek metin arasında karşılaştırma yaparak mütercimin tasarruflarından eserin bir hülâsa örneği olabileceğini savunmuştur.⁴⁸

Osmanlı'da tarihi metinlerin diliçi çevirisini inceleyen Ali Akar ise çalışmasında 14. yüzyılda Arif Ali tarafından kaleme alınan *Danışmendnâme* isimli manzum eserin 16.yüzyılda Gelibolulu Mustafa Ali tarafından *Mirkâtü'l-Cihâd* ismiyle mensur olarak yeniden çevirisini konu almıştır.⁴⁹ Bu eser de türlerarası diliçi çeviri örneği olması açısından kıymetlidir. Akar çalışmasında mütercimin çeviri esnasında hangi yöntemler kullandığı ve dilin iç değişimi üzerinde durmuştur. Kaynak metnin dilinin avam dili olduğunu belirten mütercim, diliçi çevirisini 16.yüzyılın edebi zevkine göre süslü nesir dili ile yapmıştır. Bu da diliçi çevirinin sadece sadeleştirme ile sınırlı olmadığını dilin edebileştirilebileceğine de örneklik teşkil etmektedir. Böylelikle diliçi çeviriyi sadece sadeleştirme değil de dönemin veya erek okuyucunun diline uyarlama olarak düşünmek daha doğru olacaktır.

Osmanlı dönemi diliçi çevirilerini çalışmalarına konu alan araştırmacılardan biri de Perihan Ölker'dir. Ölker çalışmasında 15. yüzyılda Mercüme Ahmet tarafından Farsça'dan tercüme edilen *Kâbusnâme* isimli eserin 18. yüzyılda yeniden Nazmizâde Mürtaza tarafından yapılan diliçi çevirisine değinmiştir. Ölker, kaynak metne göre daha ağır bir üslubu olan bu tercüme eseri kullanılan bileşik fiiller açısından karşılaştırmalı olarak incelemiştir.⁵⁰ Bu eser de yine diliçi çevirilerin sadece sadeleştirme olarak

⁴⁷ Zehra Toska, "Ahmet Midhat's Hulâsa-i Hümayunnâme a Curious Case of Politics of Translation, 'Renewal, Imperial Patronage and Censorship'", *Tradition, Tension and Translation in Turkey* (John Benjamins, 2015), 73–86.

⁴⁸ Arzu Atik, "Bir Hülâsa Denemesi: Cevrî ve Selîmnâme'si", *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* 8/8 (2012): 21–36.

⁴⁹ Ali Akar, "Bir Diliçi Aktarma Metni Olarak Mikatü'l-Cihad", *Gelibolulu Mustafa Ali Çalıştay Bildirileri* (Ankara: TDK Yayınları, 2014).

⁵⁰ Perihan Ölker, "Eski Oğuz Türkçesinden Klâsik Osmanlı Türkçesine Birleşik Fiil Tercihi: Kabusname Çevirisi Örneği" 43 (2018): 47-64.

düşünülmemesi gerektiğini ortaya koymaktadır. Aynı tercüme eseri farklı açıdan incelediği başka bir çalışmada ise 15. yüzyıldan 18. yüzyıla Türkçenin sözvarlığı açısından tarihi serüvenini ortaya koymaya çalışmıştır.⁵¹ Tercümenin tamamına yer verdiği diğer çalışmada ise genel olarak mütercimin çeviri tasarrufları dile getirilmiştir.⁵²

Yukarıdaki çalışmalardan da anlaşılacağı üzere Osmanlı dönemi dili çevirileri üzerinde duran araştırmacılar bir elin parmaklarını geçmemektedir. Dili çevirinin menba'ı olan böyle bir dönemin bu denli ihmal edilmesi/ gözlerden kaçması dilbilim, çeviribilim, tarih, edebiyat ve daha pek çok alan için daha yapılacak çok şeyin olduğunu göstermektedir. Ayrıca yukarıda zikredilen az sayıdaki bu incelemeler çeviribilimden uzak bir yaklaşım sergilemiştir. Bu da değerlendirmelerin eksik veya yanlış olma ihtimalini doğurmaktadır. Bu zaviyeden bakıldığında bu çalışma hem birinci bölümde dökümünü vereceği Osmanlı dili çeviri uygulamaları ile hem de üçüncü bölümdeki dilbilimi ve çeviribilim açısından yapılacak metin incelemesi ile umuyoruz ki dili çeviri araştırmalarına katkı sağlayacaktır. Fakat Osmanlı dili çeviri uygulamalarını zikretmeden önce Osmanlı'da genel olarak çeviri, çeviri uygulamaları ve tarihi üzerine yapılan tartışmaları ve çalışmalarından bahsetmekte fayda vardır.

0.2. OSMANLI DÖNEMİNE DAİR ÇEVİRİ ARAŞTIRMALARI LİTERATÜRÜ

Osmanlı dönemi tercüme faaliyetlerini inceleyen çok sayıda araştırma bulunmaktadır. Buna rağmen bunlar çeviribilim çalışmalarına oranla oldukça yetersiz görünmektedir. Bu çalışmaların bazıları Osmanlı dönemi çeviri faaliyetlerini Emevi ve Abbasi dönemi tercümelerinden 19. yüzyıla ve hatta günümüze değin incelemiş, bazıları ise Osmanlı dönemi tercümelerini Osmanlı tercüme geleneği üzerinden değerlendirmiştir. Bunun yanında, konuyu kavram açısından irdeleyen çalışmalar da bulunmaktadır. Öte yandan araştırmacılar bazıları ise Osmanlı döneminde tercüme kurumları, tercüme edilen eserler, tercüme sebepleri, tercümelerin topluma, edebiyata ve dile etkileri üzerinde durmuşlardır. Bir kısım araştırmacılar ise çalışmalarında Osmanlı döneminde tercüme

⁵¹ a.g.y., “Kabusname Çevirisi Özelinde On Beşinci Yüzyıldan On Sekizinci Yüzyıla Türkçenin Söz Varlığındaki Değişim”, *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim (TEKE) Dergisi* 5/3 (2016): 1114-1134.

⁵² a.g.y., *Bir Dili Aktarım Örneği Olarak Nazmizade Mürteza'nın Kabusname Tercümesi* (Konya: Palet Yayınları, 2018).

yapan Osmanlı düşünürlerinin tercüme yöntemleri, stratejileri, yaklaşımları ve tercümeyle dair görüşlerini incelemiştir.

Bu bölümde Osmanlı dönemi tercüme geleneğine yönelik genel tasavvurumuzu şekillendiren birtakım çalışmalardan bahsedilecektir. Bunların bir kısmı yeni yaklaşım ve iddia ortaya koyarken diğer kısmı ise bu iddiaları tasdik etmiş görünmektedir. Konu hakkında mevcut literatüre bakıldığında dikkat çeken önemli bir nokta, Osmanlı dönemi tercümeleri ile ilgili çalışma yapan araştırmacıların hepsi olmasa da çoğunluğunun yeni bir yaklaşım veya farklı hususları ön plana çıkaran çalışmalar ortaya koyamamış olmalarıdır. Bu çalışmalarda Osmanlı'da devletin ve halkın tercümeyle yaklaşımı, tercümelerin devlet eliyle gerçekleşmesinin yanında şahsi tercümelerin de oluşu, tercüme eserlerin hangi alanlarda daha işlevsel olduğu, tercümenin ilmî, siyasî, edebî, ideolojik ve sosyolojik fonksiyonu ve tercüme eylemi gibi meseleler üzerindeki görüşler ortaya konmuştur. Konuyla ilgili yapılan araştırmalardan aşağıda kısaca bahsedilecektir.

Çeviribilim araştırmalarında, *tercüme* denilince akla tercümenin *altınçağı* olarak bilinen Abbasiler dönemi gelmektedir. Zihinlerde böyle bir etki bırakmasının sebepleri olarak bu dönemde çevirinin bir hareket olarak devlet elinden idare edilmesi ve tesirinin daha geniş coğrafyaya ve uzun zamana yayılması; farklı medeniyetlerde hissedilmesi gösterilebilir. Bu yüzden akademik çalışmalarda İslam dünyasındaki tercümeler üzerine dönen tartışmalar daha çok Abbasi dönemi merkezli gelişmektedir. Özellikle Yunan kültüründen miras kalmış eserlerin bu dönemde yapılan çeviriler sayesinde günümüze değin istifade edilebilir düzeye getirilmesi ve Emevi döneminden itibaren gelişen tercüme pratiğinin bu dönemde ivme kazanması Abbasi döneminin çeviribilim araştırmaların temelini oluşturmasında önemli bir rol oynamıştır. İslam tercüme faaliyetlerini irdeleyen çalışmaların bir kısmı Abbasi dönemini ele aldıktan sonra Osmanlı tercüme faaliyetlerine de değinmiştir.

Abbasi dönemi tercüme faaliyetlerini çalışan araştırmacılardan biri Dimitri Gutas'tır. Gutas 1999 yılında kaleme aldığı *Yunanca Düşünce ve Arapça Kültür: Bağdat'ta Yunanca-Arapça Çeviri Hareketi ve Erken Abbasi Toplumu* adlı eserinin Abbasi çeviri hareketinin sonuçlarını zikrettiği bir bölümünde, Osmanlıların Yunan kültüründen Arapçaya aktarılmış eserleri Osmanlı Türkçesine çevirdiklerinden yola çıkarak 15.

yüzyıldan 18. yüzyıla kadarki Osmanlı çeviri sürecinden ve Lale Devri'nde karşılaşılan çeviri hareketinden bahsetmiştir.⁵³ Batı'da gerçekleşen bu çalışmadan önce 1935 yılında Hilmi Ziya Ülken, *Uyanış Devirlerinde Tercümenin Rolü* isimli eserinde, benzer şekilde Emevi-Abbasi dönemi tercüme faaliyetlerini irdelemiş, daha sonra da Osmanlı döneminde bu durum nasıldı sorusuna cevap aramıştır.⁵⁴ Dimitri Gutas çeviri faaliyetlerini devlet yöneticileri üzerinden incelerken Ülken ise konuya medreseler ve kütüphaneler zaviyesinden yaklaşmış ve Osmanlı dönemi çeviri faaliyetlerini beylikler döneminden itibaren ele almıştır. Çalışmasında Osmanlı dönemi tercümelerine birtakım eleştiriler getiren Ülken, bu dönemdeki tercüme az, basit, etkisiz, eksik, tesadüfi ve sınırlı bulmuştur. Kabul edilmelidir ki hala Osmanlı dönemi yazma eserlerine her geçen gün yenisi eklenmektedir. Bu da henüz bu eserlerin tamamına ulaşamadığımızı ve kayda geçemediğimizi göstermektedir. Kaldı ki gün yüzüne çıkarılan her bir eserin ezber bozma ihtimalinin olduğunun da unutulmaması gerekir. Yine de yeterli veriler olmaksızın Osmanlı ve Tanzimat dönemine dair yapılan eleştiriler bu meselenin çok da objektif olarak ele alınmadığını göstermektedir ve tekrar irdelenmesi gerekliliğine dikkat çekmektedir.

Osmanlı dönemi tercüme faaliyetlerini genel bir çerçevede değerlendiren Berrin Aksoy, *Translations Activities in the Ottoman Empire* isimli makalesinde bu dönemdeki çevirilerin Osmanlı beylikler döneminde başladığı fakat Fatih Sultan Mehmet'le kurumsallaştığı ve çevirilerin yetersiz olduğunu, çevirinin 18. yüzyıla kadar çok önemli bir yere sahip olmadığını bunun ise Osmanlı'nın baskın bir din ve kapalı bir toplum olmasından kaynaklandığını belirtmiştir.⁵⁵ Ayrıca Osmanlı'da çevirilerin yeni bir şey ortaya koymayan haşiye, şerh ve dipnot yöntemiyle yapıldığı, fakat 19. yüzyılda Batılılaşma evresinde çevirinin ivme kazandığı, buna rağmen çevirilerin düzensiz ve keyfi olduğu gibi Ülken'in Osmanlı dönemi tercümelerine dair yaptığı değerlendirmelere benzer nitelikte görüşler ileri sürmüştür. Burada dikkati çeken husus; Ülken'de olduğu gibi savunulan bu görüşleri temellendirecek kaynakların yetersiz olmasıdır.

⁵³ Dimitri Gutas, *Yunanca Düşünce Arapça Kültür: Bağdat'ta Yunanca-Arapça Çeviri Hareketi ve Erken Abbasi Toplumu*, trc. Lütfü Şimşek (İstanbul: Kitap Yayınevi, 2003).

⁵⁴ Hilmi Ziya Ülken, *Uyanış Devirlerinde Tercümenin Rolü* (İstanbul: Ülken Yayınları, 2007).

⁵⁵ Berrin Aksoy, "Translation Activities in the Ottoman Empire", *Meta: Journal des traducteurs/Meta: Translators' Journal* 50/3 (2005): 949–956.

Osmanlı dönemi tercümelerinden bahseden bir başka çalışma da İlyas Öztürk'e aittir. Öztürk *Tarihsel Süreçte Çeviri* isimli çalışmasının Osmanlı dönemine ayrılmış bölümünde, bu dönemde tercüme eserler ilk ne zaman görülmeye başlandı, hangi padişah döneminde ne tür eserlerin tercümesine ağırlık verildi, tercümeler kimlerin öncülüğünde ve kimler tarafından yapıldı gibi sorulara cevap aramış ardından da Osmanlı dönemi tercüme kurumları ve bu kurumlardaki tercüme faaliyetlerine değinmiştir.⁵⁶

Osmanlı dönemi tercüme hakkında bilgi veren bir başka çalışma ise Saliha Parker'e aittir. Parker makalesinde Osmanlı'da tercüme noktasında rol oynayan önemli parametrelere değinmiş, hamilere dikkat çekmiştir.⁵⁷

Çeviri tarihini yukarıda zikredilen çalışmaların çizgisinden biraz daha Arap yarımadasına kaydıran Mehmet Hakkı Suçın ise, 2007 yılında *Dünden Bugüne Arapça Çevirinin Serüveni* isimli eserinde Mısır'ın fethi gayesinde olan Osmanlı'nın askeri reformlar için çeviriye yönelmiş olmasından bahsetmiştir.⁵⁸ Ayrıca araştırmacı, Mehmet Ali Paşa dönemindeki çeviri, çeviri yöntemleri ve terimleştirme sorunları üzerinde de durmuştur.

Çeviri tarihi üzerine hazırlanmış çalışmalara bakıldığında bunların yukarıda zikredilen eserlerin tartıştığı konular etrafında dönen ve daha çok çeviri tarihine farklı açılardan yaklaşan çalışmalar olduğu dikkat çekmektedir. Aşağıda Osmanlı dönemi tercüme faaliyetini ele alan araştırmalar; tercüme ve kavramları, yazılı tercümeler, Tanzimat dönemi yazılı tercümeleri ve bu tercümelerin tesirleri, Osmanlı dönemi yazılı tercümeleri ve bu tercümelerin dile, bilime ve edebiyata etkisi, Osmanlı tercüme uygulamalarının incelenmesine yönelik çalışmalar, kuramlar, Osmanlı döneminde şiir tercümeleri, sözlü tercüme ve Osmanlı tercüme kurumları gibi konular üzerinden tasnif edilerek değerlendirilmiştir.

Osmanlı dönemi tercüme kavramlarını ele alan isimlerden biri Saliha Parker'dir. *Routledge Encyclopedia of Translation Studies* isimli aksiklopedide yer alan “Turkish

⁵⁶ İlyas Öztürk, *Tarihsel Süreçte Çeviri* (Sakarya: Sakarya Üniversitesi, 2000).

⁵⁷ Saliha Parker, “Turkish Tradition”, *Routledge Encyclopedia of Translation Studies*, ed. Gabriela Saldanha - Mona Baker (Londra, New York: Routledge, 2009).

⁵⁸ Mehmet Hakkı Suçın, *Dünden Bugüne Arapça Çevirinin Serüveni* (İstanbul: Multilingual, 2007).

Tradition” makalesi ile Osmanlı dönemi şiir tercümesi ve nazire anlayışına değinmiş, daha sonra bu konuyu “*Terceme ve Nazire Olarak Çeviri: Kültüre Bağlı Kavramlar ve Osmanlı Çeviri Tarihi Araştırmalarına Bir Kavramsal Çerçeve Kurmak*” isimli makalesinde geliştirerek ele almıştır. Çalışmanın nihayetinde araştırmacı 13. yüzyıldan itibaren süregelen Osmanlı çeviri geleneğindeki *tercüme* ve 15. yüzyıldan itibaren varlık kazanan *nazire* kavramlarının incelemelerde birbirinden ayrı kullanılması gerektiğini vurgulamıştır.⁵⁹ Ayrıca Osmanlı tercümelerinin Türk, Fars ve Arap kültürlerinin kesiştiği Osmanlı topraklarında şair-mütercimler üzerinden gerçekleştiğini belirtmiştir. Şair-mütercimler tarafından yapılan çevirilerin, başta Osmanlı’da kültürlerarası bir alan oluşturduğu ve 16. yüzyılda bu alanın başlı başına kendine özgü kültürel-edebi bir kimliğe kavuştuğunu da dile getirmiştir. Makalede ele aldığı tercüme ve nazire⁶⁰ kavramlarını, Agâh Sırrı Levend’in tercüme, tercüme yöntemleri ve tercüme kavramlarına dair görüşler ileri sürdüğü eserinden istifade ederek izah etmiştir.⁶¹

Çalışmasını Osmanlı dönemi tercüme kavramı ile sınırlandıran isimlerden bir diğeri de Cemal Demircioğlu’dur. Demircioğlu, 2003 senesinde kaleme aldığı *19. Yüzyıl Sonu Türk Edebiyatında ‘Tercüme’ Kavramı* isimli makalesinde 1880’den 20. yüzyıla değin Avrupalılaşıma ideolojisiyle başlayan Türk edebiyatındaki değişimleri irdelemiştir.⁶² Çalışmada, tercüme kavramının taklid, nakil, tefsir, beyan gibi müteradifleri üzerinde durulmuştur. Bunun yanında çeviri stratejileri gibi harfiyyen, serbest, tevsien, iktibas, hülasa, tahvil gibi çeviri uygulamalarına dair meseleler tartışılmıştır. Tercüme kavramını dönemin yazma biçimini dikkate alarak izah eden Demircioğlu, çalışmasında Ahmet Midhat, Saffet Nezihi, Mehmet Rifat, Manastırlı

⁵⁹ Saliha Pakar, “Terceme ve Nazire Olarak Çeviri: Kültüre Bağlı Kavramlar ve Osmanlı Çeviri Tarihi Araştırmalarına Bir Kavramsal Çerçeve Kurmak”, *Journal of Turkish Studies= Türklük Bilgisi Araştırmaları: Cem Dilçin Armağanı II*, 33/2 (2009): 89–110.

⁶⁰ Nazire: Bir şairin başka bir şairin manzum eserine aynı vezin ve kafiye ile yazdığı şiirdir. Daha fazla bilgi için bk: M. Fatih Köksal, *Sana Benzer Güzel Olmaz Divan Şiirinde Nazire* (Ankara: Akçağ Basım, 2006); a.g.y., “Nazire Kavramı ve Klasik Türk Edebiyatında Nazire Yazıcılığı”, *Diriözler Armağanı: Prof. Dr. Meserret Diriöz ve Haydar Ali Diriöz Hatıra Kitabı* (Ankara: Bizim Büro Basımevi, 2003), 215-290.

⁶¹ Agah Sırrı Levend, *Türk Edebiyatı Tarihi*. (Ankara: TTK Yayınları 1973).

⁶² Cemal Demircioğlu, “19. Yüzyıl Sonu Türk Edebiyatında ‘Tercüme’ Kavramı”, *Journal of Turkish Studies/ Türklük Bilgisi Araştırmaları* 27 (2003): 13-31.

Rifat, Necip Asım ve Muallim Naci gibi farklı isimlerin tercüme kavramına ve stratejisine dair görüşlerine de yer vermiştir.

Osmanlı dönemi tercümelerini, daha güçlü ve kalıcı tesiri olması dolayısıyla Avrupalılaşmaya yönelik tercüme faaliyetlerinden itibaren irdeleyen araştırmacılar, çalışma rotalarını Osmanlı'nın Avrupa'yla temaslarının daha yoğun hissedildiği Tanzimat dönemine yöneltmişlerdir. Mustafa Ülger, *19. Yüzyıl Osmanlı'da Felsefi Tercüme Faaliyetlerine Bir Bakış* isimli makalesinin giriş kısmında, Ülken'in yukarıda bahsettiğimiz eserine benzer bir nitelikte, fakat daha özet bir açıklamadan sonra 19. yüzyılda Doğu'dan ve Batı'dan yapılan çevirilerin üzerinde durmuştur.⁶³ Bunun yanında makalede, Ülken'in Tanzimat öncesi çevirilerin niceliği ve niteliğine yönelik getirdiği eleştirilere karşı çıkarak Tanzimat döneminde felsefi ve edebi eserlerin genişleyerek ve artarak Türkçeye aktarıldığını ileri sürmüştür. Üstelik Tanzimat döneminde Batı merkezli tercümelerin aksine Doğu'dan yapılan çevirilerde önemli artışların olduğunu da dile getirmiştir. Ali Budak ise III. Ahmet'ten Tanzimat dönemine değin çeviri faaliyetlerini içine alan çalışmasında, bu görüşlerin aksine Osmanlı'nın Tanzimat'la birlikte Doğu kültürünü bırakıp Batı kültürünü tercih ettiğini savunmuştur.⁶⁴

Farklı görüşlerin zikredildiği bu iki eserin yanında Tanzimat dönemi sonrasını roman tercümesi ile sınırlandıran bir çalışma ise Yedigâr Türkeli'nin eseridir.⁶⁵ Tanzimat dönemi roman tercümelerinin dökümünün yapıldığı çalışmada, araştırmacının konu başlıkları halinde tasnif etmiş olduğu tercüme eserlerin önsöz, sonsöz ve dipnotlarındaki bilgiler, dönemin mütercimleri ve tercüme metinlerinin niteliğinin ve bu dönemde uygulanan tercüme stratejilerinin anlaşılmasında kolaylık sağlamıştır. Ayrıca çalışmada tercüme edilen yazarlar, eserler ve mütercimlerin yıllara göre dökümünün yapılmış olması dönemi değerlendirmede faydalı olmaktadır. Türkeli'nin yaklaşımına benzer olarak Tanzimat dönemi çevirilerini bu kez de tiyatrolar bağlamında sınırlandıran bir çalışma ise Metin And tarafından hazırlanmıştır.

⁶³ Mustafa Ülger, "19. Yüzyıl Osmanlı'da Felsefi Tercüme Faaliyetlerine Bir Bakış", *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 13/2 (2008): 298-306.

⁶⁴ Ali Budak, *Batılılaşma ve Türk Edebiyatı-Lale Devri'nden Tanzimat'a Yenileşme*, 2. Bs (İstanbul: Bilge Kültür Sanat, 2008).

⁶⁵ Yedigâr Türkeli, *Tanzimat'tan Sonra Türkçede Roman Tercümeleri (1860-1928)* (Basılmamış) Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi, 2005).

Çalışmasının “Çeviriler ve Uyarlamalar” bölümünde Tanzimat döneminde Avrupa’dan yapılan tiyatro çevirileri, basılmış ve basılmamış olarak tasnif edilmiş ve çeviri tiyatrolarının dökümü yapılmıştır.⁶⁶ Bu iki eser dönemin roman ve tiyatro çevirileri ile ilgili genel bir tasavvur oluşturmada yardımcı olmaktadır.

Tanzimat dönemi çevirileri; sosyal hayatı, ideolojiyi, kültürü ve edebiyatı etkilemesi açısından araştırmacıların dikkatini çekmiş ve çalışmalarına konu olmuştur. Çevirilerin edebiyatı etkilemesi ve şekillendirmesi ile ilgili eser telif eden isimlerden biri Emel Kefeli’dir. Ülken’in yukarıda adı geçen eserinin temel kaynak olarak kullanıldığı “Edebiyatın Gelişmesinde Tercümelerin Rolü: Tercüme Edebiyatı” isimli makalede, milletlerin tercümeler yolu ile birbirlerinden etkilendikleri dile getirilmiş, daha sonra Yirmi Sekiz Çelebi Mehmet ile başlayan ve Servet-i Fünûn’a kadar devam eden süreçte çevirilerin tesirleri üzerinde durulmuştur.⁶⁷ Makalede çevirilerin kültürü ve dili değiştirdiği gibi edebiyatı da değiştirebildiği ve şekillendirdiği öz bir şekilde dile getirilmiştir. Bu konu, Kefeli’nin çalışmasının ardından Haşim Koç tarafından doktora tezi olarak çalışılmıştır.⁶⁸ Çalışmada Kefeli’nin verdiği bilgilere ek olarak çevirilerle birlikte yeni türlerin bir edebiyattan diğerine geçişi, çeviribilimin kısaca tarihi, yapılan çeviriler ile mütercimlerin geliştirdikleri çeviri yöntemleri ve çeviri tartışmaları üzerinde durulmuştur. Çeviriler daha çok roman odaklı izah edilmiş ve Tanzimat dönemi roman çevirilerindeki çeviri tartışmalarına değinilmiştir. Haşim Koç’tan kısa bir süre sonra Nesime Ceyhan da zikrettiğimiz çalışmanın dördüncü bölümünde bahsedilen *Telemak* çevirisi üzerinde durarak konuya daha özelden yaklaşmıştır.⁶⁹

Çevirilerin edebiyat üzerindeki tesirini inceleyen çalışmalar yukarıda da zikredildiği gibi daha çok Tanzimat dönemi ve sonrasını kapsayan niteliktedir. Fakat sayıları az da olsa beylikler dönemi veya Osmanlı devletinin erken dönem çevirilerini, Türkçenin gelişimi ve edebiyata tesiri çerçevesinde inceleyen araştırmalar da bulunmaktadır.

⁶⁶ Metin And, “Çeviriler ve Uyarlamalar”, *Tanzimat ve İstibdat Döneminde Türk Tiyatrosu 1839-1908* (Ankara: Türkiye İş Bankası Yayınları, 1972).

⁶⁷ Emel Kefeli, “Edebiyatın Gelişmesinde Tercümelerin Rolü: Tercüme Edebiyatı”, *İlmi Araştırmalar*, 7 (1999): 147–155.

⁶⁸ Haşim Koç, *Cultural Repertoire as a Network of Translated Texts: the New Literature After the Tanzimat Period (1830-1870)* (Basılmamış) Yüksek Lisans Tezi, Boğaziçi Üniversitesi, 2004).

⁶⁹ Nesime Ceyhan, “Romanla Tanışan Neslin Tercüme Tekniği ve Tenkidine Dair Tartışmalar”, *Turkbilig/Turkoloji Arastirmalari Dergisi*, 14 (2007): 41-59.

Türkler kabul ettikleri dinleri daha iyi anlamak için çeviriye yönelmiş ve bu sayede Türk dilinde ve edebiyatında ilerleme kat etmiştir. Fakat İslam'ın kabulünden sonra Arapça ve daha sonra Farsçaya yönelen Türkler, devletleşme emeliyle fetihler gerçekleştirmiş, bu durum ise iki dilin ürünlerinin Anadolu'da Türkçeye aktarılmasına zemin hazırlamıştır. Bu ürünlerin neden Türkçeye aktarıldığını izah eden başlıca çalışmalardan biri, İhsan Fazlıoğlu'na aittir.⁷⁰ Fazlıoğlu makalesinde, yeni bir dinle temas halinde olan Türklerin dil tasavvurları ve Türkçenin o dönemdeki yerini anlattıktan sonra Osmanlı döneminde eserlerin Arapçadan Türkçeye çevriliyor olmasını çeviri eserlerin önsöz ve sonsözlerine işaret ederek izah etmiştir. Eserlerin Türkçeye çevrilmesini muhatabın Türkçe konuşurlardan oluşması ile açıklayan Fazlıoğlu, eserlerin çevrilme sebeplerini tasnif etmiştir. Örneğin çeviriler ilk mektebe başlayan öğrenciler için veya sultanın özel isteği üzerine yapıldığı gibi mütercimim kendi isteği ile Türkçenin gelişmesi için de yapabilmekteydi. Bunun yanında çalışmada hangi eserlerin tercüme edildiği ve Türkçenin yetersizliğine dair tartışmalar da zikredilmiştir.

Konuyu benzer şekilde ele alan Kemal Yavuz da çalışmasında, Türkçe tercüme ve telif eserlerin beylikler döneminde başlayıp Osmanlı döneminde devam ettiği ve hamilerin Türkçe tercüme ve telif eser üretiminde teşvik edici olduğu, halkın da eserlerin Türkçe üretilmesini talep ettiğinden bahsetmiştir.⁷¹ Fazlıoğlu'nun çalışmasındaki gibi burada da tercüme ve telif Türkçe eser üretiminde müellif ve mütercimlerin Türkçenin gramer ve kelime dağarcığına dair tartışmalarına yer verilmiştir.

Türkçe tercüme eser üretimi kimi zaman medrese öğrencilerinin eğitimi, kimi zaman ise devletin ileri gelenleri tarafından sipariş üzere gerçekleştirilmiştir. Bu durum bir yandan toplumun bilgi ve kültürüne tesir ederken diğer yandan dilde de birtakım gelişmeler ve değişmelere neden olmuştur. Klasik dönem çevirilerini 14.-15.yüzyıl mensur metinler üzerinden inceleyen Mustafa İsen çalışmasında, çeviri metinler aracılığı ile kaynak dilden, kültürden ve dinden etkilenildiğini ve Türkçenin de

⁷⁰ İhsan Fazlıoğlu, "Osmanlı Döneminde 'Bilim' Alanındaki Türkçe Telif ve Tercüme Eserlerin Türkçe Oluş Nedenleri ve Bu Eserlerin Dil Bilincinin Oluşmasındaki Yeri ve Önemi", *Kutadgubilig Felsefe-Bilim Araştırmaları* 3 (2003): 151-184.

⁷¹ Kemal Yavuz, "Yavuz, Kemal, "XIII-XVI. Asır Dil Yادigarlarının Anadolu Sahasındaki Türkçe Yazılış Sebepleri ve Bu Devir Müelliflerinin Türkçe Hakkındaki Görüşleri", *Türk Dünyası Araştırmaları* 27 (1983): 9-57.

çeviriler ile geliştiğini vurgulamıştır.⁷² Tercümelerle Türkçe gelişmiş, Türkçe geliştikçe de metinlerdeki tercüme dili de değişmiş amaca göre farklı şekiller de kullanılmıştır. Eğer bir metin tercümesinde dil araç ise sade basit bir üslup tercih edilmiş, dilin amaç olduğu durumlarda tercüme metin daha ağır ve ağıdalı bir üslup ile yazılmıştır. Bu konuyu örnek bir metinle karşılaştırmalı olarak irdeleyen İbrahim Sona, çalışmasında tercüme metinlerin dillerinin, yazıldığı yüzyılın diline göre değişmesinin yanında aynı zamanda mütercimmin tutumuna göre de değişebileceğini belirtmiştir.⁷³

Osmanlı devletinde kurumsallaşan tercüme odaları, farklı kültürlerden gelen bilgi akışını daha da hızlandırmıştır. Bu sayede tercümelerin, kültürlerin ve milletlerin pek çok açıdan birbirini tanımasına olanak sağladığı gibi bilimin gelişmesinde de rol oynamıştır. Tercüme bilgi aktarım aracı olarak değerlendiren Feyza Günergün çalışmasında bu konuyu ele almıştır.⁷⁴ Osmanlı'nın Avrupa ile olan münasebetlerini tercümeler üzerinden incelemiş, tercümelerin Avrupa'dan Osmanlı'ya bilimsel bilgilerin geçişinde ne denli etkili olduğu üzerinde durmuştur. Ceyda Özmen de yine aynı şekilde çalışmasında, III. Selim ve II. Mahmut zamanında Osmanlı'da tercümeler aracılığı ile sağlanan bilimsel bilginin geçişine değinmiştir.⁷⁵

Çalışmasında Osmanlı tercüme geleneğini edebi eser tercümeleri ile sınırlandıran araştırmacılar da bulunmaktadır. Bunlardan birisi Abid Nazar Mahdum'un hazırlamış olduğu doktora tezidir.⁷⁶ İlk olarak tercüme kavramının etimolojisini irdelemiş, İslamiyet öncesinde Türklerin tercüme anlayışı üzerinde durmuş ve Osmanlı dönemi tercüme geleneğinden bahsetmiştir. “*Eski Türk Edebiyatında Çeviri*” başlığı altında İslamiyet sonrasında Türklerin Arap ve Fars kaynaklarından yaptıkları çevirilerden

⁷² Mustafa İsen, “Türkçenin Yazı Dili Oluşumunda Tercümenin Rolü”, *Dil, Kültür ve Çağdaşlaşma* (Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayını, 2003), 137-153.

⁷³ İbrahim Sona, “Tutinamelerin Türkçe Çevirisinden Hareketle Tercüme Metinlerde Dil Değişimi”, *Klasik Edebiyatımızın Dili (Bildiriler) [Divan Şiirinin Dili Çalıştayı, Osmanlı Nesrinin Dili (2012, 2013 : Ankara)*, ed. Mustafa İsen (Ankara: Atatürk Kültür Merkezi, 2017).

⁷⁴ Feyza Günergün, “Osmanlı'nın Avrupa Bilimi İle Münasebetleri 16-17. yy.'da Türkçe Çeviriler”, *Erken Modern Avrupa'da Kültürel Çeviri*, ed. Peter Burke (İstanbul: İş Bankası Yayınları, 2012), 11. Bölüm.

⁷⁵ Ceyda Özmen, “Translating Science in The Ottoman Empire: Translator-Educators ss “Agents of Change” in the Ottoman Scientific Repertoires (1789-1839)”, *Osmanlı Araştırmaları Dergisi*, 48 (2016): 143-170.

⁷⁶ Abid Nazar Mahdum, *Ravzatü's-Şühedâ ile Hadikatü's-Sü'edâ Mukayyesesi'nin Işığında Eski Türk Edebiyatı'nda Tercüme Anlayışı* (Basılmamış) Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2001).

bahsettikten sonra çeviri, nazire ve taklit kavramlarına değinmiştir. Bunun yanında tercüme ile ilintili olarak intihal meselesinden de bahsetmiştir. Benzer şekilde Nurgül Sucu da “*Eski Türk Edebiyatı’nda Tercüme Geleneği*” isimli makalesinde Yunanlar, Abbasiler, İslam öncesi Türkler ve Beylikler dönemindeki tercümeyle kısaca değinmiş, sonra Osmanlı tercüme geleneğindeki edebi tercümeler üzerinde durmuştur⁷⁷ Dört çeşit tercüme yönteminden bahseden Sucu, her bir yöntem için ayrı örnekler vermiştir.

Osmanlı tercüme geleneği ürünlerini doktora tezi ile geniş bir döküm olarak ortaya koyan Sadık Yazar ise çalışmasının birinci bölümünde şerh ve tercüme meselesini detaylı bir şekilde incelemiştir.⁷⁸ Birinci bölümün ilk kısmında tercüme ve şerh geleneğine dair kavramlara, ikinci kısmında şerh, tefsir ve tercüme kavramlarının ilişkisine, üçüncü kısımda öncelikle şerh geleneğinin Batı medeniyeti, İslam kültürü ve Türk edebiyatındaki yerine değinmiş daha sonra ise şerh için kullanılan kavramlar ve kaynak metnin biçimine, diline ve muhtevasına göre şerhleri tasnif etmiştir. Tercüme başlığı ile dördüncü kısımda kısaca tercüme tarihine dair modern çalışmalardan bahsedildikten sonra, Abbasiler döneminden Cumhuriyet’e kadar olan süreçteki tercüme faaliyetlerine değinilmiştir. Çalışmanın -asıl maksadı olan- ikinci bölümünde edebi şerh ve tercüme eserler manzum-mensur oluşlarına ve nazım biçimlerine göre tasnif edilerek tanıtılmıştır. Üçüncü bölümde ise edebiyat dışı tercüme ve şerhlere yer verilmiştir. Çalışma her ne kadar Anadolu sahası klasik Türk edebiyatı ile sınırlandırılmış olsa da çeviri tarihi bu cihetle bile çok geniş bir zaviyeden ele alınmıştır. Abbasi döneminden Cumhuriyet dönemine kadar çeviri okulları, çevrilen metinler, bu metinlerin türü, muhtevası, işlevi, mütercimi, hamileri, tesirleri vb. konular pek çok açıdan örneklerle sunulmuştur. Bu çalışma, tercümeyle dair yukarıda belirtilen kitap, tez ve makalelerin çoğunu özetleyen derli toplu bir çalışmadır. Bunun yanında tezin asıl gayesi olan tercüme ve şerh ürünleri ise edebi olup olmaması ve muhtevasına göre tasnif edilmiş ve bunların dökümü yapılmıştır. Çalışma pek çok araştırmacı için davetiye niteliğindedir. Çünkü burada verilen her bir tercüme eser, hem tercüme açısından hem de tarih, edebiyat, dilbilim ve İslami ilimler

⁷⁷ Nurgül Sucu, “Eski Türk Edebiyatında Tercüme Geleneği”, *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 19 (2006): 125–148.

⁷⁸ Sadık Yazar, *Anadolu Sahası Klâsik Türk Edebiyatında Tercüme ve Şerh Geleneği* (Basılmamış) Dötra Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2011).

gibi pek çok alan açısından ayrıca çalışılmaya ihtiyaç duymaktadır.⁷⁹ İslam coğrafyası ve Türk edebiyatındaki tercüme geleneği ile ilgili bilgiler ışığında, tercüme geleneğinin kavramları ile bu edebiyatın tercüme ürünlerinin mütercim, tercüme eser, tercüme yöntemi gibi farklı açılardan çeşitli araştırmacılar tarafından karşılaştırmalı olarak incelendiği görülmektedir.⁸⁰ Bu çalışmalar bir edebiyatın gelişimi, etkileşimi ve değişimini örneklerle gözler önüne sermesi açısından oldukça kıymetlidir. Ayrıca bu çalışmalar tercüme meselesini her yönü ile ele alan çeviribilim gibi bir alandan istifade ettiği müddetçe umuyoruz ki çok daha verimli sonuçlar elde edilecektir.

Yukarıda zikredilen çalışmaların büyük bir kısmında tercüme tarihi ve 13. yüzyıldan 19. yüzyıla dek uzanan Osmanlı tercüme geleneği, farklı zaviyelerden ele alınmıştır. Bu çalışmalarda bahsedilen ürünlerin nasıl incelenmesi gerektiği hakkında çok fazla söz söylenmemiştir. Tercüme incelemelerinin nasıl yapılması gerektiği ile ilgili öneriler sunan az sayıdaki isimlerden biri olan Zehra Toska, çalışmasını eski Türk edebiyatı sahası ile sınırlandırmış, makalesinde bu alandaki tercüme metinlerini incelemede nasıl bir yol izlenmeli sorusuna cevap aramıştır.⁸¹ Ayrıca Osmanlı edebiyatı tercüme ürünlerinin öncelikle Osmanlı şiir geleneğini dikkate alarak incelemek gerektiğini vurgulamıştır. Toska, incelemelerin ve değerlendirmelerin zamana bağlı olarak bilgi ve kültür değişimi ekseninde ve gelenekteki kavramlar ve tanımlar yardımı ile tezkireci, şair, mütercim ve yazarların ürünler hakkındaki görüşleri de göz önünde bulundurularak yapılması gerektiğini belirtmiştir. Sonuç olarak çalışma, Osmanlı edebiyatı tercüme metin incelemelerinde araştırmacılara rehber olabilecek öneriler sunmuştur.

⁷⁹ Örneğin tarih alanında tercüme konusuna temas eden bir çalışma için bkz: Derin Terzioğlu, “Bir Tercüme ve Bir İntihal Vakası: Ya da İbn Teymiyye’nin Siyasetü’s-Şer ‘iyye’sini Osmanlıcaya Kim (ler), Nasıl Aktardı?”, *Journal of Turkish Studies: Türklük Bilgisi Araştırmaları* 31/2 (2007): 247–275.

⁸⁰ Tercüme türü mesneviler üzerine yapılan çalışmalarda genel itibarıyla benzer yöntemler izlenmiştir. Şu çalışmalar buna örnek olarak verilebilir: Arzu Atik, *Celilî’nin Leyla ve Mecnun’u ve Nizami’nin Leyla ve Mecnun’u ile karşılaştırma* (Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, 2009); Ahmet Kartal, “Şebüsterî’nin Gülşen-i Râz’ı ile Elvân-ı Şirâzî’nin Gülşen-i Râz Tercümesi’nin Mukayesesi”, *Türk Dili ve Edebiyatı Makaleleri* 3 (2003) 121-176; Vesile Albayrak Sak, “Eski Türk Edebiyatında Tercüme Geleneği ve Bu Gelenekte Mantık’ı-Tayr Tercümeleri”, *Turkish Studies* 7/4 (2012): 655–669; Bahir Selçuk, “Osmanlı Nesir Geleneğinde Çeviri Anlayışı, Ahlak’ın Saltana Çevirileri Örneği”, *Klasik Edebiyatımızın Dili (Bildiriler) [Divan Şiirinin Dili Çalıştayı, Osmanlı Nesrinin Dili (2012, 2013: Ankara)]*, ed. Mustafa İsen, *Atatürk Kültür Merkezi Yayını* (Ankara: Ankara : Atatürk Kültür Merkezi, 2017), 339-363.

⁸¹ Zehra Toska, “İleriye Yönelik Araştırmalarla İlgili Olarak Eski Türk Edebiyatı Sahasında Yazılmış Olan Tercüme Metinleri Değerlendirmelerde İzlenecek Yöntem/ler Ne Olmalıdır”, *Türklük Bilgisi Araştırmaları (Journal of Turkish Studies)* 24 (2000): 291–306.

Osmanlı tercüme geleneğine ait bir ürünü Zehra Toska'nın makalesinden seneler önce uygulamalı olarak ele alan Cem Dilçin çalışmasında Feridüddin Attar'a ait olan *Mantiku't-Tayr* isimli mesnevisinin *Şeyh Sa'an* hikâyesindeki sekiz beyti Gülşehrî, Ali Şir Nevâî, Zaifî, Kadı-zâde Şeyh Mehmed ve Fedaî Dede'ye ait olan çevirilerle karşılaştırmalı olarak incelemiştir.⁸² Beyitlerdeki yapısal bütünlüğün çevirilere yansımalarının incelendiği çalışmada, Farsça deyimlerin, söz kalıplarının ve kavramların Türkçeye nasıl aktarıldığı üzerinde durulmuş ve metnin tutarlılığı tartışılmıştır. Çeviri eserler kaynak eserle karşılaştırıldığı gibi birbiri ile de mukayese edilmiştir. Çeviribilimin yaklaşımına çok yakın bir tavırla hazırlanan bu çalışma Zehra Toska'nın makalesi ile de perçinlenerek daha sonraki çalışmalara örneklik teşkil etmiştir.

Cem Dilçin'in yaklaşımına benzer bir yaklaşımla Sadık Yazar da, Toska'nın önerilerinin alan açısından ne denli işlevsel ve gerçekçi olduğunu gösteren uygulamalı bir eser akademiye kazandırmıştır.⁸³ Araştırmacı tarafından seyahatname türü örneklerinden olan *Gırnatî Seyahatnamesi*'nin bir tercümesi incelenmiştir. İncelemede klasik Türk edebiyatına ait tercüme bir eser geleneğe, kaynak metne, mütercime ve o dönemin çeviri kavramlarına dikkat edilerek ele alınmıştır. Çalışma, Toska'nın işaret ettiği hususları başarılı bir şekilde uygulamada örnek teşkil etmektedir.

Çevirinin tarihsel gelişimi, değişimi ve tesirleri; çeviri kuramları ve eleştirisini de bir o kadar etkilemiştir. Bu konuda yapılan çalışmalar hem çeviri kuramlarının hem de çeviri uygulamalarının tarihsel sürecini geniş bir çerçevede görmeye ve çeviriye dair tasavvurların netleşmesine yardımcı olmaktadır. Çeviriyi çeviribilim, çeviri tarihi ve kuramları açısından irdeleyen Sakine Eruz, çalışmasını çeviri, çevirmen ve çeviribilim olarak üç temel başlıktan oluşturmuştur.⁸⁴ Eruz öncelikle Doğu'da ve Batı'da çevirinin nasıl başlayıp geliştiğine değinmiş sonra da kuramlar ve Osmanlı'da çeviri üzerinde durmuştur. Çalışma Osmanlı dönemindeki çeviri stratejilerini ve yöntemlerini modern

⁸² Cem Dilçin, "Mantikut-Tayr'ın Manzum Çevirileri Üzerine Bir Karşılaştırma", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi* 36/3 (1993): 35-56.

⁸³ Sadık Yazar, ed., *Gırnatî Seyahatnamesi'nin XVI. Yüzyılda Yapılmış Bir Tercümesi Tercüme-i Tuhfetü'l-Elbab ve Nuhbetü'l-A'cab* (İstanbul: Okur Akademi, 2012).

⁸⁴ Sakine Eruz, *Çeviriden Çeviribilime: Yüzyılımız Penceresinden Çeviribilimsel Gelişmelere Bir Bakış* (İstanbul: Multilingual, 2003).

çeviribilim yaklaşımlarıyla karşılaştırabilmemiz ve tercümeyi Doğu-Batı ve eski-modern bağlamda değerlendirebilmemiz açısından önemli bir yere sahiptir.

Benzer şekilde, Eruz'un temas ettiği noktalara değinen Demircioğlu ise eserinde, Batı'nın çeviri tarihi ve tarih yazımına dair ürünlerin tanıtımını yaptıktan sonra Osmanlı'da çeviri tarihini ele alan Türk araştırmacılar ile ilgili detaylı bir literatür değerlendirmesi yapmıştır.⁸⁵ Tarih yazımını bilgidен ziyade bir yorumlama etkinliği olarak gören araştırmacı çalışmasında, Batı'daki çeviri tarihi ve tarih yazımı ile ilgili yaklaşımları irdelemiş ve Türkiye'deki tarihsel çeviri araştırmalarını ele alırken bu alandaki kavramlar ve yöntemler üzerinde durmuştur. Sonunda bir yöntem önerisinde bulunarak Osmanlı tercüme geleneğindeki aktarıma dayalı metinlerin metindışı söylemlerle incelenmesi gerektiğini belirtmiştir.

Demircioğlu çalışmalarında Batı çeviri kuramlarının yanında İslam topraklarında var olan ve kuram denilebilecek konumda olan çeviri düşüncelerine de yer vererek bu düşünceleri “doğu çeviri kuramı” olarak değerlendirmiştir.⁸⁶ Demircioğlu bu kuramı öne sürerken El-Câhız'ın *Kitâbul Hayevân* isimli eserinin bir bölümünde tercüme nedir, tercüme nasıl olmalı, mütercimnin nitelikleri neler olmalı gibi tercümeyle dair meselelere değinmesinden⁸⁷ çevirinin altınçağı olan Abbasi döneminde mütercimlerin görüşleri ve oluşturdukları ekollerden; İbnu'n-Nedim'in mütercimlerin tercüme yöntemleri ve tercüme eleştirilerine dair bilgi verdiği *Fihrist* isimli eserinden ve bunun yanında Osmanlı topraklarında bu görüşlerden haberdar olup etkilenen düşünürlerden yola çıkmıştır. Çalışmasında daha çok Osmanlı çeviri etkinlikleri üzerinde duran Demircioğlu, Osmanlı mütercimlerinin uygulamada bahsi geçen eserlerden ne denli etkilendiklerinin altını çizmiştir. Bunu yaparken Osmanlı ve Arap çevirilerini lafız ve mana bakımından çeviri ile yakından ilintili olan belagat şemsiyesi altında irdelemiştir.

Çeviribilim kuramları, sorunları ve stratejilerini ele alan bir diğer isim de Mehmet Hakkı Suçin'dir. Suçin çalışmasını iki açıdan temellendirmiştir. Bunlardan biri diller arası çeviri sürecinde eşdeğerlik sorunu, diğeri ise Arapça-Türkçe çeviri sürecinde

⁸⁵ Cemal Demircioğlu, *Çeviribilimde Tarih ve Tarih Yazımı* (İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, 2016).

⁸⁶ a.g.y., “El-Cahız'dan Manastırlı Memet Rıfat'a: Arap Çeviri Kuramcıları İle Osmanlı Mütercimleri Arasındaki Bağlantılar.”, *Turkish Studies* 8/13 (2013): 739-759.

⁸⁷ Ebû Osman Amr b Bahr b Mahbub el-Kinani el-Leysi Cahiz, *Kitâbü'l-hayevan*, ed. Abdüsselam Muhammed Harun (Beyrut: Dâru İhyai't-Türasi'l-Arabi, 1969).

eşdeğerlik sorunu şeklindedir.⁸⁸ Çalışmasında öncelikle çeviribilim kuramlarından bahseden Suçin, daha sonra çeviri sürecinde diller arasında yaşanan eşdeğerlik, eşdizim, atasözleri ve deyim sorunları ve çeviri stratejileri üzerinde durmuştur. Bunun yanında çalışmada Arapça ve Türkçe metinler çözümlenmiş, kuramlar bu iki dilin çeviri ürünleri üzerinden incelenmiş ve uygulamalı olarak gösterilmiştir. Bilindiği üzere Osmanlı'nın ilk dönemlerinde Arapçadan Türkçeye tercüme yoğun bir şekilde yapılmış daha sonraki dönemlerde de bu durum devam etmiştir. Bu çalışma Arapçadan Osmanlı Türkçesine yapılan tercüme incelemesinde kuramsal açıdan istifade edilebilecek niteliktedir.

Çeviri kuramları ve yöntemleri üzerine gelişen tartışmalar olduğu gibi, bir metnin çevrilebilir olup olmamasına dair tartışmalar da bulunmaktadır. Bilindiği gibi çevrilemezlik tartışması önce kutsal metinler etrafında zuhur etmiş, sonraları buna şiir de dâhil edilmiştir. Bu konuda kimileri şiirin hiçbir şekilde çevrilemez olduğunu savunurken kimileri de biraz daha ihtiyatlı hareket ederek ya şekil ya da anlam kaybına uğrayarak da olsa bir şekilde şiirin erek kültüre aktarılabileceğini savunmuştur. Aşağıda değerlendireceğimiz şiirin çevrilemezliği ve şiir çevirilerinin nasıl olması gerektiği üzerine olan bu tartışmalar, Osmanlı dönemindeki şiir çevirilerinin nasıl yapıldığı, niteliği ve nazirenin telif mi, tercüme mi yoksa telif-tercüme mi olduğuna dair oluşan soruların cevaplanmasını kolaylaştıracaktır.

Bu konuda sunduğu fikirleri ile Osmanlı düşünürlerini etkileyen el-Cahiz, *Kitābu'l Hayevān* isimli eserinin Arap şiirlerinin tercümesi üzerine görüşlerini belirttiği bir bölümünde, vezin ve mecazlar sebebiyle Arapça şiirin çevrilemez olduğundan bahsetmiştir. Belli bir kalıbı, şekli olan mecaz yüklü metinlerin hiçbir şekilde erek kültüre aktarılamayacağını savunmuştur.⁸⁹ Şiirin çevrilemezliğini savunan modern dönem araştırmacılarından olan Ayfer Altay ise çalışmasında şiirin çevrilemezliğini, şiiri şiir yapan unsurlar olarak tanımladığı sapmalar, yinelemeler, özel ad kullanımları, kısa ve eksilteli anlatımlar, ritim ve ölçü çerçevesinden izah etmiştir.⁹⁰

⁸⁸ Mehmet Hakkı Suçin, *Çeviribilim: Öteki Dilde Var Olmak* (İstanbul: Multilingual, 2007).

⁸⁹ Cahiz, *Kitābü'l-hayevan*. s. 74-79

⁹⁰ Ayfer Akansel Altay, "Şiir Çevirisinde Çevrilemeyenler", *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi* 18/1 (2001): 29-43.

Şiirin çevrilemezliğini savunanların yanında belli şartlar sağlandığında şiirin çevrilebileceği görüşünde olanlar da vardır. 1961 yılında kaleme aldığı “*Tercüme Sanatı*” isimli eserinde Theodore Savory, her ne kadar kafiyein şiir tercümesini zorlaştırdığını belirtse de yine de şiirin çevrilebileceğini düşünmüş, şiirin ancak ve ancak manzum olarak çevrilebileceğine ve kaynak metnin uzunluğuna riayet edilmesi gerektiğine vurgu yapmıştır.⁹¹ Doğan Aksan da şiirin çevrilebileceğini savunmuştur. Aksan şiir ve manzum metnin ayrımını yaptığı eserinde, şiirin -uzak çağrışımlar, eşadlı ve çokanlamlı ögeler, ses ögeleri, kavram karşıtlığı, benzetme, deyim aktarması, alışılmamış bağdaştırmalar, biçimsel, anlamsal ve sessel sapmalar gibi –unsurlarına rağmen yine de çevrilebilir olduğunu belirtmiştir.⁹² Bu konuyu Sadık Yazar da benzer şekilde irdemiş, çalışmasında Osmanlı şiir çevirisinin zorluklarından bahsetmiştir. Yazar çalışmasında, manzum metinlerin çevirisini zorlaştıran kafiye ve aruz vezni üzerinde durmuş, **Aksan gibi şiire çevrilemezlik özelliği kazandıran unsurların ise yeniden yazım ile aşılabileceğini savunmuştur.**⁹³

Şiir çevirisi üzerine karşılaştırmalı bir çalışma ortaya koyan Nuray Cihan Gündüzalp ise, hazırlamış olduğu doktora tezinde çeviri, çevirmen, çeviri yöntemleri ve sorunlarına dair konuları ele almıştır.⁹⁴ Gündüzalp tezinde öncelikle kaynak metin olarak belirlediği Charles Baudelaire ve şiirlerinin erek dizgedeki öneminden bahsetmiştir. İnceleme bölümünde Charles Baudelaire’in şiirlerini Türkçeye aktaran, aralarında büyük şairlerin de olduğu, on ismin çeviri metnini asıl metinle mukayese etmiştir. Ayrıca erek dizgeye aktarılan çeviriler de kendi içinde biçim, üslup ve anlam açısından karşılaştırılıp değerlendirilmiştir. Bu çalışma birbirinden yetenekli on ayrı mütercimmin farklı çeviri tasarruflarını ortaya koyması ve çeviri yöntemlerini kuramlar çerçevesinden izleme imkânı sunması açısından önemlidir. Ayrıca Osmanlı dönemi şiir tercümelerini incelemede kullanılan yöntemler açısından istifade edilebilir bir kaynaktır.

⁹¹ Theodore Savory, *Tercüme Sanatı*. (Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Basımevi, 1961).

⁹² Doğan Aksan, *Şiir Dili ve Türk Şiir Dili* (Ankara: Bilgi Yayınevi, 2013), 186..

⁹³ Sadık Yazar, “Osmanlı Dönemi Şiir Tercümesinde Karşılaşılan Biçimsel (Nazım Biçimi, Aruz ve Kafiye) Zorluklar”, *Eski Türk Edebiyatı Çalışmaları IX: Metnin Halleri: Osmanlı’da Telif, Tercüme ve Şerh*, Klasik Yayınları, İstanbul 2014, s. 248-93.

⁹⁴ Nuray Cihan Gündüzalp, *Charles Baudelaire’in Şiirlerinin Türkçe Çevirileri Üzerine İnceleme* (Doktora Tezi, Çukurova Üniversitesi, 2008).

Osmanlı devleti yeni milletlerle temasa geçtikçe aradaki dil problemini aşmak adına sözlü çeviriye de yönelmiş, daha sonra kurumlaşmaya kadar gitmiştir. Osmanlı dönemi sözlü çevirileri ilgili çalışma yapan isimlerden biri Sezai Balcı'dır. Çalışmasında Osmanlı döneminde mütercimlerin hangi müesseselerde nasıl görev aldıklarını ve neyi, nasıl, nerede çevirdiklerini, ne kadar maaş aldıklarını ve toplum ve devlet gözündeki itibarlarını anlatan Sezai Balcı *Osmanlı Döneminde Tercümanlık ve Bab-ı Ali Tercüme Odası* isimli doktora tezi hazırlamıştır.⁹⁵ Bu tezde Osmanlı döneminde ilk etapta mütercimlerin sözlü çeviride etkin rol oynadıkları görülmektedir. Çalışmadan anlaşılabacağı üzere Osmanlı devleti yeni topraklar edindikçe ve farklı milletlerle temasa geçtikçe mütercim ihtiyacının ve mütercim sayılarının arttığı ve buna dair daha kalıcı düzenlemelerin getirildiği anlaşılmıştır.

Osmanlı çeviri faaliyetlerini sözlü çeviri üzerinden ele alan bir başka isim ise Arzu Meral'dir. Meral, çalışmasında Osmanlı dönemi eyalet, donanma, elçilik, Divan-ı Hümayun ve Bab-ı Âli tercüme odası gibi tercüme kurumları üzerinden sözlü çevirinin boyutlarını irdelemiştir.⁹⁶

Osmanlı dönemi tercüme geleneğini bu dönemdeki çeviri kurumları zaviyesinden ele alan çalışmaların ilki ise Taceddin Kayaoğlu'ya aittir. Çalışmada Lale devri çevirilerinden itibaren Encümen-i Daniş ve daha sonrasında inşa edilen tercüme kurumları hakkında detaylı bilgi verilmiştir.⁹⁷ Ayrıca Kayaoğlu çalışmasında; tercüme kurumlarının neden kurulduğu, kurumlardaki mütercimlerin nasıl seçildiği, ne şartlarda çalıştıkları, maaşları, eğitimleri, çevirileri ve çeviri yöntemleri, kurumun işleyişi, çalışma kuralları, açılma ve kapatılma sebepleri gibi meseleleri zengin örnekler eşliğinde irdelemiştir. Bunun yanında çalışmada bir kurumda hangi mevkide kimlerin hangi görevde olduğunun belirtilmesinin yanı sıra telif ve tercüme edilen eserlerin dökümü ve bir eserin toplumun hangi kesimine, ne için ve kaç kez çevrildiğinin de listesi sunulmuştur.

⁹⁵ Sezai Balcı, *Osmanlı Döneminde Tercümanlık ve Bab-ı Ali Tercüme Odası* (Basılmamış) Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, 2006).

⁹⁶ Arzu Meral, "A Survey of Translation Activity in the Ottoman Empire", *Osmanlı Araştırmaları* 42/42 (2013): 105–155.

⁹⁷ Tacaddin Kayaoğlu, *Türkiye'de Tercüme Müesseseleri* (İstanbul: Kitabevi Yayınları, 1998).

Yukarıda zikredilen çalışmalardan anlaşıldığı üzere, çevirinin tarihsel açıdan Türkiye’de bir sorun haline gelmesini sağlayan önemli isim olarak Hilmi Ziya Ülken görünse de Agâh Sırrı Levend’in tercüme kavramı üzerine açtığı tartışma ile çeviriyi modern anlamda asıl sorunsallaştıran isim, Saliha Parker’dır. Zehra Toska, Cemal Demircioğlu gibi araştırmacılar da Saliha Parker öncülüğünde çeviriyi Osmanlı tercüme geleneğine taşıyarak öncelikle çevirinin tercüme kavramına karşılık gelip gelmemesini irdilemiş, daha sonra da klasik Türk edebiyatındaki tercüme ürünlerinin nasıl üretildiği üzerinde durmuşlardır. Tanzimat dönemi ve sonrası çeviriler hakkında çokça çalışmalar yapılmış, bu çalışmalarda konular hem çeviribilimcilerin hem de edebiyat araştırmacılarının gözünden her iki alanı ilgilendiren yönleriyle incelenmiştir. Dönemin edebi ürünleri çeviribilim kuramları ve yöntemleri dikkate alınarak çalışılmıştır.⁹⁸ Fakat aynı şeyleri klasik Türk edebiyatı tercüme ürünleri incelemeleri için söylemek çok da mümkün görünmemektedir.

Klasik Türk edebiyatı tercüme ürünleri için araştırmalar yapılsa da bu çalışmalar maalesef çeviribilim kuramları ve yöntemlerinden uzak, değerlendirmeden mahrum bırakılmıştır.⁹⁹ Çeviri eserleri kaynak metinle karşılaştıran ve modern çeviri kuramlarını da rehber edinen bir çalışmaya klasik Türk edebiyatı alanında ihtiyaç duyulmaktadır. Klasik Türk edebiyatı araştırmacılarının bazısı, bu edebiyatın tercüme ürünlerini daha çok bunların transkripsiyonunu yaparak ve müellif, eser, mütercim ve tercüme eserin nüshalarını tanıtarak alana kazandırma girişiminde bulunmuştur. Bazısı ise tercüme ürünleri kaynak metinle karşılaştırmış; metnin hangi kısmı çevrilmiş hangi kısmı bırakılmış, eklenen veya çıkarılan kısımlar nereler, mütercim ne kadar sadık ne

⁹⁸Tanzimat dönemi tercümeleri ile ilgili araştırmalar için bkz: Ayşe Banu Karadağ, “Çeviri Tarihimizde ‘Gözle Görülür’ Bir Mütercime: Fatma Aliye Hanım”, *Cumhuriyet Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi* 37/2 (2013): 1-16; a.g.y., “Tanzimat Dönemi’nde İkinci Meşrutiyet Dönemi’ne Kadın Çevirmenlerin Çeviri Tarihimizdeki ‘Dişil’ İzleri”, *Humanitas Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 2 (2013): 105-126; Işın Bengi Öner, “Çeviribilimde Bir Hâce-i Evvel: Ahmet Mithat Efendi”, *Merhaba Ey Muharrir, Ahmet Mithat Üzerine Eleştirel Yazılar*, ed. Nüket Esen-Erol Köroğlu (İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, 2006), 338-346; Berrin Aksoy, “Cumhuriyet Dönemi Tercümenin Kültürel Gelişmedeki Yeri”, *Dil, Kültür ve Çağdaşlaşma*, ed. Bahaeddin Yediyıldız (Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayını, 2003), 165-171.

⁹⁹Bkz: Ayşe Yıldız, *Çâkerî ve Yusuf u Züleyha* (Ankara: Kitabevi Yayınları, 2013); Mustafa Çelebi, *Varka and Gülşah*, ed. Ayşe Yıldız (Harvard: Harvard Üniversitesi, t.y.); Ahmet Doğan, *Bağdatlı Zihni’nin Yusuf u Züleyha’sı* (İstanbul: Kesit, 2014); Ahmet Kartal, “Câmî’nin Yusuf u Züleyha’sı ile Hamdullah Hamdi’nin Yusuf u Züleyha’sının Mukayesesi”, *Diriözler Armağanı: Prof. Dr. Meserret Diriöz ve Haydar Ali Diriöz Hatıra Kitabı*, ed. M. Fattih Köksal ve Ahmet Naci Baykoca (Ankara: Bizim Büro Basımevi, 2003), 93-139; Muhittin Eliaçık, “Lütfullah Bin Fazlullahın Kamilü’tta’bit Tercümesi ve Şehirlerle İlgili Yorumları”, *Diriözler Armağanı: Prof. Dr. Meserret Diriöz ve Haydar Ali Diriöz Hatıra Kitabı* (Ankara: Bizim Büro Basımevi, 2003), 175-183.

kadar serbest metin üretmiş tespit etmiş ve sonuca ulaşmaksızın çalışmayı nihayete erdirmiş fakat bunun ötesine geçememiştir. Eserler tercüme değeri, tercüme geleneği ve eserin gelenekteki yeri, usulü, kaynak eserlerin yönü, tercüme dili, hedef okuru, tercüme edilen eserlerin etkisi, tercüme tasarrufları, bu tasarrufların gelenek, toplum, edebiyat ve dil açısından yorumlanması gibi pek çok açıdan incelenmesi gereken hususlara, klasik Türk edebiyatı tercüme ürünleri ile ilgili çalışmalarda değinilmemiştir. Bunun yanında tercüme ürünlerinin toplumsal, edebî, dilbilimsel, dinî vs. açıdan tesirleri de incelenmemiştir. Klasik dönem tercümeleri için yapılan çalışmalar daha çok tarihsel yönü ile sınırlı kalmış ve belli konular çerçevesinde ele alınmıştır. Ayrıca çalışmalarda tercüme meselesini incelerken tercüme edilen eserler, tercüme edilen diller veya mütercimlerin dökümünün yapılması yaygın bir yaklaşım olmuştur. Fakat bu tür çalışmalarda asıl ortaya çıkarılması beklenen ise mütercimin tercüme yöntemi, niteliği, etkisi, gelenekteki ve Türk edebiyatındaki yeri vb. konular açısından tercümenin yorumlanması, değerlendirilmesi ve hem çeviribilim hem de Türk edebiyatı açısından ortak bir çıkarımda bulunulmasıdır.

1. BÖLÜM I

1.1. OSMANLI TERCÜME GELENEĞİNDE DİLİÇİ ÇEVİRİ ÖRNEKLERİ: AKD USÛLÜ İLE NESİRDEN NAZMA AKTARILANLAR

Bu bölümde Anadolu sahası Türk edebiyatı ürünlerinden olan nazma aktarma şeklinde oluşan diliçi çeviri faaliyetlerinin tanıtımı yapılacaktır. Giriş bölümünde diliçi çeviri kavramı etrafında yapılan izahattan da anlaşılacağı üzere Osmanlı edebiyat geleneğindeki nesirden nazma aktarmaları, diliçi çeviri bağlamında da okuyup değerlendirmek mümkündür. Diliçi çeviri faaliyetleri sözlüden yazılıya, yazılıdan sözlüye veya mensurdan mensura, mensurdan manzuma, manzumdan mensura, manzumdan manzuma şeklinde olabilmektedir. Osmanlı düşünürleri manzumdan mensura olan diliçi çeviri yöntemini “hal”, mensurdan manzuma olanları ise “akd” olarak isimlendirmiştir.¹⁰⁰ Diliçi çeviri etkinlikleri az önce de değinildiği gibi çok çeşitli olduğu için çalışmamız sınırlandırılarak bütün diliçi etkinliklerinden bahsetmek yerine aralarından sadece akd üsûlü ile yapılan diliçi çeviri etkinlikleri tercih edilmiştir. Ayrıca yine konu biraz daha sınırlandırılarak geniş bir coğrafyaya yayılmış olan Türkçe eserleri incelemek yerine sadece Anadolu sahasında kaleme alınmış olanlar ele alınmıştır. Çalışma, XIV-XIX. yüzyıllar arasındaki eserleri esas aldığı için,

¹⁰⁰ Cemal Demircioğlu, “El-Cahız’dan Manastırlı Mehmet Rıfat’a: Arap Çeviri Kuramcıları ile Osmanlı Mütercimleri Arasındaki Bağlantılar.”, *Turkish Studies* 8/13 (2013): 739-759.

araştırmalarımız yapılırken yazma eserler kütüphanelerinden yararlanılmıştır. Yazma eser kütüphanelerinden yapılan kısa süreli araştırma içinde yukarıda bahsi geçen diliçi çeviri çeşitlerine örnek olabilecek Türkçe yazılmış pek çok esere rastlanmıştır. Fakat burada yalnızca mensurdan manzuma aktarılanlardan bahsedilmekle iktifa edilecektir. İncelediğimiz bir eser araştırmalara konu olmuşsa, eserin tanıtımı araştırmacının eser hakkında verdiği bilgiler üzerine inşa edilmiştir.

Osmanlı tercüme geleneğinde dillerarası ve diliçi çeviriler için “Türkîye döndermek, Türkîye getirmek, Türkîye çıkarmak, Türkîce söylemek, Türkî kılmak, tercüme olmak, tercüme etmek, tercüme eylemek, tercüme kılmak, mütercem etmek, nakl olmak, nazm etmek, manzum okumak, Türkîye tebdil etmek, Türkîye mübeddel eylemek, Rûmîye mübeddel kılmak, Rûmî kabâ giydirmek, Rûmî imâme sarmak, Türkî libâs/ dibâce giydirmek, resm-i Rûmî üzere sûret tasvir etmek, Türkîce şerh eylemek, Türkçe nazm inşa eylemek, nakl eylemek, tasnif etmek, tağyir etmek, tarh etmek, rûşen eylemek, ruh vermek, ihya etmek” gibi ifadelerin kullanıldığı bilinmektedir.¹⁰¹ Bu çalışmada da mensurdan manzuma olan diliçi çeviri ürünleri, “nazma çekmek”, “nazma aktarmak”, “nazma getirmek”, “nazma geçirmek”, “nazma dizmek”, “nazmetmek”, “nazmeylemek”, “nazm-ı” gibi kavramlarla araştırılmış ve tespit edilmeye çalışılmıştır. Fakat pek çok manzum diliçi çevirilerin te’lif gibi tanıtılması ve “nazm” kavramı kullanılmaksızın kayda geçirilmesi sebebi ile bunların tespitini yapmak oldukça zorlaştırmıştır. Hem bu durum hem de araştırmalarımız esnasında tesadüfen karşılaştığımız manzum diliçi çevirilerin sayıca çok olmaları göz önünde bulundurulduğunda bu eserlerin daha nicelerinin olabileceğini söylemek mümkün görünmektedir. Üstelik mensur eserlerin nazma aktarılması Osmanlı’da gelenekleşmişken ve günümüzde çok fazla yazma hala henüz kayda geçmemişken, bu tür diliçi çevirilerin ne kadar çok olabileceğini tahmin etmek güç olmayacaktır. Çalışmada her ne kadar ulaşılabilen bütün eserler tanıtılmaya çalışılmışsa da çalışmanın asıl gayesi mensurdan manzuma aktarılmış bütün diliçi çevirilerin dökümünü yapmak değildir. Burada, Anadolu sahası Türk edebiyatında nazma

¹⁰¹ Sadık Yazar, *Anadolu Sahası Klâsik Türk Edebiyatında Tercüme ve Şerh Geleneği* (Basılmamış) Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2011): 180-195; Cemal Demircioğlu, *From Discourse to Practice: Rethinking “Translation” (Terceme) and Related Practices of Text Production in the Late Ottoman Literary Tradition* (Basılmamış) Doktora Tezi, Boğaziçi Üniversitesi, 2005): 108-131.

aktarma faaliyetlerinin var olduğu, hatta bu tür diliçi çeviri etkinliklerinin gelenek haline geldiğı ve bu eserlerin çok fazla olduğı anlatılmaya çalışılmıştır.

Bu bölümde yaklaşık 30 adet manzum diliçi çeviri örneğinden bahsedilmiştir. Bunlardan 27 tanesi XIV-XIX. yüzyıllar arasında kaleme alınmıştır. Diğer üç tanesi ise XX. yüzyılda nazmedilmiş olmasına rağmen Osmanlı edebiyatı metin türü ve biçimi ile inşa edildiğı ve diliçi çeviri özelliğı gösterdiği için bu bölümde zikredilmesi uygun bulunmuştur.

Eserler tanıtılırken öncelikle kaynak eseri nazma aktaran nâzım-mütercim hakkında kısaca bilgi verilmiş, daha sonra ise manzum diliçi çeviri eser ve mensur kaynak eserden bahsedilmiştir. İncelemede asıl dikkat çekilen husus ise eseri diliçi çeviri olarak nitelendirebileceğimiz bazı kavramlardır. Bu kavramlar için manzum eserlerden alıntı yapılarak nâzım-mütercimin eseri neden ve nasıl nazma aktardığı üzerinde durulmuş ve nazma aktarma eylemi için hangi ifadeleri tercih ettiğı gibi meselelerle eserlerin nasıl diliçi çeviri örneğı olma özelliğı gösterdiği izah edilmiştir.

1.1.1. Mes'ûd bin Ahmed (1350'den sonra), Manzum Kelile ve Dimne Tercümesi

Manzum eserde kendinden Kul Mes'ûd olarak bahseden nâzım-mütercimin tam ismi Mes'ûd bin Ahmed'dir. Kaynaklarda Mes'ûd bin Ahmed'in 20 sene sonra kaleme alınan *Sûheyl ü Nevbahar* isimli eserin Hoca Mes'ûd olarak bilinen müellifiyle aynı kişi olup olmadığı tartışılmaktadır. Kilisli Rıf'at ve Fuat Köprülü; Kul Mes'ûd'un şairlik kudretinin Hoca Mes'ûd kadar güçlü olmadığı gerekçesi ile bu iki ismin birbirinden farklı kişiler olduğunu savunmuşlardır. Zehra Toska ise doktora çalışmasında bu görüşlere katılmayarak, 20 sene içinde hem genç bir şairin kendisini geliştirip ustalaşabileceğı hem de Aydınogulları'nın çevresindeki beyliklerle kültürel alışverişe girebileceğini öne sürmüş ve bu iki Mes'ûd'un aynı kişiler olduğunu iddia etmiştir.¹⁰²

Hint kaynaklı olan ve devlet idaresindekilere yol göstermek amacıyla yazılan *Kelile ve Dimne* isimli bu eser, nasihat içerikli bir masal kitabı olup tam ismi Mes'ûd bin Ahmed olan ve XIV. yüzyılın ikinci yarısında vefat ettiğı düşünülen mütercim

¹⁰² Zehra Toska, *Türk Edebiyatında Kelile ve Dimne Çevirileri ve Kul Mesud Çevirisi* (Doktora Tezi), İstanbul : İstanbul Üniversitesi, 1989), 238-242.

tarafından, Aydın Emiri Umur Bey'in isteği ile önce 1348 senesinde Farsçadan Türkçeye mensur olarak tercüme edilmiştir.¹⁰³ Daha sonra Semih Tezcan'ın Gotha'daki 189 numaralı yazma için söylediklerine göre, nâzımın gençliğinde çevirdiği bu mensur eser, Aydınoğlu Îsâ Bey'in isteği üzerine yine Hoca Mes'ûd tarafından 1360 senelerinde, ömrünün sonuna doğru nazma aktarılmıştır.¹⁰⁴ Mesnevi nazım şekli ile kaleme alınan bu eser, 4000'i aşkın beyitten oluşup aruzun fâilâtün/fâilâtün/fâilün kalıbı ile yazılmıştır.

Tezcan manzum eserin Mes'ûd bin Ahmed'e ait olduğunu belirtmiş ve bu durumu yazarın manzumesi ile diğer eserleri arasındaki stil benzerliği ve bir beytinin çok az bir değişikliklerle manzum eserde bulunması ile açıklamıştır.¹⁰⁵

Bu ifadeler doğrultusunda esere döndüğümüzde Mes'ûd bin Ahmed eseri mensur *Kelile ve Dimne*'den nazma çektiğini şu şekilde ifade etmiştir:

Pes şıgındum Tañrınıñ birigine
Bu **Kelîleyile Dimne** sözine (111)

Sözlerini **neşriken nazm** eyledüm
Sözlerümi kâmusın hazm eyledüm (112)

Yukarıdaki beyitlerde nâzım- mütercimın yeniden yazımı için kullandığı kelimenin “nazm eylemek” olduğunu görüyoruz. Mes'ûd bin Ahmed, eserini inşa ederken Osmanlı dönemi tercümelerine ilişkin görüşler öne süren Mehmet Rıfat'ın tasnif ettiği tercüme yöntemlerinden biri olan “akd” yani nesrin nazma aktarımı yöntemini tercih etmiştir.¹⁰⁶ Ayrıca nâzım-mütercim kendi mensur çevirisini nazma aktardığı için bu manzum eseri, “türlerarası-öz-diliçi-çeviri” şeklinde değerlendirmek mümkün görünmektedir.

¹⁰³ Nureddin Albayrak, “Kul Mesud”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV İslâm Ansiklopedisi, 2002), 352-353; Mustafa Erkan - Mustafa Özkan, “Hoca Mesud”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV İslâm Ansiklopedisi, 1998), 189-191.

¹⁰⁴ Semih Tezcan, “Mesud ve XVI. Yüzyıl Türk Edebiyatı Üzerine Yeni Bilgiler”, *Türk Dilleri Araştırmaları* (Ankara: Simurg Yayınları, 1995), V.: 65-84.

¹⁰⁵ Sadık Yazar, *Anadolu Sahası Klâsik Türk Edebiyatında Tercüme ve Şerh Geleneği* (Basılmamış) Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2011), 856.

¹⁰⁶ Cemal Demircioğlu, “El-Cahız'dan Manastırlı Mehmet Rıfat'a: Arap Çeviri Kuramcıları İle Osmanlı Mütercimleri Arasındaki Bağlantılar.”, *Turkish Studies* 8/13 (2013): 739-759.

Nâzım-mütercim mensur eseri nazma aktarma sebebini ise şu şekilde izah etmiştir:

Îsî-yi şânî durur ‘ âlemde yol
Baña andan zâhir oldu işbu yol (99)

Dedi yaza-sen ne için yazmayasın
Şâhumuza bir kitâb düzmeyesin (100)

Pes eyitmek dahi şaňa farz olur
Her kaçanısa o şaha ‘ arz olur (103)

Beyitlerden de anlaşılacağı üzere mütercim bir hâmînin isteği üzerine eseri nazm etmeye yeltenmiştir. Ayrıca eserin daha sonra dönemin padişahına (I. Murad) takdim edileceği ifade edilmiştir.

Manzum eseri neşrederek ilk kez akademiye kazandıran Milan Adamovic’in tahminlerine göre, manzumenin sonunda 208 beyitlik 7 bölümün yer aldığı sekiz varak eksiktir. Fakat Semih Tezcan yazmada hatime bölümünün yer almasına dikkat çekerek büyük ihtimalle nâzım-mütercimin eseri tamamlamaya ömrünün yetmemesinden dolayı eserin eksik olduğunu belirtmiş ve eserin son bölümünün çevrilmeden bırakılmasını buna delil göstermiştir. Ayrıca Tezcan eserin her bölümün sonunda 5-10 beyitlik eklemeler yapıldığını ve yer yer mensur metindeki bir cümlemin iki beyitle aktarıldığını da ilave etmiştir.¹⁰⁷ Anlaşılan Mes’ûd bin Ahmed bölümler arasındaki bağı kuvvetlendirmek için bölüm sonlarına geçiş beyitleri eklemiş, bir cümleyi birkaç beyitle nazmederek açıklama yöntemine de başvurmuştur.

1.1.2. Muhammed (XIV-XV), Işk-nâme

Kaynaklarda hakkında herhangi bir bilgiye ulaşılamayan ve bilinen tek eseri Işk-nâme olan Muhammed, eserini Mısır’da yazmaya başlayıp 1397 senesinde Anadolu’da tamamlamıştır. Eseri Kıpçak Türkçesinden eski Anadolu Türkçesine nazmen aktaran Muhammed, bunu Sivas’ta valilik yapan Yıldırım Beyazıd’ın oğlu Emir Süleyman Çelebi’ye sunmuştur. Hozan Hükümdarı Nûman Şah’ın oğlu Ferruh ile Hıta Hükümdarı Hümâyün Şah’ın kızı Hümâ arasındaki aşkı anlatan ve 8702 beyitten

¹⁰⁷ Semih Tezcan, “Mesud ve XVI. Yüzyıl Türk Edebiyatı Üzerine Yeni Bilgiler”, V.: 66-67.

oluşan bu eser, mesnevi nazım şekliyle ve aruzun mefâîlün/mefâîlün/feûlün kalıbıyla yazılmış olup içinde otuz kadar gazel bulunmaktadır.¹⁰⁸

Muhammed, eseri neden ve nasıl nazma aktardığını beyitlerinde şu şekilde dile getirmiştir:

Eline aldı bir dellâl-nâme

Münâdî kılur idi hâşa âme (400)

Diledi bir ‘Arab anı göreydi

Behâsını ne olursa vireydi (401)

Didi dellâl eya şahib-kıyâfet

Firâşe it ‘acemdür bu rivâyet (402)

Eşitdüm bunu gönlüm oldu mâil

Behâsın virdim itdim aña hâşıl (403)

Kitâbı eski lâkin yîñi kışşa

Ki hîç bir hâtıra olmadı hisse (404)

Gidüp dibâcesi kalmış hikâyet

¹⁰⁸ Muhammed Yelten, “İşk-nâme” (Ankara: TDV İslam Ansiklopedisi, 1999), 214-215.

Düzen hem sadece kılmış rivâyet (405)

Tatar dilince **olgay idi bolgay**

Ya Kırım halkı yazdı ya da Hıtay (406)

Şan‘at gerçi kim yoğidi hergiz

Velî her lafzyidi bıkr bir kız (408)

Okıdum hâtırum oldı küşâde

Ėam oldı çem ferâh oldı ziyâde (409)

Heves kıldım ki **nazm idem** bu bâbı

‘**İmâret eyleyem kısr-ı harâbı** (410)

Muhammed bir gün yolda giderken halka ve ileri gelenlere hikâye anlatan birinin elinde bir eser görmüştür. Bu eser nâzım-mütercimın “olgay bolgay” diye adlandırdığı Kıpçak Türkçesi ile yazılmıştır. Eser eski dille yazılsa da hikâyesi yenidir. Ama insanlar ondan yeterince istifade edememektedir. Çünkü hikâye sanatsız, sade bir dille anlatılmıştır. Bir miktar para karşılığında eseri satın alan Muhammed, eseri baştan sona okumuş ve “nazm idem”, “imaret eyleyem” ifadeleriyle mensur metni nazma aktarma isteğini belirtmiştir.

‘**İbâretsüz hikâyet eylemişler**

Nihâyetsüz bidâyet eylemişler (407)

Ecelden ger buluristem emânı

Virem bu kıışadan bellü nişânı (411)

Kim uş-bu nev-‘ arûsa sen yiñi ton

Gerekdür biçesin ğayetde mevzûn (414)

Me‘ âniden laîf oğçar idesin

Hayâlât-ı bedâyi‘ çâr idesin (415)

Ķabā tecnis hem tâc-i muşarra‘

Müseccâdan muşahhâfdan mükerra‘ (416)¹⁰⁹

Eseri nazm etme niyetine giren Muhammed, metni yeni geline benzeterek ona ölçüsü düzgün olan yeni elbise giydirmek iktiza ettiğini vurgulamıştır. Burada nâzım-mütercim, eseri nazma çekmekteki amacını dile getirmiştir. Ayrıca Muhammed, düzgün ve ölçülü bir şekilde yazılacak olan bu manzumenin latif, gönül okşayan sözleri, cinas ve kafiyesi olması gerektiği üzerinde durmuştur.

Bunun yanında nâzım-mütercim mensur eserin “ibâretsüz hikâyet” ifadesiyle açıklama ve yorum yapılmaksızın hikâye edilmesini, “nihâyetsüz bidâyet” ile hikâyenin sonuca bağlanmamasını, “olgay bolbay” diliyle yazılması ile metin dilinin eski olmasını, “san‘ at gerçi kim yoğidi” ile eserin sanatsız kuru bir üslupla yazıldığını, “kasr-ı harâb” ile eserin mensur yazılmasından kaynaklanan düzensizliğini eleştirmiştir. Bütün bu eleştirilerin ardından hikâyeyi eski kelimelerden arındırıp yeni kelimeler ve söz sanatları ile nazma aktarmak gerektiğini, sırf olayla yetinmeyip

¹⁰⁹ Sedit Yüksel, *Mehmed: İşk-nâme (İnceleme-Metin)* (Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1965), 72.

açıklamalar ve yorumlar yapmak ve sonu olmayan esere yeni bir son yazmak gerektiğini belirtmiştir. Bu ifadelerden de anlaşılacağı üzere Muhammed, eserdeki köhne ve kuru ifadeleri beğenmeyip daha yeni ifadeler için eski kelimeleri güncel olan ile değiştirmiş, söz sanatlarıyla cümleleri daha da süslemek için eklemeler yapmış, hoş ve latif hayaller ve tasvirler, söz ve ses oyunları ile açıklamalar yaparak eseri genişletmiş ve bitmemiş bu mensur esere yeni bir son yazmıştır.

1.1.3. Hatîboğlu (ö.1430’dan sonra), *Letâyif-nâme*

Asıl adı Mehmed olan Hatîboğlu, XIV-XV. yüzyıl şâirlerinden olup hakkında henüz yeteri kadar bilgiye ulaşılamamıştır. Eserlerinden, onun 1387 civarında doğmuş olduğu düşünülmektedir. Dili sade ve didaktik olan Hatîboğlu’nun *Bahru’l-hakâik*, *Letâyif-nâme* ve *Ferah-nâme* isimli eserleri vardır.¹¹⁰

Hatîboğlu’nun ikinci eseri olan *Letâyif-nâme*, Yıldırım Bayezid zamanının âlimlerinden Muslihiddin Muhammed’in mensur *Sure-i Mülk Tefsiri*’nin nazma aktarılmış halidir. İçerisinde 3901 beyit olan ve mesnevi nazım şekliyle yazılan bu eser aruzun fâilâtün/ fâilâtün/ fâilün kalıbı ile yazılmıştır. Veysi Sevinçli çalışmasında eserin 1414 senesinde tamamlandığını belirtmiştir.¹¹¹

Mustafa Özkan’a göre metinlerin benzerliklerinden yola çıkıldığında Hatîboğlu’nun, eseri nazm ederken Mustafa b. Muhammed el-Ankaravî tarafından Gelibolu fâtihî Süleyman Paşa için yapılan tercümeden yararlanmış olma ihtimali yüksek görünmektedir.¹¹² Nâzım-mütercim sebep-i nazm kısmında;

Kim nola ger **naẓm olaydı** bu kitâb
Mâ’nilerden söyleneydi bâb bâb (127)

Hâtîme kısmında ise ;
Şerh olındı sûre-i mülk iy ulu
İrdüğünce sırrına ‘aql u bilü (3851)

Ulular vaz‘ itdüğünce iy kibâr

¹¹⁰ Mustafa Erkan, “Hatiboğlu” (Ankara: TDV İslam Ansiklopedisi, 1997), 461-462.

¹¹¹ Veysi Sevinçli, ed., *Hatiboğlu-Letâyifnâme* (İstanbul: Töre Yayın Grubu, 2007), 22.

¹¹² Mustafa Özkan, *Manyaslı Mahmut Gülistan Tercümesi: (Giriş-İnceleme-Metin-Sözlük)* (Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, 1984), 227.

Nâzm olındı nüshasında ne ki var (3852)

Şi‘r okumağı çü kıldım i‘tikād

Ya‘ni h d bu yolda ben kazandım ad (3855)

Bu s z  n a lı tam m iy ba tulu

Ne r-iken okındı manz m iy ulu (3887)

L k  ma’nide te ayy r olmadı

Ne ki var **neşrinde nesne k lmadı** (3888)

Yukarıdaki beyitlerden yola çıkıldığında n zım-mütercimin tercüme eylemi için tercih ettiği kelimeler: “ nazm olaydı”, “nazm kıldım”, “ erh olınd ”, “ nazm olınd ”, “ i‘r okımak”, “nazm okınd ”, “nesrinde nesne k lmadı” şeklindedir. N zım-mütercim “ erh olınd ” ifadesi dışında tercüme eylemi için hep nazma aktarma ile ilgili olan kelimeleri tercih etmiştir. 127 numaralı beyitte de eserin nazm olmamasından yakınd  ı bir üslup kullanmıştır. Mustafa  zkan’ın da    helendi i gibi n zım-mütercimin manzumeyi mensur tercüme bir eserden aktard  ını düşündüren bu beyitlerde, “T rk  libas giydirmek”, “Türkçe söylemek” gibi ifadelerin geçmemesi; kaynak metnin Arapça olması veya eseri farklı bir dilden tercüme ettiğini belirten ifadelerin kullanılmaması n zım-mütercimin eseri mensur bir tercümeden nazma aktard  ı ihtimalini güçlendirmektedir.

Manzumede  eviri yönteminden bahseden Hat bo lu, 3888 numaralı beyitteki ifadelerinden de anlaşılacağı üzere mensur eseri nazma çekerken metnin anlamına müdahale etmeden nazm  ger ekle tirdi ini belirtmiştir. Mütercimler genel olarak din , ahlak , öğretici metinleri nazma aktarırken kaynak eserin manasını de i tmemeye dikkat etmektedirler. Ayrıca bu metin türlerinin diliçi çevirilerinde eserin edeb  olması kaygısı da g d lmemektedir. Buradaki asıl maksad, n zım-mütercimin de “Ne ki var neşrinde nesne k lmadı” m srası ile ifade ettiği gibi metnin mensurlu unu kaldırıp onu manzum bir kalıba sokmaktır. Asıl kaygı kelimeleri vezne s  dırmak olduğu için tahmin edileceği üzere n zım-mütercimin de bu anlamda tek tasarrufu, doğal olarak mensur eseri aruza uygun hale getirmek olacaktır. Bunun için mensur eserin kelimelerini çoğunlukla de i tmezken vezin gereği yer yer cümle

yapılarında farklı uygulamalara başvurur veya yer yer sıfatlarla vezni doldurmaya çalışır. Bu ve buna benzer mikrostratejik diliçi çeviri uygulamaları çalışmanın üçüncü bölümünde *Manzum Risâle-i Rûmî* üzerinden daha detaylı bir şekilde ele alınacaktır.

Nazm kıldum hep kamu ucdan uca

Oğayanlar göreler hep hal nice (138)

Ayrıca Hatîboğlu bu beytiyle eseri başından sonuna kadar nazma aktardığının altını çizmiştir. Anlaşılan o ki nâzım-mütercim eseri nazmederken metinden herhangi bir eksiltme yapmamıştır.

1.1.4. Hatîboğlu (ö. 1430’dan sonra), Nazm-ı Makâlât-ı Hacı Bektâş-ı Velî

Asıl adı Taceddin Muhammed bin Hatîb İbrahim olan ve İstanbul fethedilmeden önce vefat eden Hatîboğlu bu eseri, Hacı Bektâş-ı Velî’nin Molla Sa’adeddin veya Said Emre olarak bilinen müridinin mensur *Makâlât* tercümesinden faydalanarak nazmetmiştir. Şeriat, tarikat, hakikat yolcuları gibi konuların işlendiği dinî içerikli sekiz bölümden oluşan ve Hatîboğlu 23 yaşında iken 1409 senesinde kaleme alınan bu eser, 1356 beyitten meydana gelmektedir.¹¹³ Aruzun mefâîlün/mefâîlün/feûlün kalıbıyla ve mesnevi nazım şekli ile yazılan eser, Vahit Türk’e göre Karamanoğulları’ndan Mehmed bin Halil Bey’e¹¹⁴, Mustafa Erkan’a göre ise Dulkadiroğulları’ndan Nâsirüddin Mehmed b. Halil Bey’e.¹¹⁵ sunulmuştur.

Tamâm oldı bu sözüñ aşı ma’ düm

‘ Arabca **neşriken okındı manzûm**

Velâkin **ma’ nî tağyîr olmadı** hîç

Ma’ ânî kanda varsa **olmaya pîç**

¹¹³ Mustafa Erkan, “Hatiboğlu”.

¹¹⁴ Vahit Türk, *Hatiboğlu’nun Bahrü’l-Hakayık’ı (Transkripsiyon)* (Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, 1987), 3.

¹¹⁵ Mustafa Erkan, “Bahrü’l-Hakâik”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV İslam Ansiklopedisi, 1991).

Beyitlerden anlaşılacağı üzere kaynak eser nazma aktarılırken anlamı değiştirecek herhangi bir uygulama yapılmamış, anlam karışıklığına sebebiyet veren kısımlar ise açıklığa kavuşturulmuştur. Nâzım-mütercim bunun için zaman zaman ekleme ve eksiltme yöntemlerine başvurmuştur. Çalışmasında mensur kaynak metin ile manzum dili çeviri eseri karşılaştıran Esad Coşan; iki eser arasındaki farklılıkları değerlendirmiştir. Coşan bu çalışmasında, Hatîboğlu'nun mensur eserdeki “Kırk Makam”ın anlatıldığı kısımdan sonra manzumeye 545. beyitten itibaren şeriatin önemini ve şeriatte her şeyin mevcut olduğunu delillendirecek beyitler eklediğini, mensur metinde “can”ların uzun ve teferruatlı açıklanmalarının yanında Hatîboğlu'nun bu kısmı çok kısa geçtiğini, Hz. Adem'den bahseden bölümü manzumeye dahil etmediğini ve manzumenin sonuna “fakr” ile ilgili uzun bir bölüm eklediğini dile getirmiştir. Ayrıca Coşan çalışmasında, eserin mensur tercümeyle karşılaştırılması sonucunda manzumenin tertibi bozuk bir tercüme eserden istifade edilerek nazmedildiğini öne sürmüştür.¹¹⁶

1.1.5. Hatîboğlu (ö. 1430'dan sonra) Ferah-nâme

Hatîboğlu, *Letâyif-nâme* tercümesinden yaklaşık on yedi yıl sonra dinî ve didaktik muhtevalı Ferahnâme isimli manzum yüz hadis tercümesini kaleme almıştır. 1426 senesinde tamamladığı eserini II. Murad'a daha sonra Karamanoğlu İbrahim Bey'e ve en sonunda 1434'te Candaroğlu İsfendiyar b. Bayezid'e sunmuştur. Manzumede hadisler şerh edilip bunlar konuyla ilgili bir hikaye eşliğinde nazm edilmiştir.¹¹⁷ Mesnevi nazım şekliyle yazılan manzume, aruzun fâilâtün/fâilâtün/fâilün kalıbıyla kaleme alınmış olup eserde 2000'i aşkın beyit bulunmaktadır.

Ferahnâme'deki bu hikayeler ve hadisler Nihat Öztoprak'ın ifade ettiğine göre Darîr'in *Yüz Hadis Yüz Hikaye*'sindeki hikaye ve hadisler ile aynıdır.¹¹⁸ Mustafa Erkan da bu benzerlik doğrultusunda bunun gibi aynı düzende seçme hadis ve hikayelerin olduğu başka bir Arapça kaynak yoksa Hatîboğlu'nun Darîr'in tercümesini nazma çekmiş olabileceğini öne sürmüştür.¹¹⁹

¹¹⁶ Esad Coşan, trc., *Makalât: Hacı Bektaş-ı Veli* (Ankara: Seha, t.y.), XLVII-LII.

¹¹⁷ Veysi Sevinçli, *Hatîboğlu-Letâyifnâme*, 20-21.

¹¹⁸ Nihat Öztoprak, *Klasik Türk Edebiyatında Manzum Yüz Hadisler* (Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, 1993), 32.

¹¹⁹ Mustafa Erkan, “Ferahnâme” (Ankara: TDV İslam Ansiklopedisi, 1995), 359-360.

Bu ‘Arab dilini bulam şoylayam
Döndürem **Türkî dilinde söyleyem** (214)

Kim Resulullah sözidür bu kelâm
Türkî dilde nazm idüp kıldum tamâm (217)

Çün ‘Arab dilini **kıldum tercüme**
Sözlerin hâşını kıldum hârcuma (218)

Türkî dilinde bu sözi söyledüm
Tercüme kıldum ve hem nazm eyledüm (2162)

Nâzım-mütercim yukarıdaki beyitlerde eseri Arap dilini Türk dilinde söylediğini dile getirmiştir. Fakat buradaki Arap dili ile kastettiği büyük olasılıkla nazma çektiği mensur çeviri eseridir. Bu ifadelerle, Arap kaynaklı bir eserin mensur çevirisinin yanında, bu çeviriyi manzum hale getirerek de eserin daha çok okunmasını ve ezberlenmesini sağlayacağını düşünüp eseri soylayacağını belirtmiş olabilir. Ayrıca Erkan’ın belirttiği gibi hadis ve hikayelerin aynı düzen ve üslupta farklı kaynaklardan tercüme edilme ihtimalinin de düşük olduğu gerçektir. Nâzım-mütercimin eseri “tercüme kıldım” ve “nazm eyledim” sözleri de yine önce metni tercüme ettiği ve daha sonra da tercümesini nazma çektiğine işaret olduğu gibi bunun yanında nâzım-mütercimin diğer diliçi çevirileri de bu eserin Türkçe çeviri eserden nazma aktarıldığına işaretir.

Çün tamâm oldı bu söz kıldım nazar
Söz nîzâmın nâşiden kıldum hâzer (2163)

Hatîboğlu bu ifadeleri ile ise nazma çekme usulü hakkında bilgiler vererek nazmı mensur metnin düzenine uygun şekilde dikkatle yazdığını, münşinin söz düzenini bozmaktan çekindiğini belirtmektedir. Nâzım-mütercim düzen ile, büyük olasılıkla eseri nazma çekerken mensur tercümenin muhtevasında, tertibinde ve anlamında değişiklik yapmadığını kastetmiştir.

1.1.6. Muhyiddin Mehî (ö. 1468'den sonra), Müfid

Amasya Darüşşifasında hekimlik yapan Şerefeddin Sabuncuoğlu'nun öğrencisi olan Muhyiddin Mehî hakkında kaynaklarda yeterli bilgi bulunmamaktadır. Şiir bilgisi olan ve tıp ilmine meraklı olan Mehî, hocasından tıp ilmine dair bir kitap istemiş Sabuncuoğlu da ona Hacı Paşa'nın *Teshîl*'ini vermiştir.

XV. yüzyılda yaşamış hekimlerden biri olan Hacı Paşa'nın asıl ismi Celâlüddin Hızır bin Hâce Ali (ö. 1417)'dir. Hacı Paşa ilk olarak *Müntehab-ı Şifâ* ismiyle kaleme aldığı bu eseri, uzun ve öğrenilmesi güç bulmuş ve daha sonra bunu *Teshîl*'e *Şifâ* ismiyle özetlemiştir. Muhyiddin Mehî ise bu eseri nazma çekmiş ve *Müfid* adını vermiştir.¹²⁰ Taşköprülüzâde her ne kadar nâzımın bu eserinden bahsetmese de Mehî'nin Kocaelili olduğu ve Beyazıt devrinde vefat ettiği bilgisini vermiştir.¹²¹

Mesnevi nazım şekliyle 1467 senesinde Eski Anadolu Türkçesi ile manzum olarak kaleme alınan bu tıp eseri, aruzun fâilâtün/fâilâtün/fâilâtün/fâilün kalıbıyla yazılmış olup 123 varaktır.¹²² Mehî eseri nazma çekme sebebini şu şekilde izah etmiştir:

Geldük imdi bu kitābuñ nazmına n'oldu sebeb

Nice oldı kim bu fenni cān-ile itdüm taleb (3a/1)

Hoş kitābdur bu kitāb *Teshîl* olupdur buña ad

Her ki hıfz itse bunı tıbdā olur bir üstād (4a/6)

Dest-būs idüp kitābı aluban itdüm nazar

¹²⁰ Emel Kaya Gözlü, "Muhyiddin Mehî'nin Müfid (Nazmü't- Teshil) Adlı Eserinin Türk Edebiyatındaki Yeri ve Önemi" (Selçuklu Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi, 2009).

¹²¹ Taşköprülüzâde, *Eş-Şakâiku'n-Nu'mâniyye fi Ulemâi'd-Devleti'l-Osmâniyye (Osmanlı Bilginleri)*, trc. Muharrem Tan (İstanbul: İz Yayıncılık, 2007).

¹²² Emel Kaya Gözlü, "Muhyiddin Mehî'nin Müfid(Nazmü't- Teshil) Adlı Eserinin Türk Edebiyatındaki Yeri ve Önemi", 120.

Ben didüm aña ki **manzûm ola-y-ıdı** bu dürer (4a/7)

Didüm it şeyh-i zamâne **bunı hıfz itmek çetin**

Bunı hıfz itmegile çäre ne-durur baña diñ (4a/8)

Didi var sen de tabî‘ at **nazm itgil** bunı sen

Hıfz itmegile bunı böyle kıldum re’y ben (4a/9)

Neşr iken cehd eyleyüp ezberlese olmaz kişi

Anuñ-içün **nazma getürüp kolay itdüm** işi (4b/1)

Ben dağı bu **nazm içinde cehdümi itdüm mezîd**

Bil ki getürüp bu düzüñ adını virdüm *Müfîd* (4b/6)¹²³

Yukarıdaki beyitlerden anlaşılacağı üzere Mehî sebep-i telif kısmında eseri neden nazma çektiğini açıklamıştır. *Teshîl* isimli mensur kitabı eline aldığı anda içindeki faydalı bilgilerin ezberlenmesinin zor olduğunu Sabuncuoğlu’na şikâyet eden Mehî, eserin manzum olmamasından yakınmış, hocası da onu nazma çekmesini istemiştir. Manzumede kaynak eserin ismini zikreden Mehî, *Teshîl*’de hastalıkların sebepleri, belirtileri ve ilaçlarına dair bilgilerin olduğunu vurgulamıştır. Eseri insanların ezberlemesini kolaylaştırmak için nazma getirdiğini ve isminin de “Müfid” olduğunu dile getirmiştir. Mehî eseri nazma aktardığını ifade etmek için “nazm etmek”, “nazma getirmek” ve “nazm için cehdini mezid etmek” kelimelerini kullanmıştır.

Aşağıdaki beyitlerle ise mensur metni nazma çekme yönteminden bahsetmiştir:

¹²³ Emel Kaya, *Muhyiddin Mehî’nin Müfîd (Nazmü’t-Teshîl) Adlı Eseri (İnceleme-Metin-Dizin) ve Bu Eserin XV. Yüzyıldaki Türk Tıp Dilinin Oluşumundaki Yeri* (Selçuk Üniversitesi, 2008).

Şihhati hıfz itmegin yolını bulup boyladum

Şol marazlar kim olur vâkı‘ sebebin söyledüm (4b/2)

Hem ‘alâmetler kim olur şol marazda ‘ayân

Görüp anlaruñ ‘ilâcın nazm-ıla itdüm beyân (4b/3)

Bu kitâb-ı muhtaşar birle ‘amelitse kişi

Hak te‘âlâ şihhatin düz kılıp aña [her] işi (4b/5)

Geñez itdüm ben bunı hıfz itmege Hak fazlıla

Gördüğüm gibi kitâb içinde aslı asl-ıla (4b/9)

Görüben teşhîş-i emrâzı ‘ilâc-ıla bile

Yitdügince tâkâtım nazm-ıla gertürdüm dile (4b/10)

Bu kitâb üç bahş olup evvelki bahş iki bâb

Böyle örülmiş esâs biz dahî gördük şevâb (4b/11)

İlk beyitte hastalıkları, bunların belirtileri ve tedavilerini nazma çektiğini dile getiren Mehî, daha sonra eseri özet olarak nazmen insanların istifadesine sunduğunu söylemiştir. Eserin özetlenmesi kaynak metinden sıfatlar, uzun tasvirler, tekrar eden ifadeler ve gereksiz açıklamalar gibi pek çok yerin eksiltildiği anlamına gelmekle birlikte sonraki beyitte de “gördüğüm gibi kitâb içinde aslı asl-ıla” ifadesi ile nâzımın

mensur metnin muhtevasını eksiksiz nazma aktardığı da vurgulanmıştır. Sonraki beyitlerde yine aynı şekilde nâzım-mütercim eserdeki hastalıkları, ilaçları ile birlikte nazma getirirken kaynak eserdeki bölümlere sadık kaldığını belirtmiştir. Yine buradan da anlaşılacağı üzere muhtemelen Mehî kaynak metnin esas bölümleri ve konularında eksiltme veya çıkarma yapmadan eseri muhtasar bir şekilde nazma çekmiştir. Asıl kaygısı mensur metnin sadece vezinle okunmasını sağlamak olan Mehî, bunu “Şihhati hıfz itmegin yolını bulup boyladum” mısrasıyla açıkça ifade etmiş ve ezberi kolaylaştırmak için hangi yol gerekiyorsa ona başvurduğunu belirtmiştir. Bu niyetle yazılan bir eserde muhtevaya çok fazla müdahale edilmesi pek mümkün görünmemektedir.

1.1.7. Firdevsî-i Rûmî(ö. 1512’den sonra), Vilâyet-nâme-i Hacı Bektâş-ı Velî

Firdevsî Tavîl veya Uzun Firdevsî olarak da bilinen Firdevsî-i Rûmî’nin *Süleyman-nâme* ve *Teşhîsü’l-İnsan* isimli iki eserinde de asıl adı Orhan bin Genek olarak geçmektedir. 1453 senesinde Aydıncık’ta doğmuş ve öğrenimini Bursa’da gerçekleştirmiş olan Uzun Firdevsî; Aydıncık, Bursa, Balıkesir ve Manisa civarında bulunmuş ve tıp, tasavvuf, satranç, tarih, kısas, hendese gibi ilimlere ilgi göstermiştir.¹²⁴ Bursalı Melîhî’den aruz ilmini öğrenen Firdevsî’nin *Kutb-nâme* isimli eserinde Midilli’de tacirlik yaptığına dair beyitler yer almaktadır.¹²⁵ Devletin önde gelen adamları ile çeşitli seferlere çıkan Firdevsî-i Rûmî, Simavlı Nakşî şeyhi Abdullah-ı İlâhî’ye intisap etmiş velud bir şairdir. *Dâvetnâme*, *Satranç-nâme*, *Silahşör-nâme*, *Süleyman-nâme*, *Fâl-ı Kur’ân*, *Hayat-nâme* isimli telif ve tercüme çokça eseri bulunmaktadır.¹²⁶

Hacı Bektâş-ı Velî’nin biyografisi, soyu, kerametleri gibi konuları içeren *Vilâyetnâme* hem manzum-mensur karışık hem de sadece manzum şekilde kaleme alınmıştır. Manzum Vilâyetnâme’de yer alan 700 beyitlik kısım mensur Vilâyetnâme’de de bulunmaktadır. Bu durum hem manzum hem de mensur Vilâyetnâme’nin müellifinin kim olduğunu tartışmalı hale getirmiştir. Bu konuyu “*Manzum Velâyet-nâme*

¹²⁴ Fuat Köprülü, “Firdevsi Uzun” (Ankara: TDV İslâm Ansiklopedisi, 1996).

¹²⁵ M. Nurefşan Kapal, *Uzun Firdevsî’nin Hayatnâme’si (İnceleme-Metin)* (Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2018), 6-17.

¹²⁶ Mustafa Aksoy, *Uzun Firdevsi’nin Süleymanname’sindeki Destan Unsurları* (Doktora Tezi, Ege Üniversitesi, 2000).

*Firdevsî'nindir. Firdevsî'nin üslûbuyla Velayet-nâme'nin üslûbunu inceledik ve tam bir benzerlik gösterdiğini gördük. Bu bakımdan manzum Velayet-nâme'nin, Süleyman-nâme'nin ve daha birçok kitapların yazarı olan Firdevsî-i Rûmî tarafından yazıldığına kanaat getirdik...*¹²⁷ ifadesiyle Abdülbaki Gölpınarlı durumu açıklığa kavuşturmaya çalışmıştır.

Veli nesr idi kim ol söylemişdi
Heman **Firdevsî** bir nazm eylemişdi

İşit ki nâzım-ı esbak hikâyet
Kılıpdur ya'ni **Firdevsî** rivâyet

Araştırmacılar tarafından eserin Firdevsî-i Tavîl'e ait olduğu, müstensih Nihanî'nin Vilâyetnâme'sindeki bilgiler ile kanıtlanmaya çalışılmıştır. Daha sonra Fatih Köksal, Süleymaniye Kütüphanesi'ndeki Yazma Bağışlar'da yer alan 6329 numaralı nüshadaki mahlasın geçtiği beyitlere işaret ederek manzum Vilâyetnâme'nin Firdevsî'ye ait olduğunun kesinleştiğini ifade etmiştir.¹²⁸ Firdevsî Hacı Bektaş-ı Veli'nin Vilâyetnâme'sini nazma aktarmış ve bunu ifade ederken:

Hâcî Bektaş tâcî aşlın **şerh idem**

Şem' ü mîkrâz-ı hırğa daği her ' âlem¹²⁹(27)

“şerh idem” kelimelerini tercih etmiştir. Osmanlı mütercimleri dillerarası veya diliçi olarak tercüme ettikleri eserleri tanıtırken “şerh” kavramını da kullanmıştır.¹³⁰

Cümlenüñ aşlını **idelüm beyân**

Râstın eydüp kıtmayalım hîç yalan (28)

¹²⁷ Abdülbaki Gölpınarlı, *Menakıb-ı Hacı Bektaş-ı Veli: Vilayetname* (İstanbul: İnkılap ve Aka Kitabevi, 1958), XXIV.

¹²⁸ Fatih Köksal, *Uzun Firdevsi Manzum Vilayetname(Tenkitli Metin)* (Ankara: Alevilik Araştırmaları Dergisi Yayınları, 2018),3-4.

¹²⁹ Fatih Köksal, *Uzun Firdevsi Manzum Vilayetname(Tenkitli Metin)*, 21.

¹³⁰ Cemal Demircioğlu, *From Discourse to Practice: Rethinking “Translation” (Terceme) and Related Practices of Text Production in the Late Ottoman Literary Tradition*, 128-129.

Bu beyitte ise nâzım-mütercim “cümleleri beyan etmek” ile kaynak metindeki ifadeleri açık bir şekilde aktaracağını; “Râstın eydüp kıatmayalım hiç yalan” ile de doğru söyleyip, muhtevaya müdahale etmeden, metinde eksiltme veya çıkarma yapmadan, metne sadık kalarak eseri nazm edeceğini dile getirmiştir.

1.1.8. Güvâhî (ö. 1526’dan sonra), Pendnâme

Kaynaklarda kendisi hakkında bir malumata rastlanmamış olsa da eserlerinde verdiği bilgiye göre onun Kanûnî zamanında yaşamış olduğu güçlü bir ihtimaldir. Yavuz Selim’in Mısır seferine katılan Güvâhî’nin beyitlerinde, Kanûnî’nin ismi defalarca zikredilmiştir. Yine büyük ihtimalle bu eserini Kanûnî’ye sunmuştur. Tımar sahibi ve sipahi olan Güvâhî, ticaretle meşgul olmuştur.¹³¹ Ayrıca *Gurbet-nâme* ve *İbret-nâme* isimli eserleri de vardır.

Diğer adı *Kenzü’l Bedâyi* olan bu eser ise, halk hikâyelerinin, atasözleri ve deyimlerin nazma aktarılmış halidir. Atasözleri ve deyimler hikâyelerin içine yedirilerek işlenmiştir.¹³² Sosyal ve ahlakî konuların yer aldığı eserde 60 hikâye ve fıkra, 500 atasözü ve 500’den fazla deyim bulunmaktadır. Mesnevi nazım şekliyle yazılan bu eser, 2133 beyitten oluşmaktadır.¹³³ Aruzun mefâilün/mefâilün/mefâilün kalıbıyla yazılmıştır. Ayrıca eserde değişen konular hikâyet, rivâyet, şikâyet, latîfe, el-mev’ize, pend veya fasl gibi başlıkları ile zikredilmiştir.¹³⁴ Bu eserde Güvâhî’nin asıl maksadı atasözleri ve deyimleri nazma aktarmaktan ziyade daha çok onları hikâye içinde kullanmaktır. Fakat buna rağmen yine de eserdeki atasözlerini nazma aktarma etkinliğini, diliçi çeviri olarak değerlendirmek mümkündür.

Aşağıda eserde yer alan manzum atasözleri ve deyimlerden birkaç örnek verilmiştir:

¹³¹ Mehmet Hengirmen, *Güvâhî: Öğütler ve Atasözleri- Pend-nâme* (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1990), 15-16.

¹³² Mustafa Özkan, “Pendnâme-i Güvâhî’deki Atasözleri”, *Türk Dünyası Araştırmaları* 27 (1983): 222-247.

¹³³ Vicdan Özdingiç, “Güvâhî’nin Pendnâme’sinde Deyimler”, *Kubbealtı Akademi Mecmuası* 35/3 (2006): 62-74.

¹³⁴ Dilek Erenoğlu, “Güvâhî’den Günümüze Atasözleri ve Deyimler”, *Turkish Studies* 4/2 (2007): 1151-1166.

Revâ mı kıatmağa aşuna ağı

Ṭaleb kılasın öküzden buzağı (468) (Öküz altında buzağı aramak)

Didürme iştiyâk ehline noldun

Biraz eglen od almağa mı geldün (1400) (Ateş almaya gelmek)

Dürüş harc it nitekim düğün için

Ki ağ ağçe olur kıara gün için (117)¹³⁵ (Ak akçe kara gün içindir.)

1.1.9. Yetîm (ö. 1552), Lüccetü'l-ahbâr

Asıl ismi Ali olan Yetîm İstanbul'da doğmuş ve yeniçeri olarak hizmet etmiştir. Ailesi turnacıbaşı olarak bilinen Yetîm, Karamanlı Şeyh Cemâleddin İshak Efendi'ye intisap etmiştir.¹³⁶ Hâmîsi Seydi Ali Reis, onu donanmada görevlendirmiştir. Kasideleri, mesnevileri ve Kanunî'ye sunduğu arz-ı hali olan şair, çok zor şartlarda geçimini sağlamıştır. Ona destek olmak için Barbaros Hayreddin Paşa kendisine bir cariye ve beş bin akçe vererek gazavatını nazma aktarmasını istemiştir.¹³⁷

Mesnevi nazım şekliyle yazılan bu eser *Mahzenü'l-Esrâr* isimli eserin vezninde kaleme alınmış olup 2000 beyit kadardır. Yetîm daha sonra Barbaros Hayreddin Paşa vefat edince eseri sonlandırmamıştır.¹³⁸ Bu eser hakkında detaylı bilgi olmamasının yanında eserin kendisine de henüz ulaşılmış değildir.¹³⁹ Fakat yine de birkaç tane de olsa tezkirelerde ve *Künhü'l Ahbâr*'da esere ait beyitler yer almaktadır.¹⁴⁰

¹³⁵ Mehmet Hengirmen, *Güvâhî: Öğütler ve Atasözleri- Pend-nâme*.

¹³⁶ Aysun Sungurhan, *Beyânî; Tezkiretü's-Şuarâ* (Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2017), 236.

¹³⁷ Rıdvan Canım, *Latîfî, Tezkiretü's-Şuarâ ve Tabsiratü'n-Nuzamâ (Tenkitli Metin)* (Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2018), 567.

¹³⁸ Filiz Kılıç, *Aşık Çelebi; Meşâ'irü's- Şu'ara* (Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2018), 283.

¹³⁹ Zehra Piroğlu, *Yetîmî (Hayatı, Eserleri, Edebi Kişiliği ve Divanının Tenkidli Metni)* (Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, 1996), 20-21.

¹⁴⁰ A. Tietze, "60. Doğum Yılı Münasebetiyle Fuad Köprülü Armağanı", *XVI. Asır Türk Şiirinde Gemicî Dili: Nigârî, Kâtibî, Yetîm*, 2 c., VII (Ankara: TTK, 2010), 518.

Cünbiş idüp lücce-i deryâ-yı ʿışk

Eyledi murg-âbını gûyâ-yı ʿışk

Bağda vü rağda akan ırmağlar

Kûyuña yüz sürmek için çağlar¹⁴¹

1.1.10. Nidâî (ö.1567'den sonra), Dürr-i Manzum

Hayatı hakkında henüz yeterli bilgiye ulaşılamamış olan Nidâî'nin, *Esrâr-ı Genc-i Ma'nâ* isimli eserinde otuz yaşında olduğunu belirtmesi dolayısıyla 1509 senesinde doğduğu tahmin edilmektedir. Asıl adı Şa'ban olan Nidâî, Ankaralı olmasından dolayı Ankaravî olarak da anılmaktadır.¹⁴² Babasından ve çevresinden ilim tahsil etmiş, Kırım'da hocalık yapmış olan Nidâî daha sonra da tasavvufla ilgilenmiş ve tıp ilminde icazet almıştır. Konya'da Şehzâda Selim'in himayesine girmiş ve kendisine hekimlik yapmıştır. Şehzadenin tahta çıkmasıyla saray hekimliğine yükselen Nidâî, Mevlevîlik tarikatına intisap etmiştir.¹⁴³ *Mübâhesât-ı Mükeyyifât*¹⁴⁴, *Menâfiü'n-Nâs*, *Dürr-i Manzum*, *Tenbihname*, *Esrâr-ı Genc-i Mânâ*, *Tercüme-i Nazm-ı Lokman Hekim* ve *Vasiyetnâme* isimli eserleri vardır. Dürr-i Manzum eseri *Menâfiü'n-Nâs*'ın nazma çekilmiş halidir. Fakat kaynaklarda eser aynı isimle *Menâfiü'n-Nâs* şeklinde de geçmektedir.¹⁴⁵ Eserde bulunan bilgilere göre Nidâî Arap, Acem ve Rum gibi farklı milletlerden insanları tedavi etmiştir.¹⁴⁶

¹⁴¹ Filiz Kılıç, *Aşık Çelebi; Meşâ'irü'ş- Şu'ara*, 283.

¹⁴² Ahmet Acıduman, "Ankaralı Hekim Nidâî ve Ünlü Eseri Menâfiü'n-Nâs: XIV. Yüzyıldan Çocuk Hastalıkları ve Tıbbi Deontolojiye Bir Bakış", *Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Dergisi* 56 (2013): 151-167.

¹⁴³ Sadettin Özçelik, "Nidâî" (Ankara: TDV İslam Ansiklopedisi, 2007); Sadettin Özçelik, *Nidâyî Menâfi'ü'n-Nâs (Dil Özellikleri- Metin ve Söz Dizisi)* (Doktora Tezi, İnönü Üniversitesi, 1990).

¹⁴⁴ Fatma Büyükkarcı Yılmaz, "Nidâyî El-Ankaravî'nin Bilinmeyen Bir Eseri Mübâhesât-ı Mükeyyifât ve Aynı Konudaki Diğer Eserler", *Turkish Studies, International Periodical for The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* 8/3 (2013): 681-704.

¹⁴⁵ Perihan Ölker - Bekir Direkçi, "Hekim Mehmed Nidai'nin Manzum Tıp Risalesi: Keyf-i Kitab-ı Nidai", *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 22 (2009): 295-305.

¹⁴⁶ Ümran Ay, *Uzak Denizlerden Bir Hikaye: Fetihname-i Kal'a-i Cerbe* (İstanbul: Kocav Yayınları, 2015), 47.

Şair ve hekim olarak bilinen Nidâî, dönemin hekimbaşı Kaysûnîzâde'nin Arapça tıp kitabını tercüme edip bu esere *Menâfiü'n-Nâs* adını vermiş ve 1566 senesinde kaleme aldığı eseri II. Selim'e takdim etmiştir. 60 babdan oluşan eser manzum-mensur karışık tercüme edilmiştir.¹⁴⁷ Nidâî, daha sonra 1567 senesinde tercümesini Dürri-i Manzum ismiyle muhtasar bir şekilde nazma çekmiştir.¹⁴⁸ Mesnevi nazım şekliyle yazılan bu didaktik eser, aruzun feilâtün/mefâilün/feilün kalıbıyla yazılmış olup konuyla ilgili ayet ve hadislerden yapılan iktibaslar ile 721 beyitten oluşmaktadır. Kayıtlarda bu manzume Menâfiü'n-Nâs olarak geçtiği gibi aynı zamanda Manzûme-i Nidâî Fi't-Tıbb ve Tıbb el-Manzûm olarak da anılmıştır.¹⁴⁹

Bu eser, mütercimın kendi dillerarası çevirisini yeniden ve farklı bir türde çevirmesi dolayısı ile, çeviribilim alanında “türlerarası-öz-diliçi-çeviri” olarak kategorilendirilebilir. Nidâî manzumesinin “Dîbâce-i Kitâb” başlıklı bölümünde diliçi çeviri yöntemi ve amacını şöyle açıklamıştır:

Gel Nidâî kelâmı **muhtasar** it

Bu cihanda **gereklü bir eser** it (39)

Nâzım-mütercim bu beyitte “muhtasar” kelimesini kullanarak diliçi çevirinin bir alt dalı sayılabilecek özetleme yöntemine başvurduğunu dile getirmiştir. Böylece kaynak metni özetleyerek “gerekli bir eser” ortaya koymayı amaçlamıştır. Gerekli bir eserden kastı anladığımız kadarıyla herkesin bilmesi gereken ve istifade edebileceği faydalı bir eser ortaya koymaktır. Bu kanaatimizi bir sonraki beyitler de destekler niteliktedir.

Âdem oldur ki **halka hayrı dege**

Ol muzırdur ki nâsa şerri dege (41)

Bu ifadelerden sonra nâzım-mütercim önce Arapçasını sonra anlamını verdiği bir hadis ile sözlerini desteklemektedir. Bunu da yine şu beyiti ile ifade etmiştir:

¹⁴⁷ Hatice Özcan, *Kaysûnîzâde Nidâî Muhammed Çelebi el-Ankarevî'nin Menâfiü'n-Nâs Adlı Eseri (Metin-Dil Özellikleri- Dizin)(57a-99b)* (Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, 2007), 7-8.

¹⁴⁸ Ümran Ay, *Uzak Denizlerden Bir Hikaye: Fetihname-i Kal'a-i Cerbe*, 59.

¹⁴⁹ Ümran Ay, *Nidâî: Dürri-i Manzûm (İnceleme- Karşılaştırmalı Metin)* (Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 2000), 19-20.

Bu söziñ hem **delîl-i rûşeni** var

Bu gülün şâbit oldı gülşeni var (44)

Nidâî yer yer söylediği sözlere hadis ve ayetlerden deliller getirerek ekleme yöntemi ile diliçi çevirisini zenginleştirmiştir. Aynı zamanda manzume özet mahiyetinde kaleme alındığı için nâzım-mütercim mensur metinden de pek çok kısmı çıkarmıştır.

1.1.11. Cemâlî (ö. 1578'den sonra), Risâle-i Durûb-ı Emsâl

Arapça ve Farsçaya ve İslami ilimlere vakıf olan Cemâlî'nin dinî, tasavvufî, ahlakî eserleri bulunmaktadır. XVI. yüzyılda yaşayan Cemâlî hakkında kaynaklarda yeterli bilgi bulunmamaktadır. Onun 150'yi aşkın atasözü ve Türkçe tabirleri nazma çektiği bu eseri, mesnevi nazım şekli ile yazılmıştır. Dinî, ahlakî öğütlerin verildiği 380 beyitten oluşan bu eser, aruzun mefâîlün/mefâîlün/feûlün kalıbıyla kaleme alınmıştır. Güvâhî'nin *Pendnâme* eserinin tesirinde kalan Cemâlî, manzumesinde 170 ortak atasözüne yer vermiş ve beyitlerin yer değiştirilmesi ve farklı kelime tercihleri ile bunlar hemen hemen benzer ifadelerle nazmedilmiştir. Eserdeki manzum bazı atasözlerine aşağıdaki beyitler örnek verilebilir:¹⁵⁰

Yaluñuz eyleme bir kâra âğâz

Ki cānā yaluñuz elde üñ olmaz (146) (Bir elin nesi var iki elin sesi var.)

Eger derseñ behişt olsun durağñ

Kilîmüne göre uzat ayağñ (132) (Ayağını yorganına göre uzat.)

Bu eser de yazılış gayesi olarak yine Güvâhî'nin *Pendnâme*'sine benzer özellik göstermektedir. Eserde asıl gaye atasözleri ve deyimleri nazma çekmek değil, bunları hikâye içinde kullanmaktır. Fakat amaç ne olursa olsun Cemâlî, atasözleri ve deyimleri

¹⁵⁰ Adem Ceyhan Sercan Koşık, "Cemâlî'nin Risâle-i Durûb-ı Emsâl'i", *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, 16 (2006): 33-76.

nazma aktararak bir diliçi çeviri pratiğini gerçekleştirmiştir. Bu sebeple elimizdeki *Risâle-i Durûb-ı Emsâl* isimli eserini diliçi çeviri ürünü olarak değerlendirmek mümkün görünmektedir.

1.1.12. Hüseyin Bin Ahmed Sirôzî (ö. XVI. yüzyıl), Kitâb-ı Câmiü'l-Envâr 'Alâ Tefsîri'l-İhlâs

Halveti tarikatına intisap etmiş olan Hüseyin Bin Ahmed, Sirozludur. Kendisi 1592 senesinde yaşamış olup *Kasîde-i Cezerî*'yi *Dürr-i Mekkûn* ismiyle nazmen şerh etmiştir.¹⁵¹ Ayrıca *Câmiü'n-Nasâyih* ve *Câmiü'l-Envâr* isimli iki eseri daha vardır. Eserlerinde *Hüseynî* mahlasını kullanan Ahmed Sirôzî'nin *Câmiü'l-Envâr* isimli bu eseri, Mustafa bin Muhammed'in *Kitâb-ı İzhâr-ı Ehâdiyyet* adlı mensur İhlâs Sûresi tefsirinin nazma aktarılmış halidir.¹⁵²

Ankaralı olan ve *Hayâtu'l- Kulûb*, *Bedru'l-Vâizin*, *Zuhru'l Âbidin* ve *Seb'îyyat* eserleri bulunan Mustafa bin Muhammed, *Kitâb-ı İzhâr-ı Ehâdiyyet* isimli bu tefsiri, İnanç Bey'in oğlu Murad Arslan Bey'in isteği üzerine mensur olarak kaleme almıştır ve eser 1479 senesinde istinsah edilmiştir.¹⁵³ Hüseyin Bin Ahmed Sirôzî ise bu eseri 1650 senesinden önce dinî-tasavvufî mesnevi nazım şekli ile ve 11000 beyitle nazma aktarmıştır. Eser mesnevi nazım şekliyle kaleme alınmış olsa da eserde kaside, nazım, kıt'a ve gazel örneklerini de görmek mümkündür.¹⁵⁴ Hüseyin Bin Ahmed Sirôzî her ne kadar eserinde sebab-i nazmdan bahsetmese de aşağıdaki beyitler eserin neden nazma çekildiğini aşağı yukarı açıklamaktadır:

Bu ma'nîden 'ayân idem bu elfâzı beyân idem

Degüldür kim nihân idem irişsün ile vü şâra (31)

¹⁵¹ Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri* (İstanbul: Matbaa-i Amire, 1955), 1: 107.

¹⁵² Murat Çolak, Mesut Bayram Düzenli, "Hüseyin B. Ahmed Sirôzî'nin Hayatı, Eserleri ve Câmiü'l-Envâr 'Alâ Tefsîri'l-İhlâs Adlı Eseri Üzerine Bir İnceleme", *Turkish Studies* 9/9 (2014): 407-436.

¹⁵³ Yusuf Akçay, *Mustafa bin Muhammed'in İhlâs Sûresi Tefsiri (Giriş- İnceleme Metin- Ekler Dizini- Sözlük- Tıpkıbasım)* (Yüksek Lisans Tezi, Dumlupınar Üniversitesi, 2005): 1-8.

¹⁵⁴ Mesut Bayram Düzenli, *Hüseyin b. Ahmed Sirôzî'nin Câmiü'l-Envâr 'Alâ Tefsîri'l-İhlâs Adlı Eseri (1b-192b, İnceleme-metin)* (Doktora Tezi, Sakarya Üniversitesi, 2014), 55-60.

Çü bu meknûn-ı evveldi beyânından idem cârî

Şuvaram ili vü şârı girem tâ dâra deyyâra (31)

O maḥbûbuñ cemâlî vaşfin iy yâr

Düzüp nazma dedürdür eyler ol zâr (1463)

Osmanlı geleneğinde özellikle tefsir, akâid, ahlak, tasavvuf ve buna benzer dinî içerikli eserler nazma aktarılırken daha çok öğrenimi ve ezberi kolaylaştırmak kaygısı ile nazmedilmiştir. Bu manzumede de Ahmed Sirôzî eserin manasını ve sözünü açık ve anlaşılır bir şekilde yazmayı, böylelikle eserin daha kolay anlaşılmasını hedeflemiştir. Bilindiği üzere İhlas süresinde Allah'ı vafeden ayetler bulunmaktadır. Nâzım-mütercim de mensur metni nazma dökerek Allah'ı vafeden ayetleri ve onun güzelliğini insanlara öğretmeyi ve dillerde söyletmeyi istemiştir. Bunu yaparken “ayân etmek” ve “beyân etmek” ifadelerinden de anlaşılacağı üzere gerekli görülen yerlerde açıklamalar, izahatlar yaparak eseri genişletmiştir. Söz konusu eser Kur'an kaynaklı olduğu için nazma çekilirken muhtevada eksiltmeye başvurulması söz konusu olmamıştır.

1.1.13. Adı Bilinmeyen Nâzım-mütercim (XVII. yüzyıl veya sonrası), Nazm-ı Risâle-i Rûmî

Diğer adı Sübhatü'n li'l-mü'minîn olan bu eserin nâzım-mütercimi hakkında herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Eser XVI. yüzyıl sonu XVII. yüzyıl başında Akhisarlı Rûmî Ahmed tarafından kaleme alınan Risâle-i Rûmî isimli mensur eserinin nazma aktarılmış halidir. Eser, bu çalışmanın konusu olduğu için söz konusu eser hakkında ilerleyen sayfalarda detaylı bilgi verilecektir.

1.1.14. Bahtî (ö. 1642'den sonra), Manzume-i Vasiyyet-nâme-i Birgivî

Asıl adı Takiyyüddin Mehmed bin Pîr Ali olan İmam Birgivî, Kanuni döneminde yaşamış, medreselerde müderrislik yapmış ve camilerde vaazlar vermiştir. Bayramiyye tarikatına intisap eden Birgivî, ömrünü insanları irşad etmekle geçirmiş

ve 1573 senesinde vefat etmiştir. *Vasiyetnâme* isimli 1562 senesinde yazıldığı düşünülen mensur bir ilmihali vardır.¹⁵⁵ Bu eser Bahtî tarafından nazma aktarılmıştır.

Kaynaklarda hakkında yeterli bilgiye rastlanmayan Bahtî'nin Birgivî'nin medreseden öğrencisi olduğu ve 17. yüzyılda yaşadığı bilinmektedir. Mesnevi nazım şekliyle ve aruzun mefâilün/mefâilün/fe'ülün kalıbı ile yazılan bu eser, 1357 beyitten oluşmaktadır. Bahtî manzum eseri yazma sebebini şu şekilde açıklamıştır.¹⁵⁶

Budur **bâ'ış bu nazma** ey bürâder

Bu **olmışdur sebab** buña muqarrer (1296)

Risâlesin okudup **Birgili'nün**

Ki **neşr eylerdi neşrin ol velînün** (1303)

Ḳamu şıbyâna **ez-ber** okudurdi

Ki **hıfz eyleñ** diyü tenbîh iderdi (1304)

Anı **neşr olmağ-ıla lîki şıbyân**

Çekerlerdi ta'ab **hıfzında** ey cân (1305)

Bilüp bu sırrı ol şâgib-kerâmet

Ki **hıfz itdürmeden itdi ferâğat** (1306)

¹⁵⁵ Musa Duman, *Birgili Muhammed Efendi: Vasiyet-Name; Dil İncelemesi, Metin, Sözlük, Ekler İndeksi ve Tıpkıbasım* (İstanbul: R Yayınları, 2000), 7-11.

¹⁵⁶ Sezer Özyaşamış Şakar, *Birgivi Muhammed Efendi'nin Manzum Vasiyyet-nâmesi (Eleştirili Metin-Dil İncelemesi-Sözlük)* (Doktora Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, 2005), 12-14.

Fakîrûn kalbine ol dem bu geldi

Derûn-ı pākûme bu lâyıh oldu (1307)

Anı nazm eyleyem miqdâr-ı kudret

İdem anuñ içün bezl-i bizâ'at (1308)

Oğudukça anı rağbetle ihvân

K'ola hıfz itmesi anlara âsân (1309)¹⁵⁷

Yukarıdaki beyitlerden de anlaşılacağı üzere nâzım-mütercim, Birgivî'nin mensur eserinin talebelere okutulup ezberletildiği, fakat metin mensur olduğu için çocukların ezberlerken zorlandığı, bu yüzden de ezber yapılmasından vazgeçildiğini belirtmiştir. Bu durum karşısında eseri nazma çekme isteği duyan nâzım-mütercim, çocukların eseri daha kolay ezberleyebilmesi için mensur metni nazma aktarmıştır. Özet olarak Bahtî bu ifadelerle eseri nazma çekme sebebini ezber kolaylığını sağlamak olarak açıklamıştır.

Hem ol şart-ile nazm oldu risâle

O dikkatle yazıldı bu maqâle (1310)

Bahtî sonraki beyitlerinde eseri nazm etme yöntemine de değinmiştir. Eserin zihinde kolay kalması için kulağa ve göze hitap etmesi, söylerken akıp gitmesi, melodisi olması gerekmektedir. Nâzım-mütercim de durumun farkında olarak manzumesini bu dikkatle inşa ettiğini dile getirmiş,

¹⁵⁷ a.g.e., 140-141.

Ola menşūr olan elfāzı manzūm

Velī **bozulmaya** ta‘bīr-i merhūm (1311)

beyti ile de eseri sadece nazma geçirdiğini, eserin söz ve manasının bozulmamasına dikkat ettiğini belirtmiştir. Birgivi’nin kelime, kelime grubu ve cümle seçimlerine riayet ettiği bu manzum eseri,

Anuñçun itmedüm tebdīl i tağyīr

‘**Ibārāt-ile itdüm yine ta‘bīr** (1312)

beytinde de ifade ettiği gibi herhangi bir değişikliğe başvurmaksızın yeniden yazmıştır. Burada Bahtî’nin bahsettiği “değiştirmeme”, mensur metindeki kelimeye karşılık verirken müteradif bir kelime tercih etmek yerine yine aynı kelimeyi kullanmak olduğu gibi isim ve sıfat tamlamalarını veya cümle yapılarını aynen aktarmak da olabilir.

Nazma çekme usulünü açıklamaya devam eden Bahtî;

Yine hem **müttehid mefhūm-ı ma‘nā**

Biri birinden a‘lā cümle ra‘nā (1316)

beyti ile kaynak metnin anlamını birebir karşılayan, aynı anlama gelen birbirinden güzel ifadelerle nazmı inşa ettiğini vurgulamıştır. Özet olarak Bahtî kaynak eserin lafız ve manalarında değişiklik yapmaksızın eseri vezne uygun hale getirmeyi amaçlamıştır.

1.1.15. Vardarlı Fazlî (ö. 1636'dan sonra), Mahzenü'l-Esrâr

Vardar Yenicesi'nden olan Fazlî, eserinde Evrenesoğulları ile akrabalığından bahsetmiştir. Mesnevisinin başında on iki imamı zikretmesinden dolayı bektâşîye bağlı olduğu tahmin edilmektedir. *Mahzenü'l-Esrâr* isimli kendisine ait olduğu bilinen tek eserinde, onun XVII. yüzyılda yaşamış ve Mısır'a uğramış olduğu bilgisi bulunmaktadır.¹⁵⁸

Mahzenü'l-Esrâr, müellifi bilinmeyen ve 1574-1595 senelerinde kaleme alınmış olan *Dâfi'u'l-Hüzn* isimli eserin nazma dönüştürülmüş halidir. Eser; Esrâr, Beng, Falûniyya, Efyûn, Kahve, Bâde, Şarap ve Boza'nın tartışmalarını konu alır.¹⁵⁹ 1636 senesinde tamamlanan bu manzum eser, mesnevi nazım şekli ile ve aruzun fâilâtün/fâilâtün/fâilün vezninde yazılmış olup toplamda 764 beyitten oluşmaktadır. Kaynak metnin eksik yaprakları göz önünde bulundurulduğunda mesnevideki 160 beyitlik kısım, mensur metindeki eksik yapraklara tekabül etmektedir.¹⁶⁰

Vardarlı Fazlî manzumesinde *Dâfi'u'l-Hüzn* isimli mensur eseri zikretmiş, fakat eserin müellifinden bahsetmemiştir. Buna rağmen mensur eserin ve manzumenin konu bakımından birbirinin aynı olması, mesnevide *Dâfi'u'l-Hüzn* isminin geçmesi ve her iki eserde de “Kaya Paşa” isimli bir zattan bahsedilmesi *Mahzenü'l-Esrâr* mesnevisinin *Dâfi'u'l-Hüzn* isimli eserin nazma çekilmiş hali olduğu ihtimalini güçlendirmektedir.

Bu bağlamda mensur ve manzum bu iki eseri Şeyma Benli çalışmasında karşılaştırmalı olarak incelemiştir.¹⁶¹ Çalışmada kaynak eserin üç varak kadar eksik olduğu ve eldeki 10 varaklık mensur metnin 28 yaprak olarak nazm edilmesi tartışılmış, tamamı 764 beyitlik manzumenin 604 beytinin mensur sekiz varaktan aktarıldığı göz önüne alındığında eserde ne denli ekleme ve genişletmelerin yapıldığına, kaynak eserin kısa ve öz üslubuna karşın manzum eserde tasvirlerin ağırlıklı olduğuna dikkat

¹⁵⁸ İ. Hakkı Aksoyak, *14.yy'dan 19.yy.'a Anadolu ve Rumeli'de Yazılmış Türkçe Edebi Metinler Üzerine Söylenmemiş Sözler* (Ankara: Grafiker Yayınları, 2016), 224-225.

¹⁵⁹ Şeyma Benli, “Bir Metin Yazılırken Neler Değiştirilir: Dâf'u'l-Hüzn ve Mahzenü'l-Esrâr Örneği”, *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* 22 (2019): 137-170.

¹⁶⁰ a.g.y., *Klasik Türk Edebiyatında Münazara* (Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2019), 193-194.

¹⁶¹ Şeyma Benli, “Bir Metin Yazılırken Neler Değiştirilir: Dâf'u'l-Hüzn ve Mahzenü'l-Esrâr Örneği”, 137-170.

çekilmiştir.¹⁶² Ayrıca Benli, nâzım-mütercimnin kaynak eserdeki iki Türkçe ve iki Farsça beyti nazım etmeyerek eksiltme yöntemine başvurduğunu da dile getirmiştir. Nâzım-mütercimnin muhtevaya müdahale ederek kaynak eserde zikredilen dört halifeye manzumesinde yer vermediğini belirten Benli, Vardarlı Fazlî'nin bunun yerine on iki imamdan bahsetmeyi tercih ettiğinin altını çizmiştir.¹⁶³

Görüldüğü gibi Vardarlı Fazlî *Dâfi'u'l-Hüzn* isimli eseri nazma çekerek bir diliçi çeviri etkinliğini yerine getirmiştir. Bunu yaparken yer yer eksiltmelere ve çıkarmalara başvururken yer yer de açıklamalarla ve tasvirlerle ekleme ve genişletme yöntemini takip etmiştir. Dört halifenin anlatıldığı kısmı çıkararak yerine on iki imamı ekleyen nâzım-mütercimnin bu manzum diliçi çevirisinde, ideolojik unsurların da rol oynadığı görülmektedir.

1.1.16. Kuloğlu Şeyh Hacı İlyâs (ö. 1658), *Dîvân-ı Mesâbîh*

Çok az kaynakta ismi geçen Kuloğlu, XVII. yüzyılın ilk yarısında yaşamış olup aynı dönemde hayatta olan Kuloğlu Mustafa isimli saz şairi ile karıştırılmıştır. Nâzımın *Bağ-ı Bihişt* isimli eserinin ferağ kaydında ve *Dîvân-ı Hümayûn* isimli eserinin serlevhasında adı Şeyh Hacı İlyâs olarak zikredilmiştir.¹⁶⁴ Eserlerinden onun Gelibolulu olduğu anlaşılmaktadır. Mutasavvıf bir nâzım olan Kuloğlu, IV. Murad zamanında yaşamış ve Uşşakî tarikatının şeyhlerinden Âlim Sinan Efendi'ye intisap etmiş, daha sonra kendisinin halifesi olmuştur.¹⁶⁵ *Mevlid-i Nebî, Etvâr-ı Seb'a, Silsile-nâme, Dîvân-ı Hümayûn, Dîvân-ı Mesâbîh* isimli manzumleri de vardır.¹⁶⁶

Dîvân-ı Mesâbîh isimli bu eser, Ferrâ el-Begavî'nin *Mesâbihü's-Sünne* isimli hadis kitabının Âlim Sinan Efendi tarafından yapılan tercümesinin Kuloğlu tarafından nazmen yeniden yazılmış halidir.¹⁶⁷

Kaside nazım şekliyle yazılan eser, kasidelerin revî harflerine göre alfabetik olarak düzenlenmiş ve kaside tertibi korunarak tevhid, münâcât, naat, dört halifenin methi ve

¹⁶² a.g.e., 150.

¹⁶³ a.g.e., 158.

¹⁶⁴ Bünyamin Taş, "Kuloğlu Şeyh Hacı İlyas ve Külliyyatı", *Akademik Bakış Dergisi*, 35 (2013): 4.

¹⁶⁵ Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri* (İstanbul: Matbaa-i Amire, 1955), 146-147.

¹⁶⁶ Bünyamin Taş, "Kuloğlu Şeyh Hacı İlyas ve Külliyyatı", 4.

¹⁶⁷ Mehmet Güler, "Şeyh Sinan Efendi'nin Manzum Tecvid Tercümesi", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 10/52 (2017): 147.

eserin sunulacağı padişaha (IV. Murad) övgü bölümleri eksiksiz kaleme alınmıştır. Seçme hadislerin bulunduğu ve her bir hadisin yirmi beyitlik kasideler halinde kaleme alındığı 8500 beyitlik bu eserde, dört mesnevi, 401 kaside bulunmaktadır.¹⁶⁸ Nâzım-mütercim, sebep-i telif bölümündeki şu beyitlerle eseri neden nazm ettiğini izah etmiştir:

İşit kim yine sultân-ı meşâyih

Sinân Efendi ol cân-ı meşâyih

İçürdi baña bir câm-ı mürüvvet

‘İyân oldı hep ‘irfân-ı meşâyih

Anuñ bezminde bu cân oldı maḥmûr

Yazıldı ḳalbe dîvân-ı meşâyih

Bu kez nefis atına oldum süvâre

Ḳanı dëyü o meydân-ı meşâyih

‘Azîmet eyledüm sadr-ı visâle

Göründi çünkim eyvân-ı meşâyih

Meşâbîḥun ol idi tercümânı

Sözidür cümle tıbyân-ı meşâyih

¹⁶⁸ Niyazi Adıgüzel, “Kuloğlu Şeyh Hacı İlyas’ın Dîvân-ı Mesâbih Adlı Eseri Üzerine Bir Değerlendirme”, *Rumelide Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, 4 (2018): 247-248.

Anuñ dürrini çün dizmek murâdım

Ola ol la‘l-i mercân-ı meşâyih

Ki neşrin nazm ile te‘yîd iderem

Çü şöhret bula ‘unvân-ı meşâyih

Yazam bir bir eḥâdis-i resûlû

Biline nice erkân-ı meşâyih

Çü Haqq tevfiḳ idüben ben za‘îfe

Ola yardımcı rûḥân-ı meşâyih¹⁶⁹

Yukarıdaki beyitlerden de anlaşılacağı üzere Kuloğlu, şeyhinin ismini zikretmiş, onun kendisini ne kadar etkilediğini söylemiş ve sonra onun tercüme eserinden bahsedip bu eserin inci gibi sözlerini mısralara dizmeyi yani mensur olarak tercüme edilen bu eseri nazma geçirmeyi amaçlamıştır. Böylelikle şeyhinin nâmının daha çok yayılacağını belirtmiş ve eserin ise hadis muhtevalı olduğundan bahsetmiştir. Nazma aktarmak için ise “onun(eserin) dürrünü dizmek” ve “nesri nazm ile teyid etmek” kelimelerini tercih etmiştir. Ayrıca nâzım-mütercim her bir hadisi yirmi beyitlik kasideler ile izah ederek açıklama yöntemine başvurmuş ve bunun yanında tertibini gözeterek esere dört ayrı mesnevi de eklemiştir.

¹⁶⁹ Niyazi Adıgüzel, “Kuloğlu Şeyh Hacı İlyas’ın Dîvân-ı Mesâbih Adlı Eseri Üzerine Bir Değerlendirme”: 248-249.

1.1.17. Simkeş-zâde Feyzî (ö. 1691), Cevabnâme-i Mevlânâ-yı Mukaddis

Asıl adı Feyzi Hasan olan Simkeşzâde'nin mahlası Feyzî'dir. Dedesinin simkeşbaşı olmasından ötürü ilk mahlasını “Sîmî” olarak kullanmıştır. Melâmiyye-i Bayrâmiyye tarikatine intisap etmiş, daha sonra şeyhi kendisine “Feyzî” mahlasını vermiştir. Mahmud Efendi Dergâhı'nda postnişîn olmuştur. 1626 senesinde İstanbul'da doğan Hasan Efendi, ilim tahsilini burada gerçekleştirmiş ve dönemin âlimlerinden icazet almıştır. Medreselerde müderrislik yapan Feyzî, 1675'te Emir Buhârî Tekkesi'ne şeyh olmuştur.¹⁷⁰ *Mi'racnâme*, *Cevâbnâme* ve *Gamze-i Dil* isimli manzum eserleri, Türkçe mürettep *Dîvân*'ı ve ayrıca Beyzâvî'nin tefsirindeki *Sure-i Bakara*'ya *Zeyl* isimli mensur eseri vardır.¹⁷¹ Yirmi beş adet de kasidesi bulunmaktadır.¹⁷²

Cevabnâme isimli bu eser, mesnevi nazım şekliyle yazılmış olup Şeyh Abdülahad Nuri'nin Cuma şeyhi sıfatıyla yaptığı bir vaazın manzum özetidir.¹⁷³ Hakkındaki bilgilere Ali Osman Coşkun'un Feyzi'nin mesnevilerini incelediği çalışmasından ulaştığımız bu mesnevinin tam ismi “Manzûm Cevabnâme-i Mevlânâ-yı Mukaddis”tir. Aruzun fe'ilâtün/mefâ'ilün/fe'ilün kalıbı ile yazılan ve 161 beyyitten müteşekkil olan bu eser, Feyzî külliyyatının 57b-61a varaklarında yer almaktadır.¹⁷⁴ Eser 1649 senesinde klasik mesnevi türüne bağlı kalarak giriş bölümünde ağıdalı bir dil tercih edilmesine rağmen akıcı bir üslupla kaleme alınmış olup eserde yerli ve mahalli unsurlara yer verilmiştir.

Nâzım-mütercim hatime kısmında eserin yazılma sebebini ve eseri nazma dökerken tercih ettiği yöntemleri açıklamıştır. İlk olarak aşağıdaki beyitle eserin 1681(h.1059) senesinde tamamlandığını dile getirmiştir.¹⁷⁵

¹⁷⁰ Ali Osman Coşkun, “Simkeşzade Feyzi”, *On Dokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 5 (1990): 33-39.

¹⁷¹ Harun Alkan, “Bursalı Mehmed Tahir'in ‘Osmanlı Müellifleri’ Eserine Göre Bayramiyye-i Melamiyye'ye Mensup Sufiler”, *Hacı Bayram-ı Veli IV. Uluslararası Hacı Bayram-ı Veli Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, ed. Vahit Göktaş - Harun Alkan (Ankara: İlahiyat, 2019), 163-179.

¹⁷² Yaşar Aydemir, “Türk Edebiyatında Kaside”, *Bilig*, 24 (2003): 133-168.

¹⁷³ Ali Osman Coşkun, “Simkeşzade Feyzi”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Ankara, 2009).

¹⁷⁴ Feyzi, *Cevabnâme-i Mevlânâ-yı Mukaddis* (İst Üniv. Ktp.: T.428, t.y.).

¹⁷⁵ Ali Osman Coşkun, *Simkeşzâde Feyzî'nin Mesnevileri (İnceleme-Metin-Sözlük)* (Samsun: Biz Ajans, 1997).

Sene olmuş idi biñ elli toköz

Muntazam olduğında Feyzî bu söz (115)¹⁷⁶

Daha sonra eserin yazılış sebebini ise, tanıdıkların kendisinden bu sohbeti nazm etmesini istemesi şeklinde açıklamıştır.

Baňa ihvânum eyledi ibrâm

Buñı **manzûme it** diyü ikdâm (116)

Sonraki beyitlerde ise dostlarının bu ricasını başta kabul etmeyerek bahaneler üretmiş olsa da en sonunda hem şeyhinin ricasını reddetmemek hem de manevi bir desteğin geleceğine inandığı için bu teklifi kabul ettiğini ifade etmiştir. Eseri nazma aktarırken hangi yöntemi tercih ettiğini ise şu şekilde açıklamıştır:

Bakmadum nüktesine şan' atña

Nâzır olmamışam zarâfetine (122)

Görüldüğü gibi nâzım-mütercim eserini nazm ederken sanat kaygısı gütmmediğini, söz ve lafız inceliklerine dikkat etmediğini açıkça belirtmiştir. Anlaşılan o ki Simkeş-zâde mensur metinde sadece aruz kaygısı gütmüş, bunun yanında ses ve kafiye unsurlarına özenmiş fakat daha güzel söylemek, ifadeyi daha estetik ve sanatlı kılmak için özel bir çaba sarf etmemiştir. Bu aynı zamanda nesri nazma aktarırken doğabilecek haşvin,

¹⁷⁶ Beyitler için Ali Osman Coşkun'un *Simkeşzâde Feyzî'nin Mesnevileri (İnceleme-metin sözlük)* isimli eserinden istifade edilmiştir.

eksiltmelerle giderilmediğine ve söz sanatları için eklemeler yapılmadığına da işaret etmektedir.

Mu‘terif olmuşam kuşûruna

İrse ‘âriflerin huzûruna (123)

Feyzî’nin bu beyitle aslında sanatı, ince sözü ve akıcı bir dili olmayan şiirin kusurlu olduğunu bildiği ve eserde de böyle eksiklikler gördüğü ama yine de esere müdahale etmediği yani sadık çeviri yaptığı anlaşılmaktadır.

Simkeş-zâde, manzumesinin başka bir eserden nazm edildiğini ise şu beyitlerle bildirmektedir:

‘Ârif’in biri dimiş bu sözi

Nâzımın aña rast geldi sözi (125)

Son olarak Feyzî, manzumesini kendi kusurlarını itiraf etmek ve mensur eserden bereket almak için inşa ettiğini beyan etmiştir.

Yazdı anı teberrük olmağîçün

Cürmüne i‘tirâf kılmağîçün (126)

1.1.18. Simkeş-zâde Feyzî (ö. 1691), Mi‘rac-nâme-i Resûl-i Ekrem

Metin Akar bu eseri, çalışmasının üçüncü bölümündeki müstakil mi‘racnâmeler kategorisinde zikretmiştir.¹⁷⁷ 1649 senesinde kaleme alınan Feyzî’nin Mi‘âc-nâme’si

¹⁷⁷ Metin Akar, *Türk Edebiyatında Manzum Mi‘rac-nâmeler* (Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1987), 203.

196 beyitten oluşup aruzun feilâtün/mefâilün/feilün kalıbıyla yazılmıştır. Eserin tam ismi Mi'râc-nâme-i Resûl-i Ekrem olsa da yaygın olarak bilinen ismi Mi'râc-nâme'dir. Feyzî'nin beyitlerdeki ifadelerine göre, eseri şeyhinin talebi üzerine nazma dökmüştür. İnsanlar şeyh Abdullah Nuri Efendi'ye sorular sormuş, Nuri Efendi de Feyzî'den bu soruları cevapları ile nazma aktarmasını istemiştir.¹⁷⁸

Ana bir kâmil eyledi su'âl

Virmiş idi cevâbını derhâl (54)

Sormuş idi o sırr-ı Mi'râc

Olup ol şâha cân ile râci (55)

O su'âli cevabı virdi bana

Didi **çek bunları silk-i nazma** (56)

Aldum anları der-fu'âd itdüm

Sırrına anuñ istinâd itdüm (57)

Mensur metni nazma çeken Simkeşzâde, daha sonra eseri nazmetme usulünü ise şöyle dile getirmiştir:

İmtisâlen li-emrihi-a'lâ

¹⁷⁸ Ali Osman Coşkun, *Simkeşzâde Feyzî'nin Mesnevileri (İnceleme-Metin-Sözlük)*, 26-28.

Añı manzûme itdüm icmâlâ(58)

Şeyhinden gelen bu yüce emirden sonra mensur metni “ımtisâlen” ve “icmâlen” nazm ettiğini belirtir. “İmtisâl” kelimesi, Arapça bir kelime olup “مثل” kökünden gelip “benzetmek, şekil vermek” anlamındadır. İfti’âl babında kullanılarak “örnek alıp uyma” anlamına gelmektedir. Simkeşzâde bu ifade ile kaynak metne uyarak eserini nazm ettiğini dile getirmiştir. Yine Arapça kökenli olan ve “جمل” kökünden gelen bu kelime de “dağınık şeyleri toplamak” anlamına gelmektedir. Simkeşzâde, kelimeyi if’al bâbında kullanarak eserin birebir nazm edildiğini ifade etmiş, aynı zamanda metindeki saçılmış kelimeleri derleyip toparlayarak eseri belli bir nizamda yeniden yazdığını da belirtmiştir. Bu anlamda mensur eserin muhtevasında herhangi bir eksiltme veya çıkarmaya başvurulmadığından ve açıklama veya ekleme yapılmadığından söz edilebilir.

1.1.19. Hıfzî (ö.1730’dan sonra), Manzûme-i Emsâl

Bu eserle ilgili bildiğimiz tek çalışma Âdem Ceyhan’a aittir.¹⁷⁹ III. Ahmed devrinin son senelerinde yaşayan Hıfzî’nin Âdem Ceyhan’a göre, kaynaklarda gösterildiği gibi 16. yüzyıl şairlerinden olan Edirneli Hıfzî ile bir ilgisi bulunmamaktadır. Manzûme-i Emsâl’in 18. yüzyıl şairlerinden olan Hıfzî’ye ait olduğu düşünülse de nâzım hakkında yeterli bilgiye henüz ulaşamamıştır. Nâzım, eserinin sebab-i telif bölümünde atasözlerinin bir kısmını dağınık ve gereksiz bulduğunu belirtir ve seçici davranarak bunları eserine dâhil etmediğini ve bir kısmını da avâmın okuyup söylediği dilden havâsın zevk alacağı şekle soktuğunu dile getirmiştir. Ayrıca atasözlerini mesnevi nazım türü ile nazma aktarmasından vezin ve edebi tür bilgisinin olduğu anlaşılan nâzım-mütercimin medrese eğitimi olduğu da düşünülebilir.

Eser mesnevi nazım şekliyle ve Arap harfleri ile alfabetik bir düzende kaleme alınmıştır. 28 başlık ve 617 Türkçe mısradan oluşan eserde, Ceyhan’ın tespitlerine göre 280’i aşkın atasözü ve 60’ı aşkın da deyim nazmedilmiştir. Ayrıca atasözü olmadığı halde şair ve âlimlerin yaklaşık 270 kadar sözünü de nazma aktarmıştır.

¹⁷⁹ Adem Ceyhan, “Hıfzî’nin Manzûme-i Emsâl’i Yahut Türk Atasözleri ve Deyimlerinin ‘Havas’ Diline Çevrilmiş Hali”, *TUBA* 34 (2010): 85-119.

Hıfzî eserine mensur bir giriş yaparak eseri neden nazma aktardığını şöyle dile getirmiştir:

*Bâiş-i nigâşte-i kilik-i belâgat ve mûcib-i raķam-zede-i hâme-i feşâhât ya'nî kalem-i zerrîn-kâr-ı levh ü hüner böyle cedvel-keş-i şafha-i eşer olur ki **elsine-i havâşş** ve **efvâh-ı etrâk-ı 'avâmda perîşân elfâz-ı nâ-mevzûn ta'bîr-i barîd-i diger-gûn** ile mütedâvel ve zebân-zed olan emşâl-i mażrûbât-ı Türkiyâtüñ **kimi hikmet-âmez maķâl** ve **kimi türrehât-ı bî-me 'âl** olmağıla derûnında münderic olan **mażmûn-ı tavşîye-perdâz** ve **leţâfet-ihtizâzı intihâb** ve **mefhûm-ı lağviyât-ı safsaķa- encâmı maţrûd-i irâd-ı bâb** olup...bi'l-münâsebe **hîlâl-i muķâvele-i maķâfil-i kibâr-ı 'ulemâ ve fuşahâ ve eşnâ-yı mûkâleme-i mecâlis-i şu 'arâ ve bülegâ siyyemâ huzûr-ı hümaûn-ı cenâb şeh-r-yâr-i cihân-pirâda** müstedâ-yı muķaddime-i başt-ı maķâl oldıkķa **żarb ve irâda netice ve enseb ve şâyeste olmağ-içün...**¹⁸⁰*

Hıfzî bu sözleriyle, atasözleri ve deyimlerin halkın dilinde dağınık bir lafzının ve soğuk bir ifadesinin olduğunu belirtmiş; eseri âlim ve şairlerin meclislerinde, özellikle de padişahın huzurunda okunması için kaleme aldığını vurguladıktan sonra faydası olmayan atasözlerini esere dâhil etmeyip faydalı ve hikmetli olanları seçtiğini dile getirmiştir. Böylece Hıfzî eserini seçme atasözleri ile havasın edebi zevkine uygun hale getirerek nazm ettiğini açıklamıştır.

...pejmürde kelimât ve bî-nizâm ta'bîrât ve hemçü şibeh-(?) pâre-i nâ-i 'tibâr, cevher-i cihân-bahâ-yı meżâmîni hâksâr olan żurûb-ı emşâl-i hikem-me 'âlî mânend-i leâlî-i şehvâr-ı zî-kıymet dest-hûş-ı yerâ'a-i 'âţîfetle **ser-rîşte-i şafâhat nazma çekûp** libâs-o hıl'at-i emti'a-i elvân-ı ta'bîrât ve hâme-pûş-ı aķmîşe-i zibâ-yı **bî-nażîr kelimât** ile

¹⁸⁰ Adem Ceyhan, "Hıfzî'nin Manzûme-i Emsâl'i Yahut Türk Atasözleri ve Deyimlerinin 'Havas' Diline Çevrilmiş Hali", 91.

ķāmet-i bālā-yı emşāl-i kühen-sāl maḥsūd-ı nev’-’arūs-ı ḥaclegāh-ı **belāğat** ve reşk-
āver-i refter-i ḥoş-ḥırām-ı şāhid-i **feşāḥat kılınup** birer ḥūb mısrā-ı berceste kılındı.¹⁸¹

Hıfzî, atasözlerini nazma çektiğini ve bunu renkli ifadeler ve daha önce kullanılmamış tabirlerle, beliğ ve fasih bir dille berceste mısra şeklinde yazdığını dile getirmiştir. Eserde bu denli belagat kaygısının güdülmesi nâzım-mütercimin sık sık sıfatlarla ekleme yöntemine başvurduğunu göstermektedir.

Eserde geçen atasözleri ve deyimlere örnek vermek gerekirse:

Âdem istifsār idince Ka‘be’ye vāsıl olur. (8) (Sora sora Bağdat-Ka‘be bulunur.)

Eski şehre yeni ‘âdet gibidür. (59) (Eski köye yeni adet getirmek)

Cân girmeyicek ḥāşılı cānān ele girmez. (168) (Can çıkmayınca huy çıkmaz.)

Dost odur kim saña togrusın diye(220) (Dost acı- doğru- söyler.)

Durḥter-i ḳazīde bile ‘ayb-ı noḳşān bulunur.(225) (Bu kadar kusur kadı kızında da olur.)

1.1.20. Râşih (ö.1776), Ashâb-ı Kehf Mesnevisi

Ulaşılabilen tek eserinde nâmının Sa’îd, mahlasının ise Râşih olduğu belirtilen¹⁸² müellifin asıl ismi kaynaklarda Mehmed, Seyyid Mehmed, Seyyid Mehmed Sa’îd Râşih bin Eyyüb gibi farklı şekillerde geçmektedir. İstanbul’da doğan Râşih, Rumeli kadılarından Vânizâde Abdullah Efendi’nin oğludur. Medreselerde ilmini tamamladıktan sonra müderrislik de yapmıştır. Tek nüshasının Medine’de bulunduğu

¹⁸¹ Adem Ceyhan, “Hıfzî’nin Manzûme-i Emsâl’i Yahut Türk Atasözleri ve Deyimlerinin ‘Havas’ Diline Çevrilmiş Hali”, 91.

¹⁸² Hal-i diğerden olup ‘ibret-güzîn
Nâmi Şā‘îd olur anıñ âferîn (49)

Zāde-i pākîze dil-i Râşih’i
A‘nî ser-âmed şaded-i şāliḥi(50)

mürettep divanı ise Şeyhülislam Arif Hikmet Bey Kütüphanesi'nde 137/811 numara ile kayıtlıdır.¹⁸³

Onun *Ashâb-ı Kehf Mesnevisi* isimli eseri ise mensur olarak kaleme alınmış olup Ashâb-ı Kehf hikâyelerinden birinin nazma aktarılması ile ortaya çıkmıştır. 1767 (h.1181) yılında tamamlanan ve iki bölüme ayrılan eser, yaklaşık 4500 beyitten oluşmaktadır. Dinî, tasavvufî, ahlakî, ibretlik konuları ihtiva eden eserde kıt'a ve rubâî nazım şekilleriyle söylenmiş manzumeler de bulunmaktadır.¹⁸⁴

Mesnevinin sebep-i nazm bölümünde, hakkında fazla bilgi verilmeyen mensur bir hikâyeden bahsedilir. Burada eserin bu hikâyeden nazma çekildiği ve yazarın bu eseri neden nazma aktarmak istediği açıklanmıştır:

Nâgeh irdi ele bir mecmû' a
Pâk menşûr u 'aceb matbû' a (109)

Bin seksen senesinde bir cân
Eylemiş **kışsa neşr ile beyân** (110)

Yukarıdaki beyitlerden 1670 (h.1080) senesinde nâzım-mütercimin eline mensur bir eserin geçtiği ifade edilmektedir. Onun bu mensur eseri neden nazma aktarmak istediği ise şu beyitlerde zikredilmiştir:

Lîk şahidleri tâği bâği
Türk-vâri ü güzeşte çağı (112)

Gerçi **manası laîf ü ra' na**
Lafzı amma haşin ü sade kaba (113)

¹⁸³ Hakan Yekbaş, "Mehmed Sa'îd Râşih", *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, 2013.

¹⁸⁴ a.g.y., *Divan Şiirinde Ashab-ı Kehf ve Raşih'in Ashab-ı Kehf Mesnevisi* (İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2012), 178-180.

Hâme-i nâdire güftâr-ı *tarîk*¹⁸⁵

Silk ü tahrîre çeküp nazm-ı laîf (114)

Râşih, Kur'an kaynaklı olması dolayısıyla bahsi geçen eserdeki hikâyenin anlamının hoş ve güzel olduğunu ancak eserin lafzen kaba, sert, sade ve zamanı geçmiş sözcüklerle dolu olduğunu belirtmiş; bu yüzden eserin güncel kelimelerle, ince ve yumuşak bir ifadeyle yeniden yazılmasını uygun bulmuştur.

Dinî öğretici eserlerin nazma çekilmesinde genel olarak öğrencilerin veya âvâmın öğrenme ve ezberini kolaylaştırmak asıl amaçlardandır.¹⁸⁶ Fakat Râşih'in nazma aktardığı eser ne öğrenciler için ne de halk içindir. Eser edebî olmayı amaçlamakta, dönemin elitleri, ileri gelenleri gibi daha büyük okuyucu kitlesine hitap etmek ve onların beğenisini almayı hedeflemektedir.

İtdi bir câme-i nev kim iksâ

Meyl ider anı görünce zürefâ (115)

Bir güzel **tâze edâ oldı** hemân

Nazar-ı şâha sezâ şuh-ı cihân (116)

Beyitlerden de anlaşılacağı üzere elitler tarafından beğenilme beklentisi dolayısıyla eserin dilinin daha edebîleştirildiği üzerinde durulmuştur. Bu noktada Râşih'in nazma çekme eylemi için tercih ettiği kavramlardan bahsetmek gerekirse eserde “câme-i nev iksâ etmek”, “taze edâ olmak” ve “silk ü tahrîre nazm-ı laîf çekmek” ifadeleri kullanılmıştır. Bu belki bir tesadüf belki de bilinçli bir tercihtir, fakat her ne olursa olsun, eserde geçen “nev câme iksâ etmek”, “silk-i tahrîre nazm çekmek” ifadeleri nâzım-mütercimin kurduğu metni çeviri ile ilişkilendirdiğine işaret etmektedir. Bu da manzumeyi bir diliçi çeviri olarak değerlendirmeyi de mümkün kılmıştır. Ayrıca eserin mensurdan manzuma aktarılması eserin “türler ve biçimlerarası-diliçi-çeviri” olma özelliği taşıdığını da göstermektedir.

¹⁸⁵ Bu okuma şeklinin Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Revan Kitaplığı, No: 1495 nüshasından bakılarak teyit edilmesi gerekmektedir. Fakat bu işlem Korona Virüs sebebiyle gerçekleştirilememiştir. Bu nedenle kelimenin tahmini olarak “zarîf” olabileceğini söylemekle iktifa etmekteyiz.

¹⁸⁶ Ahmet Aydın, “Manzum Fıkıh Metinleri II”, *Usûl İslam Araştırmaları* 27 (2017): 74.

Nakl-i râvî-i sahihu'l-kelimât
Eylemiş **kavli sikâti isbât** (117)

İşbu **tertibi takrir etmiş**
Müdde' ası ile takrir etmiş (118)

Nâzım-mütercim yukarıdaki beyitte kaynak metnin müellifinin eserini sahih kaynaklardan yola çıkarak yani Kur'an'dan istifade ederek ürettiğini belirtmiştir. Bu ifade ile, Râşih'in bilgi açısından ve olay örgüsü açısından kaynak esere müdahalede bulunmadığı çıkarılabilir. Nâzım-mütercimin olay örgüsüne müdahale etmemesi olayın akışını etkileyecek ekleme veya çıkarmaların yapılmadığı anlamına gelmektedir. Yukarıdaki beyitlerden Râşih'in hikayenin dilini eski, kaba ve sade bulması ve manzumesi için yeni, ince ve zarif sözler aramasından onun hikayedeki kelimelere karşılık verirken farklı kelimeler tercih ettiği anlaşılmaktadır. Ayrıca esere zerafet kazandırmak için tasvir ve edebi sanatlara başvurarak, manzumeyi genişlettiği de düşünülebilir. Bunun yanında, hikayenin bütünlüğünü sağlamak için konuların arasına birtakım geçiş beyitleri eklemesi de çok olası görünmektedir.

1.1.21. Şumnulu Hâfız Hilmi Efendi (ö. 1785'ten sonra), Tecvid-i Manzum

XVIII. yüzyılda yaşayan Hilmî Efendi hakkında kaynaklarda yeterli bilgi bulunmamaktadır. Bursalı Mehmed Tahir, Vardar Yenicesi'nde ikamet eden ve 1785(h.1200) senelerinde Hicaz'da vefat eden ve kıraat ilmi tahsis etmiş Hilmî mahlaslı bir zatın “*Manzum Tecvid*”, “*Manzum Şurûtu's-Salât*” ve “*Manzum Secâvend*” isimli eserlerinin bulunduğu bahsetmiştir.¹⁸⁷ Manzum Tecvid isimli eserde nâzım-mütercimin Vardar Yenicesi'nden olduğunu belirtmesi, *Manzum Şurûtu's-Salât* isimli eserde kendinden Hilmî olarak bahsetmesi ve yine aynı eserde manzumenin 1776 (h.1190) senesinde istinsah edildiği bilgisinin bulunması eserin Bursalı Mehmed Tahir'in de verdiği bilgiler ışığında Şumnulu Hâfız Hilmî Efendi'ye ait olduğu ihtimalini güçlendirmektedir.

¹⁸⁷ Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, 1: 400.

Konuyla ilgili çalışma yapan araştırmacılar, eserin nâzım-müterciminin Hilmi Hafız¹⁸⁸, Vardarlı Hilmi¹⁸⁹/Hilmî Vardârî/Mukri-i Vardaryenicesi/Vardar Yenicali Hilmi, Abdülkerim Vardarî¹⁹⁰ gibi isimler olduğunu belirtmişlerdir. Araştırmacılar manzumenin Hilmî'ye olduğunu düşünenler, bu kanıya eserin hemen ardından devam eden manzumede zikredilen mahlastan varmışlardır.¹⁹¹ Bu görüş bizce de yakın ihtimal olarak görülmektedir.

Eserin girişinde manzumesine *Zafer* ismini verdiğini belirten Hilmî Efendi'nin eserini ne zaman nazm ettiği hakkında da herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır. Bu eserin nüshaları 19Hk 218/5 numarası ile Çorum Hasan Paşa İl Halk Kütüphanesi'nde ve Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi Düğümlü Baba Koleksiyonu'nda 41 numarada bulunmaktadır. Oğuz Yılmaz Manzum Tecvid isimli bu eseri çalışmasında detaylı bir şekilde incelemiştir.¹⁹²

Mesnevi nazım şekliyle kaleme alınan bu eser, 71 beyitten ve 25 bab'tan oluşmakta olup aruzun fâilâtün/ fâilâtün/ fâilâtün/ fâilün kalıbıyla yazılmıştır. Hilmî Efendi eseri nazma aktarma sebebini talebelerin ezberini kolaylaştırmak olarak açıklamıştır. Beyitlerde eserin mensur bir başka eserden nazma aktarıldığını düşündüren bazı ipuçlarına rastlanılmıştır:

İktidârim yoğ iken **naẓma bunı** ey pür-vefâ

Bizden itdiler recâ çün ba' z-ı yârân-ı şafâ (9)

Sâbiķâ **naẓm itmemiş** tecvîdi bir ehli'l-edâ

¹⁸⁸ Ali İpek - Güller Nuhoğlu, "Eski Harflerle Basılmış Türkçe Tecvid, Usul-i Fıkıh ve Kıraat Eserleri", *Kafkas Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 4 (2015): 148.

¹⁸⁹ Abdulsamet Özmen, "Türk Edebiyatında Manzum Tecvidlerden Risâle-i Tecvid", *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi* 4/8 (2019): 1990.

¹⁹⁰ Muhammed Abay, "Osmanlı Döneminde Yazılan Tefsir ile İlgili Eserler Bibliyografyası", *Divan*, 1 (1991): 259.

¹⁹¹ Oğuz Yılmaz, "Türk Edebiyatı'nda Manzum Tecvidler", *IV. Türkiye Lisansüstü Çalışmaları Kongresi - Bildiriler Kitabı III (Kütahya, 14-17 Mayıs 2015)* (İstanbul: İlem, 2015), 3: 94-95.

¹⁹² Oğuz Yılmaz, "Şumnulu Hâfız Hilmî Efendi'nin Zafer Adlı Türkçe Manzum Tecvidi", *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi* 1/24 (2020): 519-538.

Ḥamdulillāh ben faḳīre oldu tevḫīḳ-i Ḥudā (11)

Neşri ḥıfz itmekde elbet var şu' ūbet ḡālibā

Ḥıfzı sehl olsun deyü **nazm itdüm** anı ṭālibā (13)

Yukarıda geçen işaret zamiri ve belirtme eki ile öyle anlaşıyor ki nazm edilecek olan belli bir eser kastedilmiştir. Ayrıca nâzım-mütercim “benden önce tecvidi nazm etmemişler” ifadesiyle “şimdiye kadar hiçbir manzum tecvid eser yazılmamış”tan ziyâde kuvvetle muhtemel “elindeki bu eseri şimdiye kadar nazm eden olmamış” ı kasetmiştir. Bu kanıyı destekleyecek bir başka mesele ise eserin derkenarında mensur bir tecvidin yer almasıdır. Mensur kısımda behsedilen konular aynı varakta nazmen yeniden ifade edilmiştir. Bu da manzum eserin derkenarda yer alan mensur tecvidden nazma aktarıldığı düşüncesini güçlendirmektedir.

Eserin sadece ezberi kolaylaştırmak için nazma çekilmesi, konu olarak eserde herhangi bir ekleme veya çıkarma yapılmadığı anlamına gelmektedir. Ayrıca yine edebi kaygıların güdülmemesi ile de kelime, söz grubu veya cümde düzeyinde büyük değişikliklerin yapılmadığı da anlaşılabilir. Fakat bunun yanında eserin nesirden nazma aktarılması ister istemez cümleyi aruza uydurmak için küçük sözdizimsel değişiklikler yapmayı gerekli kılar, akd usûlü ile yapılan çevirilerde bunun kaçınılmaz olduğunu da unutmamak gerekir.

1.1.22. Şumnulu Hâfız Hilmi Efendi (ö. 1785'ten sonra), Manzûme-i

Şurûtu's-Salât

Eserin 9. beytinden nâzım-mütercimin isminin Hilmî olduğu ve sonundaki ebced hesabı ile düşülen tarihle de manzumenin 1776 (h.1190) senesinde kaleme alındığı anlaşılmaktadır. Ayrıca eser Muhammed Şükri tarafından 1874 senesinde istinsah edilmiştir. Nâzım-mütercim beyitlerinde eserin isiminin *Nazm-ı Nefîs* olduğunu da bildirmiştir.

Süleymaniye Kütüphanesi Düğümlü Baba Koleksiyonu'nda 41 nurama ile kayıtlı olan yazmada 25 bâba ayrılan yakşalık 70 beyit bulunmaktadır. Oğuz Yılmaz'ın

çalışmasında istifade ettiği Çorum Hasan Paşa İl Halk Kütüphanesi'nde 19Hk 218/5 numarası ile kayıtlı nüsha doğrultusunda ise eserin 125 beyitten oluştuğu belirtilmiştir. Mesnevi nazım şekli ile kaleme alınan bu nüshada, 9 beyitlik mukaddime, 24 bâbtan oluşan ana konu, 3 bâba ayrılan tetimme ve bir hatime bulunmaktadır. Eser aruzun fâilâtün/fâilâtü/fâilâtün/fâilün kalıbıyla yazılmıştır.¹⁹³

Müstaḥbibbâtıyla mekrûhât ve âdâb ey 'amû

Nazm olındı hıfz için ṭullāba Türkîce ḳamu

Manzumenin selis ve nesih olduğunu belirten Hilmî, eserinden “nazm-ı ahsen” olarak bahsetmiştir. Eserin köşelerinde yer alan mensur namaz ilmihali, manzumenin bu mensur eserden nazm edildiğini düşündürmüştür. Ayrıca Manzûme-i Şurûtu's-Salât, aynı mecmuada yer alan *Zafer* isimli diğer diliçi çeviri ile aynı özellikler gösterdiği için onun da aynı şekilde diliçi çeviri olduğu düşünülmüştür. Bu sebeple eserin burada zikredilmesi uygun bulunmuştur.

1.1.23. Dârendeli Bekâî (ö. 1789'dan sonra), Nazm-ı Battal-nâme

Kaynaklarda hakkında yeterli bilgi bulunmayan Bekâî'nin Malatya'nın Dârende ilçesinde dünyaya geldiği, Zaim Mustafa Ağa'nın oğlu olduğu, Zâimzâdelersilsilesinde kendi isminin de yer aldığı bilinmektedir. Ayrıca kâtiplik de yapan Bekâî vezirlik, valilik gibi devlet kademesinde üst düzey görevlerde bulunan bir ailede “ulemâ” sınıfında yer almaktadır.¹⁹⁴

Tarihi bir şahsiyet olan Battal Gazi'nin hayatını konu edinen Battal-nâmeler, Anadolu'da yazılmıştır. Daha çok mensur olarak yazılmalarına rağmen manzum Battal-nâmeler de bulunmaktadır. Nüshasına ulaşılan tek manzum Battal-nâme ise mensur bir eserin muhtasar olarak nazma çekilmesiyle oluşmuştur.¹⁹⁵ Eser aruzun mefâ'ilün/mefâ'ilün/fe'ülün kalıbı ile mesnevi nazım şekliyle yazılmış olup yaklaşık

¹⁹³ a.g.m., 522.

¹⁹⁴ Serkan Türkoğlu, *Bekâî Kitâb-ı Kerbelâ (İnceleme- Metin Tenkidi)* (Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, 2012), 58.

¹⁹⁵ Ahmet Yaşar Ocak, “Battalnâme” (Ankara: TDV İslam Ansiklopedisi, 1992), 206-208.

6460 beyit ihtiva etmektedir. Bekâyî tarafından 1769 senesinde kaleme alınan bu eser, III. Mustafa'nın sadrazamı Silahdar Mehmet Paşa'ya sunulmuştur. Kaynaklarda Bekâyî'nin manzum Battal-nâme'sinin beş nüshasından bahsedilmekte olup¹⁹⁶ eseri Burhan Paçacıoğlu doktora tezinde neşretmiştir.¹⁹⁷

Var idi bir hoş hikâyet Seyyidî Battal sîreti

Oğunurdu neşr ile ol bir gün iftikâr (30)

Diledim **nazma getürem** müstemi' ol sen dağ

Çok şafâlar bula cânın gide gönülden gubâr(31)

Didiler bir hikâyet var çün garîb

Oğunur neşr ile amma 'acâ'ib(6426)

Oğunsa neşr ile iş bu gazâlar

Yine dökse 'adû dilhûn gazâlar(6427)

Didim taqdîr iderse baña Mevlâ

Getürsem nazma anı ola a' lā(6430)

¹⁹⁶ Hasan Köksal, *Battalnâmelerde Tip ve Motif Yapısı* (Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Milli Folklor Araştırma Dairesi Yayınları, 1984), 19.

¹⁹⁷ Burhan Paçacıoğlu, *Battal-nâme* (Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi, 1993), 3. Aşağıdaki örnek beyitler bu çalışmadan istifade edilerek verilmiştir.

Bekâyî yukarıdaki beyitlerden de anlaşılacağı üzere eseri mensur bir Battal-nâme'den nazma aktardığını “nazma getirmek” kelimeleriyle ifade etmiştir. Daha sonra eseri nazm ederken izlediği usulü ise şu mısralarla dile getirmiştir:

Velî cehd eyledim anı manzûm

Bilürseñ neşri gibi anı mefhûm (6432)

Bekâyî “bilürseñ neşri gibi anı mefhûm” mısrası ile nazmı nesrin anlamından taviz vermeden inşa ettiğini ve nesrin manası ne ise nazmın da manasının aynı şekilde anlaşılacağını belirtmiştir. Buradan Bekâyî'nin konu bütünlüğünü koruduğu ve anlamı olumsuz etkileyecek eksiltmelere başvurmadığı anlaşılmaktadır.

Oķunsa **vezn ile mevzûn** ğazâlar

Ki dürr-i meknûn şaçardı ğazâlar (6434)

Eserin vezinle okunmasını amaçlayan nâzım-mütercim, mensur metnin hikâyelerinin inciler gibi saçılmış olduğunu ve bu hikâyeleri ise aruza uygun hale getirerek belli bir düzenin oluştuğunu belirtmiştir. Sonuç olarak Bekâyî eseri nazma aktarırken edebilik kaygısı gütmekten eseri sadece vezne uygun hale getirmeyi hedeflemiştir. Bu sebeple manzumesinde şairlik kudretini gösterme gayretine girmemiş, kaynak eserin anlatımında değişikliğe başvurmamış, tasvirler ve edebi sanatlar ile metni genişletip eklemeler yapmamıştır. Muhtasar olarak kaleme alınan bu eserde sıklıkla eksiltme yöntemine başvurulmuştur.¹⁹⁸

1.1.24. Dârendeli Bekâyî (ö. 1789'dan sonra), Kitâb-ı Kerbelâ

Maktel-i Hüseyin veya Maktel-i Şühedâ olarak da anılan Kitâb-ı Kerbelâ isimli bu eser, Bekâyî tarafından Fuzûlî'nin mensur *Hadîkatü's-Sü'edâ* isimli eserinden

¹⁹⁸ Hasan Köksal, *Battalnâmelerde Tip ve Motif Yapısı*, 19.

faydalanılarak nazma aktarılmıştır. Fuzûlî'nin mensur eserine nisbeten muhtasar sayılabilecek bu eser, mesnevi nazım şekliyle ve aruzun mefâ'ilün/ mefâ'ilün/ fe'ülün, mefâ'ilün/ mefâ'ilün/ mefâ'ilün/ mefâ'ilün, fâ'ilâtün/ fâ'ilâtün/ fâ'ilâtün/ fâ'ilün ve fâ'ilâtün/ fâ'ilâtün/ fâ'ilün kalıplarıyla yazılmıştır.¹⁹⁹ 11 nüshası olan ve yaklaşık 3609 beyitten oluşan manzumede yer yer gazel ve musammatlara da rastlanmaktadır.²⁰⁰

Eserin sebeb-i telif bölümünde Bekâyî istifade ettiği eseri nazma aktarma nedenini, amacını ve eseri nazma aktarırken tercih ettiği yöntemleri şu beyitlerle tek tek izah etmiştir:

Meger bir gün ahibbu âşinâdan

Dirildiler tebârî Muştâfâ'dan (43)

Dönüp dest-i ta'arruzla girîbân

Didiler söyle bâri Kerbelâ'dan (44)

Beyân it gerdiş-ı devrân cefâsın

Ḥaber vir Kerbelâ-yı nâ-sezâdan (45)

Didim anı beyân itmiş **Fuzûlî**

Dimişdür ibtidâ-yı intihâdan (47)

¹⁹⁹ Serkan Türkoğlu, *Bekâî Kitâb-ı Kerbelâ (İnceleme- Metin Tenkidi)* (Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, 2012), 64-68.

²⁰⁰ Hulusi Eren, *Dârendeli Kâtip-zâde Bekâyî: Maktel-i Hüseyin (Kitâb-ı Kerbelâ)* (Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2017), 9-10.

Beyitlerden anlaşılacağı üzere insanlar Bekâyî'den Kerbelâ olayını kendilerine anlatmasını istediklerinde Bekâyî, Fuzûlî'nin zaten bu olayı baştan sona anlatan bir eserinin olduğunu söylemiştir.

Didiler **neşr ile itmiş beyânı**

Sen anı **nazm eyle** müntehâdan (48)

Hemân bize **beyân it** Kerbelâyı

Hasan nûş itdiği hem zehr-i mâdan(52)

Fakat insanlar bu eserin mensur olarak yazıldığını belirterek itiraz edip hikayeyi kendilerine manzum anlatması için ısrar etmişler. Halkın nesirden bu denli uzak durmalarının sebebi uzun soluklu bu eserin hem kulağa hem de zihinlere hitap etmemesi ve dönemin nesrinin ağır ağıdalı üslupla yazılması olabilir. Sonunda Bekâyî eseri nazma çekmeyi kabul etmiştir.

Didim takrîr ise **veznile** sizi

Hâberdâr idem âl-i Muştafâ'dan(53)

Murâd etdim edem veznile takrîr

Ġazâ-yı Kerbelâ-yı pür cefâdan (54)²⁰¹

²⁰¹ Serkan Türkoğlu, *Bekâî Kitâb-ı Kerbelâ (İnceleme- Metin Tenkidi)*, 178-179.

Bekâyî halkın Kerbelâ hadisesini nazma aktarmasını istemesi üzerine yeniden bir eser ortaya koymak yerine Fuzûlî'nin *Hadîkatü 'Sü'edâ* eserinden istifade ederek bu isteği yerine getirmiştir. Serkan Türkoğlu'nun hazırlamış olduğu doktora tezinin üçüncü bölümünde Fuzûlî'nin *Hadîkatü 'Sü'edâ* isimli mensur eseri ile Bekâyî'nin *Kitâb-ı Maktel-i Hüseyin* manzum diliçi çevirisi karşılaştırılmıştır.²⁰²

Müzeyyen eyleyim 'uryân-ı neşrin

Hezâr elvânile mevzûn kabâdan (55)²⁰³

Bekâyî bu beyitlerde ise mensur eseri nazma aktararak, hikâyenin daha da güzelleşeceğini dile getirmiştir. Nesri süslü ifadelerden yoksun gören Bekâyî, onu nazma çekerken aynı zamanda süsleyeceğini, renklendireceğini de belirtmiştir. Buradan nâzım-mütercimin eserin edebî yönüne önem verdiği anlaşılmaktadır. Edebî özelliği gözetilen bir eserde ses ve söz sanatlarına dikkat edilmesi, ince, latif ifadelere ve söz oyunlarına ağırlık verilmesi, aruz kusurunun hemen hemen hiç olmaması ve eserde akıcı bir üslubun olması beklenir. Aynı zamanda hikâyenin konusunun hüznü olması, yoğun duygular içermesi olayların, kişilerin ve duyguların da tasvirlerle genişletilmesine yol açmaktadır. Hal böyle olunca eserde ekleme ve açıklama yöntemlerine sıklıkla başvurulduğu kuvvetle muhtemeldir. Olay örgüsü ve konu hakkında eksiltme veya çıkarma yaptığına dair herhangi bir şey söylemeyen Bekâyî,

Kerbelâyı yâd idenler rûz u şeb nâlân olur

‘Aşķile ķurbân olur nemnâķ dîde giryân olur (3608)

²⁰² Serkan Türkoğlu, *Bekâî Kitâb-ı Kerbelâ (İnceleme- Metin Tenkidi)*, 122..

²⁰³ Hulusi Eren, *Dârendeli Kâtip-zâde Bekâyî: Maktel-i Hüseyin (Kitâb-ı Kerbelâ)*, 56.

Beyitlerinden de anlaşılacağı üzere büyük ihtimalle olayları olabildiğince en yoğun duygularla tasvir etmeye ve en ufak ayrıntıyı dahi atlamayarak kaynak eseri tam manasıyla aktarmaya çalışmıştır.

1.1.25. Mehmed Şerîfî (ö. 1844), Tuhfe-i Şerîfî

Babası Ahmed olan ve Artvin'in Livâne kazasında doğan Mehmed Şerîfî, dinî-ahlakî eserlere ilgi duymuştur. Hat sanatını icra ederek geçinen Şerîfî eserinde, çocukluk döneminde eğitimine katkısı olan isimlere yer vermiştir. Hafız Şerif Muhammed Efendi'den Kur'an okuyan Şerîfî, ilimlerin başının tecvid olduğuna inanmıştır.²⁰⁴

1811 senesinde tamamlanan, mesnevi nazım şekliyle ve aruzun mefâîlün/mefâîlün/feûlün kalıbıyla kaleme alınan bu eser, 439 beyitten oluşmaktadır. Eserin sebab-i telif bölümündeki açıklamalar manzumenin başka bir eserden nazma aktarıldığı ihtimalini ortaya çıkarmıştır.

Şerîfî sebab-i telif kısmında, küçüklükten beri içinde Kur'an ilmine karşı bir muhabbet olduğundan, hocalarının emek emek kendisini yetiştirdiği ve ailesine karşı hürmette kusur etmediğinden bahsettikten sonra çocuklara Kur'an öğretmeye başladığını ve çocukların Türkçe bir tecvid kitabı okuduğunu belirtmiştir. Daha sonra bir vaizin tecvidsiz bir şekilde vaaz vermesinden sonra şöyle demiştir:

Dimez ilm ü mevâddan dahı elzem

Gerekdür 'ilm-i tecvîd andan aqdem (46)

Bulardan çünkü qalbe gayret irdi

Bu tecvîd sözlerinden sîret irdi (47)

Dir idüm Qâdir ü Qayyûm olaydı

²⁰⁴ Sadettin Eğri, "Manzum Tecvidler ve Tuhfe-i Şerîfî", *Turkish Studies* 42 (2014): 68-69.

Bu tecvīd sözleri manzūm olaydı (48)

Mücevvidlerle sehl olaydı manzūm

Bu vezniñ nefʿ-i hūş ehline maʿ lūm (49)

Ḥudā kıldı murād-ı hayrum ihsān

Bu maṭbūʿ sözlerin nazmını āsān (50)

Tecvid iliminin ehemmiyetine değinen Şerîfî'nin “bu tecvid sözleri” şeklinde ifade ettiğı metnin yazılı mı sözlü mü olduğı çok anlaşılmasa da manzumenin, bu sözlerin ürünü olduğı açıktır. Ayrıca manzumedeki ayetleri, tecvidine uygun okumak gerektiğini dile getirdikten sonra eseri nazma aktarmak istediğini, böylece bu manzumenin okunduğı yerde dinleyenlerin vezin sayesinde öğrenmesinin kolay olacağını belirtmiştir. Görüldüğü gibi nâzım-mütercimin tek amacı eseri vezne sokmaktır. Bu sebeple nâzım-mütercimin mensur metnin en azından muhtevasında herhangi bir eksiltme yöntemine başvurmadağı açıktır. Şerîfî çeviri amacı gereğı ezberi kolaylaştırmak için kaynak eserdeki tumturaklı ifadeleri, nazma geçirirken akıcı ve fonetik hale getirmiş olabilir.

Miṣāl-i āyet gelür yaz taḳdīr itme

Añı muʿ reb oḳı hīç tağyīr itme (66)

Gelmezse vezne gelmesün o

Ḥurūfâtı mübedden olmasın ḳo (67)

Düşmedüm tafşıl-i lafz itmege

Olmaya ‘usret yazıp hıfz itmege (427)

Beyitlerinden de anlaşılacağı üzere Şerîfî’nin asıl kaygısı önemli bulduğu tecvid öğrenimini kolaylaştırmaktır. Bunun için eseri nazma çekme usulüne değinen Şerîfî, kaynak metinde vezne uygun düşmeyen ayetler olduğunda bunları değiştirmedigini belirtir. Anlaşılan nâzım-mütercim yer yer muhteva için vezinden taviz vermiştir. Şerîfî’nin kaynak esere bu denli bağlı bir diliçi çeviri yapmasından mensur metinde herhangi bir ifadeyi eksiltmediği ve değiştirmedigi de anlaşılabilir. Ayrıca kendisinin de açıkça ifade ettiği gibi herhangi bir ekleme, açıklama gibi mikrostratejik diliçi çeviri yöntemlerine de başvurmamıştır.

1.1.26. Ramazanzâde Abdünnâfi İffet Efendi (ö.1891), Kitâb-ı Nâfi’ü’l-Âsâr Nevbâve-i Simârü’l Esmâr

Soyu Ramazananoğulları’na dayanan Abdünnâfi İffet Efendi bürokrat, mütercim ve şairdir.²⁰⁵ Kâdiriyye tarikatine mensup olan şair bilgili, alçakgönüllü, fazilet sahibi biridir.²⁰⁶

Bu eser, XVI. yüzyılda Hüseyin Vaizî’nin yazdığı Farsça *Envar-ı Süheylî*’nin Filipeli Alaaddin Çelebi tarafından kaleme alınan Türkçe *Hümayunname* isimli tercümesinin²⁰⁷ nazma çekilmiş halidir. Eser mesnevi nazım şekliyle ve aruzun fe’ilâtün/fe’ilâtün/fe’ilün kalıbıyla yazılmış olup tevhid, naat, münacat ve medhiye kısımları manzum-mensur karışık halde aktarılmıştır. Eser devlet yönetimini ele almakta ve ahlakî bilgiler ihtiva etmektedir. *Hümayunname*’de yer almayan hikâyelerle birlikte eserde 28 bölüm başlığı, 35 hikâye bulunmaktadır.²⁰⁸

Abdünnâfi Efendi, “Nesr der-sebeb ü esas-ı nazm u tertib” başlıklı bölümde eseri neden nazma çektiğini dile getirmiştir. Öncelikle mensur olarak değindiği yerde eserin

²⁰⁵ Emrah Gündüz, *Abdünnâfi İffet Efendi ve Divanı (inceleme-metin)* (Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, 2018); İsmail Durmuş, “Abdünnâfi Efendi” (İstanbul: TDV İslam Ansiklopedisi, 1988), 288.

²⁰⁶ İbnü’l Emin Mahmud Kemal İnal, *Son Asır Türk Şairleri*, ed. Hidayet Özcan (Ankara: Atatürk Kültür Merkezi, 2000), 1470-1471.

²⁰⁷ Tuncay Bülbül, *Filibeli Alaaddin Ali Çelebi, Hümayun-Name: İnceleme-Metin*.

²⁰⁸ a.g.y., “Ramazan-zâde Abdünnâfi İffet Efendi ve Kitâb-ı Nâfi’ü’l-Âsâr Nevbâve-i Simârü’l-Esmâr”, *Turkish Studies* 7/1 (2012): 447-609.

düzeni ve çeviri yöntemi üzerinde durmuş daha sonra manzum kısımda ise nazma aktarma sebeplerini belirtmiştir. Mensur kısımda ilk olarak “*Kelile ve Dimne*” eserinden ve bu eserin çevirilerinden, bu çevirilerin hâmillerinden ve kendi çevirisinden bahsetmiş, ardından:

“*Ancaḳ kitāb-ı mezkûruñ aṣl vaz‘ından murād fevā’id-i ḥikemiyye ve neṣāyiḥ-ı edebiyyeyi şevḳ-engîzâne ismā‘ u iḥsās ile bir bir tıbā‘-ı zurefāya irās-ı neş‘e vü neṣāṭ ve derûn-ı erbāb-ı zekāya ferṣ-i ḳālîçe-i inbisātdır.*”

ifadeleriyle eserini meydana getirmedeki maksadını dile getirmiş ve eserin oluşturulmasındaki asıl gayenin bir yandan faydalı, hikmetli hikâyelerle gönüllere deva olmak bir yandan da kulağa hoş gelerek dinleyenlere neşe vermek ve onları eğlendirmek olduğunu belirtmiştir. Bu ifadelerden de anlaşılacağı üzere nâzım-mütercim kaynak metni nazma çekerken sese ve edebîliğe önem vereceğine işaret etmiştir. Bunun mensur metinle de sağlanabileceğini düşünenler için:

“*İbâret ü küşāyiş-i bâlde nazmıñ neşr üzre rüçḥān u tefevvuḳu rehîn-i rütbe-i bedāhet iken teng-nāy-ı nazma sevḳ-ı tevsen-i himmet buyurulması ve ba‘zı ḥikāye ve efsāneleri ārāyiş-i leṭāfetden mu‘arrā ve ḥuṣūşiyle tertîbi pîrāyiş-i intizāmıdan müberrā olması ve zamān-ı sa‘d-iḳtirān-ı ḥazret-i şāḥānede emti‘a-i hüner ve ma‘ārîf-i revācgîr-i bâzār-ı i‘tibār olup ve herşî-i ārāyiş-i intizām ve ḥüsn-i tertîb ile mānend-i ‘arûs-ı dil- firîb hey‘et-pezir-i aḥsen-i şüret olmaḳda bulunması cihetleriyle...*”

ifadeleriyle nazmın söz ve ses açısından nesirden daha üstün olduğunu belirterek nesirde hikâyelerin süslü ve edebî olmaktan uzak ve bunların düzensiz olduklarını vurgulamıştır. Ayrıca nâzım-mütercim eseri, daha güzel olması ve iyi bir düzene sahip olması için nazma çektiğini belirtmiştir. Yukarıda da değindiğimiz gibi nâzım-mütercim eseri nazma çekerek göze, kulağa ve gönle hitap etmeyi amaçlamaktadır.

“...ḳadar niçe zevā’id-i pür-fevā’id ‘ilāve ve ba‘zı ḥikāyāt-ı nā-maṭbū‘aların ṭayy u terk ü tebdîl ile mānend-i le‘ālî-i girān-bahā ḥüsn-i tertîb ü nev-edā üzre nazm ü telfife şarf-ı yārā vü i‘tinā...”

Abdünnâfi Efendi bu ifadeleriyle eseri nasıl nazma aktardığını açıklamış, diliçi çeviri yöntemini izah etmiştir. Nâzım-mütercim, eseri okuyanlar ve dinleyenlerin daha istifade edebileceği hale getirmek için metne faydalı hikâyeler eklemiş, eseri düzene sokmak için bazı hikâyeleri ise çıkardığını dile getirmiştir. “İbtidâ-yı Nazm-ı Kitâb” başlığı ile mensur eseri neden nazma çektiğini açıklamıştır.

Açıl ey hâme-i müşğîn-riyâ

Eyle ta‘îr meşâm-ı zurefâ

Eyle tezyîn ‘arûs-ı kelimât

Ola pîrâye mezâyâ vü nikât

Yukarıda mensur bölümde zaten nazmın nesirden hem düzen hem söyleyiş bakımından çok daha üstün olduğunu bildiren Abdünnâfi Efendi, burada da kalemine seslenerek yazdıklarıyla dönemin ileri gelenlerini etkilemek istediğini belirtmiş, bunun ise ancak kelimeleri gelin gibi ince manalarla süslemekle olacağını izah etmiştir. Bu ifadelerden de nâzım-mütercimin edebî bir eser ortaya koymak ve insanları etkilemek istediği ve bu sebeple gerekli gördüğü yerlerde ekleme, çıkarma, eksiltme, açıklama veya genişletme yöntemlerine başvurmadan kaçınmadığı anlaşılmıştır.

1.1.27. Üsküdarlı Mustafa Efendi (ö.?), Mecmuatü’t-Tıb

Diğer adı Terceme-i Molla Siyâhî Müntehabât-ı Şifâ der Beyân-ı ‘İlm-i Tıb olan bu eserin Larendeli Siyâhî-zâde Derviş’in Türkçe *Lûgat-i Müşkilât-ı Eczâ* isimli eserinden Üsküdarlı Mustafa Efendi tarafından nazma aktarıldığını dile getiren kaynaklar olsa da ne kaynak eserin yazarı ne de nazma çeken nâzım-mütercim ve bunların eserleri hakkında bilgi bulunamamıştır. Ferdi Kiremitçi; Ahmet Atilla Şentürk ve Ahmet Kartal’ın birlikte hazırladığı *Eski Türk Edebiyatı Tarihi* isimli eserden edindiği bilgiye göre kaynak eser, Türkçe bir tıp lügatidir ve Mustafa Efendi

bu eseri nazm etmiştir.²⁰⁹ Yine benzer bilgileri Sadettin Eğri de çalışmasında zikretmiştir.²¹⁰

1.1.28. Ruhsatî(ö. 1911), Manzum Uğru ile Kadı Hikayesi

Asıl adı Mustafa olan ve 1835 senesinde Sivas'ta doğan Ruhsatî'nin dört evlilik yaptığı ve yirmi üç çocuğunun olduğu, devletin ileri gelenlerine yaptığı eleştirilerden dolayı hapse atıldığı ve daha sonra köyünde imamlık yaptığı bilinmektedir.²¹¹ Yaklaşık 500 eserinin yarısını koşma nazım şekliyle yazmıştır. Nakşibendî tarikatine mensup olan Ruhsatî, eserlerinde dinî unsurlara çokça yer vermiştir. Arap kaynaklı mensur *Uğru ve Kadı Hikâyesi*'ndeki ayet ve hadisleri nazma çekmesinden, onun Arapça'dan uzak olmadığı anlaşılmaktadır.²¹²

Uğru ve Kadı Hikâyesi'nin pek çok varyantı vardır. Bunlardan ilki Eski Oğuz Türkçesi ile XIV. yüzyıl şairlerinden Yûsuf Meddâh tarafından kaleme alınmıştır.²¹³ Diğer bir varyantı ise İsmet Çetin'in yüksek lisans çalışmasında Ruhsatî'nin nazma çektiği mensur hikâye olarak nitelendirdiği Saçlı Hacı Mehmet isimli bir zata aittir. Çalışmasında Ruhsatî'nin dil ve üslup özelliklerine de değinen Çetin, bu mensur hikâyeyi diğer varyantlarla birlikte ele almıştır.²¹⁴

Dinî ve tasavvufî bir muhtevası olan bu eser aruzun fâilâtün/fâilâtün/fâilün; fâilâtün/fâilâtün/fâilâtün/fâilün ve mefâilün/mefâilün/mefâilün/mefâilün kalıplarıyla yazılmış olup 473 beyitten oluşmaktadır.

Eserde geçen ayet, hadis, sûre ve dinî motifleri detaylı bir şekilde ele alan başka çalışmalar da bulunmaktadır.²¹⁵ Bu eseri ilk tanıtan isim ise Doğan Kaya'dır. Kaya

²⁰⁹ Ferdi Kiremitçi, "Klasik Türk Edebiyatında Öğretici Mensur Eserleri Nazma Aktarma Çalışmaları ve Sâdıkî'nin Manzum Akaid-nâme Örneği", *Turkish Studies* 7/1 (2012): 1501-1539.

²¹⁰ Sadettin Eğri, "Manzum Tecvidler ve Tuhfe-i Şerîfî".

²¹¹ Doğan Kaya, *Sivas'ta Aşıklık Geleneği ve Aşık Ruhsatî* (Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, 1991), 120-126.

²¹² Nurettin Albayrak, "Ruhsatî", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV İslam Ansiklopedisi, 2008), 211.

²¹³ Ayrıntılı bilgi için çalışmasında Uğru ile Kadı hikayeleri hakkında yapılan çalışmaları değerlendiren ve mensur ve manzum Uğru ile Kadı hikayelerini dil özellikleri üzerinden karşılaştıran Şaban Doğan'ın, "Yusuf'u Meddâh'ın Kadı ile Uğru Destânı ve Dil Özellikleri" isimli eserine bkz.

²¹⁴ İsmet Çetin, *Türk Halk Hikâyeleri İçinde Hikâye-i Uğru ile Kadı* (Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, 1998).

²¹⁵ Bilge İlhan, *Aşık Ruhsatî'nin Şiirlerinde Dini ve Tasavvufî Muhteva* (Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, 2015), 20-21.

çalışmasında kısaca eserden bahsettikten sonra nüshada okuyamadığı bazı yerlerin olduğunu belirterek Arap harfli hikâyeyi latin haflerine aktarmıştır.²¹⁶

Yedi epizotun olduğu hikâyeye başlamadan önce, Ruhsatî eseri neden nazma aktardığını açıklarken insanların namaz kılmadığı, sûfî görünse dahi dünyadan kopamadığı, nefsine düşkün olup ölümü dahi hatırlamadığı; temiz kalpli, Allah katında sevgili bir kulun kalmadığından dert yakınır ve şöyle devam eder:

Ya oğu ya oğur yazar ile ülfet ide gör

Mü'min isen bundan özge sevgülü hûr kalmadı (22)

Înâyet olursa hağdan kışşasını Kâdı'nın

Nazma alsam okuyana kalbde ... kalmadı (24)

Dinle imdi **şerh idelim** kışşayı

Kaldıralım kalbimizden guşşayı(27)

Bunı yazdım bir eşer kalsun deyü

Oğuyanlar bir du' a kılsun deyü (470)

Görüldüğü gibi toplumun değerlerinin bu denli bozulması, Ruhsatî'yi oldukça rahatsız etmiş ve bu sebeple Ruhsatî halkın kalbine dokunmak için bu eseri nazmettiğini belirtmiş ve okurların dua etmesini temenni etmiştir. Nazma aktarmak eylemini ise “nazma almak” ve “şerh etmek” kelimeleriyle izah etmiştir.

²¹⁶ Doğan Kaya, *Ruhsatî'nin Uğru İle Kadı Hikayesi* (İstanbul: Anadolu Sanat Yayınları, 1985). Beyitler için bu eserden istifade edilmiştir.

Ruhsâtî eseri nazma çekerken yer yer kaynak metinden bağımsız olarak ve aynı zamanda hikâyelerin konusuna da bağlı kalarak manzumesine nasihat içerikli mısralar eklemiş ve mesnevinin bölümlerine sadık kalmaksızın eserini nazma geçirmiştir.²¹⁷

1.1.29. Hamâmi-zâde Mehmed İhsân (ö. 1948), Dîvân-ı İhsân

1885 senesinde Trabzon’da doğan Hamâmi-zâde Mehmed İhsan, küçük yaşta babasını kaybettikten sonra eğitimini zor şartlarda tamamlamıştır. Trabzon Askerî Rüşdiyesi’nde, Trabzon Dârülmuaallimîni’nde İslâm ve Osmanlı tarihi dersleri vermiş, eğitime verdiği önemden dolayı Trabzon’da Yüksek Ticaret Mektebi’ni kurmuştur. Küçük yaşlarda yazmaya başlayan Hamâmi-zâde Mehmed İhsan; Serçe, Sunûhî ve Şimşek gibi mahlasların yanında Hamâmi-zâde mahlasını da kullanmıştır.²¹⁸ Eserleri *Yolculukta, Hamsinâme, Dîvân, Bilmececeler, Baba Sâlim, Trabzon’da İlk Kitapçı Kitâbî Hamdi Efendi ve Yayınları, Lâf Olsun Diye, Ömer Hayyâm Rubâîleri, Kâtip, Türk Edebiyatı Nümuneleri, Tüccâr Kâtibi, Ticârî Muhâberât, Ticârî Neşriyât* ve yayımlanmamış otuz, yarım kalmış on dört eseri bulunmaktadır.²¹⁹

Hamâmi-zâde’nin bu eseri, mürettep bir divan olup altı naat, bir kaside, iki muhammes, on bir tahmis, bir tesdis, on bir şarkı, yüz kırk beş gazel, elli altı kıta, yirmi dokuz rubai, beş mizahi manzume, beş başlıklı manzume ve bir tarih, bir destan ve bir de Şadinâme’den oluşmaktadır. Manzume klasik divan tertibini sağladığı gibi, eserde tertibin dışındaki manzumelere de yer verilmiştir. Bu divan’ın dikkat çeken bir özelliği de eserin sonuna doğru atasözü ve deyimlerin derlenmesidir. On dokuz kıt’adan oluşan bölüm, atasözleri ve deyimlerin nazma çekilmiş halidir.²²⁰

Kıt’alarda sırayla “ipliği pazara çıkarmak, at elin çul emanet²²¹, eski hamam eski tas, acı patlıcanı kırağı çalmaz, leyleğin ömrü laklak ile geçer, koy desinler şah Budak’ın bağı var, sen zot ben zot ata kim vere ot, her boyayı boyadın kaldı fıstık yeşili, hancı tavuğu gibi yolcu artığı ile beslenir, aç tavuk kendini buğday ambarında sanar, devenin

²¹⁷ İsmet Çetin, *Türk Halk Hikâyeleri İçinde Hikâye-i Uğru ile Kadı*, 14-17.

²¹⁸ Mustafa İsmet Uzun, “Hamâmi-zâde Mehmed İhsan”, 15 c. (Ankara: TDV İslam Ansiklopedisi, 1997), 435-436.

²¹⁹ Mehmet Sait Çalka, “Nüktedan Şair Hamâmî-Zâde İhsân Ve Divanı’ndaki Mizahi Manzumeleri”, *Karadeniz Araştırmaları Merkezi* 14/53 (2017): 189-204.

²²⁰ Mustafa İsen-Rıdvan Canım, *Hamâmizâde İhsan Hayatı Eserleri ve Divanı* (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1989), 1-23.

²²¹ Atasözünün bir diğer söyleyişi: At elin yük emanet, bizimki deh çüşden ibaret.

derisi eşeğe yük olur, turnayı gözünden vurmak, çoban isterse tekeden yağ çıkarır, vermeyince ma'bud neylesin Mahmut, dinsizin hakkından imansız gelir, fare deliğine sığmamış bir de kuyruğuna kabak bağlamış, son pişmanlık fayda etmez, bir akçe ile dokuz kubbeli hamam yapılmaz, üç nal ile bir ata kalmak” deyim ve atasözlerinin anlamları aruzun birbirinden farklı vezinleri ile nazmedilmiştir.

Örneğin “vermeyince ma'bud neylesin Mahmut” atasözü şu şekilde nazmedilmiştir:

14. Kıt'a

(Mefûlü/Mefâîlü/ Mefâîlü/ Fe'ûlün)

Âyine-i endîşede bir gerd-i hatâ yok

Göstermedi yüz çehre-i maksûd ne yapsın

Hep böyle teselli ediyor kendine zîra

Ma'bud ki vermez sana Mahmûd ne yapsın²²²

Görüldüğü gibi tek bir mısra ile ifade edilebilecek olan atasözü, iki beyit üzerinden anlatılarak atasözünün anlaşılması için diğer üç mısra ile açıklanarak kıt'a inşa edilmeye çalışılmıştır. Bu örnekle nâzım-mütercimın açıklama yöntemine başvurduğu anlaşılmaktadır.

1.1.30. İhramcı-zâde İsmâil Hakkı Toprak (ö. 1969), Mevlid-i Şerîf

Kâbe örtüsü bakımı ve değişimi görevinde olduğu için “ihramcı-zâde” olarak anılan ve Sivas'ta aldığı medrese eğitiminden sonra Duyûn-ı Umûmiyye'de memurluk yapan İsmâil Hakkı Toprak, Rifâî şeyhi Seyyid Abdullah el-Hâşimî'ye intisap etmiştir.²²³ Kendisinin kaleme aldığı yegâne eseri *Yâre Yâdigâr* isimli mevlididir. Bu eser şeyhi Mustafa Takî'nin mensur olarak kaleme aldığı *Tarîh-i Nûr-ı Muhammedî* eserinin

²²² Mustafa İsen - Rıdvan Canım, *Hamâmizâde İhsan Hayatı Eserleri ve Divanı*, 258..

²²³ Reşat Öngören, “İsmail Hakkı Toprak” (Ankara: TDV İslam Ansiklopedisi, 2012).

nazma çekilmiş halidir. Eserde sekiz beyitlik bir kaside ve yine sekiz beyitlik bir na't bulunmakta ve manzume 191 beyitten oluşmaktadır.²²⁴

İsmâil Hakkı Toprak eseri mensur bir metinden nazma geçirdiğini ve bunun sebebini şu beyitlerle ifade etmiştir:

Yatmışdım der rûz-ı kalûleye ben

Gördüm menâmda bir zât-ı ahsen (10)

Der ismim tevîk sana verildim

Bu son seferinde ben sana erdim (11)

Her emrine Hak etti müheyya

Lâkin sen oku bir hoşça ma'nâ (12)

Elimde buldum bir **dürr-i mevzûn**

Andan okudum ve oldum mahzûn (13)

Mevlûd-ı pâk Rasûlu'llâhı

Görsem n'olurdu o yüzü mâhı (14)

Derken uyandım kendimi buldum

²²⁴ Bekir Yücel, "İhramcızâde İsmail Hakkı Toprak; Hayatı ve Şahsiyeti", *Bir Gönül Eri İhramcızade İsmail Hakkı* (Bir Gönül Eri İhramcızade İsmail Hakkı, Sivas: Buruciye Yayınevi, 2010), 119-139.

Dürr-i mensûrla çok meşgul oldum (15)

Üstâdım Tâkî ‘aleyhi’r-rahme

Yazmışdı **menşûr etmişdi** tuhfe (16)

Geldi dile ben eyledim cür’et

Aldı beni çok hüzn ile haclet (17)

Şikeste beste **dürr-i mensûrdan**

Okudum **nazm etdim nûr-ı mevfûrdan** (18)²²⁵

Beyitlerden anlaşılacağı üzere İsmail Hakkı Toprak öğle vakti kaylule yaparken rüyasında tevfik olduğunu söyleyen güzel yüzlü birinin kendisine okuması için manzum bir eser verdiğini görmüştür. Bu eser mevlid olmalıdır ki İsmail Hakkı Efendi bunu okumak yerine keşke bizzat yüzlerini görseydim diye hayıflanırken uyanmıştır. Sonra şeyhi Tâkî efendinin yazmış olduğu mensur mevlidi nazm etmeye karar vermiştir.

Velâkin bu âsî **etdim ihtisâr**

Ve ismine dedim “Yâre Yâdigâr”²²⁶ (171)

²²⁵ Lütfi Alıcı, *İhramcızade İsmail Hakkı Toprak Efendi; Hayatı, Şahsiyeti ve Eserleri* (Malatya: Somuncu Baba Araştırma ve Kültür Merkezi Yayınları, 2001), 26-30.

²²⁶ a.g.e., 43.

Eserin sonuna doğru mensur metni muhtasar bir şekilde nazmettiğini dile getiren nâzım-mütercim yukarıdaki beytiyle nazma çekme usulü hakkında bilgi vermektedir. Anlaşılan o ki İhramcı-zâde mensur metni özetleyerek, varsa tasvirleri ve tekrar eden ifadeleri çıkararak; uzun ve çetrefilli cümleleri eksiltmeler yoluyla daha sade bir şekilde aktararak eseri nazmetmiştir.

2. BÖLÜM II

2.1. İLMİHAL GELENEĞİ, MENSUR VE MANZUM METİN

2.1.1. Osmanlı'da İlmihal Geleneği

Türk edebiyatının en önemli ve bereketli ürünleri olan dinî eserler Kur'an'dan ilham alınarak üretilmiştir.²²⁷ İman, itikad ve ibadetle ilgili bu eserler, birbiri ile ilintili olup fikhın ve kelamın bölümlerinden istifade edilerek yazılmıştır.²²⁸ Dinî eserler tarihi süreç ve problemlere göre gelişmiş ve konuları da buna bağlı olarak Allah'ın sıfatları, kadere iman ve imamet gibi meselelerden meydana gelmiştir. Ayrıca bu eserler din hakkında soru soran insanlara cevap mahiyetinde olup ve Sünnî mezhep imamlarından sonra ortaya çıkmıştır.²²⁹

Osmanlılarda XIV. yüzyıl sonu XV. yüzyıl başında ilk örnekleri görülen ilmihaller, XVI. yüzyıl sonu ve XVII. yüzyıl başında ise hızla yaygınlık kazanmaya başlamıştır. Belli bir coğrafyanın ürünü olan ilmihaller Anadolu, Bizans ve Balkan topraklarında İslam'ın halka anlatılması için kaleme alınmıştır.²³⁰ İlmihal yazma geleneği Osmanlı'nın kuruluş döneminde halkın dinî bilgilere ihtiyaç duyması ile ortaya çıkmış, daha sonra Birgivi'nin *Vasiyetnâme*'sinden itibaren ilmihallerin gelişim evresi başlamış ve bu durum Tanzimat'a kadar devam edip Meşrutiyet ile birlikte farklı bir boyut kazanmıştır.²³¹

İlmihal geleneğinin ilk örneği olarak, XII-XIII. yüzyıllarda Hârizm Türkçesi'yle yazılan ve XV. yüzyılda Anadolu Türkçesi'ne aktarılan *Güzide* adlı eser gösterilebilir. Ayrıca "ilmihal" isminin zikredildiği ilk kitap ise XVI. yüzyıldan sonra yazıldığı

²²⁷ Agâh Sırrı Levend, "Dinî Edebiyatımızın Başlıca Ürünleri", içinde *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten*, (Ankara: TDKYayınları, 1972), 36.

²²⁸ a.g.m., 72.

²²⁹ Hatice K. Arpağuş, "Bir Telif Türü Olarak İlmihal Tarihi Geçmişi ve Fonksiyonu", *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 22 (2002): 30.

²³⁰ Derin Terzioğlu, "Where 'İlm-i Hâl Meets Catechism: Islamic Manuals of Religious Instruction in The Ottoman Empire in The Age of Confessionalization", *The Past and Present*, 220 (2013): 82-84.

²³¹ Hatice K. Arpağuş, "Bir Telif Türü Olarak İlmihal Tarihi Geçmişi ve Fonksiyonu", 26.

düşünülen *Mızraklı İlmihal* isimli eserdir.²³² Birgivi'nin etkisinde kalarak pek çok ilmihal eseri benzer konularla ve benzer şekilde kaleme alınmıştır. Bunlardan özellikle Kadızâde Mehmed Efendi'nin *Risâle*'si ve Akhisârî'nin *Risâle-i Rûmî* diğer adı ile *Risâle-i fi'l-Akâd* isimli eserleri, aynı konuyu paylaşmalarından dolayı kütüphanelerin pek çok risâle mecmuasında Birgivi'nin *Vasiyetnâme*'si ile birlikte ciltlenmişlerdir. Bu durum o dönemde bu metinlerin en az *Vasiyetnâme* kadar yaygınlık kazandığını, birlikte okunduğunu ve bunların birbirlerini tamamladıklarını göstermektedir.²³³

Osmanlı kurulmadan önce de Arapça, Farsça ve Türkçe olarak var olan ilmihal kitapları, Osmanlı'nın kurulması ile daha sistemli hale gelmiş, Osmanlı Anadolu dışında gelişen söz konusu ilmihaller şerh veya yeniden yazılma ile gelişmiştir.²³⁴ Sonrasında bunlar Türk edebiyatı nazım geleneğinde dinî muhtevalı eserler arasında yerini almıştır.²³⁵ İslamiyeti kabul eden Türkler ilk olarak ihtiyaca binaen dinlerini öğrenmek için pek çok hadis, tefsir ve ilmihal kitaplarını tercüme etmiş, daha sonra da çoğunluğu mensur olmasına rağmen azımsanmayacak kadar ilmihal ise kolay öğrenilmesi, okuyanı ve dinleyeni sıkmaması için nazmen kaleme alınmış ve aslının bozulmamasına dikkat edilerek yeniden yazılmıştır.²³⁶

Birçoğu medreselerde okutulan ilmihallerin bir kısmı öğrenciler tarafından kolay ezberlenebilmesi ve hafızada kalabilmesi için manzum hale getirilmiş ya da manzum olarak yazılmıştır.²³⁷ Manzum ilmihaller daha çok sıbyan mekteplerindeki çocuklara öğretilmesi ve kıraat meclislerinde okunması için kaleme alınmıştır.²³⁸

Bu tür didaktik eserlerin kolay öğrenilmesi ve ezberlenmesi için şifahi eğitimin sürdüğü bir dönemde, bu eserlerin manzum olarak kaleme alınması yaygınlaşmış ve gelenek haline gelmiştir. İslamî edebiyatta didaktik özellik gösteren bu eserlerin

²³² a.g.y., “İlmihal”, içinde *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV İslam Ansiklopedisi, 2000).

²³³ Yahya Michot, *Ahmed-i Rûmî Akhisârî: Against Smoking An Ottoman Manifesto* (England: Kube Publishing, 2010), 2; Yahya Michot, “Ahmed-i Rûmî Akhisârî”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV İslam Ansiklopedisi, 2016).

²³⁴ Hatice K. Arpaguş, “Bir Telif Türü Olarak İlmihal Tarihi Geçmişi ve Fonksiyonu”, 32.

²³⁵ Harun Kırkıl, “Türk Edebiyatında Manzum İlmihal ve Fıkıh Kitapları ile Son Devre Ait Manzum Bir İlmihal: Manastırlı Mehmet Rıfat Bey ve Manzum İlmihali”, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, 7 (2006): 433.

²³⁶ a.g.m, 437.

²³⁷ Ahmet Aydın, “Manzum Fıkıh Metinleri II”, *Usûl İslam Araştırmaları* 27 (2017): 74.

²³⁸ a.g.y., “Manzum Fıkıh Metinleri-I”, *Usûl İslam Araştırmaları* 26 (2016): 143.

manzum yazılması geleneği Emevi-Abbasi döneminden itibaren Arap Edebiyatı'nda ortaya çıkmış, daha sonra Türk edebiyatında da yaygınlık kazanmıştır.²³⁹

İlmihallerin nazma çekilmesi veya manzum olarak ele alınması ezberlemeye yardımcı olması sebebiyle ortaya çıkmış, nazma çekilen eserlerin de dil ve üslup olarak kolay anlaşılmasına özen gösterilmiştir.²⁴⁰ Dinî muhtevalı eserlerin manzûm olarak yazılması

- a. Nâzımın şair oluşu veya bu sahada eser verme arzusu
- b. Tercüme eserlerde eserin aslının da manzum oluşu
- c. Talimî konularda manzum yazma geleneğinin mevcudiyeti
- d. Nazire yazma geleneği
- e. Kolay okuma ve ezberleme

gibi sebeplerle gerçekleşmiştir.²⁴¹

Nâzımlar dinî eserlerin öğrenimini kolaylaştırmak için özetleme yolunu tercih ettiği gibi yine aynı amaçla nazma çekme usûlüne de başvurmuşlardır.²⁴² Nazma aktarma sürecinde nâzım-mütercim yer yer özetleme, bazı başlıkları çevirmeme, kavramları açıklama, örneklerle meseleyi genişletme, bazı konularda kendi fikirlerini de ilave etme, yeni bölümler ve konular ekleme ve nasihat etme gibi farklı aktarma yöntemlerini tercih etmiştir.²⁴³ Yer yer ise mensur metinleri vezin ve kafiyeğe uygun hale getirmek için takdim-tehire başvurmuştur.²⁴⁴ Mensur dinî muhtevalı bir eserin nâzım-mütercim tarafından hangi yöntemlerle ve neye dayanarak eseri nazma aktardığı ve nâzım-mütercimin takip ettiği bu yöntemden ne anlamak gerektiği gibi hususlar çalışmamızın üçüncü bölümünde detaylı bir şekilde ele alınacaktır.

²³⁹ Ali İhsan Akçay, *Türk Edebiyatında Manzûm Akâidnâmeler: İnceleme Metin* (Doktora Tezi, Uludağ Üniversitesi, 2011), 5-6.

²⁴⁰ Ahmet Aydın, "Manzum Fıkıh Metinleri-I", 142.

²⁴¹ Amil Çelebioğlu, "Türk Edebiyatında Manzum Dini Eserler", *Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları* (İstanbul, 1998), 350.

²⁴² Ahmet Aydın, "Manzum Fıkıh Metinleri-I", 137.

²⁴³ a.g.m., 140.

²⁴⁴ a.g.m., 145.

2.1.2. Mensur Risâle-i Rûmî, Nüshası ve Müellifi

XVII. yüzyılda kaleme alınan bu eserde, kısa bir hamdele ve salveleden sonra Kur'an'dan bir ayetle konuya giriş yapılmış, sebeb-i telif bölümüne yer verilmemiştir. Bir ayetle Allah'ı bilmenin gerekliliğine vurgu yapan müellif, onun zatiyla bilinemeyeceğini, sadece sıfatlarıyla tanınabileceğini belirtmiş, bunun sübûtiyye ve selbiyye olarak iki türlü olduğunu ifade etmiştir. Daha sonra da sübûtî sıfatları dokuz, selbî sıfatları da altı başlıkta ele almıştır.

Risâle-i Rûmî isimli bu eserin Türkiye içinde ve dışında çokça nüshası bulunmaktadır.²⁴⁵ Öyle ki sadece Süleymaniye Kütüphanesi'nde yaptığımız kısa süreli araştırmada dahi eserin 26 farklı nüshasının olduğu tespit edilmiştir. Eser, ilmihal geleneğinin önemli temsilcilerinden olup mecmualarda Birgivi'nin *Vasiyetnâme*'si ve Kadızâde'nin *Risâle*'si ile birlikte yer almaktadır. Süleymaniye Kütüphanesi'nde de tespit edilen 26 nüshanın 14'ünde bu üç eser birlikte ciltlenmiştir. Bu da Risâle-i Rûmî'nin bahsi geçen diğer iki eser kadar çok nüshasının olabileceğine dair bir izlenim vermektedir. Sonuç olarak eserin çok fazla nüshası vardır ve bunların tespit edilip tenkitli bir metnin kurulması ise bu çalışmanın sınırlarını aşacaktır. Böylesine bir araştırma, ayrı bir çalışmaya konu olacak niteliktedir. Bu sebeple çalışmamızda, mensur metin kurulurken Atatürk Kitaplığı'nda yer alan OE_TK_02721/02 demirbaş numarası ile kayıtlı matbu bir nüshadan istifade edilmiştir. Risâle-i Birgivi'nin de yer aldığı nüsha 1845 senesinde Darü't-Tıbaatî'l-Âmire (Matbaa-i Âmire) tarafından basılmıştır.

Eserin müellifi ile ilgili ise ne eserde ne de kaynaklarda yeterli bilgi bulunmamaktadır. Nüshalarında Risâle-i Rûmî", "Risâle-i İlmî Ahmed Efendi" veya "Risâle-i Ahmed Rûmî" ifadeleri bulunsa da eserin kime ait olduğu tartışmalıdır.

Rûmî Ahmed Efendi'nin kim olduğunu tartışan ilk araştırmacılar olan Tahsin Yazıcı, Rûmî Ahmed'in *Osmanlı Müellifleri*'nde bahsi geçen Ahmed-i Rûmî Akhisârî (1041-1632)²⁴⁶ ile karıştırıldığını, onun 1518'de istinsah edilen bir eserin olmasından dolayı bu iki ismin aynı kişiler olamayacağını belirtmiştir.²⁴⁷ Ahmet Kaylı ise

²⁴⁵ Sadık Yazar, "Osmanlı Döneminde Fıkıh Sahasında Yapılmış Türkçe Eserler", *Türkiye Araştırmaları Literatürü Dergisi* 12/23 (2014): 104.

²⁴⁶ Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, 1: 33.

²⁴⁷ Tahsin Yazıcı, "Ahmed-i Rûmî", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV İslam Ansiklopedisi, 1989).

çalışmasında bu karışıklık üzerinde durduktan sonra Risâle-i Rûmî'nin Akhisarlı Ahmed Rûmî'ye ait olduğunu iddia etmiştir.²⁴⁸ Sadık Yazar da araştırmaları doğrultusunda eserin istinsah tarihlerinin Akhisarlı Ahmed Rûmî'nin yaşadığı dönemden önceye gitmemesini de gözönünde bulundurarak eserin Akhisarlı Ahmed Rûmî'ye ait olabileceğini dile getirmiştir.²⁴⁹

Akhisarlı Ahmed Rûmî hakkında çalışma hazırlayan diğer araştırmacılar ise bu karışıklığa hiç değinmeksizin doğrudan risâlenin söz konusu müellife ait olduğunu ifade etmiş ve bunun üzerine çeşitli argümanlar geliştirmişlerdir.²⁵⁰

Kıbrıs'ta doğan ve Hristiyan bir ailenin çocuğu olan Akhisârî, 1573 senesinde İslam'ı kabul etmiştir. Aldığı eğitimden sonra Arapça, Türkçe ve Farsça bilen bir Hanefî âlim olmuştur. Aynı zamanda sufimeşreb yanı olan Akhisârî, İbn-i Teymiyye'den (ö. 751/1350) de etkilenmiştir.²⁵¹ Akhisârî 1633 senesinde vefaat etmiştir.²⁵²

Akhisârî'nin Birgivî ve Kadızâde gibi halkın dinî yönünü diri tutmaya çalışan isimlerle benzer düşünce ve yaklaşımlara sahip olmasından ve bu üç âlimin *Vasiyetnâme*, *Risâle* ve *Risâle fî'l Akâid* isimli eserlerinin benzer konu ve üslubundan dolayı bu eserler mecmualarda birlikte yer almıştır.²⁵³ Bu benzerliği farklı açılardan okumaya çalışan Mustapha Skeikh çalışmalarında Akhisârî'nin eserlerinin Kadızâdeliler çerçevesinde yeniden değerlendirilebileceğini vurgulamıştır.²⁵⁴

²⁴⁸ Ahmet Kaylı, *A Critical of Birgivi Mehmed Efendi's (D. 981/1573) Works and Their Dissemination in Manuscript Form* (Yüksek Lisans Tezi, Boğaziçi Üniversitesi, 2010), 61-66.

²⁴⁹ Sadık Yazar, "Osmanlı Döneminde Fıkıh Sahasında Yapılmış Türkçe Eserler", 104.

²⁵⁰ Yahya Michot, *Ahmed-i Rûmî Akhisârî: Against Smoking An Ottoman Manîfesto*; Mustapha Sheikh, "Taymiyyan Influences in an Ottoman-hanafi Milieu: The Case of Amad al-Rûmî al-Aqhisârî", *Journal of the Royal Asiatic Society* 1, sy 1-20 (2015): 25; a.g.y., "Qādizâdeli Revivalism Reconsidered in Light of Ahmad al-Rûmî al-Aqhisârî's Macâlis al-abrâr" (Doktora Tezi, England, Oxford University, 2011); Ahmet Kaylı, "A Critical of Birgivi Mehmed Efendi's (D. 981/1573) Works and Their Dissemination in Manuscript Form".

²⁵¹ Mustapha Sheikh, "Taymiyyan Tasawwuf meets Ottoman Orthodoxy: Reformed Sufism in the Thought of Ahmad al-Rûmî al-Aqhisârî", *Hartford Seminary*, 2018, 187.

²⁵² Ahmet Kaylı, *A Critical of Birgivi Mehmed Efendi's (D. 981/1573) Works and Their Dissemination in Manuscript Form*, 54; Mustapha Sheikh, *Qādizâdeli Revivalism Reconsidered in Light of Ahmad al-Rûmî al-Aqhisârî's Macâlis al-abrâr*; Yahya Michot, "Ahmed-i Rûmî Akhisârî".

²⁵³ Mustapha Sheikh, "Taymiyyan Influences in an Ottoman-hanafi Milieu: The Case of Amad al-Rûmî al-Aqhisârî", 5.

²⁵⁴ a.g.y., "Qādizâdeli Revivalism Reconsidered in Light of Ahmad al-Rûmî al-Aqhisârî's Macâlis al-abrâr"; a.g.y., *Ottoman Puritanism and its Discontents Ahmad al-Rûmî al Aqhisârî and the Qādizâdelis* (United Kingdom: Oxford University Press, 2016).

Döneminin güncel konularını takip eden Akhisarî, XVII. yüzyılda Osmanlı topraklarına gelen tütünün hadislerden ve kıyasi fıkıhtan deliller getirerek haram olduğu üzerine bir risâle yazmıştır. Türkiye’de araştırmalara çok sık konu olmasa da Ahmed Rûmî Akhisarî aslında döneminde çok okunan biridir. Tesiri büyük oranda Hind-İslam coğrafyasında görülen risâleleri ise daha çok Urduca'ya çevrilmiştir.²⁵⁵

2.1.3. Manzum Eserin Nüshalarının Tanıtımı

Çalışmamızda mensur Risâle-i Rûmî isimli eserin manzum diliçi çevirisi incelenmiştir. Bu bölümde manzum eserin ulaşabildiğimiz iki nüshası karşılaştırılarak tam bir metin kurulmaya çalışılmıştır. Aşağıda bu iki nüshanın tanıtımı yapılmıştır.

2.1.3.1.5379 numaralı Fatih nüshasının tanıtımı (F)

İçinde sırayla; *Sübülü’l-Hüdâ*, *Tercüme-i Metn-i Akâid-i Neseî*, *Şerâitü’s-Salât*, *Şerâitü’s-Salât*, *Elli Dört Farz Risâlesi*, *Otuz İki Farz Risâlesi*, *Elli Dört Farz Manzumesi*, *Terceme-i Vasiyetnâme-i Birgivi*, *Ma’rifetnâme’den Bir Parça*, *Terceme-i Şurûtu’s-Salât*, *Terceme-i Hadis-i Erba’în*, *İlm-i Hâl*, *Hediyyetü’s-Sü’ada fî Beyânî’l-Esmâ’i’l-Hüsna*, *İlm-i Hâl*, *Tercüme-i Risâle-i Elli Dört Farz*, *Fikr-Nâme*, *Risâle fî Beyânî Milleti İbrâhim (a.s.)*, *Risâle fî Hükm el-Misâfir* ve *Hilye-i Hakânî* isimli 20 eserin bulunduğu bir mecmuada yer alan bu eser, mecmuadaki eserler arasında dokuzuncu sırada bulunmaktadır. Manzume bu mecmunun 190b-202a yaprakları arasındadır. Herbir sayfa 15 satırdan oluşmaktadır. Metin, diğer pek çok manzum eserlerde olduğu gibi çift sütun olarak düzenlenmiştir. Ancak metindeki mensur olan Arapça dua kısımları sütunlara ayrılmamıştır. Eserde sütun cetvelleri bulunmamaktadır. Sütunlar arada boşluk bırakılarak birbirinden ayrılmıştır. Nesih hatla istinsah edilmiştir. Reddadelidir. Başlıklar kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Eserde okumayı zorlaştıracak yıpranmalar, kurt yenikleri veya çürüme gibi tahripler söz konusu değildir. Eser 303 beyitten oluşup aruzun mefâ’îlün/mefâ’îlün/fe’ülün kalıbıyla yazılmıştır. Eserin sonunda herhangi bir istinsah kaydı bulunmamaktadır. Dolayısıyla metnin kim tarafından ve ne zaman istinsah edildiği bilinmemektedir. Metnin sonunda çok yüksek ihtimalle müstensih tarafından yazılmış eserin önemini anlatan şu iki beyit bulunmaktadır:

²⁵⁵ Yahya Michot, *Ahmed-i Rûmî Akhisârî: Against Smoking An Ottoman Manifesto*, x-3.

Cān dimāğına şafādur bu kitāb-ı Rūmī
Varaķı güldür anuñ yazusı misk-i Rūmī

Bunı bülbül gibi ezberle efendi ki bunıñ
Yoķ nażiri arasañ Mışır'ı Hicāz'ı Rūmī

Fatih nüshası'nda bulunan imlâ özellikleri:

- Müstensih, çok bilindik, yaygın kullanımı olan kelime gruplarında “vü/u” bağlacını kullanmaksızın aruzu uygulamıştır. Örneğin 13. beyitte “dün gün” ifadesi bulunmaktadır. Fakat vezin gereği “dün ü gün” şeklinde bağlaç türeterek okumak gerekmektedir. Mesnevide bağlacın kullanılmadığı fakat müstensih vezin gereği varsaydığını düşündüğümüz diğer beyitler ise şunlardır: *Dürūd u tayyibāt* olsun ferāvān (4/b), Daħi *ashāb u āl-i bā-şafāyā* (5/b), Cihānda ‘ilm ü ‘irfān ile ma‘rūf (7/a), Kemāl-i *zūhd ü taķvā* ile me‘lūf (7/b), Bu dürr-i *fāħir u menşūr* kelāmı (11/a), Olur mı sende ol dem *dīn u imān* (33/b), Ki ya‘nī *cinn u insī* Rabb-i a‘lā (39/a), Bu deñlü fişk-ı tã‘at *kūfr ü imān* (85/b), Kāmusı *mü‘min ü şālīh* ya küffār (87/b), Berīdür harf ile *şavt u şadādan* (102/a), Ayağ üzre şıkışur *aç u ‘uryān* (205/b). Bu mısralar müstensihin ikili kullanımlarda bağlacı kullanmasa bile bağlacın olduğunu varsayarak vezni kurduğuna örnektir.

2.1.3.2. Taner Artvinli nüshasının tanıtımı (TA)

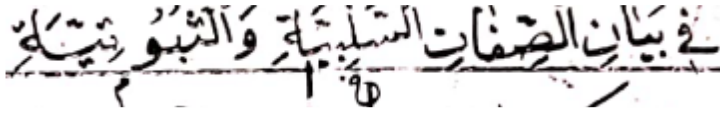
İçerisinde gazel, kaside ve mesnevi nazım şekilleri ile yazılmış dinî-ahlâkî manzumelerin yer aldığı 80 varaklık bir mecmuanın 1b-19b yaprakları arasında yer alan bu eser, araştırmacı-yazar Taner Artvinli’de bulunmaktadır.²⁵⁶ Her bir sayfası 13 satırdan oluşan eser nesih hat ile kaleme alınmıştır. Eser çift sütunlu ve cetvellidir. Mensur dua kısımları sütunlara ayrılmadan yazılmıştır. Reddadedilidir. Cetveller ve bölüm başlıkları kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Eserde okumayı zorlaştıracak yıpranmalar, kurt yenikleri veya çürüme söz konusu değildir. Eserin sonunda mensur metinde bulunmayan “Ahvâlü’l-Hayz ve’n-Nifās” başlığında 51 beyitten oluşan ve

²⁵⁶ Ferdi Kiremitçi, “Klasik Türk Edebiyatında Öğretici Mensur Eserleri Nazma Aktarma Çalışmaları ve Sâdıkî’nin Manzum Akaid-nâme Örneği”, 1506.

farklı bir manzume olduğunu düşündüğümüz ayrı bir bölüm bulunmaktadır. Manzum metin inşa edilirken bu bölüm dâhil edilmemiştir. Eserde herhangi bir istinsah kaydı bulunmamaktadır. Dolayısıyla metnin kim tarafından ve ne zaman istinsah edildiği bilinmemektedir.

Taner Artvinli nüshasında bulunan birtakım imlâ özellikleri:

- Taner Artvinli nüshasında müstensih, tamlamaları genellikle “ى” ile göstermiştir.
- Eserin “fî Beyāni’ş-Şıfatı’ş-Selbiyye ve’ş-Şübūtiyye” başlığında yapılan takdim ve tehiri göstermek için “خ” ve “م” harfleri kullanılmıştır.

- Nüshada 27. beyitte yer alan “Cevāzı var bilā-izin giderse” mısrasındaki “izin” kelimesinde, Arapça-Farsça kelimelerde kısa hecenin imâleli okunamaması kâidesine binaen, önemli bir aruz hatası bulunmaktadır. Gerek mensur kaynak metinde gerekse Fatih nüshasında yer almayan bu beyitte, bariz bir aruz hatasının görülmesi beytin müstensih tarafından esere ilave edilmiş olma ihtimalini artırmıştır.
- Son olarak nüshadaki bazı kelimelerde ilgi eklerinin “ك” ile yazılması gerekirken hatalı olarak “ن” ile yazıldığı görülmüştür. Bunlar 90. beyitte “ibâduñ”, 149. beyitte “nâsuñ”, 174. beyitte “olaruñ”, 185. beyitte “insüñ” ve 210. beyitte “a’ mälüñ” kelimelerinde görülmektedir.

2.1.4. Manzum Metnin Şekil Özellikleri

2.1.4.1. Aruz özelliği²⁵⁷

Aruz vezni nâzım-mütercimin eseri dilediği gibi aktarmasına bir kısıtlama getirmektedir. Bu sebeple bu sorunun çözümü için tıpkı klasik Türk şairleri gibi çeviri esnasında imâle, zihaf, sekt vasl, med, tahrik ve tenkis gibi aktarımı kolaylaştıracak birtakım aruz uygulamalarına başvurmaktadırlar.²⁵⁸ İncelediğimiz eserde de nâzım-

²⁵⁷ Lisans tezini paylaşarak bu başlığı geliştirmeme katkı sağlayan Şeymanur Ata'ya teşekkür ederim.

²⁵⁸ Sadık Yazar, “Anadolu Sahası Klâsik Türk Edebiyatında Tercüme ve Şerh Geleneği” (Basılmamış) Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2011), 228; a.g.y., “Osmanlı Dönemi Şiir Tercümesinde

mütercim aruzu tatbik ederken çeşitli uygulamalara başvurmuştur. Vezni klasik Türk şairleri tarafından makbul görülen şekilde uygulamaya özen göstermiştir. Bu uygulamalar aynı zamanda manzumede ahengi sağlayacak şekilde gerçekleşmiştir.

Çalışmamıza konu olan manzume 358 beyitten oluşup içerisinde 3 açık 9 kapalı hece bulunduran aruzun dâire-i müctelibe; hezec bahrinden olup mefâilün/mefâilün/feûlün kalıbı ile yazılmıştır. İran ve Türk edebiyatında en fazla rağbet edilen bahirden olan bu veznin az ünlü ve çok ünsüz bulundurması dolayısı ile eserde yer yer Arapça ve Farsça kökenli kelimeler ünsüz eksikliğini gidermek için Türkçe kelimelerin yerine tercih edilmiştir.

Tablo 2.1. Kapalı Hece İçin Arapça-Farsça Kelimelerin Tercih Edildiğini Gösteren Örnek 1

hattâ bir kişiniñ kulağına fısıldasıñ ol işitmese Allâhu te‘âlâ işidir.	75. Birinüñ söyleseñ güşına hattâ İşitmese işidür anı Mevlâ
---	---

Beytinde görüldüğü gibi mensur eserde yer alan “kulağına” 4 açık hece iken vezin 1 açık 2 kapalı hece gerektirdiği için bunun yerine “güşına” kelimesi tercih edilmiştir. Yine aşağıdaki örnekte de hem kapalı sesi sağlamak hem hece sayısını azaltmak hem de kafiye oluşturmak için Türkçe kelimeler yerine Arapça-Farsça kelimelerin yerine tercih edildiği görülmektedir.

Tablo 2.2. Kapalı Hece İçin Arapça-Farsça Kelimelerin Tercih Edildiğini Gösteren Örnek 2

Hattâ karañu gicelerde çara çarıncanıñ çara taş üstünde yürüdüğünü	79. Karañu gicede bir çara mûrı İderse çara taş üzre mürûrı
---	--

Manzumedeki aruz uygulamaları şu şekildedir:

İmâle (İmâle-i Maksûre): Kısa hecenin uzun okunması anlamına gelen imâle, Türkçe kısa heceli eklerde ve Farsça tamlamalardaki izafet kesrelerinde uygulanır. Farsça ve Arapça kısa heceli kelimelerde ise imâle yapılmaz.²⁵⁹ Bunun yanında Arapça-Farsça

Karşılaşılan Biçimsel (Nazım Biçimi, Aruz ve Kafiye) Zorluklar”, Eski Türk Edebiyatı Çalışmaları IX: Metnin Halleri: Osmanlı’da Telif, Tercüme ve Şerh, Klasik Yayınları, İstanbul 2014, s. 248-93.

²⁵⁹ Cem Dilçin, *Örneklerle Türk Edebiyatı Şiir Bilgisi* (Ankara: TDK Yayınları, 1983), 13.

kelimelerin son hecesinde bulunan atıf vâv'ı, tamlama kesresi, imla harfi olan 'yâ'ların imâleli okunması ise aruz kusuru sayılmaz. Türkçe kelimelerde ise “i” ünlüsü dışındaki hecelerde ve kelime ortasındaki hecelerde imâle yapılması hoş görülmez.²⁶⁰ Türkçe kelime ortasında yapılan bu tür imâleler her ne kadar hoş karşılanmasa da bu uygulama metne ahenk kazandıran unsurlardandır. Manzumede nâzım-mütercimin en fazla imâle-i maksûreye başvurduğu görülmüştür. Bunların daha çok veznin ilk tef'ilesinde ve fiil türündeki kelimelerde uygulandığı ve pek çok yerde ise Türkçe ekler, Farsça tamlama i'si ve bağlaç vâv'larında uygulanarak kapalı hece eksikliğinin giderildiği görülmüştür. Ayrıca üç yerde Arapça kökenli kelimelerin kapalı te'leri imâleli okunmuştur. Arapça-Farsça kökenli kelimelerde bulunan kapalı te'nin “ ٴ ” imâleli okunmasına cevaz verildiği göz önünde bulundurulduğunda nâzım-mütercimin imâleyi hatalı uygulamamaya dikkat ettiği anlaşılmaktadır. Kapalı te'nin imâleli okunduğu mısralar şunlardır: Arada kâfiyeler ola mercân (12/a), Şübütiyyenüñ oldı çün tamâmı (117/a), İde bî-vaşıta halka su'âli (213/b).

İmâleler kapalı heceyi sağlamanın yanısıra mısralar arasında tef'ile ve kelimeler arasındaki paralellik ve bu sayede oluşan ses tekrarları ile manzumeye ritim ve ahenk kazandıran önemli aruz uygulamalarından biridir. Aşağıda imâle-i maksûre ile oluşan paralelliğe örnek vermek gerekirse:

76. Degüldür soñradan olma dañi ol

Dañi bulmaz dükenmek ana hîç yol

Görüldüğü gibi biri fiil diğeri ise isim soylu olan iki Türkçe kelimenin “a” sesinde imâle-i maksûre uygulanmıştır. Bu ünlünün oluşturduğu ses tekrarı ve ahenk unsurlarından biri olan kafiye ile beyitte bir ritim meydana gelmiştir.

Nâzım-mütercimin çok az beyitte imâle-i maksûreyi uygulamadığı dikkate alındığında manzumede veznin ve ahengin daha çok imâle-i maksûre ile sağlandığını söylemek mümkündür. Ayrıca manzumede Türkçe kelimelerde uygulanan imâle-i maksûreler Türkçe söyleyişe uygun şekilde oluşturulmuştur.

²⁶⁰ Yekta Saraç, *Klasik Edebiyat Bilgisi Biçim-Ölçü-Kafiye* (İstanbul: 3F Yayınevi, 2007), 211.

Manzumede Arapça-Farsça kelimelerde yapılması kerih görülen imâlenin uygulandığı bazı örnekler de mevcuttur. Bunlar dört ayrı yerde görülmüştür: *Ḳadîmdür ʿbedîdür dirliği* hem *Ḥafazâ* daḥi didiler olara (150/b), *İde bî-vaşıta ḥalka su’âli* (213/b), *Olup tâbi^c pedere anasına* (333/b). Bu üç Arapça-Farsça kökenli kelimenin med harfi bulunmayan hecelerinin uzatılarak okunması aruz kusuru olarak kabul edilmektedir.

Med (İmâle-i Memdûde): Uzatma, çekme anlamlarına gelen med; heceler kendi değerlerinden daha uzun okunması ile olur. İki ünsüz veya bir uzun ünlüden sonra gelen iki ünsüz veya bir uzun ünlü ile biten heceler bir buçuk miktar okunarak med yapılır.²⁶¹ Nâzım-mütercim manzumede med uygulanabilecek olan fakat vezin gereği med yapılmaması gereken kelimelerin sonuna ünlü ile başlayan bir kelime getirerek veya terkip “i”si ile vasl yaparak bu kısımların medli okunmasına engel olmuştur.

Med yapılması vezin kusuru olarak değerlendirilen “hîn/ân” gibi son harfi “n” ve önceki harfi uzun ünlü olan heceler medsiz okunmaktadır.²⁶² Nâzım-mütercim de mesnevide yer alan bu tür heceleri bir örnek haricinde medsiz okumuştur. Medsiz okunan mısra örnekleri şunlardır: *Kirâmen Kâtibân dirler bulara* (150/a), *Cinândan irgüreler ḥulle donlar* (204/a), *Cihândan gidecek mü’min gide ol* (284/b), *Olup ĩmānları tā kim yirinde* (326/a). Medli okunan tek mısra örneği ise şudur: “*Ḳamusın añağa imkān yokdur* (307/b)”. Bahsi geçen kural doğrultusunda kelimedeki uygulanan bu imâle-i memdûde örneği aruz kusuru sayılabilecek niteliktedir.

Vasl: Ulama, ulaştırma, bağlama, bitleştirme anlamlarındadır. Sessiz harfle biten bir kelimenin ardından sesli harfle başlayan bir kelime geldiğinde sesli harf sessiz harfe bağlanarak okunur. Buna vasl yani ulama denir. Bu aruz uygulaması Türkçenin ses akışına uygundur. Klasik Türk şiirinde vasl yapılması gereken yerlerde sesler ulanmaksızın okunduğunda şiirin ahenginin olumsuz etkilenmesi söz konusu olur.²⁶³ Nâzım-mütercim manzumesinde sık sık vasla başvurmuştur. Bunlardan birkaç örnek vermek gerekirse: *Cihānda ‘ilm ü ‘irfān ile ma‘rûf* (7/a), *Dimiş neşr üzre bir Türkî risāle* (8/a), *Olar itmezler Ādem gibi ‘işyān* (145/b), *Ḳılıçdan keskin ola kıldan ince* (222/a), *Egerçi yoldan azdum egri gitdüm* (321/a)

²⁶¹ a.g.e., 211.

²⁶² a.g.e., 213.

²⁶³ a.g.e., 208-209.

Yukarıda 7. ve 8. beyitlerde görülen vasl uygulaması, medli hecelere bağlaç vâv'ı veya ünlü ile başlayan başka bir kelimeye ulanarak gerçekleşmiştir. Bu yolla yapılan vasıl uygulaması manzumede en az ünsüz ile biten medsiz kelimenin ünlü ile başlayana ulanması kadar yaygın bir şekilde uygulanmıştır. Vasıl ile gerek yarım açık hecenin değeri düşürülmüş bu sayede kapalı hece ihtiyacı giderilmiş, gerekse kelime sonundaki kapalı hece ulanarak açık hece ihtiyacı karşılanmıştır.

Ayrıca ünsüzle biten kelimedenden sonra Arapça “’ayn” harfi ile başlayan bir kelimenin gelmesi ile oluşan aruz uygulamasına vasl-ı ayn denmektedir.²⁶⁴ İki ünsüzün ulanması aruz kusuru olarak görülmesine rağmen bu uygulamanın manzumede örneği tespit edilmiştir.

Ṭaleb itmekdür ‘ilm-i dīni dā’im

Gerekdür aña bulmak bir mu‘allim (21)

Görüldüğü gibi “itmekdür” ve “’ilm” kelimeleri arasında vasl-ı ayn uygulanmıştır.

Sekte: Vaslın mümkün olduğu fakat tef’ ile sonu olması dolayısı ile vasıl yapılmadığı durumlarda sekteye başvurulur.²⁶⁵ Nâzım-mütercim manzumenin pekçok yerinde bu uyulamaya başvurmuştur. Buna örnek olarak “Muḥabbet ʾide aña her gören cān (12/b)” mısrası gösterilebilir. Burada vasl yapılması gereken yerde vasl yapılmayarak sekte uygulanmıştır.²⁶⁶

Zihaf: Kısmak anlamındadır. Nâzım-mütercim mensur eseri aruza uydurmak için gelenekte hoş görülecek bazı uygulamalar ile çözümler üretmeye çalışmıştır.²⁶⁷ Bu uygulamalardan biri olan zihaf manzumede 20 yerde görülmektedir. Zihaf lar metin transkripsiyonu kısmında italik olarak belirtilmiştir. Arapça ve Farsça uzun hecenin kısa okunması demek²⁶⁸ olan zihafın manzumede başvurulduğu beyitler ise şunlardır: Bu dürr-i fāḫir u menşūr kelāmı (11/a), Bil imdi ma‘nāsını anıñ ey yār (20/a), O kenz-i maḥfī yi bulsunlar anlar (40/b), Ḳadīmlerdür dükenmekden müberrā (59/b), Ḳadīmdür ebedīdür dirliği hem (62/a), ‘Alīmdür bilmesi vardur o zātuñ (64/b), Bilür

²⁶⁴ a.g.e., 209.

²⁶⁵ a.g.e., 208-209.

²⁶⁶ a.g.e., 209.

²⁶⁷ Sadık Yazar, "Osmanlı Dönemi Şiir Tercümesinde Karşılaşılan Biçimsel (Nazım Biçimi, Aruz ve Kafiye) Zorluklar", 263.

²⁶⁸ Cem Dilçin, *Örneklerle Türk Edebiyatı Şiir Bilgisi*, 15.

h̄c bilmediği nesne yokdur (69/b), Dağı bulmaz dükenmek ana h̄c yol (76/b), Dimez maḥlūḡdur aña ehl-i imān (103/b), Ḥayāl̄ler işbu dillerle edāl̄ar (109/b), Nice tenz̄h gerek zātın Ḥudā’nuñ (124/b), Dağı İsrāfīl’i şūr urmağa hem (156/a), Kitābsız eyledi kimi ḥiṡābı (196/b), Dura[lar] bākī̄ kalan cümle insān (205/a), Güneş bir mālce kıla serlerine (206/a), Şırāḡ köprüsini dağı kıralar (221/a), Şaḥīḡi ya‘nī ḥaḡḡ-ı ma‘rifetle (255/a), Şaḥīḡçe bilmeseytse ḥaṡāyı (263/b), Yā şūretde ve yāḥūd gökde anı (278/b) Namāzlar kim edā itmiş idi ol (295/a), Bu taḡdīrce veled de mü‘min olmaz (246/a).

Zihaf uygulanan bu mısralardan 15’inde bir buçuk miktar okunabilecek heceler tek kapalı hece olarak değerlendirilmiştir. Bu yolla yapılan zihaf lar eserin ahengine ve edebiliğine olumsuz etki etmemesi dolayısı ile hoş karşılanmıştır. Sonu “î” ile Arap harfleri ile “ı” ile biten üç kelime ve sonu “â” ile Arap harfleri ile “ı” ile biten iki kelimenin ise zihaf yolu ile son heceleri açık okunmuştur. Her iki durumda da manzumedeki zihaf uygulamalarının Türkçenin doğasına uygun şekilde uygulanmaya çalışıldığı söylenebilir.

Nâzım-mütercim aruz kullanımında yer yer “Allâh” kelimesindeki son heceyi de bir buçuk miktar okumayarak zihaf uygulamıştır. Birbuçuk okuma miktarında olan heceler daha çok ulama ve terkipler ile ses değeri düşürülerek vezne uygun hale getirilmiştir.

Tahrîk: Vezin gereği asıl harekesi sakın olan bir harfî harekelendirip hece eksikliğini gidererek veya ihtiyaç dolayısı ile kapalı heceyi açık hale getirerek yapılan aruz uygulamasıdır. Bu uygulamanın tersi, teskindir. Mesut Bayram Düzenli, Türkçe şiirlerin Türkçenin dilbilgisi kurallarına göre değerlendirilmesi gerektiğini iddia ettiği çalışmasında, Türkçedeki ilki sızıcı veya patlamalı ikinci harfî akıcı olan alıntı kelimelerin ek almadıklarında iki ünsüz arasına bir ünlü getirilmesi kuralına işaret ederek tahrîk uygulamasının Türkçenin ses özelliklerine uyum sağladığını belirtmiştir.²⁶⁹ İncelediğimiz manzum eserde de ek alarak son iki ünsüzün arasına ünlü getirilen kelimeler bulunmaktadır. Bunlar: Birisi de ‘ilâmdür ol şıfātuñ (64/a), Şerf de aña kim ta‘zīm iderler (309/a).

²⁶⁹ Mesut Bayram Düzenli - Şahap Bulak, “Aruz Vezninin Türk Şiirine Tatbikinde Başvurulan İmlâ/Telaffuz Tasarrufları ve Mahiyetleri”, *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi* 43 (2018): 158.

Tenkis: Aruzda vezne uydurmak amacıyla yapılan harf eksiltmeleridir. Fazla hecenin çıkarılması, medli hecenin tek hece haline gelmesi veya kelimedeki bir harfin atılması ile gerçekleşir.²⁷⁰ Manzumede üç yerde bu uygulamaya rastlanmıştır.

Diyüp ol gün tutar **ebveynin** evlād

Erin tutup ‘ıyāli ide feryād (25)

Ḳadīmdür ebedīdür **dirliği** hem

Aña **dirlikde** uymaz ibni Ādem (62)

Bu beyitlerde “ebeveyn” ve “dirilik” kelimelerinden kapalı hece ihtiyacını gidermek için “e” ve “i” ünlülerinin çıkarıldığı görülmektedir.

2.1.4.2.Kafiye

İncelediğimiz eser, mesnevi nazım şekli ile kaleme alınmış olmasından dolayı her beyit kendi içinde ayrı ayrı kafiyelenmiştir. Bu da 359 beyitlik mesnevide beyit sayısı kadar kafiye olduğu anlamına gelmektedir. Fakat her ne kadar bu çalışmada her bir kafiye tek tek nasıl uygulandıklarını inceleyemesek de, beyitleri kafiye özelliklerine göre tasnif ederek nâzım-mütercim mensur bir eseri nazma aktarırken daha çok hangi kafiye kullanıldığını ortaya koymaya çalıştık.

Mücerred Kafiye: Sadece revî harften meydana gelen kafiye. Mesnevide 146 adet mücerred kafiye bulunmaktadır.²⁷¹

Mürekkeb Kafiye: Birden fazla sesin kafiye oluşturduğu mürekkeb kafiye mürdef, mukayyed ve müesses kafiye olmak üzere üçe ayrılır.²⁷²

Mürdef Kafiye: Reviden önce ridf harfinin bulunduğu kafiye. Örneğin “cihân” gibi. Mesnevide 125 adet mürdef kafiye yer almaktadır.²⁷³

²⁷⁰ Hasan Kaplan, *Zîver ve Dîvânı* (İstanbul: Dün Bugün Yarın Yayınları, 2019), 256.

²⁷¹ a.g.e., 267.

²⁷² a.g.e., 267.

²⁷³ a.g.e., 272.

Mukayyed Kafiye: Revi ve kayd harflerinin oluşturduğu kafiyedir. Örneğin“mest, elest” gibi. Mesnevide üç beyitte bulunmaktadır. ²⁷⁴

Müesses Kafiye: Revi ve te’sis harflerinin arasında dahıl harfinin bulunmasıyla oluşan kafiyedir. Örneğin “kerâmet, işâret” gibi. Mesnevide 33 beyitte yer almaktadır. ²⁷⁵

Cinaslı Kafiye: Yazılışı ve okunuşu aynı olup anlamları farklı olan kelimelerin tekrarı ile oluşan kafiyedir. Mesnevide 12 beyitte cinaslı kafiye bulunmaktadır.

Yukarıdaki verilerden de anlaşılacağı üzere mücerred kafiye nâzım-mütercimmin en çok kullandığı kafiye çeşididir. Mücerred kafiyede sadece tek bir harf uyumu arandığı için nâzım diğer kafiye çeşitlerine göre daha az zorlanmaktadır.

Tablo 2.3. Kafiye Türleri ve Görüldüğü Beyit Sayısı

KAFİYE TÜRLERİ	Beyit Sayısı	KAFİYE TÜRLERİ	Beyit Sayısı
Mücerred Kafiye	146	Müesses Kafiye	33
Mürdef Kafiye	125	Mukayyed Kafiye	3
Cinaslı Kafiye	12	Kafiye Bulunmayan	8

2.1.4.3.Redif

Reviden sonra gelen ve aynı anlamı ve işlevi olan ek, kelime ve kelime gruplarına redif denir. ²⁷⁶ Redifler de kafiyeler gibi metne ses ve ahenk kazandırır. İncelediğimiz mesnevinin bütün beyitleri dikkate alındığında nâzım-mütercimmin redife önem verdiği anlaşılmaktadır. Manzumede yer alan 359 beyitten 148’inde redif kullanılmıştır. Bunun yanında redifin yer aldığı sekiz beyitte ise kafiye bulunmamaktadır. Sadece kafiyenin kullanılıp redife yer verilmeyen beyitlerin oranı ise % 60 civarındadır.

Tablo 2.4. Redif Türlerinin Dağılımı

²⁷⁴ a.g.e., 272.

²⁷⁵ a.g.e., 272

²⁷⁶ a.g.e., 260.

REDİF TÜRÜ	REDİF SAYISI
Kelime	10
Kelime Grubu	2
Ek+Kelime	16
Ek	92
Ek+Ek	28
TOPLAM	148

Tablo 2.5. Türlerle Göre Rediflerin Listesi

Kelime		Kelime Grubu		Ek+Kelime		Ek		Ek+Ek	
itmek	1	ile degildür	1	-ler üzre	1	-da/-de	3	-ını	1
it	2	ider ol	1	-sünler anlar	1	-ın	2	-ine	5
iderler	1			-se gerekdür	2	-ı/-i	32	-memişdür	1
yirinden	1			-mesi hem	1	-le	1	-acakdur	1
olsa	1			-mek ile	1	-a/-e	29	-erler	2
oldı	1			-ur ol	2	-un	5	-lara	1
olmaz	1			- ine dek	1	-dur/-dür	5	-updur	3
olur	1			-i ağır	1	-iser	1	-sünler	1
ol	1			-mak olmaz	1	-ya	1	-ildi	1
				-mese ol	1	-mez	2	- ürler	1
				- e ol	2	-lar/-ler	1	-emez	1

				-mıŝidi ol	1	- dan/-den	4	- lerine	1
				-ına ol	1	-ler	5	-eler	1
								-ından	1
								-mayalar	1
								-alar	3
								- unursa	1
								-mekdür	1
								- sına	1

Yukarıdaki tablodan anlaşılaçağı üzere nâzım-mütercim daha çok eklerle redifi sağılamıştır. Genel olarak redifler Türkçe eklerden, işaret zamirleri, ek fiil ve yardımcı fiillerden oluşmaktadır. Nâzım-mütercimin en yaygın tercih ettiğı redif ise 32 adet olmak üzere belirtme hal eki ve 29 adet olmak üzere yönelme hal ekidir.

2.1.4.4. Değerlendirme

Nâzım-mütercim manzumesini, daha çok çocukların kaynak eseri kolay ezberlemesi için inşa etmiştir. Bir eserin kolay ezberlenmesinde ise ses unsuru önemli bir rol oynamaktadır. Manzumenin şekil özelliklerine dikkat edildiğinde özellikle aruz uygulaması noktasında nâzım-mütercimin ses ve ahenk konusunda titiz davrandığı görülmüştür. Bilhassa sıkça başvuru lan imâle ve vasıl uygulaması ile ritmi olan bir manzume inşa edilmek istenmiştir. Vasıl ve imâle manzumede ki akıcılığı sağılayan en temel unsurlardandır. Nâzım-mütercim de kolay ezberlenmesi için akıcı olması gereken manzumede bu uygulamalara sık sık başvurmuştur. Med, zihaf, tahrîk veya tenkis gibi pek çok uygulama Türkçenin ses özelliklerine uyum sağılamak ve kolay telaffuz edilmek için uygulanmıştır. Bunlar da vasıl ve imâle gibi manzumeye ahenk kazandıran ve akılda kalıcılığı kolaylaştıran unsurlardandır.

Diğer taraftan yine manzumenin ahengini sağılayan temel faktörlerden biri de kafiye ve rediftir. Nâzım-mütercim, şekil ve ses özelliğı açısından eserin ezberlenmesinde önemli rolü olan bu iki faktörü kullanmaya da dikkat etmiştir. Mesnevide sadece sekiz

yerde kafiye kullanılmamıştır.²⁷⁷ Buna rağmen kafiyesi olmayan bu beyitlerde bile redif bulunmaktadır. Eserin yarısına yakınında redif kullanmıştır. Yaklaşık 141 beyitte ise hem kafiye hem de redif kullanılarak manzumenin ses ve ahengi güçlendirilmiştir.

Daha önce incelediğimiz manzumenin edebî olma gibi bir kaygısının olmadığını belirtmiştik. Eserde belâgat unsurlarından bedî’ özelliği gösterebilecek sözü farklı şekillerde ortaya koyan çok fazla söz sanatlarına rastlamak mümkün görünmemektedir. Fakat eserde açık ve anlaşılır ifadelerin tercih edilmesi, beyâna ehemmiyet verildiğine delalet etmektedir. Ezberleme kolaylığı üzerine inşa edilen ve anlaşılabilirliği öncelenen eserde ses ve ahenk unsurlarına özellikle dikkat edilmeye çalışılmıştır. Yukarıda değindiğimiz aruz kullanımı, redif ve kafiye gibi konular özellikle eserin bu yönünü vurgulamıştır. Nâzım-mütercim zihinde kalması ve ezber kolaylığı için ses ve ahenge önem vermiş, öyle ki edebîlik kaygısı güdülmemesine ve sadece bir örnekte görülmesine rağmen, eserin beyân özelliğini perçinleyecek tarsî sanatına da yer vermiştir.

Tarsî: Dizelerde yer alan kelimelerin alt ve üst mısra da birbiriyle kafiye ve vezin olarak birbiri ile paralellik göstermesidir. Bir söz sanatı olarak da kabul edilen tarsî’ nesirde de uygulanır. Tarsî’ yapılan beyit ya da cümlelere murassa’ denir.²⁷⁸ Divan şiirlerinde daha sık rastlanan bu tip simetri ve paralellik özellikleri beytin tamamını kapsayan tam simetri, beytin sadece başını ve sonunu kapsayan yarı simetri ve cümle öğelerinin dikey olarak düzenlenmesi ile ortaya çıkan karşıt simetri olarak tasnif edilmiştir.²⁷⁹ İncelediğimiz mesnevinin 7. beytinde tarsî bulunmaktadır.

Tablo 2.6. Manzumede ki Tarsî Örneği

Cihân	da	’ilm	ü	’irfân	İle	ma’rûf
Kemâl	i	zühd	ü	taqvâ	İle	me’lûf

²⁷⁷ İncelediğimiz manzumede ki 137., 150., 154., 170., 186., 233., 238. ve 245. beyitlerde kafiye bulunmamaktadır.

²⁷⁸ a.g.e., 269.

²⁷⁹ Cem Dilçin, “Divan Şiirlerindeki Paralel ve Ortak Söz Yapılarından Metin Eleştirisinde Yararlanma”, *Divan Şiirleri ve Şairleri Üzerine İncelemeler* (İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 2007), 35.

Tablodan anlaşılacağı üzere beytin bütününe yayılmış bir simetri, paralellik söz konusudur. Benzer vezinden gelen “cihân” ve “kemâl”, “ma’rûf” ve “me’lûf” kelimeleri ile hem anlam hem de hecelerin açıklık kapalılığı açısından paralellik gösteren “‘ilm” ve “zühd”, “ ‘irfân” ve “takvâ” kelimeleri ile tam simetri yani tarsi sağlanmıştır.

2.1.5. Manzum Metnin Muhteva Özellikleri

Amentü’nün şerhi mahiyetinde olan ve manzum akâid-nâme özelliği gösteren bu eserde iman esaslarından -Allah’a iman, meleklerle iman, peygamberlere iman, kitaplara iman, ahirete iman, hayır ve şerrin Allah’tan geldiğine imandan-bahsedilmiştir. Eser 41 bölümden oluşmaktadır.

1- Hâzâ Risâle-i Merhûm Rûmî Efendi: Beş beyitten oluşan bu bölümde mesnevi tertibi gözetilerek tevhid ve na’t mısralarına yer verilmiştir.

2- Fî-Beyânî Sebebi’n-Nâzm: 13 beyitten oluşan bu bölümde eserin nazma çekilme sebebi açıklanmış ve nâzım-mütercimin yakınlarından birinin ondan mensur bir risaleyi nazma çekmesini istemesi üzerine, risalenin kolay ezberlenmesi için mensur metnin nazma aktarıldığı belirtilmiştir.

3- Hâzihî Muḫaddimetün fî Vücûbi Ta‘allümü ‘İlmi’d-Dîn ve Ta‘lîmihî li-‘İyâlihî: 37 beytin bulunduğu bu bölümde Allah’ın ayetlerinde de buyurduğu gibi İslâm dinini kabul etmiş her müslümana yaratıcısını bilmesinin farz olduğu açıklanmıştır. Allah’ı bilmenin ehemmiyetinden bahsedilmiş, Allah’ı zatıyla bilmeye insanın gücünün yetmeyeceği, onu sıfatları ile tanımak gerektiği belirtilmiştir.

4- Fî-Beyânî’s-Şifati’s-Şübûtiyye ve’s-Selbiyye: Dört beytin bulunduğu bu bölümde Allah’ın sıfatlarının iki çeşit olduğu vurgulanarak konuya giriş yapılmıştır.

5- Şifâtü’l-Ḥayât: Dört beyitten oluşan bu bölümde Allah’ın ebedî ve ezelî olduğu vurgulanmıştır.

6- Şifâtü’l-‘İlm: Sekiz beyitten oluşan bu bölümde Allah’ın ezelî ve ebedî olarak gizli ve aşîkar her şeyi bildiği anlatılmıştır.

7- Şifâtü’s-Sem‘: Altı beyitten oluşan bu bölümde Allah’ın her şeyi işittiği ve bunun insanların işitmesinden farklı olduğu belirtilmiştir.

8- Şıfatü'l-Başar: Beş beyitten oluşan bu bölümde Allah'ın gizli ve aşikar her şeyi gördüğü ve onun görmesinin insanlarınki gibi olmadığı zikredilmiştir.

9- Şıfatü'l-İrādāt: Sekiz beyitten oluşan bu bölümde Allah'ın istediği her şeyi yarattığı ve istemediği hiçbir şeyin ise var olmasının mümkün olmadığı ve insan aklının buna yetmeyeceği dile getirilmiştir.

10- Şıfatü'l-Қudret: Beş beyitten oluşan bu bölümde Allah'ın dilediği takdirde her şeye gücünün yeteceğinden bahsedilmiştir.

11- Şıfatü'l-Kelām: Yedi beyitten oluşan bu bölümde Allah'ın peygamberlerle konuştuğu ve bu konuşmanın insan dili gibi olmayıp harf ve sestten uzak olduğu vurgulanmıştır.

12- Fi Beyāni Қur'āni'l-‘Azīm: Dokuz beyitten oluşan bu bölümde Allah'ın kadīm kelāmı olan Kur'an'dan söz edilmiştir.

13- Şıfatü'l-Halk: Beş beyitten oluşan bu bölümde Allah'ın her bir hadiseyi ve zerreyi yarattığı ve yoktan var ettiği üzerinde durulmuştur.

14- Fi-Beyāni's-Şıfāti's-Selbiyye: 25 beyitten oluşan bu bölümde şimdiye kadar Allah'ın sübûtî sıfatlarının anlatıldığından, Allah'ın yaratılmışlara ait özelliklerden münezzehe olduğu, selbî sıfatlarının bilinmesinin önemi ve bunların bilinmediği sürece imanın gerçekleşmeyeceğinden bahsedilmiştir.

15- El-İmāñ fî Hakkı'l-Melā'ike: Sekiz beyitten oluşan bu bölümde meleklerin özellikleri zikredildikten sonra Kirāmen Kâtibîn meleklerinden bahsedilmiştir.

16- Cebrā'ıl 'Aleyhi's-Selām: Dört beyitten oluşan bu bölümde dört büyük melekten biri olan vahiy meleği Cebrâîl'den bahsedilmiştir.

17- 'Azrā'ıl 'Aleyhi's-Selām: Bir beytin yer aldığı bu bölümde ölüm meleği Azrâîl zikredilmiştir.

18- İsrâfîl 'Aleyhi's-Selām: Dokuz beyitten oluşan bu bölümde sûr meleği İsrâfîl'in sûra üflemesiyle gerçekleşecek olan kıyamet sahnesi anlatılmış, daha sonra ölen insanların ikinci kez sûra üflenmesiyle dirileceği dile getirilmiştir.

19- El-îmān fi'l-Kütübî'l Münzeleti mine's-Semā': 11 beyitten oluşan bu bölümde Cebrâîl vasıtası ile peygamberlere vahiy indiğinden, kitap ve sâhife sahibi olan peygamberlerden bahsedilmiştir.

20- Fi Beyāni'l-îmān bi'r-Rusūli 'Aleyhimū's-Şalātü ve's-Selām: 14 beyitten oluşan bölümde imanın şartlarından olan peygamberlere iman bahsine giriş yapılmıştır. Hz. Âdem'e secde etmeyen İblis ile ilgili kıssa zikredilerek peygamberlere inanmanın ehemmiyeti üzerinde durulmuştur.

21- Evvelü'l-Enbiyā' Âdem 'Aleyhi's-Selām: Üç beyitten oluşan bölümde ilk peygamber Âdem'den bahsedilmiş, Hz. Peygamber ile aralarında çokça peygamber olduğu ve hepsine inanmak gerektiği dile getirilmiştir.

22- Tafzîlū Muḥammed 'Aleyhi's-Şalātü ve's-Selām 'alā Ğayrihi: Altı beyitten oluşan bölümde Hz. Peygamber'in kitabı olan ya da olmayan bütün peygamberlerden daha üstün olduğu vurgulanmıştır.

23- Fî Beyāni Aḥvālî'l-Kıyāmet: 11 beyitten oluşan bu bölümde kıyamet sahnesi tasvir edilmiştir.

24- Fî Beyāni İ'tā'i'l-Kütüb: Altı beyitten oluşan bu bölümde amellerin yazıldığı defterden ve bunu sağından alanların cennet ehli, solundan alanların ise cehennem ehli olduklarından bahsedilmiştir.

25- Fi Beyāni Aḥvālî'l-Mizān: Beş beyitten oluşan bu bölümde, amellerin terazide tartıldığı hesap günü anlatılmıştır.

26- Fi Beyāni Aḥvālî's-Şirāt: Dört beyitten oluşan bu bölümde kılıçtan keskin kıldan ince olarak tasvir edilen sırat köprüsünden bahsedilmiştir.

27- Fi Beyāni'l-Ḥavz: Altı beyitten oluşan bu bölümde, cennette peygamberlere verilecek havuzlardan bahsedilmiş ve bunların en büyüklerinin Hz. Peygamber'e ait olacağı belirtildikten sonra bu havuzun tasviri yapılmıştır.

28- Fi Beyāni Aḥvālî'l-Cenneti ve Envā' i Ne'îmihâ: 10 beyitten oluşan bu bölümde cehennem ve cennetin gerçek olduğuna değinilmiş ve cennet hayatının nasıl olacağı anlatılmıştır.

29- Fī Beyāni Ahvālī'l- Ceḥīm ve Aşnāfi'l- Azābihā: Yedi beyitten oluşan bu bölümde cehennem ehlinin akîbeti üzerinde durulmuştur.

30- Fī Beyāni'l-Ḳazā'i ve'l-Ḳader: Altı beyitten oluşan bu bölümde kaza ve kader anlatılmış, Allah'ın takdir ettiği, levh-i mahfuz'da yazılı hiçbir şeye engel olacak bir gücün olmadığı ve buna müslümanın inanması gerektiği vurgulanmıştır.

31- Fī Beyāni Mezḥeb-i Ehli's-Sünneti ve'l-Cemā'ati fī Ḥaḳḳi'l-Mü'minīn Müzḥibīn: 14 beyitten oluşan bu bölümde ehli's-sünneti ve'l-cemā'at inancına göre “islâm ve îmân” kavramları üzerinde durulmuş, bunları bilmeyenlerin cehennem ehli olduğu, bilenlerin günahkar olsa dahi en sonunda cennete girebileceğinden bahsedilmiştir.

32- Fī Beyāni'l-Îmāni't-Tafṣilī ve'l-İcmālī: 39 beyitten oluşan bu bölümde, îmân ve islâmın kalp ile tasdik edip dil ile söylemek olduğu, Hz. Peygamber'in getirdiği her şeyi bütünüyle gönülden inanarak dil ile tasdik etmenin icmâlî îmân olduğu ve kişinin inanmadan yaptığı tüm ibadetlerin ise boşa çıktığı anlatılmıştır.

33- Fī Beyāni Uşûlī'l-Küfri ve Hiye Şelāşe: Dokuz beyitten oluşan bu bölümde küfrün çok çeşitli ve sayıca fazla olduğundan bahsedilmiş ve üç büyük küfür; “Hakk'ı inkar etmek” ve “Hakk'ı tahkir etmek”, “haramı helal addetmek” olarak zikredilmiştir.

34- Ol Du'ā Budur: Bu bölümde şirk koştuktan korunma ve af dilemeye dair Arapça mensur bir dua bulunmaktadır.

35- Fī'l-ḥadīsi's-Şerīf: İki beytin yer aldığı bölümde, bu dua ile insanın küfürden korunacağına dair olan hadis-i şerif zikredilmiştir.

36- Fī Beyāni Tecdīdī'l-Îmān li'l-Mükellifīn: Dört beyitten oluşan bu bölümde, insanın farkında olmadan küfre girmesi ihtimaline binâen iman yenilemenin ehemmiyetine dikkat çekilmiştir.

37- Fī Beyāni Ta'limi's-Şibyān bi'l-Îmān: Yedi beyitten oluşan bu bölümde çocuklara akıl balığ olmadan önce imanın esaslarını öğretmenin öneminden bahsedilmiş ve erken verilen dinî eğitim ile çocukların bunu içselleştirerek ibadet edeceği vurgulanmıştır.

38- Fī Ahvālī'l-Münker Ḥatte's-Şabiyye: 17 beyitten oluşan bu bölümde akıl bâliğ olmayan bir kızla evlenmenin hükmü ve kızın buluş çağına girdikten sonra nikah tazelemesi gerektiği anlatılmıştır.

39- Fī Beyāni't-Telķīn li'l-Āqil fī Hāleti'n-Nez': Sekiz beyitten oluşan bu bölümde sekr halindeki kişiye ölmeden önce şahadet getirmesi için telkin edilmesi gerektiği dile getirilmiştir.

40- Fī Beyāni't-Telķīn 'ale'l-Meyyiti'l-Medfūn: Kişinin ölümünden sonra yakınlarından birinin temel bilgileri telkin etmesi ve meyyitin isminin üç kez zikredilmesi belirtilmiştir.

41- Hāzā Telķīn: Arapça ve mensur bir diyalogun bulunduğu bu bölümde meyyite Allah'ın huzurunda söyleyeceği sözler ve dualar telkin edilir.

2.1.6. Manzum Metnin Nâzım-Mütercimi

Manzumenin bir beytinde eserin ismi zikredilse de nâzım-mütercimi hakkında herhangi bir ifade geçmemektedir.

Yāft īn yādigār çün itmām

Sübhatūn li'l-mü'minīn goftem nām (17)

beyti ile eserin isminin “Sübhatūn li'l-mü'minīn” olarak belirtildiği bu küçük manzumenin nâzım-mütercimi henüz bilinmemektedir. Eldeki iki nüshasında herhangi bir ferağ kaydına ve eserde herhangi bir mahlasa rastlanmamıştır. Bu sebeple eserin kim tarafından nazma aktarıldığını söylemek mümkün görünmemektedir.

Çalışmasında eserin Taner Artvinli nüshasını tanıtan Ferdi Kiremitçi mesnevinin XVI. yüzyıl şairlerinden Sâdikî'ye ait olduğunu iddia etmiştir. Kiremitçi nâzım-mütercimin mahlasının mesnevde geçmediğini vurguladıktan sonra mecmuadaki başka bir eserde Sâdikî mahlasının bulunduğunu ve mecmuadaki eserlerin aynı kişiye ait olduğunu şu cümlelerle ifade etmiştir:

“Sâdikî mahlasını, nazma aktarma işlemini tamamladıktan sonra vücuda getirdiği şiirlerinde kullanmayı tercih etmiştir:

İşbu kemter Şâdıkî'nin cürmidür hiddet-füzūn

Ya ilāhī ‘afv idüp eyle ‘adūsın ser-nigün’’²⁸⁰

Eserin her iki nüshası dikkate alındığında beyitlerde veya ferağ kaydında nâzım-mütercime dair bilginin bulunmadığı ve mecmuada yer alan diğer manzumelerin aynı kişiye ait olup olmamasının kesin bilinmediği göz önüne alındığında, eserin Sâdıkî’ye ait olduğunu söylemek zor görünmektedir. Zira bu şiirlerin başka bir nâzımın kaleminden çıkmış olma ihtimali de bulunmaktadır.

Kaldı ki, Kiremitçi’nin iddia ettiği gibi eserin XVI. yüzyıl ürünü olduğu dahi henüz kesin değildir. Osmanlı dönemi ilk Türkçe ilmi haller XV. yüzyılda üretilmiştir.²⁸¹ Ayrıca pek çok araştırmacıya göre mensur Risâle-i Rûmî 1633 senesinde vefaat eden Akhisarlı Rumî Ahmed Efendi tarafından yazılmıştır.²⁸² Mensur bu eserin XVII. yüzyılda yazıldığı gözönünde bulundurulduğunda bu eser en erken yine XVII. yüzyılda nazm edilebilecektir. Bu sebeple manzumenin XVI. yüzyıl nâzımı Sâdıkî’ye ait olması ihtimal dâhilinde değildir.

2.1.7. Kaynak ve Diliçi Çeviri Metnin Transkripsiyonu

2.1.7.1. Mensur metnin transkripsiyonu

Bismi’llâhî’r-raḥmānî’r-raḥīm

El-ḥamdu lillāhî rabbi’l-‘ālemîn* ve’ş-şalātu ve’s-selāmu ‘alā seyyidînâ Muḥammedin ve ālihî ve şaḥbihî ecma‘în* ve ba’du ey ṭālib-i ḥaḳḳ olan ihvān, bilgil ve āgāh olgıl kim Tañrı te‘ālā Ḳur’ân-ı ‘aẓîminde buyurur: *ve mā-ḥalaḳtu’l-cinne ve’l-inse illā li-ya‘budūn*²⁸³ dediği *li-ya‘rifūni* demekle tefsîr etmişler. Ya‘nî cinni ve insi yaratmadım illā beni bilsinler deyü yaratdım demektir. Ve ba‘zı müfessirler *li-yuvaḥḥidūni* demekle tefsîr etmişler; ya‘nî cinni ve insi yaratmadım illā beni birlesinler deyü yaratdım demektir. Pes bu tefsîr üzerine Tañrı te‘ālâyı bilmek lâzımdır. Zîrâ Tañrı te‘ālâyı bilmek tenzîhîdir; ya‘nî arıtmaktır şol nesneden kim gönüllere gele ve

²⁸⁰ Ferdi Kiremitçi, “Klasik Türk Edebiyatında Öğretici Mensur Eserleri Nazma Aktarma Çalışmaları ve Sâdıkî’nin Manzum Akaid-nâme Örneği”, 1504-1505.

²⁸¹ Mediha Aynacı, *Osmanlı Kuruluş Dönemi Türkçe İlmihal Eserleri Çerçevesinde İlmihallerin Fıkhî Yönden Değerlendirilmesi* (Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, 2009), 61.

²⁸² Ahmet Kaylı, *A Critical of Birgivi Mehmed Efendi’s (D. 981/1573) Works and Their Dissemination in Manuscript Form*, 54; Mustapha Sheikh, *Qāḍîzādeli Revivalism Reconsidered in Light of Ahmad al-Rûmî al-Aḳhisārî’s Macālis al-abrār*, Yahya Michot, “Ahmed-i Rûmî Akhisârî”.

²⁸³ “meal”, (Zāriyât: 51/56)

fikirilere düşenlerden münezzehtir, ârîdir ve berîdir. Zâtında ve şîfâtında nazîri yoktur. Kemâl şîfatlarıyla muttasıftır ve noķşân şîfatlardan berîdir. Ve buncılayın bir zât dağı yoktur. İmdi Hakk te‘âlâ kemâl-ı şîfatlarıyla (72) muttasıftır ve noķşân şîfatlardan ârî ve berî idügin bilmeyince tevĥîd etmek mümkün degildir. İmdi Âdem oğlanının yaradıldığından maķşûd Tañrı te‘âlâyı²⁸⁴ ulıcaķ²⁸⁵ her mü’mîn ve mü’mine vâcibdir belki farz-ı ‘ayndır ki Tañrı te‘âlâyı hakk-ı ma‘rifetle ya‘nî vâkı‘a muţabıķ tamâmca ve şaĥîhce bile ve añlaya tâ kim ne için yaradıldıysa ol ĥidmeti edâ etmiş ola. Tañrı te‘âlâyı bilmekten murâd zâtını bilmek degildir. Zîrâ zât-ı şerîfine ‘aķl ermez belki cemî‘ şîfatlarıyla bilmektir. Şîfatları iki dürlüdür. Birisi şîfât-ı şübûtiyye ve birisi şîfât-ı selbiyyedir.

Beyân-ı şîfât-ı şübûtiyye Şol şîfatlardır onlar Tañrı te‘âlânın zât-ı şerîfinde şâbitlerdir. Kemâl şîfatlarıdır, kadîmlerdir, soñradan olma degillerdir, zevâlden ve tegayyürden berîlerdir, cümlesi sekizdir:

Ĥayât Ya‘nî Tañrı te‘âlâ diridir, ölmekden ve ĥastelikden berîdir. Lâkin diriliği biz gibi etle ve kan ile degildir ve cân ile ve yemek-ile ve içmek-ile degildir. Etden ve kandan ve cândan berîdir. Birisi dağı:

‘İlm dir ya‘nî Tañrı te‘âlâ her nesneyi bilir göklerde olanları ve yerlerde olanları gizlileri ve âşikâreleri bilir. Âdemin gönlüne gelenleri ve gelmişleri ve gelecekleri hep bilir. Ĥattâ dünyânın evvelinden tâ âĥirine dek gökden kaç damla yağmur inse (73) gerekdir ve yerden ne deñli otlar bitse gerekdir ve ağaçlardan ne deñli çiçekler ve yapraklar ve yemişler olsa gerekdir bilip bilmedigi hiç yoktur. Lâkin bilmesi ezelîdir, ebedîdir. Âdem oğlanı bilmesi gibi devinip ve çalışıp öğrenmekle degildir bunlardan berîdir. Birisi dağı:

Semi‘ dir. Her âvâzı işidir, gizli âvâz olsun katı âvâz olsun ĥattâ bir kişinin kulağına fısıldasın ol işitmese Allāhu te‘âlâ işidir. Lâkin işitmesi bizcileyin kulağ-ıla degildir. Birisi dağı:

²⁸⁴ bilmek: + YZMB

²⁸⁵ ulıyıcak

Başardır. Tañrı te‘ālā her nesneyi görür. Hattā karañu gicelerde kara qarıncanın kara taş üstünde yürüdüğünü görür ve ayağı tavişın işidir. Lākin işitdiği bizim gibi kulağıla değil, gözden ve kulağdan berīdir. Birisi daħi:

İrādetdir. Ya‘nī Tañrı te‘ālā diledigin işler dilemediği vücūda gelmez. Nesne ki ‘ālemde vardır onuñ dilemesiyle olmuştur eger hayr ve eger şerr mü’minde imānı ve muṭī‘iñ ṭā‘atin ve kāfiriñ küfrin ve fāsıķıñ fısķın dilemiştir. Dilememiş imisse mü’mīn, mü’mīn ve muṭī‘, muṭī‘ ve kāfīr, kāfir ve fāsıķ, fāsıķ olmazdı. Dilese cümleyi mü’mīn ve muṭī‘ ederdi ve dilese girü cümleyi kāfir ederdi. Lākin cümleñiñ mü’mīn olmasın dileyip ba‘zıñ kāfir olmasında nice fā’ideler vardır. Bize añları bilmek lāzım değildir. Hemān bize lāzım olan böylece i‘tikād etmektir. Birisi daħi:

Kudretdir. (74) Ya‘nī Tañrı te‘ālā her mümkün olana gücü yeter. Ölüyü diriltmege ve taşı ve ağacı söyletmege ve yürütmege kādirdir ve yerleri ve gökleri bir anda yok etmege ve girü var etmege gücü yeter, kādirdir. Birisi daħi:

Kelāmdır. Ya‘nī Tañrı te‘ālā söyler. Ba‘zı kullarına vāsıtasız söyler Mūsā ‘aleyhi’s-selām gibi ve bizim peygamberimiz Muḥammed ‘aleyhi’s-selām gibi Mi‘rāc gecesinde. Ve ba‘zı kullarına Cebrāil ‘aleyhi’s-selām vāsıtasıyla söyler. Enbiyā ‘aleyhimu’s-şalātu ve’s-selāma ekşer zamānda böyle olmuştur. Lākin söylemesi bizim gibi dil ile ve ağız ile ve ḥarf-ile değildir ve şavt-ile değildir. Bunlardan berīdir.

Kur’ān Allāhu te‘ālāñın kelāmıdır. Qadīmdir. Şoñradan olma değildir zāt-ı şerīfiyle kā’imdir, ezelīdir. Tebeddülde ve teğayyürden berīdir. Muşḥaflarda yazılıdır ve dillerde okunur ve kulağlar ile işidilir. Lākin muşḥaflarda yazılmağıla muşḥaflara girmez ve gönüllerde ezberlenmek ile gönüllere girmez ve kulağlar-ile işidilmekle kulağlara girmez. Āteş kâğıda yazılır ve dil-ile söylenir ve kulağ ile lākin kâğıda ve dile, kulağı girmez. Nihāyet muşḥaflarda yazılan yazılır ve dillerde okunan ḥarfler ve kulağlar ile işidilen āvāzlar ve mişāller ve gönüllerde olan ḥayāller ve mişāller cümle maḥlūk iken gine Tañrı kelāmı deñilir. Zāt-ı şerīfleriyle kā’im olan kelāma delālet etdiği için. (75) Birisi daħi:

Halk²⁸⁶ ya' nī yaratmaqdır. Cümle yaradılmışları yaradan Tañrı te'ālādır. Hayvānlarıñ ırmaların, gitmelerin ve cümle ādemleriñ işlerin ve hareketlerin, hayırların ve şerlerin, küfürlerin ve İmānların ve yemek yendikde toymağı ve şu içdikde kanmağı ve ıar degdikde üşümeği yaradan oldur andan ğayrı yaradıcı yoqdur. İşde Tañrı te'ālāyı şıfāt-ı şübütiyye ile bilinmek ma' nāsı budur.

Beyān-ı Şıfāti's-Selbiyye dağı şol şıfatlar ki onlarda Tañrı te'ālānıñ zāt-ı şerīfi berīdir. Zīrā olmaları kemāldir olmamaları eksik. Tañrı te'ālā ise eksiklikden berīdir. Onlarıñ belli şağışı yoqdur. Hemān şol nesneleri ki eksiklige ve ihtiyāca delālet eyleye. Ondan Tañrı te'ālāyı tenzīh lāzımdır. Meşelā Tañrı te'ālā cisim degildir. Ya' nī tenli ve gövdeli degildir ve şüreti yoqdur ādem yā ayrıık bir nesne şüreti gibi. Ve hīç bir nesneye beñzemez. Yukarıda ve aşağıda degildir, sağda ve solda, öñde ve artıda, yerde ve gökde degildir, hīç bir yañda degildir deyü i' tiķād etmek gerekdir. Zīrā ten ve gövde duracak yer ister, mekāna ihtiyācı var. Tañrı te'ālā ise ihtiyāçdan berīdir. Zīrā (76) mekān yoğıken kendi varidi. Mekānı şoñra yarattı. Kendiniñ evveli ve āhiri yoqdur. İşde Tañrı te'ālāyı şıfāt-ı selbiyye ile bilinmek ma' nāsı budur.

İmdi şol kişiler ki Tañrı te'ālā her yerde hāzırdır deyü i' tiķād ederler yāhūd hāzret-i Peyğamber 'aleyhi's-selām mi'rāca gitdiği vaķtın Tañrı te'ālāyı anda görmege gitdi deyü i' tiķād ederler. Tañrı te'ālānın mekāndan berī idüĝin bilmediklerindendir. Pes onlar şıfāt-ı selbiyyeyi bilmemiş olurlar. Zīrā şıfāt-ı selbiyyedendir mekāndan berī olmaķ ve hīç bir nesneye beñzememek. Şıfāt-ı selbiyyeyi eyüce bilmeyicek Tañrı te'ālāyı kemāl-i ma' rifet ile bilmiş olmaz. İmān ğod Tañrı te'ālāyı kemāl-i ma' rifet ile bilmektir. Kemāl-i ma' rifet ise cemī'-i şıfatını bilmek ile olur. Kemāl-i ma' rifet bulunmayıcaķ birkaç nesneleri bilip inanmaķdır. Ancak lā ilāhe illāh Muħammedü'r-Rasūlullāh demek degildir. Pes imdi ol inanacaķ nesneleri bilmeyicek yañız inandım demeniñ fā'idesi olmaz. Türkçe "Tañrı bir Peyğamber haķdır" dise lākin Tañrı te'ālāyı nice birlemek gerekdir, bilmeseler belki ellerden yañlış ve bozğun işitdikleriyle görebilseler ve kendilerin Müslimān şanıp İmān şahīh olacaķ nesneleri ıalışıp öğrenmese ancak Müslimānlık (77) da' vāsı etdikleri ıalır ve onlara Müslimānlar diyü kimse nesne demez ve onlardan ğarāç ve cizye almazlar. Lākin

²⁸⁶ Bu başlığın matbu metinde bağlama göre hatalı olarak yazıldığı anlaşılmaktadır. Matbu metinde "iradet" yazılıdır. Bu tercih hatalı olup bağlam açısından "halk" olarak okunması gerekmektedir.

bunuñ gibi i' tikkād ile āhıretde varacak yerleri cehennemdir ne' ūzū bi'llāh. Pes imdi ol inanacak nesnelerin birisi Tañrı te'ālādır ki beyān olundu. Birisi dañı:

Melekler dir ki onlar dañı Tañrı te'ālānıñ emriyle 'āmillerdir. İnsān gibi onlara Allāhu te'ālāya 'āşī olmazlar, yemezler ve içmezler, erkeklik ve dişilik olmaz, kimi ikişer ve kimi üçer ve kimi dörder kanadlıdır. Tañrı te'ālā bunların her birini bir hıdmete kōmuşdur. Kimi yerde ve kimi gökdedir ve kimi ādem oğlanlarına müvekkildir, işledigin yazarlar. Onlara Kirāmen Kātībīn derler ve onların içlerinde peryğamberler vardır. Cebrā'ıl 'aleyhi's-selām peygamber olan meleklerdendir. Tañrı te'ālā oña büyük gövde ve çok kuvvet vermişdir. Bir sâ'atde gökden yere iner ve bir tağı kanadının bir tekiyle kaldırır ve tağıdır. 'Azrā'ıl 'aleyhi's-selām cān almağa müvekkildir. Cümle cānları alan oldur. İsrāfīl aleyhi's-selām şūra vurmağa müvekkil kılmışdır. Şūr bir büyük boynuz gibi nesnedir. İsrāfīl 'aleyhi's-selāmın şimdi elindedir. Ağzın deligine kōmuşdur. Hakk te'ālādan izne (78) göyer, izn verdiği vakıtte üfürse gerekir andan bir berk avāz çıkısa gerekir işidenler cümle ölse gerekir, iki kerre şūra ursa gerekir evvelkinde cümle cānlılar ölse gerekir ve kıyāmet kōpup kırk yıl bu 'ālem ıssız yatsa gerekir ondan şöñra Tañrı te'ālā İsrāfīli dirildip bir dañı şūra ursa gerekir cümle ölüler dirilse gerekir. Birisi dañı:

Kitāb-iledir ki onları Cebrā'ıl 'aleyhi's-selām gökden yeryüzüne indirmişdir. Peyğamberlerden ğayrıya kitāb inmez ve Cibrīl gelmez hāzret-i Muḥammed 'aleyhi's-şalātū ve's-selāma Qur'ān inmişdir ve muḥaddem Mūsā 'aleyhi's-selāma Tevrāt ve 'İsā 'aleyhi's-selāma İncīl ve Dāvūd 'aleyhi's-selāma Zebūr indirmişdir. Ğayrısı şaḥīfelerdir ki onlardan İbrāhīm 'aleyhi's-selāma on şaḥīfe indirmişdir ve İdrīs 'aleyhi's-selāma otuz şaḥīfe inmişdir ve Şīt 'aleyhi's-selāma elli şaḥīfe ve Ādem 'aleyhi's-selāma on şaḥīfe indirmişdir. Cümlesi ḥaqqdır, Tañrı kelāmıdır; lākin Qur'ān-ı 'azīm cümleden muahḥar inmişdir. Hükmi kıyāmete degin bākīdir ve neshden ve tebdīlden berīdir. Evvel inen kitābların ba'zı hükümün nesh etmişdir. Şimdi onlar-ile 'amel cā'iz degildir. Birisi dañı:

Peyğamberlerdir. Onların şağışın Allāh te'ālā bilir. Evveli Ādem 'aleyhi's-selāmıdır. Tañrı te'ālā onu kuru balçıkdan yaratmışdır. Cümleinin aşı oldur, onuñ oğulları vardır. Her birini bir tāt'ifeye göndermişdir, kimi kitābla(79) ve kimi kitābsız; lakin Muḥammed 'aleyhi's-şalātū ve's-selām cümle inse ve cinne gönderilmişdir. Ümmeti cümle ümmetlerden ḥayırlıdır ve şer' -i şerīfi kıyāmete degin bākīdir. Neshden

berīdir. Mekke’de toğmuş, Kırk yaşında peygamberlik verilmiştir. Şoñra Medīne’ye göçmüşdür, anda vefāt etmiştir. Birisi daħi:

Kıyāmet Günüdür ol cümle cānlılar ölüp hiç kimse kalmasa gerekir ve gögler eriyip dökülse gerekir. Bunuñ üzerine niçe zamān geçdikden şoñra Hakk te‘ālā yerleri düzeldip ölenleri dirgirse gerekir. Cümle çıplak ve yalın ayak ve başı kaba kopsalar gerekir. Peygamberlere velīlere ve ‘ālimlere ve şulehāya cennetden hülleler ve burāklar gelip geyip ve binip ‘arş gölgesinde otursalar gerekir. Güneş başlarına bir mīl kadar yakın gelip derleseler gerekir. Kimi topuğuna dek kimi dizine dek ve kimi depesine dek der içinde derleseler gerekir. Elli biñ yıl bu hāl üzre olsalar gerekir. Her bir kişi ‘ilmine göre cezā olunsalar gerekir. Ve dünyada²⁸⁷, melekleriñ yazdığı defterleri onda verseler gerekir. Mü’minlere şağından ve kāfirlere şolundan veyā arkası ardından verseler gerekir (80) cümle halka Hakk te‘ālā vāsıtasız su’āl etse gerekir ve mazlūmuñ haqqını zālimden alıverse gerekir. Hayr ‘ameli var-ise alıp mazlūma verse gerekir ve terāzi kurulup hayrlar ve şerler çekilse gerekir. Hayrı ağır cennete ve şerri ağır gelenler cehenneme girseler gerekir. İllā meger kim peygamberlerden veyā velīlerden veyā ‘ulemādan şefā‘ at erişe. Eger imān-ile gitdi-ise ve eger imānsız gitdi-ise oña şefā‘ at olmaz ve hiç cehennemden çıkmaz ve eger günāhı ağır gelip imān-ile gitdi-ise cehennemde günāhı kadar yanıp şoñra çıkıp cennete girecektir.

Şırat Köprüsü ki haqdır, kıldan ince ve kılıçdan kesgindir. Cehennemiñ üzerinde kurulsa gerekir. Cümle halk onuñ üzerinden geçseler gerekir. Kimi yıldırım gibi ve segirdir at gibi ve kimi yürür at gibi ve kimi emekleye emekleye arkasında günāhı yüklenmiş ve kimi düşüp cehenneme girseler gerekir ve her peygamberiñ bir havzı vardır. Cennete girmezden evvel ümmeti-ile ondan içseler gerekir. Bizim peygamberimiziñ havzı cemī‘ sinden büyüktür. Bir cānibinden bir cānibine varınca bir aylık yoldur. Kenārında bardakları vardır. Yıldızlardan çokdur. Şuyu baldan tatlıdır ve südden aqdır. Ondan bir kerre içen bir daħi şusamaz.(81) Birisi daħi:

*** Kazā ve Kader***dir. Ol her olup ve olacağı ezelde taqdir etmiştir ve levh-i mahfūza yazmıştır. Hiç oña muhālif nesne olmaz. İşde ol bilinip inancağ nesneler bunlardır.

²⁸⁷ Faydalandığımız matbu metinde “kitaplar” kelimesi geçmektedir. Fakat Milli Kütüphane nüshasında “dünyada” şeklindedir. Anlam açısından bu kelime tercih edilmiştir.

Mü'min olanlara vâcibdir belki farz-ı 'ayndır ki bunları tamâm çalışıp öğreneler ancak babalarından ve dedelerinden yañlış ve bozğun işidip bildikleriyle kılmayalar tâ kim hem dünyâda ve hem âhîretde mü'min olup Allâhu te'âlânın cennetine lâıyık olalar. Ehl-i sünnet ve cemâ'at mezhebinden bir kiři Tañrı te'âlâyı haqq-ı ma'rifetle ya'nî tamâmca şıfatlarıyla bilse ve İslâm ve İmân ne idüğün oñatça öğrense şol 'âşî ve câhil kimse bildiği gibi yañlış ve bozğun bilmese ve küfür olan nesnelere şakınsa lâkin hiç 'ibâdet etmiş olmasa belkim niçe günâhlar daği etmiş olsa câ'izdir ki Tañrı te'âlâ ol kişiye hiç 'azâb etmeyip toğru cennete kıoya ve câ'izdir ki günâhı kıadar 'azâb edip lâkin şon ucu cennete kıoymak muqarrerdir. Ammâ şol kiři ki Tañrı te'âlâyı şahîhce bilmiş olmasa İmân (82) ve İslâm ne idüğün bilmese belki ekşer 'avâm bildiği ve añladığı gibi yañlış ve bozğun bile, imdi ol kiři 'ömrü olduğa gece kı'im ve gündüz şâ'im olsa fâ'idesin bulmayıp ebedî cehennemde kıalacağdır. Pes imdi İmân ve İslâm birdir. İkişi daği hażret-i Muğammed 'aleyhi's-selâm Tañrı te'âlâdan getirdiği nesnelere yukarıda beyân olunduğu üzere bilinip ikrâr olunursa İmân-ı tafşîlî olur ve eğer bilinmeyip ancak Muğammed 'aleyhi's-selâm Tañrı te'âlâda her ne getirdiy-se inandım hağdır demekle kıalırsa İmân-ı icmâlî olur. Gerçi 'âlimler bu da yeter demişlerdir lâkin yukarıda geçenlere muğâlîf nesne olmamak gereğdir. Küllünde Tañrı te'âlâ cism değıl idüğü ve mu'âvinden berî idüğü ve Kıur'an kelâmı idüğü ve mağlûğ değıl idüğü ve bunuğ gibi nesnelere ölünceye dek hiç kıatırına gelmezse yağinen oña zarar gelmez. Nihâyet İmân icmâlî olur lâkin ölünceye dek kıatırına muğâlîf nesne gelmemek demekde olmaz hemân çâresi inanması lâzım olanları öğrenip İmânı düzeltmek gereğdir. (83) Ebedî 'azâbdan kıurtula sa'âdet-i ebediyyeye lâıyık ola. Zîrâ bir kişiye şorsalar ki "Müslimânlar şıfatı nedir?" diyü; "Bilmezsin." dese kâfir olur. Zîrâ şıfat-ı İmân ve İslâm birkaç nesnelere göñül ile inanıp ve dil-ile ikrâr etmektir. Kiři müslimânlık şıfatı bilmese pes ol inanacak nesneleri bilmeyiceğ ya ayrığ nesne ikrâr eder ammâ göñlü ile bilse lâkin diliyle beyân etmeğ kıâdir olmasa hükm olunur ve hem İmân ve İslâm ne idüğün bilmeyen gâğ olur onuğ dili küfür söyleyip kâfir olur. Gerçi 'avâmın çoğ küfür söyleyip kâfir olur küfür söylemeğ azıcık nesne şanırlar kıatı şakınacaktır zîrâ küfür söylemeğ azıcık nesne ile cümle 'ibâdetleri bâğıl olur ya'nî kııldığı namâğ ve gayrı 'ameller câ'iz olmaz ve oñu öldürmek helâl olur ve nikâğı var ise bozulur etdiği zînâ olur. Eğer 'âdet üzre kelime-i şehâdet getirse de tâ ki ol sözden rucû edip tevbe etmeyince. Ve tevbe etdikden şoñra (84) giri yeñi müslimân olmuş olur ve tekrâr nikâğ lâzım olur ve eğer evvel hac etdi-y-ise tekrâr etmek lâzım

gelir kâdir ise. Zîrâ evvel olan ‘ibâdetler küfür söylemekle cümlesi bâtıl oldu. Şoñra tevbe etmekle girü yerine gelmez küfr sözler çokdur tafşîli bunda mümkün degildir hemân şol nesne ki dîn-i İslâm’da ta‘zîmi lâzım ola oñu istiḥfâf ve şol nesneye ki inkâr ‘alâmeti ola oñu işlemek küfürdür.²⁸⁸ işde küfür sözleriñ aşlı bunlardır. İmdi her söz ve her iş ki bu ma‘nalarıñ biri onda buluna küfürdür. Ondan ihtirâz lâzımdır. Pes her mü’mine lâzımdır her şabâḥda ve her aḥşamda bu du‘âyı okuya

** Allāhumme innī e‘ūzu bi-ke min en uşrike bi-ke şey’en ve ene a‘lemu ve estaḡfiruke li-mā lā a‘lemu inneke ente ‘allamu’l-ḡuyūb **

Zîrâ ḥazret-i Muḥammed ‘aleyhi’s-selâmdan mervîdir buña müdâvemet edeniñ Allāhu te‘âlâ dilini kelime-i küfrden şaklaya ve her gün imânın yeñileye eyde ki yâ Rabbi eger benden kelime-i küfr şâdır olduysa tevbe etdim rücū‘ etdim dîn-i İslâma girdim ḥazreti Muḥammed ‘aleyhi’s-selâm seniñ cānibiñden her ne getirdiyse ḥaḳdır inandım ḥaḳdır diye (85) ve oḡlancıklar ve kızcağızlar bâliḡ olmadın imân ve İslâm’ı öğredeler. Bâliḡ olduklarından şoñra kendilere daḡi beyân etmege kâdir olalar ki imânları şaḡiḥ olup ‘ibâdetleri nikâḡları daḡi şaḡiḥ olup zînâdan ḡurtulalar. Zîrâ imân aşıldır sâ’ir ‘ibâdetler imâna göyer. Pes imdi imân şaḡiḥ olmayınca bunlar daḡi şaḡiḥ olmaz ḡattâ bir müslimân kıızı bâliḡa olduḡdan şoñra ere verseler lâkin müslimânlık nedir bilmeseler ol kız kâfire olup erinde boş olur. Zîrâ bâliḡa olmadın anasına ve atasına ya dâr-ı İslâm’a tâbi‘ olmaḡ-ıla İslâm’ına ḡükm olur şoñra bâliḡa olmaḡ-ıla ataya ve anaya ve dâr-ı İslâm’a tâbi‘ olmaḡdan çıkar, başka başına mükellefe olur. Ol vaḡtın imân ve İslâm’ı bilmemekle kâfire olup erinden boş olur. İmdi erleriniñ üzerlerine lâzımdır ki gerdek gecesi bunları imtiḡân edeler. Eger imân ve İslâmı bilmezler ise imân telḡîn edip tekrâr nikâḡ eyleyeler tâ kim hem kendileri zînâdan ḡurtulup ve hem zürriyyetleri veled-i zinâ olmaḡdan ḡurtula ve bâliḡ olmadık oḡlancıklar ve kızcağızlar vefât ederken analarına ve babalarına layıḡdır ki (86) istiḡfâr ve tevbe edip imânların yeñileye tâ kim hem kendiler ve vefât eden evlâd imân-ile gide zîrâ bâliḡ olmadık evlâdın mü’mîn olmalarıyla ölür. İmdi câ’izdir ki babaları küfr söyleyip kâfir olmuş olmaz ḡatı şaḡınacaktır. Ammâ bâliḡ olanlara tevbe ve istiḡfâr ve imânı yeñileme gibi telḡîn edeler ve kelime-i şehâdeti telḡîn edeler ya‘nî *eşhedu en lâ ilāhe illallāh ve eşhedu enne Muḥammeden ‘abduḡu ve resūluḡu* diyeler diyü ibrâm etmeyeler ve eger

²⁸⁸ Matbu metinde “yahud küfür” şeklinde bağlamda anlamı olmayan bir ifade bulunmaktadır. Milli Kütüphane nüshasında geçen “küfürdür” ifadesi ile düzeltilmiştir.

bir kerre deyip gayrı söylerse tekrārca telķīn edeler tā kim şon sözü *lā ilāhe illallāh* ola. Zīrā hāzret-i risāletden mervīdir bir kişiniñ şon sözü *lā ilāhe illallāh* ola cennete girer ve teslīm olup defn olunduğdan şonra telķīn olunmağın ba‘zı ‘ulemālar cā’izdir demişler ihtiyār edip ederlerse tarīķi budur ki hemān hālk dağılıp gitdikden şonra bir ‘ālim şālīh kişi meyyitiñ yüzü qarşısına geçe ve ayak üzre tūrup üç kerre yā fūlān diyüp adı-y-la çağıra ve eyide:

uzkur el-‘ahde’llezī ḥaracte ‘aleyhi mine’d-dunyā şehādete en lā ilāhe illallāhu vaḥdehū lā şerīke lehu ve eşhedu (87) enne Muḥammeden resūlu’llāhi ve enne’l-cennete ḥaḳḳun ve’n-nāra ḥaḳḳun ve enne’l-ba‘se ḥaḳḳun ve enne’s-sā‘ate ātiyetun lā raybe fihā ve ennellāhe te‘ālā yeb‘aṣu men fī’l-ḳubūri ve enneke razīte bi’llāhi rabben ve bi’l-İslāmi dīnen ve bi-Muḥammedin ‘aleyhi’s-selāmu nebiyyen ve bi’l-Ḳur’āni imāmen ve bi’l-Ka‘beti ḳibleten ve bi’l-mu‘minīne iḥvānen rabbī Allāhu lā ilāhe illā huve ‘aleyhi tevekkeltu ve huve rabbu’l-‘arşı’l-‘azīm

andan şonra üç kerre yā fūlān diyüp adıyla çağıra ve eyide *ḳul lā ilāhe illa’llāh ḳul rabbī Allāhu ve dīnī el-İslāmu ve nebiyyī Muḥammedun ‘aleyhi’s-şalātu ve’s-selām* ve bu telķīnleri yapça yapça te’ennī ile diye ma‘nāsın fīkr ederek diye ve andan şonra eyde *rabbī lā tezernī ferden ve ente ḥayru’l-vārīşin*.

2.1.7.2. Manzum metnin transkripsiyonu

Hāzā Manzūme-i²⁸⁹ Risāle-i Merḥūm Rūmī Efendi
Bismillāhirrahmānirrahīm

Mefā‘īlün/ Mefā‘īlün/ Fe‘ūlün

1. Şenā vü ḥamd o²⁹⁰ sulṭān-ı cihāna [F 190b] [TA 1b]
Ki mālīkdür zemīn ü āsumāna
2. Bize tevḥīd-i zātı vü şıfātı
Müyesser eyledi virdi ḥayātı
3. Şahādet şayḳalıyla ḳalb-i nāsı
Silüp āyīneveş maḥv itdi pāsı
4. Şalāt-ile selām-ı şad hezārān

²⁸⁹ manzūme-i: -F

²⁹⁰ o: -TA

Dürüd u tayyibât olsun ferāvān

5. Resûlümüz Muḥammed Muṣṭafāya
Daḥi aṣḥāb u āl-i bā-ṣafāyā

fī Beyāni Sebebi'n-Naẓm²⁹¹

6. Ki bundan soñra bil Rūmī Efendi
‘İlim²⁹² erbābınuñ ol dil-pesendi²⁹³

7. Cihānda ‘ilm ü ‘irfān ile ma‘rūf
Kemāl-i zühd ü taḳvā ile me‘lūf

8. Dimiş neşr üzre bir Türkī risāle²⁹⁴
İdüp ‘ilm-i ‘aḳā’idde maḳāle

9. Aḥibbādan birisi bu faḳīre
Ḳuşūrun²⁹⁵ mu‘terif ‘abd-ı ḥaḳīre

10. İdüp bir gün taleb bābın küşāde
Didi kim ideriz minnet ziyade²⁹⁶

11. Bu dürr-i fāḥiri menşūr kelāmı [F 191a]
Dizesin²⁹⁷ rişte-i naẓma tamāmı

12. Arada ḳāfiyeler ola mercān [TA 2a]
Muḥabbet ide āña her gören cān

13. Tütalar sübhā-āsā eller üzre
Dün ü gün vird ola hem diller üzre

14. Olursa ‘avn-i Ḥaḳ’la işbu iḥsān
Anı ezberlemekde ola āsān

15. Şıgındum ben daḥi luṭf-ı Ḥudā’ya
Ser-āğāz eyledüm anı edāya

16. İdüp teysīrini Ḥaḳ baña taḳdīr

²⁹¹ fī Beyāni Sebebi'n-Naẓm: fī Sebebi't-Te'līf F

²⁹² ‘ilim: ‘ulūm TA

²⁹³ ol dil pesendi: oldı pesendi F

²⁹⁴ dimiş neşr üzre bir Türkī risāle: dimiş Türkī neşir bir ḥoş risāle F

²⁹⁵ kuşūrun: kuşūra TA

²⁹⁶ 10: -F

²⁹⁷ dizesin: ذرّسى F

Getürdüm nazma itdüm cümle taḥrîr²⁹⁸

17. *Yāft īn yādigār çün itmâm*²⁹⁹
*Sübḥatün li'l-mü'minîn*³⁰⁰ *güftem*³⁰¹ *nām*³⁰²

Hāziḥ Muḥaddimetün fî Vücûbi Te'allümi 'İlmi'd-Dîn ve
*Ta'limihî li-'İyālihî*³⁰³

18. Pes aından soñra bil ki faḥr-i 'ālem
Ḥadîşinde buyurdu ey mükerrem

*Ṭalebu'l-'ilmi ferîzatun 'alā kulli müslimin ve müslimetin.*³⁰⁴

19. Murādı bunda 'ilm-i ḥāldir ey cān
Ki ya' nî 'ilm-i dīndür didi iḥvān

20. Bil imdi ma'nāsını anıñ ey yār
Dimekdür farz-ı 'ayndur ḥalka her bār

21. Ṭaleb itmekdür 'ilm-i dīni dā'im
Gerekdür aña bulmaḡ bir mu'allim

22. 'İyāline daḡi ta'lim itmek
Hem evlādına bil tefḥīm itmek

23. Ki mervīdür ki iki şahşa fi'n-nār [TA 2b]
'Azāb itse gerekdür Rabb-i Ḳahhār

24. Olur da'vācı evlād vālideyne
Niçün sevḡ itmediñiz bizi dīne

25. Diyüp ol gün tutar ebveynin evlād
Erin tutup 'ıyāli ide feryād

26. Ki ḥattā cā'iz oldu er ü 'avrat
Gidüp itmek ṭa'allüm dīn-i millet

²⁹⁸ taḥrîr: bir bir TA

²⁹⁹ temām: İtmām TA

³⁰⁰ sübḥatün li'l-mü'minîn: sübḥatü'l mü'minîn TA

³⁰¹ īn: -F

³⁰² Beytin anlamı şu şekildedir: Bu yâdigâr sona erince “Sübḥatün li'l-Mü'minîn” adını verdim.

³⁰³ TA nüshasında bulunan “Bu, kişinin din ilmini öğrenmesi ve ailesine öğretmesinin gerekliliḡi hakkındaki bir giriştir.” mealindeki “Hāziḥ Muḥaddimetün fî Vücûbi Ta'allümi 'İlmi'd-Dîn ve Ta'limihî li-'İyālihî” başlıḡındaki 18-35. beyitler F nüshasında bulunmamaktadır.

³⁰⁴ İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd Mâce el-Kazvînî, Es-Sünen, “Mukaddime”, 224, ed. Muhammed Fuad Abdu'l-Bâkî, c.1, (Beyrut: Dâru İhyâi'l Kütübi'l Arabiyye, t.y.), 52. Hadisin Türkçesi ise şu şekildedir: “İlim talep etmek kadın ve erkek her müslümana farzdır.”

27. Eri bu bābda taḫṣīrāt iderse
Cevāzı var bilā-izin giderse
28. Pes imdi gel bu dem ta‘līm-i dīn it
Ḳulağın tut kelām-ı Ḥaḫḫı işit
29. Uyup şeyṭāna ḡaflet itme anda
Gözünāç eyle ta‘līmın her ānda
30. Ki zīrā mü’mīn olmaz mü’mīnim ben
Dimekle bir kişi fehm it bunı sen
31. Ḳavī ḳıl dīniñi eyle mü’eyyed
Olursun yoksa nār içre mü’ebbed
32. Oḳı işbu kitābı hem yaḳīn it
Mesā’ilin bilüp taṣḫīḥ-i dīn it
33. Ve illā bilmez iseñ anı ey cān
Olur mı sende ol dem dīn u īmān
34. Ḳabūl olmaz seniñ ḥaccıñ ṣalātıñ
Ne ḡayrı tā‘atıñ ne bir zekātıñ
35. Şıḡınup Ḥaḫḫ’a ta‘līmīne sa’y it
Daḡı ḡayrısın oḳumaya ra’y it

Ve Ba‘dehu [TA 3a]

36. Bilüp ey ṭālib-i Ḥaḫ olḡıl āḡāḥ
Kitābında buyurmuş³⁰⁵ bunı Allāḥ

Ve mā ḥalaḳṭü’l-cinne ve’l-inse illā li-ya‘budūn³⁰⁶

37. Dimişler böyle ba‘zı ehl-i tefsīr
Budur Allāḥu a‘lem ḥaḫḫ-ı ta‘bīr
38. Bu āyetde dinilen *ya‘budūni*
Murād ola anuñla *ya‘rifūni*
39. Ki ya‘nī cinn u insi Rabb-i a‘lā
Dimek olur yaratmadum ben *illā*

³⁰⁵ buyurmuş: buyurdı TA

³⁰⁶ “Ben cinleri ve insanları, ancak bana kulluk etsinler diye yarattım.” (Zariyat: 51/56)

40. Yaratdum ki³⁰⁷ beni bilsünler anlar
O *kenz-i mahfî* yi bulsunlar anlar
41. Dimişler ba' zılar da böyle ra' nā
Ola *yuvaḥḥidūnī*³⁰⁸ anda ma' nā
42. Dimekdür kim bu cinn ü³⁰⁹ insi ol Ḥaḳ [F 191b]
Anıñ-çün yaradup var itdüm ancaḳ
43. Benüm zātumı tevḥīd eylesünler
Ki ya' nī bir bilüp birdür disünler
44. Bu tefsīr üzre de ey tālib-i Ḥaḳ
Bilinmek yine lāzımdur muḥaḳḳaḳ
45. Ki zīrā birlemek aña maḳāli
Aritmaḳdur Ḥudā'yı lā-yezāli
46. Dimek olur ki ya' nī Rabb-i a' lā
Dile fikre düşenlerden müberrā
47. Şıfātında vü zātında naẓīri
Bulınmaz yoḳ-durur mişli vezīri
48. Kemāl üzre olupdur hep şıfātı [TA 2b]
Berī bil cümle noḳşāndan o zātı
49. Kişi ger böyle bilmezse İläḥ'ı
Ne mümkün birlemek ol pādişāhı
50. Yaradılmaḳdan ādem çünki maḳşūd
Bilinmek olıcaḳ ol Rabb-i ma' būd
51. Gerekdür merd ü zenden mü'minīne
Ki ya' nī farz-ı ' ayndur her birine
52. Bileler Ḥaḳḳ'ı ḥaḳḳ-ı ma' rifetle

³⁰⁷ ki: kim TA

³⁰⁸ Her iki nüshada da “li-yuvaḥḥidūnī” ifadesi bulunmaktadır. Fakat bu vezni bozduğu için sadece “yuvaḥḥidūnī” şeklinde okunmuştur.

³⁰⁹ cinn ü: cinni TA

Muṭābık vākı‘ a cümle şıfatla³¹⁰

53. Ne içün geldilerse bu cihāna

Edā ideler anı bī-bahāne³¹¹

54. Bilinmekden degüldür zātı maṣṣūd

Bilinmez künh-i zāt-ı Rabb-i ma‘ būd³¹²

55. Aña irmez efendi ‘ aql-ı insān

Şıfatıyla bilinür belki Raḥmān

fī Beyāni’ş-Şıfatı’ş-Şübūtiyye ve’s-Selbiyye

56. Şıfāt-ı Haḫḫ iki dürlü olupdur [F 192a]

Muḫaḫḫıklar anı böyle bölüpdür

57. Şübūtiyye didiler birine ad

Birin *selbiyye* diyü itdiler yād

58. Şübūtiyye durur şunlar ki dā’im

Olar³¹³ Haḫḫ’uñ olur zātıyla kā’im

59. Ḳadīmlerdür dükenmekden müberrā

Tebeddülden teḡayyürden mu‘ arrā

Şıfatü’l³¹⁴-Ḥayāt

60. Sekizdür ol şübūtiyye şıfatı [TA 3a]

Birisi ol şıfatuñdur ḡayātı

61. Diridür dā’imā Haḫḫ ölmez ey yār

Daḡı ölmiş degül olmaz da bīmār

62. Ḳadīmdür ebedīdür dirliḡi hem

Aña dirlikde uymaz ibni Ādem

³¹⁰ şıfatla: şıfatla TA

³¹¹ bī-bahāne: bī-nihāna F

³¹² bilinmez künhü zāt-ı Rabb-i ma‘ būd: bilinmek olıcaḡ ol Rabb-i ma‘ būd TA

³¹³ olar: ola F

³¹⁴ şıfatü: -TA

63. Yiyüp içmekle cān-ile degüldür
Et-ile daḥi ḳan-ile degüldür

Şıfatü'l³¹⁵-İlm

64. Birisi de ' ilimdür ol şıfātuñ
' Alḡndür bilmesi vardur o zātuñ
65. Bilür cümle nihānı vü ' ayānı
Bu göklerde bu yirlerde olanı
66. Ki ḥattā evvelinden bu cihānuñ
Varınca āḥirine diñle anuñ
67. İner gökden yire ḳaç ṭamla bārān
Biter ḳaç ot çiçek yapraḳ dıraḥtān
68. Ne deñlü miyveler olsa gerekdür
Ne gelmiş³¹⁶ daḥi ne gelse gerekdür
69. Eger cüz'ī vü küllī az u çoḳdur [F 192b]
Bilür hāḳ bilmedügi nesne yoḳdur
70. Ezeldendür ḳadīme³¹⁷ bilmesi hem
Ebeddür yoḳ-durur eksilmesi hem
71. Degüldür ḳalışup devinmek-ile³¹⁸ [TA 3b]
Benī Ādem gibi öğrenmek-ile

Şıfatü's³¹⁹-Sem

72. Birisi de semi' dūr diñle anuñ
Oñat fehm it bunı dut gūş-ı cānuñ
73. Semi' dūr cümle āvāzı işidür

³¹⁵ şıfatü: -TA

³¹⁶ gelmiş: geldi TA

³¹⁷ ezeldendür ḳadīme: ezeldür ebedīdür TA

³¹⁸ devinmek-ile: +hem TA; TA nüshasında bulunan "hem" kelimesi vezni bozmaktadır.

³¹⁹ şıfāt: -TA

İşitmek böyle hem anuñ işidür

74. Ne deñlü olsa ger³²⁰ bir söz nihānī
İşidür Hakk anı itme gümānı
75. Birinüñ söyleseñ güşına hattā
İşitmese işidür anı Mevlā³²¹
76. Degüldür soñradan olma dañi ol
Dañi bulmaz dükenmek ana h̄ç yol
77. Bizim gibi kulağ-ıla degül hem³²²
Müberraður kulağdan Rabb-i a'zam

Şıfatü'l-Başar

78. Biri dañi başardur anuñ ey cān
Görür her nesneyi peydā³²³ vü pinhān
79. Karañu gicede bir kara mūrı
İderse kara taş üzre mūrūrı
80. Görür anı bilür her cünbişini
İşidür hem ayağı tavışını
81. Kad̄mdür görmesi yokdur nefādı
Buña sen muhkem eyle i' tikkādı
82. Benī Ādem gibi gözle degül hem [F 193a] [TA 4a]
Berīdür gözden ol Allāhu a'zam

Şıfatü'l-İrādet³²⁴

83. Biri dañi eyā ehl-i sa'adet
Şıfatlar içre olmışdur irādet

³²⁰ ger: -F

³²¹ Mevlā: Allāh F

³²² hem: ol F

³²³ peydā: TA

³²⁴ şıfat: -TA

³²⁵ irādet: irādāt F

84. Olur³²⁶ her nesne kim ‘ālemde cārī
Murād itmiş durur anı o Bārī
85. Ne kim var hayr u şer ‘ālemde ey cān
Bu deñlü fışķ-ı tāt at küfr ü imān
86. Murād itmese idi anı Mevlā
Vücūda kimseden gelmezdi kat‘ ā
87. Murād itse iderdi hem o cebbār
Kamusı mü’min ü şālīh ya küffār
88. Cihānda diledi çünkim³²⁷ bu hālī
Degüldür hikmetinden zerre hālī
89. Velī insānuñ irmez ‘aqlı añ
Degül lāzım anı bilmek de saña
90. Bilinmez hikmeti Rabbü’l-‘ibāduñ
Hemān sen böyle eyle i‘tikāduñ

Şıfatü’l³²⁸-Kudret

91. Birisi kudretidür bil Hudā’nuñ
Güci yetmesidür³²⁹ Türkîsi anuñ
92. Pes imdi dinilür Kādir o zāta
Yeter ya‘nī güci her mümkināta
93. Dilerse mürdeye virür hayātı [TA 4b]
Dilerse söyledür taşı nebātı
94. Dilerse bu zemīn ü āsumānı
Bir ānda yok ider var ider anı
95. Dağı bu yir ü gök gibi hezārān [F 193b]
Yaratmasında kādirdür o Raḥmān

³²⁶ olur: olursa TA

³²⁷ çünkim: çünki TA

³²⁸ şıfatü: -TA

³²⁹ yetmesidür: yetmek-durur F

Şıfatü'l³³⁰-Kelām

96. Biri Tañrı te'ālānuñ kelāmı
Muḥāṭab idinür ba'zı enāmı
97. Resüller içre Mūsā ibni 'İmrān
Tekellüm itdi bi'z-zāt aña Raḥmān³³¹
98. Daḡı Peyğamber-i āḡır zamāna
'Urūcı gicesinde³³² āsumāna
99. Kimine Cebre'l'i idüp irsāl
Kelāmını anuñla ider iṣāl
100. Nebīnüñ söylemişdür her birine
Bu yüzden idi lākin ekşerine
101. Ezeldendür daḡı yokdur nihāyet
Kelām-ı Ḥaḡḡ'a olmaz ḡadd ü ḡāyet
102. Berīdür ḡarf-ile şavt u şadādan
Bizim gibi lisān ile edādan

fī Beyāni Qur'āni'l Kerīm ve'l³³³-Qur'āni'l- 'Azīm

103. Kelāmıdur Ḥudā'nuñ işbu Qur'ān
Dimez maḡlūḡdur aña ehl-i imān
104. Olur zāt-ı şerīfiyle o ḡā'im [TA 5a]
Tebeddül den berīdur hem³³⁴ o dā'im
105. Yazarlar muşḡafa dilde okunur
Göñül ezber ider sem'a doḡunur
106. Ve līkin girmez ol sem'a lisāna
Duḡul itmez muḡaşşal bir mekāna
107. Yazarlar nitekim kāḡıdda nārı
Ḳulaḡda diñlenür³³⁵ dillerde cārı

³³⁰ şıfat: -TA

³³¹ tekellüm itdi bi'z-zāt aña Raḥmān: tekellüm aña bi'z-zāt itdi Raḥmān TA

³³² gicesinde: gicesi ol TA

³³³ Qur'āni'l-kerīm ve'l: -F

³³⁴ hem: -F

³³⁵ ḡulaḡda diñlenür: ḡulaḡ diñler olur TA

108. Yine āteş anuñ girmez birine [F 194a]
Ki āteşden eşer irmez³³⁶ yirine
109. Ve lîkin yazılan harfler şadâlar
Hayâller işbu dillerle edâlar
110. Bular maḥlûḳ iken ey merd-i mâhir³³⁷
Kelāmullâh dinilür aña âḥir³³⁸
111. Hudâ’nuñ itdügi çün işbu hâlet
Şıfat³³⁹ olan kelāmına delâlet

Şıfatü’l-Halk

112. Yaratmaḳdur sekizincisi anuñ
Hudâ’dur ḥālîḳı cümle cihānuñ
113. Bu âdemoğlanınuñ işlerini
Ḳamu ḥayvânlaruñ cünbişlerini
114. Ne kim var ḥayr u şer küfr-ile îmân
Yaradur bunları yokdan o Raḥmân
115. Yedikde doymağı içdükde ḳanmaḳ
Oturduḳda³⁴⁰ ya yatmaḳ ya ısınmaḳ³⁴¹
116. Üşümekler ele aldıḳda ḳarı [TA 5b]
Olupdur cümlesi hep şun’-ı Bārî

fî Beyāni’ş-Şıfâtî’s-Selbiyye

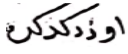
117. Şübütiyyenüñ oldı çün tamāmı³⁴²
Biraz selbiyyeden³⁴³ diñle kelāmı

³³⁶ irmez: itmez TA

³³⁷ merd-i mâhir: merd-i çalâk TA

³³⁸ âḥir: -TA

³³⁹ şıfat: şıfât TA

³⁴⁰ oturduḳda: TA

³⁴¹ oturduḳda ya yatmaḳ ya ısınmaḳ: oda deḡdikde yanmaḳ ya ısınmaḳ TA

³⁴² şübütiyyenüñ oldı çün tamāmı: şübütiyyenüñ çün oldı tamāmı F

³⁴³ selbiyyeden: selbiyye F

118. Bular şunlar durur kim Rabb-i a‘lā
Olupdur ol şıfatlardan müberrā
119. Kemālidür Hāḡ olardan olunmaḡ³⁴⁴
Olar noḡşān-durur³⁴⁵ Hāḡ’da bulunmaḡ
120. Hūdā’da olmaz eksüklik şıfātı
Kemāl üzre durur her demde zātı
121. Daḡi bil bunların efrādı çoḡdur [F 194b]
‘Ade[d]de bellü bir şaḡışı yoḡdur
122. Ve līkin bilmenüñ budur ‘ilācı
Gözet noḡşān-ile sen ihtiyācı
123. Bulara her ne eylerse delālet
Hūdā’da bil ki olmaz öyle hālet
124. Diye[m gel] bir mişālde saña anuñ
Nice tenzih gerek zātın Hūdā’nuñ³⁴⁶
125. Berīdür şūret-i³⁴⁷ ins ü melekden
Cisimden³⁴⁸ ḡayrı³⁴⁹ şey’e beñzemekden
126. Degüldür şaḡ u şolda yirde gökde
Aşaḡıda vü üstde artıda öñde
127. Mekān ister cisim olmaḡ muḡaḡḡaḡ
Berīdür ihtiyāçdan ḡazret-i Hāḡ
128. Añadur ḡāceti³⁵⁰ ḡaḡ-ı cihānuñ
Birine ihtiyācı yoḡdur añun
129. Mekānlar yoḡ-iken var-idi Mevlā [TA 6a]
Anı soñra yaratdı Hāḡ te‘ālā
130. Şular kim ḡazret-i Rabbü’l-‘ibādı

³⁴⁴ olunmaḡ: arınmaḡ TA

³⁴⁵ noḡşān durur: noḡşandur F

³⁴⁶ 124: -TA

³⁴⁷ şūret: F

³⁴⁸ cisimden: F

³⁴⁹ ḡayrı: daḡi TA

³⁵⁰ ḡāceti: F

İder her yirde hâzır i' tîkâdı

131. Göge çıķduķda yâhûd Muşţafâ'yı
Dir anda görmege gitdi Huda'yı
132. Nedür selbiyye anlar bilmemişdür
Naşîbi ma' rifetden almamışdur
133. Huda'yı bilmeyen cümle şıfatla³⁵¹
Bilür olmaz kemâl-i ma' rifetle
134. Kemâl üzre anı bilmezse insân³⁵²
Şahîh olmaz dinildi anda imân
135. Mücerred dise inandum lisânı
Nice imân gerek bilmese anı
136. Diliyle bir dise Türkçe Huda'yı [F 195a]
Resûldür haķ dise hem Muşţafâ'yı
137. Velî bilmese anı ne dimekdür
Gerek olan ne yüzden birlemekdür
138. Nice etmek gerekdür i' tîkâdı
Nedendür şıhhati yâhûd fesâdı
139. Yalan yañlış işidüp ol inana³⁵³
Dağı kendüyi müslim oldu şana³⁵⁴
140. ' Abeş³⁵⁵ yire tehî da' vâ ider ol
Bu yolda bir qurı da' va³⁵⁶ ider ol
141. Hemân ancaķ harâc u cizye virmez
Müselmânlar anuñ ' ırzına irmez
142. Kıyâmetde cezâsın bulacaķdur [TA 6b]
Yiri anuñ cehennem olacaķdur

³⁵¹ şıfatla: şıfâtla TA

³⁵² kemâl üzre anı bilmezse insân: kemâl üzre bilmese Haķķ'ı insân F

³⁵³ inana: inansa TA

³⁵⁴ sana: şansa TA

³⁵⁵ ' abeş: F

³⁵⁶ bir qurı da' va: qurı bir söz F

el-İmāñ fî Hakkı'l-Melâ'ike

143. Şu eşyâ kim gerekdür aña imān
Biri Tañrı te'ālādur ki ey cān
144. Olıñdı aña imānuñ³⁵⁷ beyānı
Meleklerdür biri de diñle anı
145. Tutarlar Hağ ne kim eylerse fermāñ
Olar itmezler Ādem gibi 'işyān
146. Ne erkeklerdür anlar ne dişidür³⁵⁸
Ne yimek içmek anlaruñ işidür
147. İkişer üçer ü dörder kanadı³⁵⁹
Buyurmuş anlara Allāh-ı hādī
148. Ola her biri bir hizmetde kâ'im
Kimi gökde kimisi yirde dā'im
149. Kimi bu halkı hıfz içün gezerler³⁶⁰
Kimi nāsuñ sözün fi'lin yazarlar
150. Kirāmen Kâtibin dirler bulara [F 195b]
Hafazā dañi didiler olara³⁶¹

Cebrā'il 'Aleyhi's-Selām³⁶²

151. Kamunuñ Cebre'il kim serveridür
Bu peygamberlerün ol da biridür
152. Büyük cüşse virüp³⁶³ aña o³⁶⁴ Raḥmān
Şu deñlü eylemiş kuvvetler ihsān
153. Alup bir sâ'at içre çok menāzil [TA 7a]

³⁵⁷ aña imānuñ: anda a' mālın TA

³⁵⁸ dişidür: dişiler TA

³⁵⁹ ikişer üçer ü dörder kanadı: ikişerdür üçer durur kanadı TA

³⁶⁰ gezerler: F

³⁶¹ hafazā dañi didiler olara: didiler hafazā dañi olara F

³⁶² Cebrā'il 'aleyhi's-Selām: -F

³⁶³ vürüp: virüpdür TA

³⁶⁴ o: -TA

Olur gökden yire ol demde nāzil

154. Dağıdur bir yūñi ile³⁶⁵ yirinden
Koparur bir büyük dağı yirinden

‘Azrā’ıl ‘Aleyhi’s-Selām³⁶⁶

155. Komiş cān almağa ‘Azrā’ıl’i Hāk
Alan bu cümle cānı oldur ancağ

İsrāfıl ‘Aleyhi’s-Selām³⁶⁷

156. Dağı İsrāfıl’i şūr urmağa hem
Müvekkil eylemiş Allāhu a‘zam
157. Büyük boynuz gibi bir nesnedür şūr
Üfürür Hāk aña virdükde destūr
158. Anı tutmuş durur destinde hālā
Göyer kim vire izni Hāk te’ālā
159. Delügin ağzına virmiş durur ol
İzin olduğda Hāk’dan üfürür ol³⁶⁸
160. İçinde³⁶⁹ bir katı āvāz geliser
İşidenler anı³⁷⁰ cümle öliser
161. İki kez şūrını ursa gerekdür
Birinde³⁷¹ halka mevt irse gerekdür³⁷²
162. Şu dem ki³⁷³ öleler kopup kıyāmet
Kala kırk yıl cihān ıssız temāmet
163. Pes andan soñra ol³⁷⁴ Tañrı te‘ālā [F 196a]

³⁶⁵ yūñi ile: yūñiyle ol TA

³⁶⁶ ‘aleyhi’s-Selām: -F

³⁶⁷ ‘aleyhi’s-Selām: -F

³⁶⁸ üfürür ol: ol üfürür F

³⁶⁹ içinde: içinden TA

³⁷⁰ anı: -F

³⁷¹ birinde: birinden TA

³⁷² mevt irse gerekdür: mevtā kılısardur F

³⁷³ ki: kim TA

³⁷⁴ ol: hem TA

Dirildüp³⁷⁵ ide İsrāfīl'i ihyā

164. O demde bir daḥi şūrını³⁷⁶ ura [TA 7b]
Dirile hep ölenler cümle tura³⁷⁷

el-īmān fi'l-Kütübi'l-Münzeleti mine's-Semā'

165. Biri daḥi kitāblardur ki Cibrīl
Anı indürdi gökden itdi tenzīl
166. Getürdi yir yüzinde enbiyāya
Benī ādem içinde aşfiyāya
167. Kitābuñ cümlesi yüz dört olupdur
Nebīmüz Aḥmed'e Qur'an gelüpdür
168. Bularuñ gayra Cibrīl gönderülmez
Daḥi gökden kitāblar indirülmez³⁷⁸
169. Getürdi ḥazret-i 'İsī'ye İncīl
Bu Tevrāt'ı daḥi Mūsā'ya Cibrīl³⁷⁹
170. Zebūr'ı ḥazret-i Dāvūd'a virdi
Şaḥīfe bularuñ gayrıya irdi
171. Ḥalīl'e on şaḥīfe gönderüldi
Otuzı daḥi İdrīs'e virildi
172. Daḥi ellisi Şīt'e oldı nāzīl
Onı Ādem şafāya³⁸⁰ oldı vāşīl
173. Olup Qur'an kamudan soñra tenzīl
Yigirmi üç yıl içre buldı tekmīl³⁸¹
174. Bulup nesh u tebeddül den selāmet
Kıpınca ḥükmi bākīdür kıyāmet

³⁷⁵ dirildüp: düzede F

³⁷⁶ bir daḥi şūrını: şūrını bir daḥi TA

³⁷⁷ dirile hep ölenler cümle tura: dirile hep cümle ölenler dirile F

³⁷⁸ 148: 149 TA; 149: 148 TA

³⁷⁹ bu Tevrāt'ı daḥi Mūsā'ya Cibrīl: daḥi Tevrāt'ı Mūsā'ya o Cibrīl TA

³⁸⁰ şafāya: TA

³⁸¹ yıl içre buldı tekmīl: yıldan sonra buldı tekmīl F

175. Olaruñ ba‘zı hükmin bozdı imdi
‘Amel cā’iz degül anlarla şimdi³⁸²

fî Beyāni’l-îmān bi’r-Rusūli ‘Aleyhimü’ş-Şalātü ve’s-Selām [TA 8a]

176. Biri daği şehādet iderin ben
Buña daği inandum cān ü dilden
177. Beşerden gönderüp Allāh-ı Ğaffār
Ki yer yüzinde peygamberleri var
178. Ol evvel Ādem’i var itdi Mevlā
Ḳurı balçıḳdan itdi Ḥaḳ te‘ālā
179. Ḳamu insānın aşlı oldı Ādem
Anı fażlından itdi Ḥaḳ mükerrerem
180. Pes andan emr idüp ol Rabb-i ekrem
Melekler secde ide Ādem’e hem
181. Bular hep emr-i Ḥaḳḳ’a idüp iḳbāl
Ḳamusı secde itdi aña fi’l-hāl
182. Sücūd itmedi lākin aña İblīs
Bu yolda itdi niçe niçe telbīs
183. O secde itmeyicek Rabb-i bī-çün
Anı kıldı ebed merdūd [u] mel’ün
184. Ḳıyāmet günine dek virdi mühlet
Çoḳ evlād virdi daği Rabb-i ‘izzet
185. Ḳamu insüñ ḳulübına girerler
Ṭamarlarında ḳan gibi yürürler
186. Güç-ile kimseyi kāfir idemez
Daği zūr ile‘isyān itdüremez
187. Nihāyet haşş idüp ins-i zebūna
Be-ğāyet vesvese ider ḳulūba
188. Budur mü’mīn olana lāzım olan

³⁸²TA nüshasındaki “fî Beyāni’l-îmāni bi’r-Rusūli ‘aleyhimü’ş-Şalātü ve’s-Selām”, “Evvelü’l-Enbiyā Ādem ‘aleyhi’s-Selām” ve “Tafzīlū Muḥammed ‘aleyhi’ş-Şalātü ve’s-Selām ‘alā Ğayrihi” başlıklarındaki 176-198. beyitler F nüshasında bulunmamaktadır.

Bile kendüsine şeytânı düşmân

189. Kaça uymaya vesvâs-ı la'îne [TA 8b]
Şığına her dem Allâh-ı mu'îne

Evvelü'l-Enbiyâ'i Âdem 'Aleyhi's-Selâm

190. Çün Âdem enbiyânuñ evvelidür
Muhammed âhiridür efzalidür
191. İkişi ortasında çok peyember
Gelüpdür emr-i Haqq-ile muqarrer
192. Kâmusı haqq u şıdkı oldı sayılmaz
Hisâbın Haq bilür bir kimse bilmez

Tafzîlü Muhammed 'Aleyhi's-Şalâtü ve's-Selâm 'alâ Gayrihi

193. Muhammed cümlesiniñ efzalidür
Habîbullâh kâmunuñ ekmelidür
194. Hayırlıdur ümemden ümmeti hem
Odur peygamberimiz şâh-ı ekrem
195. Gelenler enbiyâdan bundan evvel
Olupdur her biri bir kavme mürsel
196. Kiminiñ var idi münzel kitâbı
Kitâbsuz eyledi kimi hitâbı
197. Velî şulţānumuz şulţānı kevineyn
O maşşuş oldı meb'üşü's-sekaleyn
198. Ebed bâkîdir anuñ şer'-i dîni
Aña ümmet olanuñ Haq mu'îni

fî Beyāni Ahvālî'l³⁸³-Kıyāmet

199. Biri daği anuñ rûz-ı kıyāmet [F 196b] [TA 9a]
Öliceğ yir ü gök ehli temāmet
200. Kopa dağlar varup yirler fesāda
Atılmış yün gibi uça havāda

³⁸³ fî Beyāni Ahvālî'l: -F

201. Düzüp yine yiri³⁸⁴ Tañrı te‘ālā
Girü ölmüşleri hem ide ihyā
202. Kıpalar yirlerinden çünki insān
Baş³⁸⁵ açuğ yalın ayak cümle ‘uryān
203. Gele ol dem Burāk’lar enbiyāya
Daği ‘ālimlere vü evliyāya³⁸⁶
204. Cināndan irgüreler hülle³⁸⁷ donlar
Geyüp ‘arş gölgesinde ola bunlar³⁸⁸
205. Dura[lar] bākī kalan cümle³⁸⁹ insān
Ayağ üzre şıkışur aç u ‘uryān
206. Güneş bir mılce³⁹⁰ kıala serlerine
Batalar her birisi terlerine
207. Kimi topuğ kimi hem dizine dek³⁹¹
Kimi ağzı³⁹² kimi boğazına dek³⁹³
208. Kimi anuñ çıkınca tā serine
Bata cümle vücūdıyla derine
209. Çekeler elli biñ yıl bu belāyı
Göre herkes ‘amel deñlü cezāyı

fī Beyāni³⁹⁴ İ‘tā’i’l-Kütüb

210. Şu defter³⁹⁵ kim melekler yazdı anı
Olındı anda a‘mālūñ beyānı
211. Anı maḥşer yirine irgüreler [TA 9b]
Kamusın isli issine vireler

³⁸⁴ yine yiri: yiri yine TA

³⁸⁵ baş: başı F

³⁸⁶ daği ‘ālimlere vü evliyāya: benī-ādem içinde aşfiyāya TA

³⁸⁷ hülle: dürlü TA

³⁸⁸ ola bunlar: olalar F

³⁸⁹ cümle: böyle TA

³⁹⁰ mılce: mil F

³⁹¹ kimi topuğ kimi hem dizine dek: kimi topuğına kimi dizine TA

³⁹² ağzı: ağzına TA

³⁹³ dek: -TA

³⁹⁴ beyāni: -F

³⁹⁵ defter: defterler TA

212. Ala sağından öñdin ehl-i ĩmān
Şolından arkasından ehl-i tuğyān
213. Gele andan ĥiṭāb-ı Lā-yezālī [F 197a]
İde bī-vaşıṭa³⁹⁶ ĥalka su’ālī
214. Bulınursa eger zālimde iḥsān
Alup andan vire mazlūma Sübhān
215. Eger yog³⁹⁷-ise mazlūmuñ suçından
Vire ol zālīme zulmi ucından

fī Beyāni³⁹⁸ Ahvālī’l-Mīzān

216. Ne kim itdiyse ḥayr ü şerden insān³⁹⁹
Anı vezn ideler qurıla mīzān
217. Gire uçmağa olan ḥayrı ağır
Ola ehl-i cehennem şerri ağır
218. Meger ire şefā^c at enbiyādan
Ya ālimler⁴⁰⁰ ve yāḥūd evliyādan
219. Egerçi bulınursa anda ĩmān
Ve illā olmaz aña işbu iḥsān
220. Olup mü’min irişmezse şefā^c at
Yanup cürmince bula yine cennet⁴⁰¹

fī Beyāni Ahvālī’ş-Şırāt

221. Şırāt köprüsini daḥi kuralar
Cehennem üzre anı durğuralar
222. Kılıçdan keskin ola kıldan⁴⁰² ince [TA 10a]
Geçeler ba^c zısı anı gelince
223. Olalar yıldırım gibi şitābān

³⁹⁶ bī-vāşıṭa: vāşıṭasız F

³⁹⁷ yog: var F

³⁹⁸ fī Beyāni: -F

³⁹⁹ ne kim itdiyse ḥayr ü şerden insān: ḥayır şer her ne kim itdiyse insān F

⁴⁰⁰ ālimler: ālimlerden TA

⁴⁰¹ yanup cürmince bula yine cennet: yanup cürmi kadar pes bula cennet TA

⁴⁰² ola kıldan: oldı katı TA

Segirdür ata beñzer ba' zı insān⁴⁰³

224. Emekler kimi yüklenmiş günāhı
Düşe nāra kimi bulmaya rāhı

fī Beyāni'l- Havz⁴⁰⁴

225. Birer havzı ola hem enbiyānuñ [F 197b]
Çamusından büyükdür Muştafa'nuñ

226. Anu[ñ] tūli bir aylık yol⁴⁰⁵ olupdur
O serverden haber böyle gelüpdür

227. Lezīz ola ' aselden dañi şuyı
Lebenden ol şuyun ağ ola rüyı⁴⁰⁶

228. Ola bardaqlar etrāfında anuñ
Nücūmindan ziyāde āsumānuñ

229. Gelüp ümmetleriyle hoş geçerler⁴⁰⁷
Cināna girmedin andan içrerler⁴⁰⁸

230. Naşīb olup içrer bir kerre anı
Şuşamaz bir dañi ol cāvidānī

fī Beyāni Ahvālī'l-Cenneti ve Envā'ı Ne'īmihā⁴⁰⁹

231. İnandum dañi haq cennet cehennem
Yaradılmış durur hālā bular hem

232. Giricek qalur anda ehl-i cennet
Mü'ebbed olalar ehl-i sa' ādet

233. Muħalled qalınur hīç çıqmaq olmaz [TA 10a]
Hem ölmek qarımak kocamak olmaz

234. Cinān ehliniñ eskimez kabāsı

⁴⁰³ insān: F

⁴⁰⁴ fī Beyāni'l-Havz: Ahvālū'l-Havz F

⁴⁰⁵ bir aylık yol: birer aylık F

⁴⁰⁶ lebenden ol şuyun ağ ola rüyı: lebenden ağ ola hem reng-i rüyı TA

⁴⁰⁷ geçerler: geçeler TA

⁴⁰⁸ içrerler: içeler TA

⁴⁰⁹“fī Beyāni Ahvālī'l-Cenneti ve Envā'ı Ne'īmihā” başlığındaki 231-239. beyitler F nüshasında bulunmamaktadır.

Ki cennetde olanıñ yok fenâsı

235. Na‘îm ehlince bevl ü ğā’it olmaz
Dağı kimseye anda uyku gelmez
236. Kamu nisvân ü havrâsı cinânun
Nifâs ü hayzı yok anda olanuñ
237. Berîlerdür bularda yok bed ahlâk
Yaratdı hüsn-i hulk üzre o Hallâk
238. Yimek içmek gele hâtırlarına⁴¹⁰
Gele fi’l-hâl o hâzır önlerine
239. Ta‘âm bişürmek olmaz zahmet yok
Yiyen ne deñlü yirse olmaya tok
240. Yapusının türâbı misk-i ezfer
Dağı bir kerbici gümüş biri zer

fi Beyâni Ahvâli’l-Ceḥîm ve Aşnâfi Azābihā⁴¹¹

241. Ceḥîme gire küffâr-ı bed-âyîn
Ola hem-demleri anda şeyâṭîn
242. Kalurlar çıkmayup anda mü’ebbed
Olalar hâ’ib ü ḥasir muḥalled
243. Deve boynı gibi mâr-ı ‘acâyib
Semerlü kıtır beñzer ‘aḳârib
244. Şokısar anları ol mâr [u] ‘aḳreb
Bu yüzden olalar gâhî mu‘zzeb
245. Gehî⁴¹² kaynar şu içine koyarlar [TA 11a]
Niçe vech-ile ta‘zîb eyleyeler
246. Yanup kömür olıcaḳ cümle ebdân
Deriler halk ider tekrâr o Yezdân

⁴¹⁰ hâtırlarına:

⁴¹¹ “fi Beyâni Ahvâli’l-Ceḥîm ve Aşnâfi ‘Azābihā” başlığındaki 240-247. beyitler F nüshasında bulunmamaktadır.

⁴¹² TA nüshasında olarak yazılan bu kelime vezin gereği “gehî” şeklinde okunmuştur.

247. Ölüm olmaz nihāyet yok ‘azāba
Bularuñ çekdügi gelmez hisāba

fī Beyāni’l-Ḳazā’i ve’l-Ḳader

248. Biri daḡi ḳazā-y-ile ḳaderdür
Her olmuş olıcaḡ kim ne ḳadardur
249. Yazılmış levḡa olmuşdur meṣāḡif
Ne olursa aña olmaz muḡālif
250. Olupdur imdi vācib mü’minīne
Ne vācib farz-ı ‘ayndur⁴¹³ her birine
251. Buları öğreneler sa‘y ideler
İnanup ḳalblerinde berkideler
252. Ana⁴¹⁴ babalarından almayalar
Bozuḡ yañlıṣ işidüp ḳılmayalar
253. İki ‘ālemde tā mü’min olalar
Gireler cennete raḡmet bulalar

fī Beyāni Mezhebi⁴¹⁵ Ehli’s-Sünneti ve’l-Cemā‘ati⁴¹⁶ fī Ḥaḡḡi’l-Mü’minīne’l-Müznibīn

254. İṣit bu ehl-i sünnetden kelāmı
Ḥudā’yı bir kiṣi bilse tamāmı
255. Ṣaḡīḡi ya‘nı⁴¹⁷ ḡaḡḡ-ı ma‘rifetle [F 198a]
Muṡābıḡ vāḡı‘a cümle şıfatla
256. Su‘āl idüp nedür İslām u imān [TA 11b]
Oñatça öğrenüp olsa müselmān
257. Şu kim ‘āṣī vü cāhiller işidür
Bozuḡ yañlıṣ bilüp yañlıṣ işidür
258. Ḥazer idüp o yola gitmese ol

⁴¹³ farz-ı ‘ayndur: belki farzdur TA

⁴¹⁴ ana: anı TA

⁴¹⁵ mezheb: -F

⁴¹⁶ ve’l-Cemā‘ati: -F

⁴¹⁷ ṣaḡīḡi ya‘nı: ṣaḡīḡ öğrense TA

Anuñ gibi inanmağ itmese ol

259. Dağı bilse nedür hem küfr olanı
Şağınsa itmese ol kimse anı
260. Velī hīç itmese t̃ā' at 'ibādet
Dağı itse niçe dürlü kabāhat
261. Bu cā'izdür ki anı Rabb-i Raḥmān
Ḳoya uçmağa ol görmeye mīzān
262. 'Azābı cürmi deñlü yā göre ol
Şoñ ucu yine uçmağa gire ol
263. Ve ammā şol kişiler kim Hudā'yı
Şaḥīḥçe⁴¹⁸ bilmese itse ḥaṭāyı
264. Nedür İslām u imānı tamāmı
Bilüp itmese anda ihtimāmı
265. Bozuğ yañlış bilüp uysa 'avāma
Ebed girmeye ol dārü's-selāma
266. Ḳamu 'ömrinde gündüz şā'im olsa
'İbādetlerle her⁴¹⁹ şeb kâ'im olsa
267. Birinüñ bulmaya nef' ini⁴²⁰ ašlā
Bizi ḥıfz ide andan Ḥaḳ te'ālā

fī Beyāni'l-Imāni't-Tafşīlī ve'l-İcmālī⁴²¹

268. Dağı bil bir durur imān u İslām [TA 12a]
Olur ma' nāda vāḥid bu iki nām
269. İkisi de Hudā'dan Muştafā'nuñ [F 198b]
Getürdügi ḳamu eşyāya⁴²² anuñ
270. Göñülden eyleyüp taşdıḳ u ikān
Dil-ile itmedür ikrār u i' lān

⁴¹⁸ şaḥīḥçe: TA

⁴¹⁹ her: hep TA

⁴²⁰ bulmaya nef' ini: nef' ini görmeye TA

⁴²¹ tafşīlī ve'l-icmālī: icmālī ve't-tafşīlī TA

⁴²² eşyāya: eşyādur TA

271. Getürdüğine ammā diñle anı
Bu yire dek ki olmışdur beyānı
272. Eger böyle inanmağ bulınursa
Dil-ile daħi ikrār olınursa
273. Bu kez īmān-ı tafşīlī olur ol
Ḥaṭarlardan muḥaṣṣal kırtılur ol
274. Ve illā kim dise ⁴²³ peygamber ancağ
Ne kim virdi ḥaberler cümlesi ḥağ
275. Olur īmān-ı icmālī ol īmān
Yeter dimişler anı ehl-i ‘ilmān
276. Eger iderse de aña kifāyet
Ve ammā bu kıadar var kim nihāyet
277. Gerekdür olmamağ göñlinde anuñ
Ḥilāfı işbu tafşīlen beyānuñ
278. Cısım şanmağ gibi ol bī⁴²⁴-nişāñı
Yā şūretde ve yāḥūd gökde anı
279. Meşel bu kim dise biri⁴²⁵ Muḥammed
Resūl-i ḥağ-durur Maḥmūd [u] Aḥmed
280. Anuñla her ne kim gönderdi Raḥmān
Kamu ḥağdur getürdüm aña īmān
281. Olur īmān-ı icmālī ol īmān [TA 12b]
Bunuñla ol kışı olur müselmān
282. Muḥālif şey bulınca⁴²⁶ ‘ömri ğāyet
O kıalbe gelmemek olmaz nihāyet
283. Ḥalāşınuñ ‘ilācıdur⁴²⁷ ol⁴²⁸ anuñ
Neden ārī ise şānı Ḥudā’nuñ

⁴²³ kim dise: dise ki F

⁴²⁴ bī: ney F

⁴²⁵ dise biri: biri dirse TA

⁴²⁶ bulunca: F

⁴²⁷ ilācıdur: ilācı F

⁴²⁸ ol: F

284. Bilüp ĩmānını tekmīl ide ol [F 199a]
Cihāndan⁴²⁹ gidicek mü'min gide ol
285. Su'āl itse birine bir müselmān
Neye dirler dise ĩslām u ĩmān
286. Dise bilmem eger ol kimse anı
Olur kāfır dimişler bī-gümānī
287. Ki ĩmān-ile ĩslāmuñ şıfâtı
Birer⁴³⁰ şeyler durur kim añla qatı
288. Anı qalb-ile taşdıq eylemekdür
Beyān idüp dil-ile söylemekdür
289. Buları bir kişi bilmese ey yār
Yine ĩmān getürsün itsün⁴³¹ iqrār
290. İnansa bilse ammā cümle anı
Diliyle mümkün olmasa beyānı
291. Söze yok kudreti çünkim o cānuñ
İderler⁴³² hükm⁴³³ ĩslāmına anuñ
292. Buları bilmeyen olur ki ol gāh
Küfür söz söyler olmaz andan āgāh
293. 'Avāmuñ çoğı az şanurlar⁴³⁴ anı
Qatı şaқınacaқdur ol lisānı
294. Küfür sözlerle zīrā cümle ṭā' at [TA 13a]
Gider bātıl olur qalmaz o ṣā' at
295. Namāzlar kim edā itmiş idi⁴³⁵ ol
Oruçlardan ne kim tutmuş idi ol

⁴²⁹ cihāndan: cihānda F

⁴³⁰ birer: TA

⁴³¹ getürsün itsün: getirüp ider TA

⁴³² iderler: ideler F

⁴³³ hükm: F

⁴³⁴ şanurlar: şayarlar F

⁴³⁵ itmiş idi: itmiş-idi TA

296. Zekātda⁴³⁶ itmiş olsa imtişāli
Taşadduklar daḥi bunuñ mişāli
297. Ölüp varduḡda ol rūz-ı ḥesāba
İrişmez añlaruñla⁴³⁷ h̄ṭṭ şevāba
298. Ḳabūl olmaz o demde itdüḡi hem
Anı cā'iz olur öldürmek ol-dem
299. Olur meyte boḡazladuḡı ḥayvān [F 199b]
Nikāhı var ise hem gider ol ān
300. Şu minvāl üzre kim itmişdür 'ādet
Dilinde olsa da lafz-ı şehādet
301. O sözden dimeşe itdüm rucū' ı
Girü İslāma itmez ol şurū' ı
302. Getürdükde bu resme şıdḡ-ı ĩmān
Yeñiden olmış olur ol müselmān
303. Girü lāzım olur anuñ⁴³⁸ nikāhı
Zinā itmekden ol bula felāhı
304. Eger itdiyse de ḥac ol günāhkār
Yine eyler güci irerse tekrār
305. 'İbādetler ki evvel ḥāşıl oldı
Küfür söz ile⁴³⁹ cümle bāṭıl oldı
306. Girü tevbe ile gelmez yirine
Şürū' eyler yeñiden her birine
- fi Beyāni Uşūli'l-Küfri ve Hiye Şelāşe⁴⁴⁰ [TA 13b]
307. 'Aded elfāz-ı küfre ḡatı çoḡdur⁴⁴¹
Ḳamusın añmaḡa imkānı⁴⁴² yoḡdur
308. Eger bulmaḡ dilerseñ aña yolu

⁴³⁶ zekātda: zekāta TA

⁴³⁷ anlaruñla: anlarıyla TA

⁴³⁸ olur anuñ: gelür itmek TA

⁴³⁹ söz ile: sözlerle TA

⁴⁴⁰ fi Beyāni Uşūli'l-Küfri ve Hiye Şelāşe: -F

⁴⁴¹ 'Aded elfāz-ı küfre ḡatı çoḡdur: 'İdād-ı lafz-ı küfri bil ki çoḡdur

⁴⁴² imkānı: imkān F

Ḳoma elden hemān bu üç uşūlī

309. Şeri‘ de aña kim⁴⁴³ ta‘ zīm iderler
Ri‘ āyetler idüp⁴⁴⁴ tekrīm iderler
310. Küfürdür⁴⁴⁵ bil ki taḥḳīr itmek anı
Gerekdür şaḳlamaḳ andan lisānı
311. Küfürdür hem ‘alāmet itmek izḥār
Ki andan añlana bir ḥaḳḳ-ı inkār
312. Ḥelāl ‘add eylemek daḡı ḥarāmı
Küfürdür bunlar añla bu kelāmı
313. Muḥaşşal şol ‘ameller kim kılına
Bu üç aşluñ biri anda⁴⁴⁶ bulına
314. Olardan ihtirāz itmek gerekdür
Ḥudā’ya hem niyāz itmek gerekdür
315. Pes imdi merd ü zenden⁴⁴⁷ ehl-i īmān
Küfürden ihtirāz iden⁴⁴⁸ müselmān
316. Budur lāyık olan şubḡ u mesāda
Ola anuñ dili işbu du‘ āda

Ol Du‘ ā Budur⁴⁴⁹

*Allāhumme innī e‘üzü bike min en üşrike bike şey’en ve ene a‘lemü ve
estağfirüke* [TA 14a] *limā lā a‘lemü inneke ente ‘allamü’l-guyüb*⁴⁵⁰

fi’l-Ḥadīsi’ş-Şerīf⁴⁵¹

317. Rivāyetdür Resül-i bā-şafādan
Nebīler muḳtedāsı Muştafā’dan

⁴⁴³ aña kim: kim aña TA

⁴⁴⁴ ri‘ āyetler idüp: ri‘ āyet idüben TA

⁴⁴⁵ küfürdür: küfür F

⁴⁴⁶ biri anda: birisinde F

⁴⁴⁷ zenden: zende F

⁴⁴⁸ iden: ide TA

⁴⁴⁹ ol du‘ a budur: ve’d-du‘ a hāzā TA

⁴⁵⁰ “Ey Allah’ım! Bilerek herhangi bir şeyi sana ortak koşmaktan sana sığınırım. Bilmediklerim için de senden mağfiret dilerim. Şüphesiz sen bütün gizlileri bilensin.”

⁴⁵¹ fi’l-Ḥadīsi’ş-Şerīf: Ḥadīs F

318. Olursa bu du‘āya kim müdāvim
Lisānın Hāḡ küfürden ide sālīm

fī Beyāni Tecdīdi’l-Īmān li’l-Mükellefīn

319. Daḡi her gün idüp tecdīd-i ĩmān
Lisānumdan⁴⁵² diye ey Rabb-i Raḡmān

320. Küfür çıkdı ise bilmezlig-ile
Bu Īslām dīnine girdüm yeñile

321. Egerçi yoldan azdum egri gitdüm
Rücū‘ itdüm⁴⁵³ ḡamudan tevbe itdüm

322. Resūl’ün her ne didiyse muḡaḡḡaḡ
Īnandum bildüm anuñ cümlesin⁴⁵⁴ ḡaḡ

fī Beyāni⁴⁵⁵ Ta‘ ĩmi’ş-Şibyān bi’l-Īmān

323. Īdeler var ise evlād-ı şıbyān [F 200b]
Bulūḡa varmadın ta‘ ĩm-i ĩmān

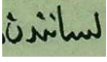
324. Şu dem kim ‘āḡıl u bālīg olalar
O dem kendülerin mü’min bulalar

325. Olup anlarda iḡrār-ı lisānī
Olalar itmege ḡādir beyānı

326. Olup ĩmānları tā kim yirinde [TA 14b]
Şaḡīḡ ola ‘ibādet her birinde

327. Daḡi var ise hem anuñ⁴⁵⁶ nikāḡı
Zinādan bulur ol dem ol⁴⁵⁷ felāḡı

328. Ki zīrā cümleye ĩmān temeldür
Bināsı üstine sā’ir ‘ameldür

⁴⁵² lisānumdan: F

⁴⁵³ itdüm: idüp TA

⁴⁵⁴ cümlesin: cümlesi TA

⁴⁵⁵ beyāni: -F

⁴⁵⁶ hem anuñ F: anlarıñ TA

⁴⁵⁷ bulur ol dem ol: bulalar tā kim TA

329. Şahîh olmayıcağ içerden⁴⁵⁸ ĩmān
Şahîh olmaz ‘ ibâdetler de⁴⁵⁹ ol ān

fî Beyāni Ahvāli’l-Menkūhāti’ş-Şabiyyeti⁴⁶⁰

330. Olup nā-bālīga bir kız müselmān
Yine dirler o kız bilmesē ĩmān

331. Diliyle olmasa kâdir beyāna
‘ Alāmet gelmesē anda⁴⁶¹ ‘ ıyāna

332. Bülūğa iricek mürtedde olur
Zinādur⁴⁶² itdūgi firqatde olur⁴⁶³

333. Ki zīrā tıfl iken ol atasına
Olup tābi‘ pedere⁴⁶⁴ anasına

334. Dinilmişdi⁴⁶⁵ aña hükmen müselmān
Şahîh idi nikāhı anuñ ol ān

335. İrişdükde bülūğı yaşına ol
Mükellef oldu başқа başına ol

336. Nedür bilmemek-ile ol dem⁴⁶⁶ ĩmān
Olur mürtedde ol olmaz müselmān

337. Nikāhı bozulup gider⁴⁶⁷ serinden⁴⁶⁸ [F 201a] [TA 15a]
Muḥaşşal boş olur ol kız erinden

338. Emir çün bunda böyle oldu imdi
Gerekdür evlenen iḥvāna şimdi

⁴⁵⁸ içerden: kalb içre TA

⁴⁵⁹ ‘ ibâdetler de: ‘ ibâdetlerle TA

⁴⁶⁰ fî Beyāni Ahvāli’l-Menkūhāti’ş-Şabiyyeti: fî Ahvāli’l-Münker Ḥatte’ş-Şabiyye F; TA:

 F

⁴⁶¹ anda: andan TA

⁴⁶² zinādur: zinādan TA

⁴⁶³ olur: kalur TA

⁴⁶⁴ pedere: TA

⁴⁶⁵ dinilmişdi: dinilmişdür TA

⁴⁶⁶ dem: kız TA

⁴⁶⁷ gider: giden TA

⁴⁶⁸ serinden: yirinden TA

339. Su'āl idüp çekeler imtiḥāna
Eger olmazsa ol ḳādir beyāna
340. Nedür islām u īmān⁴⁶⁹ bildüreler⁴⁷⁰
İdüp telḳīn ü hem⁴⁷¹ taḳrīr ideler
341. İdeler hem yeñi başdan nikāhı
Zinādan bulalar tā kim felāhı
342. Öürken hem daḥi evlād-ı şıbyān
Peder māder ide tecdīd-i īmān
343. Günāha tevbe istiḡfār ideler
Şabīler de o dem mü'min gideler
344. Ki zīrā böyledür taḳdīr-i Bārī
İder aşla evlāda i' tibārı⁴⁷²
345. Muḳaddem bil ki bir söz oldu şādır
Anuñla ata ana oldu⁴⁷³ kāfir
346. Bu taḳdīrce veled de mü'min olmaz
O demde dīn-i İslām üzre olmaz
- fī Beyāni't-Telḳīn li'l-Āḳıl fī Ḥāleti'n-Nez⁴⁷⁴
347. Şular kim Āḳıl u bālīg kişidür
Eger erkekdür anlar yā dişidür
348. Olıcaḳ ḥālet-i nez⁴⁷⁵ a ḳarībān
Aña aṇduralar⁴⁷⁵ tecdīd-i īmān
349. Şehādet ideler telḳīn u i' lām⁴⁷⁶
Velī itmeyelerdi diyü ibrām
350. Dimezse ğayrı söz ba' de'ş-şehādet
İder ol itdügi aña kifāyet

⁴⁶⁹ islām u īmān: īmān u islām TA

⁴⁷⁰ bildüreler: söyledeler TA

⁴⁷¹ hem: -F

⁴⁷² evlāda i' tibārı: o serde i' tibārı TA

⁴⁷³ oldu: ola F

⁴⁷⁴ fī Beyāni't-Telḳīn li'l-Āḳıl fī Ḥāleti'n-Nez⁴⁷⁴: -TA

⁴⁷⁵ aṇduralar: öğredeler TA

⁴⁷⁶ i' lām: i' lān TA

351. Eger söylerse ğayrı söz o bīmār [F 201b] [TA 15b]
O demde ideler telķini tekrār

352. Daĥi hem eyleyeler ihtimāmı
Ki tā tevĥīd ola āĥir kelāmı

353. Rivāyetdür Resūl-i bā-şafādan
Nebīmüz ol Muĥammed Muştafā'dan

354. Bu olsa bir kişinüñ şoñ kelāmı
Bulur elbetde ol dāru's-selāmı

fī Beyāni't-Telķīn 'ale'l-Meyyiti'l⁴⁷⁷-Medfūn

355. Dimiş telķini ba'zı ehl-i īmān⁴⁷⁸
İdeler öldiginde bir müselmān

356. Biri idüp o kavle i'tibārı
Ölürse itmek anuñ⁴⁷⁹ iĥtiyārı

357. Kala bir şahş ola şālih u 'ālim
Yüzinüñ qarşusunda dura kâ'im

358. Tarīķi bu durur gömüp gideler
O qabri anda hem tenhā⁴⁸⁰ ideler⁴⁸¹

359. Adıyla çağırup üç kez hemān ol
Diye pes yā fülān ibni fülān ol

360. Daĥi telķīn ide işbu kelāmı
Varınca āĥirine dek⁴⁸² kelāmı

Hāzā Telķīn⁴⁸³

*Uzkur el-'ahde'llezī ĥaracte 'aleyhi mine'd-dunyā şehādete [TA 16a] en lā
ilāhe illā'llāhu vaĥdehū lā şerīke lehu ve eşhedu enne Muĥammeden 'abduhū*

⁴⁷⁷ meyyiti'l: -TA

⁴⁷⁸ īmān: TA

⁴⁷⁹ anuñ: -F

⁴⁸⁰ hem tenhā ideler: tenhā terk ideler TA

⁴⁸¹ 358: 359 TA; 359: 358 TA

⁴⁸² dek: diñle TA

⁴⁸³ hāzā telķīn: et-telķīn hāzā TA

ve resûlühü⁴⁸⁴ ve enne'l-cennete haqqun ve'n-nâra haqqun ve [202a] enne'l-ba'se haqqun [F 202a] ve enne's-sâ'ate âtiyetun lâ raybe fihâ ve enne'llâhe yeb'asu men fi'l-ķubûri ve enneke rażite bi'llâhi rabben ve bi'l-İslâmi dînen ve bi Muḥammedin 'aleyhi's-şalâtu ve's-selâmu nebiyyen ve bi'l-Ḳur'âni imâmen ve bi'l-Ka'beti ķibleten ve bi'l-mü'minîne iḥvânen rabbî Allâhu lâ-ilâhe illâ ve huve⁴⁸⁵ rabbu'l-'arşı'l-'azîm⁴⁸⁶

andan sonra yine üç kerre yâ fülân ibni yâ fülân diyüp adıyla çağıra ve diye ki⁴⁸⁷: “Ḳul Rabbî Allâh ve dînî el-İslâm ve nebiyyî Muḥammedun 'aleyhi's-şalâtu ve's-selâm.”⁴⁸⁸ Ve lutf idüp⁴⁸⁹ bu telķinleri yapça yapça te'ennî ile ve ma' nâsın fikr iderek etmek gerekdür⁴⁹⁰ ve andan sonra eyde: “Rabbî lâ teẓernî ferden ve ente ḥayru'l-vârişin bi raḥmetike yâ erḥame'r-Râḥimîn.”⁴⁹¹

Temmet [203a]⁴⁹²

⁴⁸⁴ 'abduhü ve resûlühü: resûlüllâh TA

⁴⁸⁵ ve: -F

⁴⁸⁶ “Üzerinde dünyadan ayrıldığı ahdi: Allah'tan başka ilah olmadığına ve şeriki bulunmadığına ve Muhammed'in onun kulu ve resulü olduğuna, kıyametin geleceğine, bunda şüphe olmadığına, Allah Teala'nın kabirlerde bulunanları muhakkak diriltip mahşer yerinde toplayacağına şahitlik etmeyi hatırla ve de ki: Allah Teala'nın Rububiyetine, İslâmın din oluşuna, Muhammed (asm) 'in nübüvvetine, Kur'an'ın imam, Kâbe'nin kible ve müminlerin kardeşler oluşuna razı oldum. Rabbim Allah'tır, ondan başka ilah yoktur ve büyük arşın sahibidir.” Ferdi Kiremitçi, “Klasik Türk Edebiyatında Öğretici Mensur Eserleri Nazma Aktarma Çalışmaları ve Sâdiki'nin Manzum Akaid-nâme Örneği”, Turkish Studies 7/1 (2012): 1534.

⁴⁸⁷ andan sonra ... diye ki: ve üç kere eyde yâ fülân TA

⁴⁸⁸ “De ki: Rabbim Allah, dinim İslâm, Peygamberim Muhammed aleyhisselam.”

⁴⁸⁹ lutf idüp: -F

⁴⁹⁰ etmek gerekdür: ide tiz tiz okuyup gitmeye TA

⁴⁹¹ rabbî lâ teẓernî ferden ve ente ḥayru'l-vârişin bi-raḥmetike yâ erḥame'r-Râḥimîn: rabbî lâ teẓerhu ferden ve ente ḥayru'l-vârişin TA; 21/89: “Rabbim beni tek başıma bırakma. Sen varislerin en hayırlısısın.

⁴⁹² TA nüsnasında “Aḥvâlü'l-Ḥayz ve'n-Nifâs” başlığı ile devam eden 51 beyitlik bölüm F nüshasında bulunmamaktadır. Bu bölüm nazma çevirmeye kaynaklık eden mensur versiyonda da bulunmadığından metne alınmamıştır.

3. BÖLÜM III

3.1.NAZM-I RİSÂLE-i RÛMÎ'NİN DİLİÇİ ÇEVİRİ BAĞLAMINDA İNCELENMESİ

Yüzyıllar boyunca toplum, zaman, mekân, dil, din, devlet politikası, hedef okuyucu gibi değişkenler dolayısı ile aynı eserler farklı amaçlarla yeniden kaleme alınmıştır. Bu yeniden yazımlar kimi zaman bir dilden başka bir dile şeklinde tezahür bulurken kimi zaman da aynı dil içinde gerçekleşmiştir. Aynı dilde gerçekleşen bu tür aktarımlara diliçi çeviri denmektedir.

Diliçi çeviriler de dillerarası çeviriler gibi dile, topluma, kültüre ve edebiyata etki etmektedir. Bunun yanında kendi diline, hedef dile ve kültüre hâkim olma, hedef kitleyi ve kaynak metni iyi bilme gibi özellikler, dilllerarası çeviri yapan mütercimde olması gerektiği gibi diliçi çeviri yapanlarda da aranmaktadır.⁴⁹³ Bütün bunlar diliçi çevirinin çeviribilimin bir alanı olduğunu ve en az dillerarası çeviri kadar araştırılıp incelenmesi gerektiğini göstermektedir. Ayrıca çevirmende aranan özelliklerin, çeviri mikrostratejilerinin ve çeviri amaçlarının ortak olması bu iki çeviri türünün benzer şekilde incelenebileceğini de ortaya koymaktadır.⁴⁹⁴

Klasik Türk edebiyatı gerek diliçi gerek dillerarası olsun zengin tercüme faaliyetlerinin görüldüğü bir menba'dır. Osmanlı erken ve klasik dönemlerde özellikle dinî ve ilmi eserler Osmanlı kültürüne Arapçadan çeviriler yolu ile aktarılmıştır. XIII. yüzyılda başlayan bu çeviriler XVI. yüzyılda hız kazanarak XVII. yüzyılda da varlığını devam ettirmiştir.⁴⁹⁵ Bu çeviriler; telif ürünlerin üretilmesi, çeviri metinlerin yeniden

⁴⁹³ Susanne Göpferich, "Translation Studies and Transfer Studies", *Doubts and directions in translation studies* 72 (2007): 27–41.

⁴⁹⁴ Karen Korning Zethsen, "Beyond Translation Proper—Extending the Field of Translation Studies", *TTR: Traduction, terminologie, rédaction* 20/1 (2007): 281.

⁴⁹⁵ Zehra Toska, "İleriye Yönelik Araştırmalarla İlgili Olarak Eski Türk Edebiyatı Sahasında Yazılmış Olan Tercüme Metinleri Değerlendirmelerde İzlenecek Yöntem/ler Ne Olmalıdır", *Türklük Bilgisi*

tercüme edilmesi, çeviri veya telif eserlerin dil ve şekil özelliklerinden dolayı farklı amaçlarla tekrar kaleme alınması ile nitelik ve nicelik olarak çeşitlenmiştir. Böylelikle hem dilllerarası veya diliçi çeviri hem de telif olarak üretilen bu ürünler Türk edebiyatının en önemli ve zengin kaynaklarından biri haline gelmiştir.⁴⁹⁶ Fakat bu ürünler üzerine karşılaştırmalı olarak mütercimin bütün tasarruflarını ortaya koyan çalışmaların yapıldığını söylemek güç görünmektedir.

Bu çalışmada klasik Türk edebiyatı diliçi çeviri ürünlerinden biri olan ve en erken XVII. yüzyılda nazmedildiği düşünülen *Nazm-ı Risâle-i Rûmî* isimli manzume, metin türü ve nâzım-mütercimin amacı doğrultusunda belirlediği çeviri yöntemleri bağlamında değerlendirilecektir. Değerlendirme yapılırken bir yandan çeviribilimin mütercim-metin türü ilişkisi üzerinde durulacak bir yandan da bu durumun çalışmaya konu olan eserin nâzım-mütercimi için ne derece uygun olduğu ve nâzım-mütercimin çeviri yaklaşımlarının metin türü ve çeviri amacı ile ne derece örtüştüğü tartışılacaktır. Yazınsal metin türü için Katharina Reiss'in üçlü tasnifi ve çeviri amacı için Hans Vermeer'in "skopos" kuramından yararlanılacaktır. Ayrıca hem diliçi çeviri olması hem de mütercimin amacıyla ilintili olması dolayısı ile Zethsen'in diliçi çeviri incelemelerinde önerdiği dört parametreden de bahsedilecektir. Daha sonra da nâzım-mütercimin çeviri yaklaşımları çeviri mikrostratejileri üzerinden daha detaylı bir şekilde ele alınacaktır.

3.1.1. Metin Türü

Çeviri yalnızca kaynak metindeki bir sözcüğü veya ifadeyi erek metne aktarmak değildir. Çeviri hedef kültürde şekillenen ve pek çok faktörün etkisi altında kalarak farklılaşan bir eylemdir. Bu faktörlerden biri de metin türüdür. Çevirmenin metin türünü bilmesi, çeviri stratejisini ve yöntemini metne en uygun şekilde belirlemeye yardımcı olmaktadır. Bu sebeple mütercimin üslup seçiminin ve takip ettiği çeviri stratejisi ve yönteminin metin türüne uygun olup olmadığını doğru bir şekilde teşhis edebilmek adına, bu konu önem arz etmektedir.

Araştırmaları (Journal of Turkish Studies) 24 (2000): 294; Saliha Paker, "Turkish Tradition", *Routledge Encyclopedia of Translation Studies*, ed. Gabriela Saldanha - Mona Baker (Londra, New York: Routledge, 2009), 555; Sadık Yazar, *Anadolu Sahası Klâsik Türk Edebiyatında Tercüme ve Şerh Geleneği* (Basılmamış) Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2011), 142-143.

⁴⁹⁶ Ağâh Sırrı Levend, "Dinî Edebiyatımızın Başlıca Ürünleri", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten*, (Ankara: TDK Yayınları, 1972), 36.

İşlevsel çeviri yaklaşımlarında metin türleri ilk olarak Katharina Reiss tarafından ele alınmıştır. Metin türlerinin özelliklerini bilerek çevirileri daha sistemli değerlendirmeyi hedefleyen Reiss yazınsal metin türlerini üçe ayırmıştır. Bunlar: Bilgilendirici, işlevsel ve anlatımsal metin türleridir. Bilgilendirici metin türlerinin en önemli özelliği konunun ön plana çıkması ve kaynak metnin iletisinin tam olarak aktarılmasıdır. Bu tür metinlerde çeviri sadece anlambilim ve sözdizim açısından inşa edilir. Bilgilendirici metin çevirileri, sade ve kolay anlaşılır düzyazılardır ve çevirileri yapılırken gerektiği yerde açıklama yöntemine de başvurulabilir. Bu tür çevirilerde asıl olan içeriktir, konuyu doğru ve eksiksiz aktarmaktır. Haber ve düşünce metinleri, bilimsel ve öğretici yazılar buna örnek verilebilir.⁴⁹⁷ İşlevsel metin türlerinde ise metnin harekete geçirici özelliği ön plana çıkmaktadır. Anlambilim ve sözdizimi sanatsal ve ikna etmeye yönelik inşa edilir. Okuru bir davranışa teşvik etmek amaçlanır. Bu yüzden okuru harekete geçirecek ikna edici ve etkileyici bir dil kullanımı söz konusudur. Reklamlar, seçim konuşmaları ve vaazlar bu türe örnektir. Anlatı türlerinde ise konu mütercim tarafından yeniden kurgulanır ve dil sanatsal bir anlatımla okuyucuya estetik duygu uyandırmak üzere ustaca kullanılır. Bu tür metinlerde ses, biçim ve söyleyiş ön plandadır. Şiir, roman, öykü ve sanatsal diğer metinler bu türe örnek gösterilebilir.⁴⁹⁸

Reiss tarafından üç kısma ayrılan bu metin türlerine Mary Snell-Hornby bütüncül bir yaklaşım getirerek bir eserin yalnızca bilgilendirici veya anlatı türü özelliği göstermediğini iki farklı türün tek bir metinde de görülebileceğini öne sürmüştür.⁴⁹⁹ Yani bir eserde birden fazla türün özelliklerini de görmek mümkündür. Örneğin Ahmed Midhat Efendi anlatımsal metin türü özelliği gösteren çevirilerinde eğitmek ve toplumu bilgilendirmek adına sık sık eserin gereken yerlerinde ansiklopedik bilgiler vermiştir.⁵⁰⁰ Belli bir amaç doğrultusunda izlenen bu çeviri stratejisi, bir eserde birden fazla metin türünün görülebileceğini gösteren en iyi örneklerden biridir. Kaynak

⁴⁹⁷ Akşit Göktürk, *Çeviri: Dillerin Dili* (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1994), 33-41.

⁴⁹⁸ Katharina Reiss, "Type, Kind and Individuality of Text Decision Making in Translation", *Poetics Today* 2 (1981): 124; Jeremy Munday, *Introducing Translation Studies Theories and Applications* (London and New York: Routledge Taylor and Francis Group, 2008), 72-78.

⁴⁹⁹ Mary Snell-Hornby, *Translation Studies: An Integrated Approach*, z.38 (John Benjamins Publishing Company, 1988), 30.

⁵⁰⁰ Şamil Yeşilyurt, *Ahmet Mithat Efendi'nin Romanlarında Yapı ve Tema* (Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi, 2011), 28, 39, 40, 693.

metinde birden fazla metin türünün olması durumunda çevirmen, baskın olan türe göre bir çeviri yöntemi ve stratejisi belirlemelidir.

Snell Hornby’ın bu yaklaşımının yanında Reiss’ın üçlü tasnifini biraz daha kapsamlı hale getirmek mümkün görünmektedir. Bilindiği üzere Reiss bilgilendirici metinleri sadece düzyazıya hasretmiştir. Fakat Osmanlı’da çoğu bilgi içerikli metinler manzum olarak kaleme alınmıştır ve hatta bu bir gelenek haline gelmiştir.⁵⁰¹ Manzum tıp metinleri, coğrafya metinleri, sözlükler, akaidler gibi pek çok manzum eser bu tür metinlere örnek gösterilebilir. Osmanlı’da daha birçok manzum bilgilendirici metin türü örneklerinin varlığı göz önünde bulundurulduğunda bilgilendirici metinlerin sadece mensur olmayıp manzum da yazılabileceğini söyleyebiliriz. Bu tür metinlerin manzum yazılmasındaki asıl amaç ezberi ve öğrenimi kolaylaştırmaktır. Bu yüzden manzumeler de yüksek ihtimalle tıpkı mensur eğitici metinler gibi her kesimin anlayabileceği sade ve süssüz bir anlatım ile kaleme alınmaya çalışılmıştır. Tabi manzum ürünlerin doğası gereği vezin ve kafiye ile yazılması, mensur eserlerdeki gibi saf bir sadeliği yakalamayı zorlaştırabilir. Özellikle iki ürün arasındaki form farkı bu tür bilgilendirici metinlerin doğru ve eksiksiz aktarılmasını da bir o kadar çetrefilli hale getirebilir. Manzum olmasından dolayı kaynak metin, vezin gereği sözdizimsel değişikliklere uğrayabilir. Bu tür durumlarda nâzım-mütercimnin çözüm olarak aldığı kararlar çeviri stratejisi bağlamında değerlendirilebilir. Bu durum Hans J. Vermeer’in de belirttiği gibi mütercimnin hedef kültürün metin türü geleneğini bilmesi ve ona uygun bir eser üretmesi ile ilgilidir.⁵⁰²

Ayrıca betimleyici çeviri yaklaşımları çerçevesinde çoğuldizge kuramını geliştiren Itamar Even Zohar, yazınsal çevirilerde metinlerin tercih edilmesini iki duruma ayırmıştır. Bunlardan biri kaynak eserin erek dizgede olmayan ama olmaya elverişli yazın türlerine göre seçildiği diğeri ise bunun hedef kültürde var olan yazın türüne göre seçildiğidir. Romanın Türk edebiyatına girişi ilk duruma, incelediğimiz eser ise ikinci duruma örnek gösterebilir. Zohar’a göre erek dizgede var olan türler dikkate alınarak tercih edilen metin, dizgedeki diğer örneklerinin yazısal kurallarına göre

⁵⁰¹ Sadık Yazar, "Osmanlı Dönemi Şiir Tercümesinde Karşılaşılan Biçimsel (Nazım Biçimi, Aruz ve Kafiye) Zorluklar", 251-252.

⁵⁰² Hans J. Vermeer, "Skopos and Commission In Translational Action", *The Translation Studies Reader*, ed. Lawrence Venuti, trc. Andrew Chesterman (London and New York: Routledge Taylor and Francis Group, 2004), 222-223.

çevirilmelidir.⁵⁰³ Nâzım-mütercim de eseri nazma aktarırken Osmanlı manzum geleneği dikkate alarak yani erek dizgedeki uyumu göz önünde bulundurarak eseri nazma çekmiştir.

Bu bölümde inceleyeceğimiz metin her ne kadar manzum olsa da az önce de belirttiğimiz gibi Reiss'ın bilgilendirici metin türü sınıfına girmektedir. Zira kaynak metin bilgilendirici bir metin olup hem bu metinde hem erek metinde dil herkesin anlayacağı şekilde sade ve açık olarak kullanılmış, ileti ise ileride de bahsedeceğimiz gibi doğru ve eksiksiz bir şekilde aktarılmıştır. Asıl amacı sanat ve estetik olmayan bu eserde, okuyucuyu harekete geçirecek etkileyici ifadeler de bulunmamaktadır. Manzumede asıl olan konuyu tam ve doğru bir şekilde aktarmaktır.

Metin türleri mütercim için metni çevirirken alınacak kararlarda önemli bir etkiye sahiptir. Fakat en az metin türü kadar mütercimin çeviri amacı da çeviri stratejisini ve yöntemini belirlemede hayati rol oynamaktadır.

3.1.2. Skopos Teorisi

Yunan kökenli bir kelime olan “skopos” amaç anlamına gelmektedir. 1970 senesinde Hans J. Vermeer tarafından çeviri amacını ifade etmek için terim olarak kullanılmıştır. Skopos teorisi, çeviri stratejisini ve yöntemini belirlemeyi ve bunun sonucunda işlevsel bir ürün ortaya koymayı sağlayan çevirinin amacına odaklanmaktadır. Bu teoriye göre çevirmen, çevirisini neden yaptığını ve çevirinin erek kültürde nasıl bir işlevi olacağının farkında olmalıdır.⁵⁰⁴ Çeviri ürünü ancak amacına uygunluğu derecesinde başarılı veya başarısız olarak değerlendirilebilir. Bu sebeple çevirmen çevirisinin önsözünde veya sonsözünde çeviri amacını ve yöntemini izah etmelidir.⁵⁰⁵ Vermeer skopos kuramında altı hususa dikkat çekmiştir:

1- Erek metin çeviri amacı doğrultusunda oluşturulur.

2- Kaynak metin kaynak dilde, erek metin ise erek dildeki bilgi aktarımıdır.

⁵⁰³ Itamar Even-Zohar, “The Position of Translated Literature Within the Literary Polysystem”, *The Translation Studies Reader*, ed. Lawrence Venuti (London and New York: Routledge Taylor and Francis Group, 2004), 193-194.

⁵⁰⁴ Katharina Reiss - Hans J. Vermeer, *Towards a General Theory of Translational Action: Skopos Theory Explained* (London and New York: Routledge Taylor and Francis Group, 2014), 85.

⁵⁰⁵ Jeremy Munday, *Introducing Translation Studies Theories and Applications*, 81.

- 3- Erek metindeki bilgi biriciktir. Bu bilgi tekrar kaynak metne yansımaz.
- 4- Erek metin kendi içinde tutarlı ve erek okur tarafından anlaşılır olmalıdır.
- 5- Erek metin ile kaynak metin arasında bir tutarlılık olmalıdır.
- 6- Skopos kuralı bu beş temel şarttan önde gelir.⁵⁰⁶

Bu teoriye göre her çevirinin bir amacı vardır ve mütercim amacını ve çevirisinin hedef kültürdeki işlevini iyi belirlemeli, çeviri süreci için en uygun stratejiyi tayin etmelidir. Ayrıca çevirmen belirlediği amaç doğrultusunda kaynak metni erek metin türü geleneğine uygun bir şekilde aktarmak durumundadır. Çünkü ancak bu sayede kaynak metnin en kolay ve en doğru şekilde anlaşılmasını sağlayabilir.⁵⁰⁷ Bunun yanında hedef okuyucu belirlenmeden çeviri amacını belirlemek mümkün değildir.⁵⁰⁸ Mütercim amacı doğrultusunda çeviri metnini hem metin türü geleneğine uygun üretmelidir hem de bu türün okuyucularının beklentilerini iyi tayin ederek bu beklentileri karşılayabilmelidir. Skopos teorisi kaynak eserin farklı amaçlarla çok çeşitli çevirilerinin yapılabileceğini ve her bir amaç için farklı strateji ve yöntemlerin belirleneceğini de göstermektedir.

3.1.3. Teknik Çeviri

Edebiyat dışında yapılan ve özel amaçlı dil kullanımı gerektiren bütün metinlerin çevirileri, teknik çeviriler olarak tanımlanmaktadır.⁵⁰⁹ Bu bağlamda bilgilendirici metin türlerinin hemen hemen hepsini teknik metin olarak zikretmek yanlış olmayacaktır. Çeviriler; Burton Raffel tarafından edebi olmayan düzyazı metinleri, edebi düzyazı metinleri ve şiirler olarak üç kısma ayrılmıştır. Bunların içinde edebi olmayan düzyazı çevirileri teknik metin olarak belirtilmiştir.⁵¹⁰

⁵⁰⁶ a.g.e., 80; Katharina Reiss - Hans J. Vermeer, *Towards a General Theory of Translational Action: Skopos Theory Explained*, 107.

⁵⁰⁷ Hans J. Vermeer, “Skopos and Commission In Translational Action”, 222-223.

⁵⁰⁸ Katharina Reiss - Hans J. Vermeer, *Towards a General Theory of Translational Action: Skopos Theory Explained*, 85.

⁵⁰⁹ N. Berrin Aksoy, “Teknik Çeviri”, *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi* 15/2 (1998): 72.

⁵¹⁰ Herman Mark, “Technical Translation Style Clarity, Concision, Correctness”, *Scientific and Technical Translation*, ed. Sue Ellen Wright (Amsterdam: John Benjamins Publishing Company, 1993), 6: 11-12.

Bu noktada yukarıda Reiss’ın sınıflandırmasındaki gibi Burton Raffel’in de bu tüçlü tasnifini daha kapsamlı hale getirerek eğitici manzum metinlerin de teknik metin olarak değerdendirilmesini önerebiliriz. Çünkü bu eserler de tıpkı teknik metinler gibi edebi olmayan, kendine özgü dil kullanımı ve terimleri olan bilgilendirici eserlerdir. Ayrıca bu tür manzum eserlerin özellikleri ileride de değineceğimiz gibi teknik çevirilerin özellikleri ile neredeyse birebir örtüşmektedir. Sonuç olarak çeviriler:

1- Edebi olmayan düzyazı metinleri

2- Edebi düzyazı metinleri

3- Edebi olmayan manzum metinler

4- Şiirler

Şeklinde tasnif edildiğinde daha kapsamlı bir çerçeve çizilmiş olacaktır. Herman Mark çalışmasında, üçüncü ve dördüncü maddedeki teknik metin çevirisi niteliğinde olan eserlerin özelliklerinden bahsetmiştir. Ona göre teknik metin çevirilerinde açık, kısa ve öz çeviri dili kullanılmaktadır. Ayrıca bunlar kaynak metnin içeriğinin doğru ve tam olarak aktarıldığı çevirilerdir.⁵¹¹

Bir eserin bilgilendirici metin türü özelliği göstermesi mütercimin çeviri usulünü de doğal olarak etkileyecektir. Mütercim çeviriye başlamadan önce, skopos kuramında da değinildiği gibi, çeviri amacını ve bu çeviri ile kime hitap edeceğini iyi belirlemelidir. Çünkü bu ilk adım; teknik çeviri üslubu, metnin yapısı, sözdizimsel ve sözcüksel seçimler ve hatta noktalama işaretlerine kadar olan bütün kararlarda etkili olacaktır. Bilgilendirici metinlerde kaynak metnin içeriği temeldir, bunun en doğru şekilde aktarılması gerekir. Bu sebeple mütercim kaynak metni tam bir şekilde aktarabilmek için söz sanatlarından, sapmalardan, yananlam veya anlam karmaşasına yol açacak her türlü ifadeden kaçınmalıdır.⁵¹²

Çeviri metnin ulaşacağı kitleyi bilmek, o kitlenin bu tür bir çeviri eserden beklentilerini bilmekle de doğru orantılıdır. Mütercim ancak hitap edeceği okurun beklentilerini çok iyi bilerek bir ihtiyacı karşılayabilir. Bunun yanında mütercimin

⁵¹¹ Herman Mark, “Technical Translation Style Clarity, Concision, Correctness”, 6: 11-21.

⁵¹² N. Berrin Aksoy, “Teknik Çeviri”, 75.

tercih ettiği metin türünün çevireceği kültürdeki yerini de bilmesi gerekmektedir. Çünkü bu da mütercimın biçem seçimini yani metnin şekil ve üslup konusundaki kararlarını daha isabetli kılacaktır. Biçim ve üslubu doğru bir şekilde tayin eden mütercim bu sayede çeviri metninin genel yapısı ve burada kullanacağı cümle ve sözcük yapılarını da belirlemiş olacak ve biçime uygun sözdizimsel, sözcüksel ve yapısal çeviri yöntemleriyle metnini en anlaşılır ve amacına hizmet edecek en uygun hale getirmiş olacaktır.⁵¹³

3.1.4. Nâzım-Mütercim ve Metin Türü İlişkisi

Dillerarası ve diliçi çeviriler; mütercimden beklenen yetkinlik alanları, çeviri yöntem ve stratejileri, çeviri amacı ve etkisinin ortak olmasından dolayı bunlar benzer şekilde incelenebilmektedir.⁵¹⁴ Bu bölümde inceleyeceğimiz metin XVII. yüzyıl Osmanlı'sında mensur olarak Akhisarlı Rûmî Ahmed Efendi tarafından kaleme alındığını düşündüğümüz *Risâle-i Rûmî* veya diğeri adı *Risâle fî'l-Akâid* olarak da bilinen mensur eserin XVII. yüzyıl veya sonrasında nazma aktarılmış halidir.⁵¹⁵ Diliçi çeviri özelliği gösteren bu manzum eser konusu itibariyle bilgilendirici metin türü niteliğindedir.

Bu manzum eser fıkıh ve akâid konularını ihtiva etmekte, Allah'a, meleklerle, peygamberlere, kitaplara ve ahiret gününe iman; kıyâmet, cennet, cehennem ve İslâm gibi bir müslümanın bilmesi gereken temel bilgileri anlatmaktadır. Eser, Reiss'in bilgilendirici metin türü niteliğinde olup Herman Mark'ın teknik metin çevirilerinin özelliklerinde belirttiği gibi sade, açık ve anlaşılır bir üslupla kaleme alınmıştır. Ayrıca nâzım-mütercim çeviri amacına hizmet edecek şekilde anlaşılmayı zorlaştıracak söz sanatları ve mecazlı ifadelerden de kaçınmıştır.

Mütercimın çeviri amacını belirlemesinin çeviri esnasında aldığı kararlarda son derece etkili olduğunu belirtmiştik. Çeviri eserlerde mütercimın amacı ve çeviri yöntemleri

⁵¹³ Sue Ellen Wright, "The Inappropriateness of the Merely Correct: Stylistic Consideration in Scientific and Technical Translation", *Scientific and Technical Translation* (Amsterdam: John Benjamins Publishing Company, 1993), 6: 69.

⁵¹⁴ Diliçi çevirilerin dillerarası çeviriler gibi incelenebileceği hakkında daha fazla bilgi için bkz: Göpferich, "Translation Studies and Transfer Studies"; Zethsen, "Beyond Translation Proper—Extending the Field of Translation Studies"; Hilla Karas, "Intralingual Intertemporal Translation As A Relevant Category In Translation Studies"; Charlotte From Christensen, *Translation students' ability to produce intralingual translation - A comparison with communication students*.

⁵¹⁵ Yahya Michot, "Ahmed-i Rûmî Akhisârî".

önsöz ve sonsöz gibi metin dışı unsurlardan ve mütercimın çeviri metninin dikkatle incelenmesinden anlaşılabilir. Nâzım-mütercim incelediğimiz manzumesinin sebeb-i nazm kısmında açıkça çeviri amacını şöyle dile getirmiştir:

Ki bundan soñra bil Rûmî Efendi
‘İlim erbâbınıñ ol dil-pesendi

Cihânda ‘ilm ü ‘irfân ile ma‘rûf
Kemâl-i zühd ü takvâ ile me’lûf

Dimiş neşr üzre bir Türkî risâle
İdüp ‘ilm-i ‘akâ’idde makâle

Ahibbâdan birisi bu fakîre
Kuşûrun mu‘terif ‘abd-ı haķîre

İdüp bir gün taleb bâbın küşâde
Didi kim ideriz minnet ziyade

Bu dürr-i fâhîri menşûr kelâmı
Dizesin rişte-i nazma tamâmı

Arada kâfiyeler ola mercân
Muhabbet ide aña her gören cân

Ṭutalar sübhâ-âsâ eller üzre
Dün ü gün vird ola hem diller üzre

Olursa ‘avn-i Haķ’la işbu ihsân
Anı ezberlemekde ola âsân

Şıgındum ben daħi luṭf-ı Hudâ’ya
Ser-âgâz eyledüm anı edâya

İdüp teysîrini Hâk baña taqđır
Getürdüm nazma itdüm cümle taḥrîr

Bu beyitlere göre ilim ve takvası ile bilinen Rûmî Efendi'nin akâid ilmi üzerine yazdığı mensur yazısını nâzım-mütercimim dostlarından birisi kendisinden nazma çekmesini istemiştir. Ayrıca bu kişi okuyan ve dinleyenin hoşuna gitmesi için eserin mukaffâ yazılmasını talep etmiştir. Buradaki asıl amaç “ezberlemekde ola âsân” ifadesinde açıkça belirtildiği gibi kaynak metindeki bilgilerin öğrenimini ve ezberlenmesini kolaylaştırmaktır. Manzumeyi ezberleyecek olanlar ise daha çok sıbyan mekteplerindeki küçük çocuklardır.⁵¹⁶

Pek çok eser, ilmi hal geleneğinin bir parçası olan nazma çekme geleneği ile nazmen yeniden yazılmıştır. İlmihallerin öğrenilmesi esas gaye olduğu için manzumelerin pekçoğu da ezber kolaylığını sağlamak amacı ile nazmedilmiştir. Bahtî'nin XVII. yüzyılda nazma aktardığı manzum *Vasiyetnâme*'de de bu durumu görmek mümkündür. 1357 beyitten oluşan bu eserde de

Anı neşr olmağ-ıla lîki sıbyân

Çekerlerdi ta'ab hıfzında ey cân (1305)

Sözleri ile eserin neşr olmasının ezberlemeyi zorlaştırdığı zikredilmiştir.

Oğduḡça anı rağbetle ihvân

K'ola **hıfz itmesi** anlara âsân (1309)

Beyti ile de eserin asıl gayesinin ezberlemeyi kolaylaştırmak olduğu zikredilmiştir.

Metin dışı unsurlar genellikle mütercim, çeviri yöntemi ve kaynak metin hakkında bilgilerin bulunduğu alanlardır. Bu eserin sebep-i nazm bölümünde de mütercimim amacının yanında aynı zamanda kaynak eserin yazarı, mensur eser, çeviri işini veren ve hedef okurun kim olduğuna dair de birtakım bilgiler bulunmaktadır.

Kaynak eserin müellifi olan Rûmî Ahmed Efendi, ilmi ve irfanı ile bilinen zühd ve takva sahibi, herkesin sevdiği biridir. Beyitlerdeki bu ifadeler mütercimim kaynak eserin müellifi hakkında bilgi sahibi olduğunu göstermektedir. Bu durum bir

⁵¹⁶ Ahmet Aydın, “Manzum Fıkıh Metinleri-I”.

mütercimde olması gereken temel özelliklerden biridir. Çevirmen çeviriceği eserin yazarını iyi tanımalı, dünya görüşünü bilmeli, kelimelerine aşina olmalı ve bu sayede eseri hedef okura en doğru şekilde aktarabilmelidir.⁵¹⁷ Yukarıdaki ilk iki beyitte nâzım-mütercimin kaynak eserin müellifini pek çok açıdan tanıdığını/bildiğini anlıyoruz.

Ayrıca sebep-i nazm kısmında nâzım-mütercimin neden bu eseri tercih ettiğine dair ipuçları da bulunmaktadır. Bilindiği üzere fıkıh/akâid/ilmihal yazma geleneği Birgivî'nin *Vasiyetname*'si ile yaygınlık kazanmıştır. Rumî Ahmed Efendi de bu etkiyle bir risâle yazmıştır. Bu risâle o kadar *Vasiyetname*'ye benzemiştir ki kayıtlara aynı isimle geçtiği de olmuştur. Özellikle Rumî Ahmed Efendi'nin ve Kadızâde'nin benzer konuda eser vermeleri daha sonra mecmualarda bunların bir arada okunmalarına neden olmuştur.⁵¹⁸ Çevirmen çevireceği eserin kaynak kültürde nasıl bir yerinin olduğunu ve kimlere hitap ettiğini de iyi bilmelidir.⁵¹⁹ Nazım-mütercim de bu denli rağbet gören akaidnâmenin gelenekteki öneminin ve hedef okuyucuların en az *Vasiyetnâme* kadar bu esere iltifat edeceğinin farkındadır. Bu sebeple Rûmî Ahmed Efendi'nin risâlesini nazma çekmeyi arzu etmiştir.

Beyitlerde eserin nazma aktarılmasını isteyen kişi nâzımın dostlarından biri olarak gösterilmiştir. Çevirmenin çeviri eylemini başlatan veya çeviri işini verenin çeviri amacını ve hedeflediği okuru iyi bilmesi ve ona göre bir yol haritası çizmesi gerekmektedir.⁵²⁰ Klasik Türk edebiyatı ürünlerinin pekçoğunda eserler ya bir hâmi tarafından veya yakınların ricası ile ya da kurgulanmış bir dost tavsiyesi üzerine üretilmiştir. Bu eserin nazma çekilmesini de muhtemelen nâzım-mütercimin kurgulanmış dostlarından biri tavsiye etmiştir. Burada "*initiator*" denilen çeviri tale eden kişi her ne kadar nâzım-mütercimin dostlarından biri olarak görünse de nazma aktarma eylemini nâzım-mütercim başlatmaktadır. Hem mütercim hem işveren konumunda olan nâzım-mütercim çeviri amacını ve hedef okuru tayin etmiş, daha

⁵¹⁷ N. Berrin Aksoy, *Geçmişten Günümüze Yazın Çevirisi* (Ankara: İmge Kitabevi Yayınları, 2002), 60.

⁵¹⁸ Yahya Michot, "Ahmed-i Rûmî Akhisârî".

⁵¹⁹ Christiana Nord, *Text Analysis in Translation: Theory, Methodology, and Didactic Application of a Model for Translation-Oriented Text Analysis* (New York: Rodopi, 2005), 2: 12-13.

⁵²⁰ a.g.e., 2: 9.

sonra da manzumenin çeviri amacını çocukların ezberini kolaylaştırmak olarak belirlemiştir. Eserin hedef okuru ise sıbyan mekteplerindeki çocuklardır.⁵²¹

İlk dönem Osmanlı'da dinî içerikli eserler daha çok toplumun din bilgisini artırmak, ahlakını iyileştirmek için kaleme alınmıştır. Bilgilerin kişide kalıcı olması için ise bu eserler ezberletilmek istenmiş, kolay ezberlenmesi için de nazmen kaleme alınmış, bu da nazma aktarma geleneğini meydana getirmiştir.⁵²² Sıbyan mektebinde eğitim alan küçük çocukların bu eserleri kolay ezberleyebilmesi için eserin manzum olması gerektiği gibi açık, anlaşılır ve akıcı olması da gerekmektedir. Nâzım-mütercim hem kaynak eserin kültürdeki yerini hem de manzum geleneği bildiği gibi bu tür manzum eserlerde dilin sade, veznin ise basit ve akıcı kullanılması gerektiğinin de farkındadır. Nâzım-mütercimin manzumesi karşılaştırmalı olarak incelendiğinde bu hususlara nasıl dikkat edildiği daha iyi anlaşılacaktır. Ayrıca kaynak eserin eğitici bir metin türü olması bunun en uygun üslup ile açık, sade ve eksiksiz bir şekilde aktarılmasını gerekli kılmıştır. Aşağıda nâzım-mütercimin bu noktadaki tasarrufları ele alınacaktır.

3.1.4.1.Açık anlatım

Kaynak eserle erek eser arasındaki mütercimi zorlayan en temel fark iki dil arasındaki sözdizimsel farklılıklardır. Teknik çevirilerde kaynak dil ve hedef dil arasında sözdizimsel ve sözcüksel farklılıklar olması durumunda mütercim eseri erek dile aktarırken kaynak metindeki sözdizimi veya kelimeleri hedef okurun aşına olduğu şekilde yeniden düzenleyebilmektedir.⁵²³ İncelediğimiz eserde de erilik/dişillik ve tekillik/ikillik/çoğulluk açısından ve kaynak-erek eser form farklılığından kaynaklanan sözdizimsel problemler söz konusudur. Mütercim mensur olan kaynak eseri nazma aktarırken haliyle vezin gereği birtakım sözdizimsel ve sözcüksel değişikliklere başvurmuştur. Bu durum yer yer cümlelerin türünde ve yapısında, kelime ve kelime gruplarında mikrostratejik uygulamalara sebep olmuştur. Çevirinin manzum olması vezni tamamlayabilmek için erek metinde birtakım ekleme veya açıklama

⁵²¹ Ahmet Aydın, "Manzum Fıkıh Metinleri-I", 143; Derin Terzioğlu, "Where 'İlm-i Hâl Meets Catechism: Islamic Manuals of Religious Instruction in The Ottoman Empire in The Age of Confessionalization", 97.

⁵²² Ahmet Aydın, "Manzum Fıkıh Metinleri-I", 143.

⁵²³ Herman Mark, "Technical Translation Style Clarity, Concision, Correctness", 6: 13.

yapmayı da gerektirmiştir.⁵²⁴ Bütün bunlar çevirinin daha kolay anlaşılmasını sağlamak için uygulanan çeviri yöntemleridir.

Bu aşamada Osmanlı'da uygulanan çeviri yöntem ve stratejileri ile ilgili kavramlara da değinmekte fayda var. Cemal Demircioğlu çalışmasında bu kavramları “aynen/harfîyyen, meâlen, tevsî'en, iktibâs, hülâsa, taklîd, tanzîr” şeklinde tasnif etmiştir.⁵²⁵ Harfîyyen/aynen veya sözcüğü sözcüğüne(word for word) olarak bilinen bu yöntem klasik Türk edebiyatında “*tahte'l-lafz*” olarak da bilinmektedir. Bu yöntemle yapılan çeviri, ya sözdizimi bozulmaksızın ya da sözdizimi erek dile uygun hale getirilerek yapılmaktadır.⁵²⁶ Meâlen yani anlamına göre (sense for sense) yapılan çeviride ise kaynak eserin anlamını aktarmak önemlidir. Bu tarz çeviriler bilimsel ve teknik eserlerde daha çok uygulanmaktadır.⁵²⁷ Ayrıca klasik Türk edebiyatında da kaynak metindeki iletinin doğru, anlaşılır ve açık ifade edilmesi için bu yöntem harfîyyen çeviriye göre daha çok tercih edilmiştir.⁵²⁸ Kaynak metne bağlılık açısından *sadık* ve *serbest* olarak ikiye ayrılan çeviriler; kaynak metnin ekleme, çıkarma, özetleme, uyarlama gibi üsullerle aktarıldığında serbest, bu yöntemlere başvurulmaksızın aktarıldığında ise sadık olarak değerlendirilmiştir.⁵²⁹ Açık bir dil tercihinde bulunan nâzım-mütercim de diliçi çevirisini yaparken manzumede ekleme ve açıklama yöntemine başvurmuştur. Bu sebeple çeviri yöntemi açısından değerlendirildiğinde eserin meâlen nakledildiğini ve sadakat açısından da serbest çeviri yaptığını söylemek mümkün görünmektedir.

Diğer taraftan mütercimin skoposuna göre eseri ne için ve kimler için çevirdiği de dil kullanımını belirlemede rol oynamaktadır. İncelediğimiz metinde mütercimin kesin olarak belirtilmese de “kolay ezberlenmesi” amaçlandığı için büyük ihtimalle ulaşmak istenen okuyucu kesimi daha çok çocuklardır. Eserin kolay öğrenilmesi ve ezberlenmesi için manzume sade ve açık bir dille yazılmalıdır. Bu sebeple mütercimden sade ve açık bir dil için tamlamalardan, sıfatlardan arındırılmış ve

⁵²⁴ Sadık Yazar, “Osmanlı Dönemi Şiir Tercümesinde Karşılaşılan Biçimsel (Nazım Biçimi, Aruz ve Kafiye) Zorluklar”, 257.

⁵²⁵ Cemal Demircioğlu, “19. Yüzyıl Sonu Türk Edebiyatında ‘Tercüme’ Kavramı”, 17-18.

⁵²⁶ Yazar, *Gırnati Seyahatnamesi'nin XVI. Yüzyılda Yapılmış Bir Tercümesi Tercüme-i Tuhfetü'l-Elbab ve Nuhbetü'l-A'cab*, 52-54.

⁵²⁷ Cemal Demircioğlu, “19. Yüzyıl Sonu Türk Edebiyatında ‘Tercüme’ Kavramı”, 18.

⁵²⁸ Yazar, *Gırnati Seyahatnamesi'nin XVI. Yüzyılda Yapılmış Bir Tercümesi Tercüme-i Tuhfetü'l-Elbab ve Nuhbetü'l-A'cab*, 53.

⁵²⁹ a.g.y., *Anadolu Sahası Klâsik Türk Edebiyatında Tercüme ve Şerh Geleneği*, 223.

anlamayı zorlaştıracak söz sanatlarından uzak bir dil kullanması beklenmektedir. Bu durum belâgat ilminin bir bölümü olan beyân ile benzerlik göstermektedir. Mananın açık seçik olması, anlaşılır hale getirilmesi ile ilintili olan beyân ilmi çalışmamıza konu olan manzumede de uygulanmaktadır.⁵³⁰ Nâzım-mütercim bu noktada uzun tamlamalar, yoğun Arapça-Farsça kelimeler ve terimlere manzumesinde yer vermemiş; eserini sade, süssüz, açık ve anlaşılır bir üslupla inşa etmeye çalışmıştır.

Tablo 3.1. *Nâzım-ı Risâle-i Rûmî’deki Açık Anlatım Örneği*

Kaynak	Erek
Pes bu tefsîr üzerine Tañrı te‘âlâyı bilmek lâzımdır. (72)	Bu tefsîr üzre de ey t̤alib-i Hâk Bilinmek yine lâzımdur muhâkkağ (44)
Zîrâ Tañrı te‘âlâyı bilmek tenzîhîdir; ya‘nî arıtmaktır. (72)	Ki zîrâ birlemek aña mağâlî Arıtmaktadır Hudâ’yı lâ-yezâlî (45)

Yukarıdaki tablodan da anlaşılacağı üzere nâzım-mütercim vezin gereği birkaç sözcüğü anlam değişikliğine mahal vermeden eklemiştir. Kafiye ve ses tekrarı için “Tanrı” kelimesi yerine eş anlamlısı “Hak”, yine ses tekrarı için de bir başka eş anlamlısı olarak “Hudâ” kelimelerini tercih etmiştir. Bu iki kelime de hem kaynak hem hedef okurunun aşına oldukları kelimelerdir. Bu sebeple metnin anlaşılmasını zorlaştıracak herhangi bir durum söz konusu değildir. Nâzım-mütercim nesrin nazma aktarılmasından kaynaklanan bir sebeple kaynak eserin aksine manzumesinin tamamında devrik cümleler kullanmıştır.

3.1.4.2. Kısa-öz anlatım

Mütercimler çevirdikleri eserleri hedef okurun konuşma diline uygun bir dil ile kaleme almalı ve bu çeviriler de hedef kültürdeki mukabil diğer metinlerle benzer özelliklere sahip olmalıdır.⁵³¹ Hedef okurunu çocuklar olarak belirlemiş bir mütercim de ister diliçi olsun ister dillerarası olsun çevirilerini buna uygun şekilde sade ve açık bir üslupla inşa etmelidir. Bu da bir taraftan kısa ve öz bir anlatımı beraberinde

⁵³⁰ Nasrullah Hacımüftüoğlu, “Beyân”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV İslam Ansiklopedisi, 1992).

⁵³¹ N. Berrin Aksoy, “Teknik Çeviri”, 76.

getirmektedir. Kısa ve öz bir anlatımın olduğu metinlerde uzun açıklamalar, tasvirler ve tamlamalardan olabildiğince uzak durulmaya çalışılır. İncelediğimiz metinde de mensur eserdeki haşve sebep olacak sözcükler çıkarılarak, manzumede kaynak metindeki anlamın özü verilmeye çalışılmıştır.

Tablo 3.2. *Nazm-ı Risâle-i Rûmî*'deki Kısa-Öz Anlatım Örneği 1

Kaynak	Erek
ey t̤alib-i ḥaḳḳ olan ihvān , bilgil ve āgāh olgıl kim Tañrı te'ālā Ḳur'an-ı ' aẓīm inde buyurur(72)	36. Bilüp ey t̤alib-i Ḥaḳ olgıl āgāh Kitābında buyurmuş bunu Allāh
eger ḥayr ve eger şerr mü'minde imānı ve muḥī' in t̤ā'atin ve kāfirin küfrin ve fāsiḳın fişkın dilemişdir (75)	84. Olur her nesne kim 'ālemde cārī Murād itmiş durur anı o Bārī 85. Ne kim var ḥayr u şer 'ālemde ey cān Bu deñlü fişḳ-ı t̤ā'at küfr ü imān

Tablodaki 36. ve 84-85. beyitlerden anlaşılacağı üzere nâzım-mütercim sıfat ve sıfat niteliği taşıyan kelimeleri çıkarmıştır. Bu durum metinde nitelenen kelimelerin özellik olarak anlaşılmasında birtakım anlam daralmasına yol açmaktadır. Fakat sıfat ölçeğinde yapılan eksiltmeler kaynak metin yazarının vermek istediği temel fikri aktarma noktasında sorun teşkil etmemektedir. Bu sebeple bu türden yapılan eksiltmeler metnin kısa ve öz bir anlatıma ulaşmasını sağlamıştır.

Tablo 3.3. *Nazm-ı Risâle-i Rûmî*'deki Kısa-Öz Anlatım Örneği 2

Kaynak	Erek
Kemāl şıfatlarıdır , ḳadīmlerdir, soñradan olma degillerdir , zevālden ve tegayyürden berīlerdir (73)	59. Ḳadīmlerdür dükenmekden müberrā Tebeddül den tegayyürden mu'arrā

Yine bu örnekte de nâzım-mütercim “kadîm” kelimesinin açıklaması ve anlamı konumunda olan “sonradan olma değildir” ifadesini çıkardığı görülmektedir. Bu ifadenin çıkarılması manzum eserin okurunun terim olan “kadim” kelimesini daha zor anlamasına sebebiyet verebilir. Amaç eserin öğrenilmesi ve ezberlenmesini kolaylaştırmak olmasına rağmen bu eksiltme öğrenmeyi biraz daha zorlaştırabilir. Buna rağmen beyitteki aynı anlamlı iki ifadeden birinin eksiltilmesi kaynak eserin ana fikrini aktarmada herhangi bir eksikliğe yol açmamaktadır. Beytin daha kısa aktarılması ise ezberi kolaylaştırmaktadır. Nâzım-mütercim “kemâl sıfatlarıdır” ifadesini de çıkarmıştır. Bunu çıkarmasının nedeni de daha önceki beyitlerde Allah’ın sıfatları zikredilirken aşağıdaki şu ifadenin geçmiş olmasıdır:

Tablo 3.4. Eksiltilen Kısımın Daha Önce Manzumede Geçtiği Beyit

Kaynak	Erek
Kemâl-i şifatlarıyla muttâşıfdir ve noğşân şifatlardan berîdir. (72)	48. Kemâl üzre olupdur hep şifâtı Berî bil cümle noğşândan o zâtı

Tekrar eden cümleler, terimler veya başka tür kelimeler, verilmek istenen bilgiyi vurgulamada önemli rol oynamaktadır. Nâzım-mütercim manzumede sık sık vurgu konusunu göz ardı etmiş, eserin anlamında daralmaya neden olsa da kaynak eserin temel fikrini kaybetmemeye özen göstererek eksiltmelere başvurmuştur.

Kaynak metinde kelime ve cümle bazında yer yer eksitme, ekleme ve açıklamalarla değişiklikler yapan nâzım-mütercim mensur eserin üslubuna sadık kalmıştır. Bu durum muhtemelen kaynak eserin hitap ettiği okur ile manzum metnin hedef okurunun benzerliğinden kaynaklanmaktadır.

Nâzım-mütercim kaynak eserin gelenekteki yerini ve gelenekte üretilen benzer eserlerin nasıl bir üslupla yazıldığını da gayet iyi bilmektedir. Bu sebeple manzume, her ne kadar farklı dil kullanımlarına elverişli olsa da aynı hedef okuru için yazılan diğer eserler de dikkate alınarak sade, açık, kısa ve öz bir üslupla inşa edilmiştir.

3.1.4.3.Doğru anlatım

Teknik metinlerin temel kurallarından biri olan kaynak eseri doğru bir şekilde aktarma meselesi nâzım-müterciminde de özenle üzerinde durduğu hususlardan biridir. Mütercim kaynak eserdeki fikirleri ve terimleri anlayıp tam manası ile aktarmalıdır. Bunun için hedef okurun konuyu daha iyi anlaması adına yeri geldiğinde açıklamalara yer vermeli, kaynak eserdeki bilgi yanlışlıkları bulunması halinde eksiltmelere veya değişikliklere de başvurabilmelidir.⁵³² Mütercimlerin başvurdukları bu yöntemler metin dışı unsurlarda çevirmenler tarafından izah edilir. Örneğin Bahtî'nin *Nazm-ı Vasiyetnâme* isimli eserinde bu durum açıkça dile getirilmiş, diliçi çeviri yöntemi hakkında daha detaylı bilgiler verilmiştir.

Ola menşûr olan elfâzı manzûm

Velî bozulmaya ta'bir-i merhûm (1311)

Yine hem müttehid mefhûm-ı ma'nâ

Biri birinden a'lâ cümle ra'nâ (1316)

Beyitlerinde eserin söz ve manasının bozulmamasına yani kaynak esere içerik ve üslup açısından bağlı kalındığına dair bilgiler bulunmaktadır. Kaynak eserin söz öbeklerini de koruduğunu ifade eden Bahtî eseri nazma aktarırken,

Anuñçun itmedüm tebdîl i tağyîr

'İbârât-ile itdüm yine ta'bir (1312)

beytinde büyük olasılıkla ifadeleri yeniden yazdığını ve anlamı değiştirmedığını açıklamıştır.

Manzum ilmihal geleneğinin bir örneğini inşa eden nâzım-müterciminde de söz konusu manzumede her ne kadar nazma aktarım üsulünden Bahtî kadar bahsetmese de doğru bir anlatım için benzer yöntemleri uyguladığı gözlemlenmiştir.

⁵³² Herman Mark, "Technical Translation Style Clarity, Concision, Correctness", 6: 16.

Tablo 3.5. *Nazm-ı Risâle-i Rûmî*'deki Doğru Anlatım Örneği

Kaynak	Erek
Tañrı te‘âlâyı bilmekden murād zâtını bilmek degildir. (73)	54. Bilinmekden degüldür zâtı maqşûd Bilinmez küh-i zât-ı Rabb-i ma‘bûd

Yukarıdaki beyitlerde nâzım-mütercim Allah'ı bilmenin zatıyla olmadığını belirttiikten sonra meselenin daha iyi anlaşılması için kulların Allah'ın zatıyla bilemeyeceği açıklamasını da getirmiştir. Okuyanda Allah'ın zatıyla bilineceği düşüncesi olması ihtimaline karşın bu düşüncüyü ortadan kaldırmak için açıklama gereği duymuştur. Bunun sonucunda doğru ve tam bir bilgi aktarımı gerçekleştirmiştir.

3.1.4.4. Biçim ve üslup tercihi

Mütercim, çevirisini kusursuz şekilde aktarabilmek için okuyucunun beklentilerini karşılayacak en uygun biçimi ve üslubu seçmelidir.⁵³³ Çeviri amacına ve hedef okuyucusuna uygun nazım şeklini ve üslubu seçen mütercim, bütün tasarruflarını amacına hizmet edecek şekilde düzenlemelidir. Ayrıca kelime ve kelime grubu seçimleri, cümle türleri ve hatta noktalama işaretlerine kadar olan eylemlerinde çeviri amacını ve hedef okuru gözetmek zorundadır.⁵³⁴

Türk edebiyatında uygulanan ve Cemal Demircioğlu'nun “kültüre-özgü” uygulama olarak değerlendirdiği çeviri stratejilerinden biri de “tahvîl” ve “hall ü akd” stratejileridir. Türlerarası tercümenin kastedildiği bu üsulden bir eserin şeklen bir halden başka bir hala dönüşmesi, değişmesi anlaşılmaktadır. Bunu belagat kavramları ile açıklayan Manasıtırlı Mehmed Rifat, mensurdan manzuma aktarılan eserleri “akd”, manzumdan mensura nakledilenleri ise “hall” olarak isimlendirmiştir. Eserlerin amacına göre değerlendirilmesi gerektiğinden bahseden Mehmed Rifat, mütercimin çevireceği eseri ve yazarı iyi bilmesi, hedef dilin kurallarına uygun bir şekilde -yeniden yazar gibi- eseri nakletmesi gerektiğini vurgulamıştır. Özellikle bilimsel ve teknik metinlerin çevirisinde akd stratejisinin “uyarlayarak yeniden yazım” ile nakledilmesi

⁵³³ Sue Ellen Wright, “The Inappropriateness of the Merely Correct: Stylistic Consideration in Scientific and Technical Translation”, 6: 69.

⁵³⁴ N. Berrin Aksoy, “Teknik Çeviri”, 75.

gerekliliğinden bahsetmiştir.⁵³⁵ Çalışmamıza konu olan eser de mensur bir kaynak eserden nazma aktarılmıştır. Eser nâzım-mütercimnin amacı doğrultusunda “akd” yöntemi ile yeniden yazılmıştır.

Nâzım-mütercimnin hedef okuru, kolay ezberlenmeyi amaçlamasından dolayı büyük olasılıkla sıbyan mektebinde okuyan çocuklardır.⁵³⁶ Bu sebeple nâzım-mütercim hem nazma aktarma geleneğine uygun olması hem de çocukların daha kolay öğrenmesi için çeviri eserin formunu mesnevi olarak tercih etmiştir. Mütercim mesnevi nazım şeklinin hedef kültürdeki yerinin farkındadır. Yani böyle bir eserin mesnevi formunda yazılması okur için şaşırtıcı bir durum değil, aksine alışlagelen bir olaydır. Ayrıca mütercim bu tip eğitici metinlerin mesnevi formunda yazıldığının da bilincindedir.

Manzum olarak kaleme alınacak bir eser, vezinle yazılmayı da beraberinde getirmektedir. Mesnevisini yazarken hezec bahrini kullanan nâzım-mütercim, mesnevilerde en çok kullanılan vezinlerden birini tercih etmiştir.⁵³⁷ Nâzım-mütercimnin amacına hizmet edecek en önemli unsurlardan biri metnin akıcı olmasıdır. Akıcılık, aruzun manzum eserlerdeki işlevine tekabül etmektedir. Yani aruzun kusurlu olması demek, akıcılığın sağlanamadığı anlamına gelmektedir. İkinci bölümde ayrıntılı bir şekilde değindiğimiz gibi nâzım-mütercim birkaç yer dışında ciddi aruz hatasına düşmemiştir. Manzumenin akıcı olması belagat ilminin bölümlerinden olan meânî ile benzerlik göstermektedir. Meânî ilminde de manaların dinleyicilerin kültür seviyesine göre ayarlanması ve lafız ve manaların birbiri ile uyumlu, aynı zamanda yumuşak, hafif ve akıcı olması gerekmektedir.⁵³⁸ Manzumede edebiliği sağlayacak tarsî dışında herhangi bir sanata rastlanmamasına rağmen aruz uygulamaları konusunda başarılı bir tablo çizen nâzım-mütercim zihaf, imâle, med, vasl, sekte, tahrik, tenkis gibi unsurlarla eserin ritmi ve ahengi sayesinde sınırlı da olsa eserde edebiliğin oluşmasını sağlamıştır. Bunun yanında incelememizin ilerleyen safhalarında da değineceğimiz

⁵³⁵ Cemal Demircioğlu, “19. Yüzyıl Osmanlı Toplumunda ‘Çeviri’ye Yüklenen İşlevler”, *Journal of Turkish Studies (Türklük Bilgisi Araştırmaları)* Saliha Paker Armağanı (Harvard University Departmant of Near Eastern Languages and Civilization, 2018), 2: 190.

⁵³⁶ Osmanlı’nın erken dönemlerinde hem Anadolu hem de Rumeli’de inşa edilen sıbyan mektepleri ilköğretim, ortaöğretim ve üniversite seviyesinde eğitim verilen medreselerdir. İlköğretim mektepleri, 7-13 yaş arasındaki çocuklara ve aynı zamanda halka okuma yazma ve dinî eğitim verme gibi faaliyetlerin görüldüğü yerlerdir. Bkz: Cahit Baltacı, “Mektep” (Ankara: TDV İslam Ansiklopedisi, 2004).

⁵³⁷ Yekta Saraç, *Klasik Edebiyat Bilgisi Biçim-Ölçü-Kafiye* (İstanbul: 3F Yayınevi, 2007), 80.

⁵³⁸ İsmail Durmuş, “Meânî”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV İslam Ansiklopedisi, 2003).

gibi nâzım-mütercim sadece vezin, kafiye ve redifle değil tekrar eden ses unsurları ile de edebiliği inşa etmeye gayret göstermiştir.

Örneğin manzumenin 4. beytinde “Şalât-ile selâm-ı şad hezârân/Dürüd u tayyibât olsun ferāvân” tekrar eden “â”, “s”, “l”, “e” ve “d” sesleri akıcılığın yanında ahengi de sağlamaktadır. Bu durum manzumenin hemen hemen bütün beyitlerinde benzer şekilde görülmektedir. Sonuç olarak söz sanatları olmasa da gerek aruz uygulaması ile gerekse ses tekrarları ile manzume doğası gereği edebî nitelik kazanmaktadır.

Nazım şekli mesnevi olarak seçilen eserin sözcük ve sözdizimi biçime uygun şekilde tercih edilmelidir. Bu da mensur eserin nazma çekilmede veznin nasıl sağlandığına işaret etmektedir. Yani manzumede uygulanan pek çok stratejiye ileride de belirtileceği gibi vezni sağlamak için başvurulmuştur.

Bunun yanında nâzım-mütercim kaynak eseri doğru bir şekilde aktarmak niyetindedir ve amacı bilginin hedef okura ulaşması ve ezberle kalıcılığının sağlanmasıdır. Eseri nazma çekerken yeri geldiğinde anlamı değiştirmeyen eklemeler yeri geldiğinde ise tekrar eden ifadelerde çıkarmalar, anlamı bozmayacak şekilde söz diziminde, cümle ve kelime türlerinde değişiklikler yapmıştır. Bütün bunlar nâzım-müterimin nazım şekli için daha doğrusu vezin için uyguladığı mikrostratejilerdir.

3.1.5. Diliçi Çevirinin Dört Parametresi

Nâzım-mütercimin hedeflediği okuyucu kitlesi ezber kolaylığını amaçlaması nedeniyle büyük oranda çocuklar olarak görünmektedir. Çocukların kaynak eseri kolay bir şekilde ezberlemelerini amaçlayan nâzım-mütercim, buna uygun bir üslup ile teknik çeviri yöntemlerinden açık, sade ve doğru bir aktarım usulünü takip etmiştir. Amacına hizmet etmesi için “akd” yöntemi ile kaynak metni nazma çeken nâzım-mütercim eseri mesnevi formuna dönüştürmüştür. Dönüştürüm esnasında ise pek çok mikrostratejik yöntemlere başvurmuştur. Bütün bu uygulamalar çeviri eyleminde nâzım-mütercimin amacı için aldığı kararları göstermektedir.

Çalışmalarında diliçi çevirinin çeviribilim alanındaki varlığı ve önemi üzerinde duran Karen Korning Zethsen, diliçi çevirilerin maksimum seviyede anlaşılacak üzere yapıldığını belirtmiştir. Bu sebeple diliçi çeviri incelemelerinde dikkat edilmesi gereken bilgi, zaman, kültür ve mesafe olarak adlandırdığı dört temel parametreyi öne

sürmüştür.⁵³⁹ Bu parametreler hem çevirinin anlaşılması hem de mütercimnin amacına ulaşmasını sağlayacak unsurlardır. Zethsen'in bu önerisi Vermeer'in skopos teorisinde dikkat çekilen altı husustan “Erek metin kendi içinde tutarlı ve erek okur tarafından anlaşılır olmalı.” ile ilintili olarak ele alınacaktır.

Önemlerine göre sıralanmamış olan bu dört unsur arasında keskin çizgiler bulunmamakta olup bunların birden fazlasını bir diliçi çeviride bir arada görmek de mümkündür.⁵⁴⁰ Aşağıda bunlar detaylı bir şekilde ele alınıp manzum diliçi çevirinin nâzım-mütercimnin hedef okuru için bu parametreler çerçevesinde ne tür uygulamalara gittiğinin kısaca değerlendirmesi yapılacaktır.

3.1.5.1. Bilgi

Hedef okurun çeviri metni anlama düzeyi ile ilgili olan bu parametre, çeviriyi okurun bilgi birikimine göre şekillendirmektedir. Çok farklı altyapısı olan hedef okurun kimisi bir konuda günlük bir bilgiye sahipken kimisi ise o alanın uzmanı olabilir. Çeviride esas olan, kaynak metnin hedef okur tarafından anlaşılmasını sağlamaktır.⁵⁴¹ Bunun için birbirinden farklı okur için farklı seviyelerde metin çevirilerine ihtiyaç vardır. Örneğin bir hasta sonuç raporu halka aktarılmak istendiğinde farklı bir dil kullanımı ile çevrilir. Tıp okuyan bir öğrenciye ya da doktora aktarıldığında ise çok daha farklı bir dil kullanımı ile çevrilir. Roman, hikâye veya dinî eserlerin çocuklar için yeniden uyarlanması da buna bir başka örnek olarak gösterilebilir. Çevirilerin kimisinde teknik terimler açıklamalar yapılarak anlaşılır hale getirilmeye çalışılırken kimisinde ise hedef okurun çocuk olmasından dolayı eksiltme ve çıkarmalar ile eser çocuklar için uygun hale getirilir. Bu uygulamalar metin türü ile ilgili olarak değişkenlik gösterebilir. Örneğin dinî metinler çocuklar için aktarılmak istendiğinde pek çok yerde açıklama gereksinimi duyulabilir. Sonuç olarak okurun bilgi birikimini, entelektüel seviyesini bilmek çevirmenin çevirisinde alacağı kararları etkilemektedir. Kaynak metin özellikle halka veya çocuklara aktarılmak istendiğinde çevirmen bu aşamada açıklama, yorumlama, ekleme, çıkarma gibi yöntemlere başvurmaktadır. Bilgi

⁵³⁹ Zethsen, “Intralingual translation”, 803.

⁵⁴⁰ Karen Korning Zethsen, “Intralingual Translation: An Attempt at Description”, *Meta: Journal des traducteurs* 54/4 (2009): 805.

⁵⁴¹ a.g.m., 806.

aktarma ve açıklama parametresi ile yapılan diliçi çeviriler daha çok “uzmandan halka” şeklinde olmaktadır.

İncelediğimiz manzume de bu saikle kaleme alındığı için nâzım-mütercim sık sık açıklama, yorumlama, ekleme gibi yöntemlere başvurmuştur. Bunlardan bazılarını örnek vermek gerekirse:

Tablo 3.6. Bilgi Parametresi Örnekleri

Kaynak	Erek
Beni bilsinler deyü yaratdım demektir. (72)	40. Yaratdum ki beni bilsünler anlar O kenz-i maḥḥfiyi bulsunlar anlar
Şıfatları iki dürlüdür. (73)	56. Şıfât-ı Hakk iki dürlü olupdur Muḥakkıḳler anı böyle bölüpdür
Hemân şol nesneleri ki eksiklige ve ihtiyâca delâlet eyleye.(76)	122. Ve lîkin bilmenüñ budur ‘ilacı Gözet noḳşân-ile sen ihtiyâcı 123. Bulara her ne eylerse delâlet Ḥudâ’da bil ki olmaz öyle ḥâlet
ḥazret-i Muḥammed ‘aleyhi’ş-şalâtü ve’s-selâma Ḳur’ân inmişdir (79)	167. Kitābuñ cümlesi yüz dört olupdur Nebîmüz Aḥmed’e Ḳur’ân gelüpdür
Cümle ḥalk onuñ üzerinden geçseler gerekdir (81)	222. Ḳılıçdan keskin ola kıldan ince Geçeler ba’ zısı anı gelince
İslâm’ına ḥükm olur (84)	334. Dinilmişdi aña ḥükmen müselmân Şaḥîḥ idi nikāhı anuñ ol ān

Yukarıda da görüldüğü gibi nâzım-mütercim yeri geldiğinde konunun açıklık kazanması için bazı açıklamalarda bulunmuş yeri geldiğinde ise ilave bilgilerle okuyucuyu konuyla ilgili bilgilendirmiştir.

3.1.5.2. Zaman

Bu parametre kaynak metnin yazıldığı zaman ile aynı metnin diliçi çevirisine ihtiyaç duyulduğu zaman arasındaki mesafe ile ilgilidir. Bu, bilgi ve kültür parametreleri ile ilintili olarak bilgi eksikliği ve o kültürü anlamama ile sonuçlanan artsüremli bir parametredir. Örneğin klasik eserlerin hem şekil hem de dil olarak güncelleştirilmesi zaman parametresi ile gerçekleşmiştir.⁵⁴²

Bu parametrede eski, unutulmaya yüz tutmuş ve anlamı bilinmeyen kelimelere daha güncel kelimelerle karşılık verilir, yeri geldiğinde açıklama da yapılır. Baskısı eski olan ve anlamayı zorlaştıracak unsurların ve hatta gramer hatalarının bulunduğu eserlerin okunup anlaşılacak hale getirilmesi de yine zaman faktörü ile ilgili bir durumdur. Örneğin Halit Ziya Uşaklıgil'in *Mâi ve Siyâh* eserini sadeleştirmesi, Reşat Nuri'nin *Çalılıkuşu* romanını yeniden kaleme alması buna örnek olarak gösterilebilir.⁵⁴³

İncelediğimiz manzume ise kaynak eserle karşılaştırıldığında her ne kadar hedef okur çocuklar olsa da terimler ve pek çok kelimeler olduğu gibi aktarılmış, gerektiği yerde açıklamalara başvurulmuştur.

Tablo 3.7. Zaman Parametresi Örnekleri

Kaynak	Erek
Zâtında ve şıfâtında nazîri yokdur. (72)	47. Şıfâtında vü zâtında nazîri Bulınmaz yok-durur mişli vezîri
Birisi daği: *Başar*dır. Tañrı te'âlâ her nesneyi görür. (74)	78. Biri daği başardur anuñ ey cān Görür her nesneyi peydâ vü pinhān
Kimi topuğuna dek kimi dizine dek ve kimi depesine dek (80)	207. Kimi topuk kimi hem dizine dek Kimi ağız kimi boğazına dek

⁵⁴² a.g.m., 806.

⁵⁴³ Özlem Berk, “Diliçi Çeviriler ve Mai ve Siyah”, *İÜEF Fransız Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Dergisi, Dilbilim, XIV, İstanbul, 2005, 139–149*; Muhammed Baydere-Ayşe Banu Karadağ, “Çalılıkuşu’nun Öz-çeviri Serüveni Üzerine Betimleyici Bir Çalışma”, *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, 2019, 314–333.

Kelimelerde eskilik-yenilik sorununun olmamasının iki sebebi olabilir. Bunlardan biri kaynak eserle erek eser arasında ciddi dönemsel farklılıkların olmaması, diğeri ise kaynak eserdeki dinî terimlerin günümüzde hala kullanılmaya devam etmesi ve güncelliğini korumuş olmasıdır.

3.1.5.3. Kültür

Zaman ve bilgi ile ilintili olan bu parametre, erek okurun aynı dilde yazılmasına rağmen kültürel sebeplerden dolayı kaynak metni anlamadığı yerleri açıklamaktadır.⁵⁴⁴ Örneğin divan şiirlerinin günümüz Türkçesine çevirilmesi buna örnek gösterilebilir. Yabancı kökenli kelimelerin veya arkaik kelimelerinin yanında söz sanatları ile süslenmiş divan şiirlerini kelimeler bilinse bile tam manası ile anlamak çok zordur. Bunun sebebi ise divan şairlerinin kültürel birtakım unsurları sanatlı ifadelerle şiirlerinde kullanmalarından kaynaklanmaktadır. Ayrıca divan şiirinde günümüzde kullanılan kelimeler olsa bile bunlar anlam daralması veya değişmesi gibi sebeplerden dolayı tam olarak anlaşılamamaktadır. Bu tür metinlerin ihtiyaç duyduğu diliçi çeviriler kültürlerarası çeviri kategorisine girmektedir.

İncelediğimiz manzumede İslam kültürüne ait bazı terimler yer almaktadır. Hem çocuklara hem de halka dini öğretmek adına kaleme alınan bu eserde, terimler açıklanarak veya hadisenin önemini vurgulamak için örnekler veya ek bilgiler getirilerek izah edilmiştir. Eklenen bu tür bilgiler aynı zamanda nâzım-mütercim bilgi birikimini de ortaya koymaktadır. Dolayısı ile nâzım-mütercim bu kısımları bilgi birikimini ispatlamak amacı ile de eklemiş olabilir. Ayrıca özellikle kelime bazında gerçekleşen açıklama ve izahların vezni sağlamada rol oynadığını söylemek mümkündür. Bu yüzden zaman zaman vezni tamamlamak amacıyla da bu türden eklemeler yapıldığı anlaşılabılır. Sonuç olarak manzumede nâzım-mütercimin bu üç temel kaygı ile kültür parametresini oluşturabileceği görülmüştür.

Tablo 3.8. Kültür Parametresi Örnekleri

Kaynak	Erek
El-ḥamdu lillāhi rabbi'l-‘ālemīn (72)	1. Şenā vü ḥamd o sulṭān-ı cihāna

⁵⁴⁴ a.g.m., 807.

	Ki mālīkdür zemīn ü āsumāna 2. Bize tevḥīd-i zātı vü şıfātı Müyesser eyledi virdi ḥayātı 3. Şahādet şayḳalıyla ḳalb-i nāsı Silüp āyīneveş maḥv itdi pası
dediği li-ya‘rifūni dimekle tefsīr etmişler.(72)	37. Dimişler böyle ba‘zı ehl-i tefsīr Budur Allāhu a‘lem ḥaḳḳ-ı ta‘bīr 38. Bu āyetde dinilen ya‘budūni Murād ola anuñla ya‘rifūni
Onlara Kirāmen Kātībīn derler (78)	150. Kirāmen Kātībīn dirler bulara Ḥafaẓā daḥi didiler olara
lākin Ḳur‘ān-ı ‘azīm cümleden muahḥar inmiştir. (79)	173. Olup Ḳur‘ān ḳamudan soñra tenzīl Yigirmi üç yıl içre buldı tekmiḻ

Görüldüğü gibi ilk üç beyitteki sena ve hamd bölümlerinde kaynak metinde olmayıp erek metne eklenen iki beyit söz konusudur. Bu eklemenin sebebi hem konunun önemini vurgulamak hem de nâzım-mütercimnin birikimini ispatlamak olabilir. İkinci bölümdeki beyitte ise kaynak eserdeki ifade yorumlanarak aktarılmıştır. Büyük olasılıkla bu mısra ile beyit tamamlanmaya çalışılmıştır. Son olarak üçüncü ve dördüncü bölümde de ekstra bilgiler verilmiştir. Burada nâzım-mütercim okura bilgi vermekte ve bunun yanında kendi birikimini de ortaya koymaktadır. Bütün bu uygulamalar bilgi ve kültür açısından anlaşılması güç olduğu düşünülen yerlere açıklık getirmekte, vezni sağlamakta ve nâzım-mütercimnin konu hakkındaki bilgisini ortaya koymaktadır.

3.1.5.4. Mesafe

Mesafe kaynak metin ile erek metin arasındaki ekleme, çıkarma, açıklama, yorumlama, örnekleme, eksiltme gibi mikrostratejik uygulamalardan kaynaklanan

fiziksel farklılıktır.⁵⁴⁵ Alman tarihçi Gottfried Hagen çalışmasında beş ayrı çeviri eseri bu parametre üzerinden yani ekleme, çıkarma, açıklama gibi uygulamalar açısından değerlendirmiş, karşılaştırdığı çeviri eserleri mesafe parametresine göre tam çeviri “*complete translation*”, seçmeli çeviri “*selective translation*” ve eklemeli çeviri “*supplemented translation*” şeklinde tasnif etmiştir. Bunlardan tam çeviri mesafenin en az olduğu çeviri konumundadır. Seçmeli çeviri ise eksiltme uygulaması ile eserin hacmini azaltarak iki metin arasındaki mesafeyi sağlarken eklemeli çeviri de ekleme yöntemi ile bu hacmi artırarak mesafeyi sağlamaktadır.⁵⁴⁶ Batı’da yapılan Osmanlı çeviri araştırmalarının yanı sıra Türkiye’deki klasik Türk edebiyatı araştırmacıları da yine tercüme bir eseri incelerken mesafe parametresinden faydalanmış ve incelemelerinde eserleri ekleme, çıkarma, eksiltme, açıklama, yorumlama, örnekleme gibi uygulamalar ile değerlendirmiştir.⁵⁴⁷

Kaynak metin ile erek metin arasındaki mesafenin artması nâzım-mütercimnin kaynak esere sadakat noktasındaki tavrını da ortaya koymaktadır. İncelediğimiz manzumede birim, beyit, cümle, kelime grubu ve kelime olarak çokça eklemeye başvurulmuştur. Bunun yanında eksiltme, açıklama, özetleme, örnek getirme gibi uygulamalar da bulunmaktadır. Bu da nâzım-mütercimnin türlerarası bir diliçi çeviri yapmanın da getirdiği gerekçe ile serbest çeviri tarzını takip ettiğini göstermektedir. Çeviri mikrostratejileri olarak da bilinen eksiltme, ekleme, açıklama, özetleme gibi uygulamalar hem Zethsen’in mesafe parametresi ve hem de çevirmenin amacı doğrultusunda tercih ettiği şekil ve üslup açısından incelenecektir.

3.1.6. Çeviri Mikrostratejileri

Çalışmasında hem dillerarası hem de diliçi çeviride görülen mikrostratejik uygulamaları “zorunlu” ve “isteğe bağlı” değişiklikler olarak tasnif eden Anlaug Ersland; zorunlu değişikliklerin dilbilimsel farklılıklardan, isteğe bağlı değişikliklerin

⁵⁴⁵ a.g.m., 807.

⁵⁴⁶ Gottfried Hagen, “Translations and Translators in a Multilingual Society: A Case Study of Persian-Ottoman Translations, Late Fifteenth to Early Seventeenth Century”, *Eurasian Studies* 2/1 (2003): 109.

⁵⁴⁷ Cem Dilçin, “Mantıkut-Tayr’ın Manzum Çevirileri Üzerine Bir Karşılaştırma”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi* 36/3 (1993): 35-56; Ahmet Kartal, “Şebüsteri’nin Gülşen-i Râz’ı ile Elvân-ı Şirâzî’nin Gülşen-i Râz Tercümesi’nin Mukayesesi”, *Türk Dili ve Edebiyatı Makaleleri* 3 (2003) 121-176; Abid Nazar Mahdum, *Ravzatü’ş-Şühedâ ile Hadîkatü’s-Sü’edâ Mukayesesi’nin Işığında Eski Türk Edebiyatı’nda Tercüme Anlayışı* (Basılmamış) Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2001).

ise biçimsel yani şekil ve üslup gibi sebeplerden kaynaklandığını belirtmiştir.⁵⁴⁸ Zethsen ise isteğe bağlı değişiklikler olan “ekleme, çıkarma, alıntılama, yorumlama” gibi mikrostratejilerin daha çok diliçi çevirilerde çarpıcı bir şekilde gözlemleneceğini dile getirmiştir.⁵⁴⁹ Bu bölümde de diliçi çeviri örneği olan manzumenin mikrostratejiler üzerinden biçim (şekil ve şekil için değişen cümle ve sözcükler) çözümlemesi yapılacak, zorunlu ve isteğe bağlı olan değişiklikler belirtilecektir.

Manzum çeviri yapan mütercimler kaynak eserden aktaracakları duygu, düşünce ve bilgileri; ölçü/vezin ve kafiye dolayısı ile sınırlandırmaktadır. Bu zorluğun aşılması için mütercim hece eksiltme, hece türetme, imâle, med, vasl, zihaf gibi birtakım aruz uygulamalarına başvurmaktadır.⁵⁵⁰ Kafiye noktasında ise nâzım-mütercim manzum eseri nazma aktarırken dilediğinde kaynak metnin kafiyesini koruyarak tercüme yapmaktadır.⁵⁵¹ Nâzım-mütercimin aruz uygulamalarını ve kafiye tercihini çalışmamızın ikinci bölümünde izah etmiştik. Bu sebeple bu konu tekrar zikredilmeyecektir. Fakat bu bölümde nâzımın vezni sağlamak için ne tür ekleme ve çıkarma gibi yöntemlere başvurduğu; birim, beyit, cümle ve kelime bazında kaynak ve erek eser karşılaştırılarak detaylı bir şekilde ele alınacaktır.

Diğer taraftan Arapça-Farsça-Türkçe kelimelerden oluşan Osmanlı Türkçesi, bu özelliğinden dolayı çevirmenlere kolaylık sağlamıştır.⁵⁵² Hem erek kitlenin bu kelimeleri kullanıyor olması hem de uzun ünlülerin daha çok Arapça ve Farsça kelimelerde bulunması sebebiyle çevirmenler kaynak eserin kelimelerini aynen aktarmada ve yerine müteradif veya müştak Arapça-Farsça kelimeler kullanmada rahat davranmışlardır. Nâzım-mütercimin kelimelere karşılık vermedeki tasarrufları da yine bu açıdan ele alınacaktır.

3.1.6.1.Eksiltme

Nazm-ı Risâle-i Rûmî (Sübhâtü'n li'l-Mü'minîn) isimli manzumede eksiltmeler çok sınırlı alanlarda gerçekleşmiş nâzım-mütercim daha çok yineleyen ifadeleri tekrara

⁵⁴⁸ Anlaug Ersland, *Is Change Necessary? A Study of Norms and Translation Universals in Intralingual Translation*, 3.

⁵⁴⁹ Zethsen, “Intralingual Translation”, 809.

⁵⁵⁰ Sadık Yazar, “Osmanlı Dönemi Şiir Tercümesinde Karşılaşılan Biçimsel (Nazım Biçimi, Aruz ve Kafiye) Zorluklar”, 263.

⁵⁵¹ a.g.m., 266.

⁵⁵² a.g.m., 271-279.

düşmemek adına nakletmemiştir. Bu durum içerikte bir eksikliğe sebep olmadığı için nâzım-mütercim bu konuda rahat davranmıştır. Bunun yanında cümle ve kelime düzeyinde eksiltmelere ise sıkça başvurmuştur. Bu da yine nâzım-mütercimin tekrardan kaçınmak için yaptığı uygulamalardan biridir. Eksiltmelerin bu denli az görülmesi nâzım-mütercimin kaynak eserin vermek istediği iletiyi tam yani eksiksiz aktardığını göstermektedir.

3.1.6.1.1. Birim eksiltmeleri

Eserde tespit edebildiğimiz sadece tek bir yerde nâzım-mütercim içeriği de etkileyecek şekilde bir eksiltme yapmıştır. Eksiltile yer bir bölüm kadar uzun olmasa da paragraf düzeyinde olup metnin akışını etkileyecek ve bilgi eksikliğine yol açacak büyüklüktedir.

Mensur metinde “çokça peygamber gönderildiği, sayılarının Allah tarafından bilineceği, ilk gönderilenin Hz. Âdem olduğu ve daha sonra insanların ondan çoğaldığı zikredilmiştir. Ardından bunların her kavme, Hz. Muhammed’in ise bütün ins ve cinne gönderildiği ve hepsinden daha faziletli bir peygamber olduğu” dile getirilmiştir. Buraya kadar olan bütün kısımlar manzum metne nakledilmiştir. Daha sonra mensur metinde kısaca aşağıdaki siyer bilgisi verilmiştir.

Tablo 3.9. Birim Eksilmesi Örneği

Neshden berîdir. Mekke’de toğmuş, Kırk yaşında peygamberlik verilmiştir. Şoñra Medîne’ye göçmüştür, anda vefât etmiştir (80)
--

Hz. Peygambere dair verilen bu siyer bilgisi manzum metne dâhil edilmemiştir. Kaynak metnin muhtevasını etkileyecek bu türden bir eksiltme tek bir yerde görülmüştür. Anlaşılan o ki nâzım-mütercim ya eseri nazma çekerken bu cümleleri gözden kaçırmıştır ya da faydalandığı nüshada bu bilgiler bulunmamaktadır. Bu ihtimallerden hangisi olursa olsun nâzım-mütercim konu akışındaki aksaklığı fark etmiş olsa gerektir ki ilk peygamber olan Hz. Âdem ile İblis kıssasını anlatarak 10 beyit kadar eklemeye bulunmuştur. Beyit bazında yapılan eklemelere ileride değinilecektir.

3.1.6.1.2. Cümle eksiltmeleri

Cümle eksiltmeleri, belli bir bölümde değil manzum metnin genelinde görülen bir durumdur. Bu bölümde cümle eksiltmeleri isim cümlesi, fiil cümlesi ve Arapça dua cümlelerinin eksiltmesi olarak üç kısma ayrılmıştır. Nâzım-mütercim daha çok isim cümlelerinde eksiltme yapmıştır.

3.1.6.1.2.1.İsim cümlesi eksiltmesi

Kaynak metindeki tespit edebildiğimiz 18 ayrı yerde isim cümlesi eksiltmelerine başvurulmuştur. Bunlar büyük oranda tekrar eden ifadelerin çıkarılması ile gerçekleşmiştir.

Tablo 3.10. İsim Cümlesi Eksiltmesi Örnekleri 1

Kaynak	Erek
Kemāl şıfatlarıyla muttaşıfdir ve noķşān şıfatlardan berīdir. (72)	48. Kemāl üzre olupdur hep şıfātı Berī bil cümle noķşāndan o zātı
İmdi Hakk te‘ālā kemāl-ı şıfatlarıyla muttaşıfdir ve noķşān şıfatlardan ārī ve berī idüğün bilmeyince tevḥīd etmek mümkün degildir. (73)	49. Kişi ger böyle bilmezse İlah’ı Ne mümkün birlemek ol pādīşāhı

Örnekte görüldüğü gibi nâzım-mütercim isim cümlesinden ve sıfat-fiil ve sıfatlardan oluşan uzunca bir cümleyi “böyle” zamiri ile aktarmış ve cümlede eksiltmeye gitmiştir. Bunun sebebi benzer bir cümlelerin daha önceki beyitte aynen tekrar etmiş olmasıdır. Bilgilendirici eserlerin kısa ve öz olması kuralına bîanen nâzım-mütercimin bu kararı isabetli görünmektedir.

Tablo 3.11. İsim Cümlesi Eksiltmesi Örneği 2

Kaynak	Erek
Kemāl şıfatlarıdır, qadīmlerdir, soñradan olma degillerdir, zevālden ve tegayyürden berīlerdir. (73)	59. Qadīmlerdür dükenmekden müberrā Tebeddülden tegayyürden mu‘ arrā

Yine aynı şekilde yukarıdaki örnekte görüleceği üzere nâzım-mütercim kimi zaman da tekrar eden ifadeleri tamamen çıkarmıştır. “Kemâl sıftalarıdır.” cümlesi yukarıdaki 48. beyitte belirtildiği ve 49. beyitte de tekrar etmemesi için zamirle ifade edildiği gibi burada da artık zamire de gerek kalmaksızın çıkarılmıştır.

Tablo 3.12. İsim Cümlesi Eksiltmesi Örneği 3

Kaynak	Erek
Zîrâ mekân yogiken kendi varidi. Mekânı şoñra yaratdı. Kendiniñ evveli ve āhiri yokdur. (77)	129. Mekânlar yok-iken var-idi Mevlâ Anı soñra yaratdı Hâk te‘âlâ

Bu beyitte de görüleceği üzere bu kez de 59. beyitte geçen “kadimlerdür” ifadesinin anlamı ve açıklaması olan “Kendinin evveli ve ahiri yoktur.” cümlesi manzumeye yine aynı sebepten dolayı aktarılmamıştır.

Nâzım-mütercim “İşde Tañrı te‘âlâyı şıfât-ı selbiyye ile bilinmek ma‘nâsı budur.” veya “Zîrâ şıfât-ı selbiyyedendir mekândan berî olmak ve hîç bir nesneye beñzememek.” gibi daha önceki anlatılanların özeti mahiyetinde olan bu isim cümlelerini ise nazma dâhil etmemiştir.

3.1.6.1.2.2. Fiil cümlesi eksiltmeleri

Çok az yerde görülen fiil cümlesi eksiltmeleri hem kaynak eserde fiil cümlelerinin isim cümlelerine oranla daha az olması hem de nâzım-mütercimin kaynak eseri tam manası ile aktarma kaygısından dolayı, sınırlı yerlerde uygulanmıştır. Bunlar daha çok tekrardan kaçınmak ve sade bir metin sağlamak adına yapılmıştır. Örneğin Allah’ın “irâdet” sıfatını açıklamak için mensur eserdeki ifade aynen aktarılmaya çalışılmıştır.

Tablo 3.13. Fiil Cümlesi Eksiltmesi Örneği 1

Kaynak	Erek
Nesne ki ‘âlemde vardır onuñ dilemesiyle olmuşdur. (74)	84. Olur her nesne kim ‘âlemde cārī

	Murād itmiş durur anı o Bārī
--	------------------------------

Fakat bundan önce gelen “Ya‘nī Tañrı te‘ālā diledigin işler dilemediği vücuda gelmez.” ifadesi kaynak esere dâhil edilmemiştir. Burada nâzım-mütercim aynı anlama gelen bu iki cümleden ilkinin değil de ikincisini tercih etmesi vezinden kaynaklanmakla birlikte, diğerini dâhil etmemesi de tekrardan kaçınmak ile açıklanabilir. Bunun yanında nâzım-mütercim bazı açıklaması yapılan konuları ise kısa ifade etmek için yer yer çıkarmalara başvurmuştur.

Tablo 3.14. Fiil Cümlesi Eksiltmesi Örneği 2

Kaynak	Erek
ve yerleri ve gökleri bir anda yok etmege ve girü var etmege gücü yeter , kâdirdir. (75)	95. Dağı bu yir ü gök gibi hezārān Yaratmasında kâdirdür o Raḥmān
tekrār nikāḥ eyleyeler tā kim hem kendileri zinādan kurtulup ve hem zürriyyetleri veled-i zinā olmağdan kurtula (86)	341. İdeler hem yeñi başdan nikāḥı Zinādan bulalar tā kim felāḥı
kelime-i şehādeti telkīn edeler ya‘nī eşhedu en lā ilāhe illallāh ve eşhedu enne Muḥammeden ‘abduhū ve resūluhū diyeler diyü ibrām etmeyeler (87)	349. Şehādet ideler telkīn u i‘lām Velī itmeyelerdi diyü ibrām

İlk blokta yer alan ifadelerde Allah’ın yaratmaya ve yok etmeye kadir olduğu anlatılırken nâzım-mütercim yok etme kısmından bahsetmemiştir. İkinci blokta yer alan ifade ise verilen bilgi manzumeye dâhil edilmemiştir. Bu cümleinin eksiltilmesindeki temel sebep nâzım-mütercimın eseri çocuklar için nazmetmesi olabilir. Son blokta kelime-i şahādet getirilmesi gerektiği ifade edildikten sonra kelime-i şahādet cümlesi zikredilmiştir. Büyük ihtimalle nâzım-mütercim bunun bilindiğini varsayarak bu kısmı manzumeye dâhil etmemiştir.

3.1.6.1.2.3.Arapça dua eksiltmeleri

Manzumede yer alan Arapça dua cümleleri daha çok peygamber ve melek isimlerinden sonra gelen “aleyhi’s-selâm” ifadeleridir. Bu eserde yaklaşık 32 ayrı yerde geçmektedir. Nâzım-mütercim bunlardan 16’sını eksiltme yöntemi ile metne dâhil etmemiştir.

Tablo 3.15. Arapça Dua Eksiltmesi Örnekleri

Kaynak	Erek
Birisi dağı *Kitâp* -iledir ki onları Cebrâil ‘aleyhi’s-selâm gökden yeryüzüne indirmiştir. (79)	165. Biri dağı kitâblardur ki Cibrîl Anı indürdi gökden itdi tenzîl
Onlardan İbrâhîm ‘aleyhi’s-selâma on şaḥîfe indirmiştir ve İdrîs ‘aleyhi’s-selâma otuz şaḥîfe inmiştir. (79)	171. Ḥalîl’e on şaḥîfe gönderüldi Otuzı dağı İdrîs’e virildi

Bu tür Arapça duaların eksiltmesinde aruz vezni önemli rol oynamaktadır.

3.1.6.1.3. Kelime ve kelime grubu eksiltmeleri

Aşağıda listelenecek olan kelime ve kelime grubu eksiltmeleri daha çok nâzım-mütercimin kelimeler üzerine yaptığı eksiltmeler dikkate alınarak gruplandırılmıştır. Birim, beyit ve cümle bazlı eksiltmeler ve özetleme ile yapılan eksiltmelerdeki kelimeler bu listeye dâhil edilmemiştir. Bunlar isim ve isim tamlaması, sıfat ve sıfat tamlaması, fiil ve fiilimsiler, zamirler, edat ve bağlaç son olarak da zarf eksiltmeleri şeklinde sınıflandırılmıştır.

3.1.6.1.3.1.İsim ve isim tamlaması eksiltmeleri

İsim ve isim tamlaması eksiltmeleri 34 ayrı yerde uygulanmıştır. Bunlardan çok azı Türkçe kökenli kelimelerdir. Aşağıda Arapça-Farsça ve Türkçe kökenli isim soylu kelime eksiltmelerinin listesi verilmiştir.

3.1.6.1.3.1.1. Arapça-Farsça kökenli isim ve isim tamlaması eksiltmeleri

Arapça ve Farsça kökenli isim ve isim tamlamaları eksiltmeleri 28 ayrı yerde görülmüştür. Bu kelimelerden yedi tanesi aynı olduğu için listeye eklenmemiştir.

Tablo 3.16. Arapça-Farsça Kökenli İsim ve İsim Tamlaması Eksiltmeleri

İsrâfîl	meleklerden	fâsıkıñ	kâfiriñ	muṭî' iñ	îmânı	şîfât
meyyitiñ	layık	fânibiñden	kelime	îmân	ezelde	ḥaqqını
İslâm	cemâ'at mezhebin-den	Şahîfe	dâr-ı İslâm'a	şuleḥâya	dünyada	ecma'ın

3.1.6.1.3.1.2. Türkçe kökenli isim ve isim tamlaması eksiltmeleri

Toplamda 34 ayrı yerde uygulanan isim soylu kelime eksiltmelerinden yalnızca altı tanesi Türkçe kökenlidir.

Tablo 3.17. Türkçe Kökenli İsim ve İsim Tamlaması Eksiltmeleri

dili	gönlü	ellerden	yemek	ağız	ķulağıla	oğlanınıñ
------	-------	----------	-------	------	----------	-----------

3.1.6.1.3.1.3. Sıfat ve sıfat tamlaması eksiltmeleri

Manzumede 25 ayrı yerde sıfat ve sıfat tamlaması eksiltmeleri yapılmıştır. Bunlar daha çok Arapça-Farsça kökenli kelimelerden oluşmaktadır. Bunlar genelde Peygamberi öven ve Allah'ı ululayan kelimeler oldukları için sık sık tekrar etmiştir.

3.1.6.1.3.1.3.1. Arapça-Farsça kökenli sıfat ve sıfat tamlaması eksiltmeleri

Aşağıdaki sıfatlardan Allah'ı yüceltmek için söylenen “te'alâ” ifadesi 14 ayrı yerde manzumeye dâhil edilmemiştir. Hz. Muhammed'i övmek için kullanılan “hazret” ifadesi de üç ayrı yerde tekrar etmiş ve bunlar manzumede zikredilmemiştir.

Tablo 3.18. Arapça-Farsça Kökenli Sıfat ve Sıfat Tamlaması Eksiltmeleri

‘azîminde	cemî‘	şerîfinde	cümle	muḳarrer	te‘âlâdan	ḥazreti
-----------	-------	-----------	-------	----------	-----------	---------

3.1.6.1.3.1.3.2. Türkçe kökenli sıfat ve sıfat tamlamaları eksiltmeleri

Bunların sayıları oldukça az olup yalnızca beş ayrı yerde görülmüştür.

Tablo 3.19. Türkçe Kökenli Sıfat ve Sıfat Tamlamaları Eksiltmesi Örneği

ol	bir	her nesneyi	ol kişi	şol nesne
----	-----	-------------	---------	-----------

3.1.6.1.3.1.4. Fiil ve fiilimsi eksiltmeleri

Fiiller kendi başına da fiil cümlesi olarak değerlendirilebilir. Fakat fiillerin yer aldıkları cümleler, eksilteli cümleler olarak manzumeye aktarıldığı için bu fiilleri bu başlıkta zikretmeyi uygun bulduk. Bu duruma örnek verecek olursak:

Tablo 3.20. Fiil ve Fiilimsi Eksiltmesi Örneği 1

Kaynak	Erek
şol nesneden kim gönüllere gele ve fikirlere düşenlerden münezzehdir, ârîdir ve berîdir.	46. Dimek olur ki ya' nî Rabb-i a' lā Dile fikre düşenlerden müberrā

Görüldüğü gibi kaynak metinde “gönle gel-“ ve “fikre düş-“ fiilleri kullanılmıştır. Nâzım-mütercim yakın anlama gelen bu fiillerden yalnızca birini kullanmayı tercih etmiştir. Manzumeye dâhil edilmeyen bu fiillerin ve fiilimsilerin listesi şu şekildedir:

Tablo 3.21. Fiil ve Fiilimsi Eksiltmeleri

gele	olanları	işitdiği	söylemesi	turnaların	olmamaları
bilmeseler	görebilseler	gerekdir	bilinip	gitmelerin	bozulur
olur	lâzım gelir	etmekle	vefât eden	demekde	şahîh olup

Fiil ve fiilimsi eksiltmeleri manzumede 23 ayrı yerde görülmektedir. Tekrar eden “ol-“ fiili sayılmazsa 18 ayrı fiil kökenli kelime eksiltmiştir.

3.1.6.1.3.1.5. Edat ve bağlaç eksiltmeleri

Manzumede 40 ayrı yerde edat ve bağlaç eksiltmeleri yapılmıştır. Bunlardan 35 tanesi bağlaç olan eksiltmelerdir. Aşağıda bu bağlaçlar listelenmiştir. Bunlardan en çok tekrar edenler “ve, lâkin, zîrâ, hatta ve ki” bağlaçlarıdır.

Tablo3. 22. Edat ve Bağlaç Eksiltmeleri

de/da	zīrā	daḥi	ki	ve	lākin	ammā
	ya'nī	ḥattā	kimi	ancaḡ	hem	gerçi

Edat eksiltmeleri ise beş farklı yerde görölmüştür. Bu edatlar “ile” ve “eğer” kelimeleridir.

3.1.6.1.3.1.6. Zamir eksiltmeleri

Zamir eksiltmeleri eserde 20 ayrı yerde gözlemlenmiştir. Bunlardan altısı “onlar”, dördü “bu” zamiridir. Eserde “nesne” kelimesi günümüzde belgisiz zamir olarak kullanılan Arapça “şey” kelimesinin Türkçesidir.

Tablo 3.23. Zamir Eksiltmeleri

onuñ	nesne	seniñ	kendilere	bunları
onlarıñ	kimse	bizim	kişiye	Bu

3.1.6.1.3.1.7. Zarf eksiltmeleri

Cümlede durum, zaman, miktar, yer-yön ve soru gibi pek çok açıdan zarf görevi üstlenen kelimeler bu başlığa dâhil edilmiştir. Bunlardan bazıları tek kelime bazıları ise kelime grubu halinde zarf olarak değerlendirilmiştir. Mensur eser nazma aktarılırken 26 ayrı yerde zarf eksiltmesine başvurulmuştur.

Tablo 3.24. Zarf Eksitmeleri

illā	imdi	tā kim	diyü	niçe zamān geçdikden soñra	ardından
üzerinden	hīç	bildikleriyle	belkim	olduḡça	pes
girü	hemān	bir kerre	gerdek gecesi		

3.1.6.1.4. Değerlendirme

Nâzım-mütercimın manzum eserini oluştururken uyguladığı eksiltme yöntemi yukarıda detaylı bir şekilde izah edilmeye çalışılmıştır. Tablolardan anlaşılacağı üzere nâzım-mütercimın büyük oranda eksiltmelere gittiğini söylemek zor görünmektedir. Cümle bazında yapılan eksiltmeler çok sınırlı yerlerde görülmüş, eksiltelen cümleler de ister fiil ister isim cümlesi olsun tekrar eden ifadelerin çıkarılması sonucu oluşmuştur. Burada kaynak eserin iletisini eksik aktaracak veya bilgi aktarımını engelleyecek herhangi bir durum söz konusu değildir. Aksine kaynak eser nâzım-mütercimın amacına hizmet edecek şekilde aktarılmış, manzumenin sade ve akıcı olmasına özen gösterilmiştir. Bunun yanında eserin hem bilgilendirici bir metin olması hem de akd yolu ile nazma çekilmesi ister istemez nâzım-mütercimın kaynak eserin içeriğini olabildiğince öz bir şekilde aktarmasına sebep olmaktadır. Bu da anlamı sekteye uğratmayacak şekilde her türlü kelimenin erek metne dâhil edilmemesi anlamına gelmektedir. Yukarıdaki tablolarda türlerine göre ayrılan kelimeler bu durumu yansıtmıştır.

3.1.6.2.Ekleme

Ekleme, diliçi çevirilerde özellikle hedef okur çocuklar ve halk olduğunda çok daha fazla başvurulmuş bir mikrostrateji çeşididir. Reiss ve Herman Mark eğitici metinlerin gerekli görülen yerlerinde açıklama amacıyla ekleme yapılması gerektiğini vurgulamıştır.⁵⁵³ Yine benzer şekilde Zethsen de türü ne olursa olsun çocuklar veya halk için yapılan çevirilerde açıklamalar ile metne ekleme yapmanın mümkün olduğundan bahsetmiştir.⁵⁵⁴ Çalışmamıza konu olan manzum diliçi çeviri her ne kadar kaynak metin ile benzer bir üslupla kaleme alınsa da nâzım-mütercim İslam dinine ait terimleri daha anlaşılır hale getirmek, birikimini ortaya koymak ve vezni tamamlamak gibi pek çok sebeple sık sık ekleme yöntemine başvurmuştur. Eklemeler birim, beyit, cümle ve kelime düzeyinde tasnif edildiğinde nâzım-mütercimın birim, beyit ve cümle şeklinde yaptığı eklemelerin daha çok bilgi verme, konuya açıklık getirme veya kendi şahsi fikirlerini beyan etme, bilgisini kanıtlama gibi amaçlarla yaptığı

⁵⁵³ Herman Mark, “Technical Translation Style Clarity, Concision, Correctness”, 6: 12; Jeremy Munday, *Introducing Translation Studies Theories and Applications*, 72-78.

⁵⁵⁴ Zethsen, “Intralingual Translation”, 806.

gözlemlenmiştir. Kelime ve kelime grubu düzeyindeki eklemeler ise daha çok aruz uygulamasına yönelik olarak yapılmıştır.

3.1.6.2.1. Birim eklemeleri

Nâzım-mütercim manzumenin beş ayrı yerinde birim eklemesi yapmıştır. Esere ilk eklenenen bölüm sebeb-i nazm kısmından sonra gelmektedir. Konuya giriş mahiyetinde olan bu bölüm 18. ve 35. beyitler arasındaki 17 beyitlik kısmı kapsamaktadır. “Hâzihî Muḫaddimetün fî Vücûbi Te‘allümi ‘İlmi’d-Dîn ve Ta‘lîmihî li-‘İyâlihî” başlığı altında bir hadis-i şerif delil gösterilerek din ilmini öğrenmenin ve aileye öğretmenin farz olduğu; bu ilim öğretilmediğinde evladın anne-babasından davacı olacağı, kadın ve erkeğin ilim öğrenmesi gerektiği, bunu öğrenmeyince mümin olunamayacağı, dini bilmedikçe yapılan ibadetlerin kabul olmayacağı belirtilmiş; insanlar hakkı ve dini bilmeye davet edilmiş, eserde de bunun anlatılacağından bahsedilmiştir. Buradaki asıl amaç hedef okur tarafından eserde bahsi geçen mevzuların ehemmiyetinin anlaşılmasını sağlamaktır.

Birim düzeyinde ikinci yapılan eklemeler ise peygamberlerden bahsedilen bölümdür. Burada hem mensur hem manzum metinde Allah’ın çokça peygamber gönderdiği ve bunların ilkinin Hz. Âdem olduğu bahsedildikten sonra nâzım-mütercim bu kısmı 10 beyit kadar genişleterek Kur’an’da pek çok yerde zikredilen Hz. Âdem ve İblis kıssasından bahsetmiş ve şeytanın insanoğluna düşman olduğunu vurgulamıştır. Eklenen üçüncü kısım yine bu bölümün devamı niteliğinde olup burada Hz. Âdem’in ilk, Hz. Peygamber’in ise son peygamber olduğu yinelenmiştir.

Dördüncü ve beşinci birim eklemeleri ise “fî Beyāni Ahvālî’l-Cenneti ve Envā’i Na‘îmihâ” ve “fî Beyāni Ahvālî’l-Ceḥîm ve Aşnâfi Azābihâ” başlıkları ile kaleme alınmıştır. Bu başlık altında 231. ile 247. arası olmak üzere toplamda 17 beyit bulunmaktadır. Nâzım-mütercim burada cennet ve cehennem tasvir etmiştir. Kaynak eserde cennet ve Hz. Peygamber’in havzından bahsedilse de nâzım-mütercimin çocuklara hem cennet hem de cehennem hakkında daha ayrıntılı bilgi vermek istediği aşikârdır. Mensur eserde olduğu gibi yalnızca cennete değinmeyip cehennemi de zikretmesi de Kur’an’ın bir yöntemidir. Kur’an’da cennet-cehennem konuları genellikle birlikte zikredilmektedir. Ayrıca çocukların yalnızca cennetin var olduğunu düşünmemeleri için de cehennemden bahsedilmiş olsa gerektir.

3.1.6.2.2. Beyit eklemeleri

Nâzım-mütercim bir konu üzerine yorum yaptığında, konu akışında bir aksaklık hissettiğinde veya konuya dair ekstra bilgi vermek istediğinde birim eklemelerindeki gibi beyit eklemelerine de başvurmuştur. Birim eklemelerindeki beyitler dâhil edilmediğinde manzumede 19 ayrı beytin eklendiği görülmüştür.

Tablo 3.25. Beyit Ekleme Örneği 1

Kaynak	Erek
hattâ bir kişiniñ kulağına fısıldasın ol işitmese Allāhu te‘ālā işidir (74)	75. Birinüñ söyleseñ gūşına hattâ İşitmese işidür anı Mevlâ
	76. Degüldür soñradan olma dağı ol Dağı bulmaz dükenmek ana hiç yol

Allah’ın “semi” sıfatının zikredildiği bu beyitlerde nâzım-mütercim önce kaynak metni eksiksiz aktarmış ardından Allah’ın bu sıfatının kadîmî özelliğini vurgulamak için beyit eklemesinde bulunmuştur.

Tablo 3.26. Beyit Ekleme Örneği 2

Kaynak	Erek
Zîrâ ten ve gövde duracak yer ister, mekāna ihtiyâcı var Tañrı te‘ālā ise ihtiyâçdan berîdir. (76)	127. Mekân ister cisim olmağ muhaqqak Berîdür ihtiyâçdan hazret-i Hâk
	128. Añadur hâceti halk-ı cihānuñ Birine ihtiyâcı yoğdur añun

Eklenen bu beyitle de yine bütün mahlûkatın Allah’a muhtaç olduğu, kendisinin hiçbir şeye ihtiyacının olmadığı vurgulanarak Allah yüceltmek istenmiştir. Kimi beyitler Allah ve Hz. Peygamberi övmek için eklenirken kimilerinde ise okur telkin edilmiştir.

Tablo 3.27. Beyit Ekleme Örnekleri 3

74. Ne deñlü olsa ger bir söz nihānī İşidür Haqq anı itme gümānı
138. Nice etmek gerekdür i' tîkādı Nedendür şîhḥati yāḥūd fesadı
308. Eger bulmaḡ dilerseñ aña yolu Ḳoma elden hemān bu üç uşūli

Bu beyitlerde nâzım-mütercim okurun Allah'ın her şeyi işiteceği konusunda hiçbir şekilde şüphe duymaması, anlatılanlara inanmak ve bunları düşünmek gerektiğini belirtmiş, okuyucuya doğru yolda olmak isterse bahsi geçen üç usulü takip etmesini telkin etmiştir.

3.1.6.2.3. Cümle eklemeleri

Cümle düzeyinde yapılan eklemeler yine aynı şekilde yorumlama ve bilgi verme amaçlı yapılan eklemelerdir. Bu tür eklemelerin bir diğer sebebi ise nâzım-mütercimin beyitleri mısralar veya eklentili kelimeler ile doldurmaya çalışmasıdır. Doldurma yaparken tabi olarak konuya uygun cümle seçimleri yapmaktadır. Bunlar da belirttiğimiz gibi ya konuyu yorumlama, yeni bilgi verme veya okuru uyarma şeklinde gerçekleşmiştir. Cem Dilçin divan şiirlerinin mısraları arasındaki paralellığe değindiği çalışmasında Ahmet Talat Onay'ın “*Bütün şairlerimizde ikinci mısralar birincinin isbatına medar olacak delilleri havidir.*” cümlesini delil göstererek şairlerin bu tür tasarruflarının beytin anlamının anlaşılıp açıklanmasında ve düzenlenip düzeltilmesinde önemli rol oynadığını belirtmiştir.⁵⁵⁵

İncelediğimiz manzumede gerek fiil cümlesi gerekse isim cümlesi olsun bu tür mısra doldurmalarının yapıldığı gözlemlenmiştir. Cümle bazındaki eklemelerin hepsi ikinci mısra da gerçekleşmiştir. Bunların kimisi birkaç söz öbeğinden oluşurken kimisi ise

⁵⁵⁵ Cem Dilçin, “Divan Şiirlerindeki Paralel ve Ortak Söz Yapılarından Metin Eleştirisinde Yararlanma”, 34.

tek bir kelimeden meydana gelmektedir. Cümle eklemeleri isim cümlesi ve fiil cümlesi eklemeleri şeklinde iki kısma ayrıldığında manzumenin fiil cümlesi eklemelerinin isim cümlelerine oranla çok daha fazla olduğu tespit edilmiştir.

3.1.6.2.3.1.İsim cümlesi eklemeleri

Manzumede isim cümlesi eklemeleri 17 beyitte görülmüştür. Bu beyitlerin kiminde birden fazla isim cümlesi kiminde ise tek bir isim cümlesi yer almaktadır.

Tablo 3.28. İsim Cümlesi Ekleme Örnekleri 1

Kaynak	Erek
her āvāzı işidir. (74)	73. Semi‘dür cümle āvāzı işidür İşitmek böyle hem anuñ işidür
oñu istihfāf (85)	310. Küfürdür bil ki taḥḫīr itmek anı Gerekdür şaklamak andan lisānı

Her iki beyitte de kaynak metindeki ifadeler önce tek bir cümle ile karşılanmış, daha sonra da mensur metindeki ifade aktarılarak ardından bir ekleme daha yapılmıştır. İlk beyitte Allah’ın her şeyi işitme özelliği “semi” sıfatının anlamı olduğu için ilk mısırda önce bu bilgi verilmiş, daha sonraki eklemede de Allah’ı yüceltmek için en iyi işitenin o olduğu belirtilmiştir. Diğer beyitte ise önce istihfafın küfür olduğu vurgulanmış, yani konu hakkında bir hüküm verilmiş, ardından da ikinci ekleme kısmında kişinin bu konuda ne yapması gerektiği bir uyarı cümlesi ile aktarılmıştır.

Tablo 3.29. İsim Cümlesi Ekleme Örneği 2

Kaynak	Erek
Ümmeti cümle ümmetlerden ḥayırlıdır. (80)	194. Ḥayırlıdur ümemden ümmeti hem Odur peygamberimiz şāh-ı ekrem

Bu beyitte isim cümlesi olarak yapılan ve Hz. Peygamber’i niteleme görevinde kullanılan ekleme beytin ikinci mısrasını tamamlamak üzere uygulanmıştır.

Tablo 3.30. İsim Cümlesi Ekleme Örneği 3

Kaynak	Erek
İslām’ına hüküm olur (86)	334. Dinilmişdi aña hükmen müselmān Şahīḥ idi nikāḥı anuñ ol ān

Yukarıdaki beyitte ise nâzım-mütercim bilgi vermek adına bir ekleme yapmıştır.

3.1.6.2.3.2.Fiil cümlesi eklemeleri

Fiil cümlesi eklemesi manzumede en çok yapılan ekleme çeşididir. Toplamda 94 ayrı beyitte fiil cümlesi eklemesi yapılmıştır. Bunlardan bazıları tek bir kelime ile oluşturulmuşken bazıları ise cümlenin bütün ögeleri ile yapılmıştır. Ayrıca birkaç beyitte birden fazla fiil cümlesi de bulunmaktadır.

Tablo 3.31. Fiil Cümlesi Ekleme Örneği 1

Kaynak	Erek
Zātında ve şıfātında naẓīri yoǧdur. (72)	47. Şıfātında vü zātında naẓīri Bulunmaz yoǧ-durur mişli vezīri

Görüldüğü gibi yukarıdaki beyitte tek ögeden oluşan bir fiil cümlesi bulunmaktadır. Nâzım-mütercimin burada mısrayı doldurmak için böyle bir ekleme yaptığı düşünülebilir. Zira “bulunmaz” ile “yok-durur” ifadeleri benzer anlamı ihtiva eden kelimelerdir. Tek bir kelime ile de maksadın hâsıl olması mümkünken nâzım-mütercim ikisini de bir arada kullanarak vezni tamamlamayı amaçlamıştır.

Tablo 3.32. Fiil Cümlesi Ekleme Örneği 2

Kaynak	Erek
Birisi daḥi: *Semi‘* dir. (74)	72. Birisi de semi‘dür diñle anuñ Oñat fehmi it bunı dut gūş-ı cānuñ

Nazım-mütercim kaynak metindeki cümleyi isim cümlesi ile karşıladıktan sonra üç ayrı fiil cümlesi ile hedef okurunu uyarmakta, tembihlemektedir. Okurun çocuklar olması nâzım-mütercimin “muhatap” dil kullanmasına da sebep olmuştur. Tıpkı öğretmenin öğrencisine ders anlatması gibi nâzım-mütercim de manzumesinde bu dili kullanmayı tercih etmiştir. Yeri geldiğinde yukarıdaki beyitte de görüldüğü gibi nâzım-mütercim sanki öğrencisini uyarma edası ile telkinlerde bulunmuştur. Bunun için “bil, anla, işit, kulak ver” gibi okurun dikkatini çeken, konunun önemini vurgulayan fiiller kullanmıştır.

3.1.6.2.4. Kelime ve kelime grubu eklemeleri

Manzumede kelime ve kelime grubu bazında yapılan eklemeler kelime türlerine göre fiil kökenli olması bakımından fiilimsi, isim kökenli olmaları bakımından ise isim ve isim tamlaması eklemeleri, sıfat ve sıfat tamlaması eklemeleri, zamir, edat ve bağlaç son olarak da zarf eklemeleri şeklinde tasnif edilmiştir. Bunlardan bazıları Arapça-Farsça ve Türkçe soylu kelimeler olması bakımından alt başlıklara ayrılmıştır.

Aşağıda listeleri verilecek olan bu türden kelime eklemeleri daha önce de belirttiğimiz gibi aruz vezni tamamlayabilmek adına yapılmıştır. Vezni tamamlamada rol oynayan bu türden kelime eklemelerine aynı zamanda konuya açıklık kazandırmak, manzumenin ahengine katkı sağlamak gibi sebeplerle de başvurulmuş olması mümkündür. Aşağıdaki örnekte eklenen kelimelerin bu özelliğini görmek mümkündür.

Tablo 3.33. Kelime ve Kelime Grubu Ekleme Örneği

Kaynak	Erek
ve eger bir kerre deyip ğayrı söylerse tekrārca telķin edeler (87)	351. Eger söylerse ğayrı söz o bīmār O demde ideler telķini tekrār

Görüldüğü gibi nâzım-mütercim kaynak metinde olmadığı halde manzumesine “o bīmār” sıfat tamlaması ve “o demde” zarf grubu eklemeleri yapmıştır. Manzumenin siyak ve sibakından telkinin hastaya yapıldığı anlaşılrsa da nâzım-mütercim hem sıfat hem zarf grubunu vezni sağlamak amacıyla eklemiştir. Bunun yanında “m” ve “o”

seslerinin tekrarı ile ve “bîmâr-tekrâr” yine ses tekrarı ve kafiye ile manzumede ahenk oluşturulmaya çalışılmış gibi görünmektedir.

3.1.6.2.4.1.Fiilimsi eklemeleri

Manzumede 13 ayrı beyitte fiilimsi eklemesi olup bunlar toplamda 16 tanedir. Bunlardan 6 tanesi isim fiil, 5 tanesi zarf fiil ve 2 tanesi de sıfat fiildir.

Tablo 3.34. Fiilimsi Eklemeleri

idüp irsâl	olmak	oturdukdâ	yatmak	ışınmak	alup	ķopınca
inanmak	beyân idüp	bilmezlig	luţf idüp	su’âl idüp	gelenler	dimek

3.1.6.2.4.1.1. İsim ve isim tamlaması eklemeleri

Manzumede 55 ayrı beyitte isim ve isim tamlaması eklemesi yapılmıştır. Bunların büyük bir kısmı Arapça-Farsça kökenli isimlerle, çok az bir kısmı da Türkçe isim soylu kelimelerle yapılmıştır.

3.1.6.2.4.1.1.1.Arapça-Farsça kökenli isim ve isim tamlaması eklemeleri

Manzumede 69 isim soylu kelimeler ile ekleme yapılmıştır. Bunlardan 39 tanesi Arapça-Farsça kökenli kelimelerdir.

Tablo 3.35. Arapça-Farsça Kökenli İsim ve İsim Tamlaması Eklemeleri

Muştafāya	Rabb-i a’lā	maķāl	meşāhif	efendi	insān	Raḥmān
Hak	şübūtiyye	şifātı	yār	cān	ehl-i sa’ādet	Ḥudā
ibni ’imrān	āsumān	kelām	şadā	edā	zāt	’ibād
server	temāmet	Cibrīl	Mevlā	rūy	’ibādet	islām
’aded	lisān	’ākıl	binā	peder	ibni fülān	günāh
iḥsān	sübḥān					

3.1.6.2.4.1.1.2. Türkçe kökenli isim ve isim tamlaması eklemeleri

Manzumede 10 isim kökenli kelimenin eklendiği görülmüştür. Bu kelimelerden yalnızca “yir” üç farklı yerde tekrar etmiştir.

Tablo 3.36. Türkçe Kökenli İsim ve İsim Tamlaması Eklemeleri

söz	kız	yaş	var	yir
göñlin	dil	oğlan	içre	ad

3.1.6.2.4.1.2. Sıfat ve sıfat tamlaması eklemeleri

Manzumenin 42 beytinde sıfat ve sıfat tamlaması eklemeleri yapılmıştır. Bunlardan 26 tanesi sıfat tamlaması olan eklemelerdir.

Tablo 3.37. Sıfat Tamlaması Eklemeleri

şad hezārān	ba‘zı ehl-i tefsīr	ol Hâk	bu cihāna	ol şübūtiyye	ol şıfātuñdur	o cebbār	ol Allāhu a‘zam
işbu hālet	Hâk te‘ālā	çok menāzil	ol demde	şu defter	ol cāvidānī	ol kimse	ol lisani
ol ān	şu minvāl	bu resme	ol günāhkār	her birinde	o bīmār		

Sadece sıfat eklemesi ise 16 tanedir. Bunlardan bazıları Türkçe kökenli iken bazıları ise Arapça-Farsça kökenli kelimelerle oluşturulmuş sıfatlardır.

Tablo 3.38. Sıfat Eklemeleri

cümle	o / ol	bu	peydā	pinhān	işbu	şamu	münzel
-------	--------	----	-------	--------	------	------	--------

3.1.6.2.4.1.3. Zamir eklemeleri

Manzumede yer alan 49 beyitte zamir eklemelerine rastlanmıştır. Bunlar daha çok vezni sağlamak üzere beyte eklenmiştir.

Tablo 3.39. Zamir Eklemeleri

ben	anlar	anda	kişi	biri	nesne	o	bu
ol	şamu	bular	her birisi	ne	kim	şular	

3.1.6.2.4.1.4. Edat ve bağlaç eklemeleri

Manzumede 38 ayrı yerde edat ve bağlaç eklemesi yapılmıştır. Farsça “ki” bağlacının yanında aynı görevde kullanılan “kim” bağlacı, Arapçadan Türkçeye geçen “ve” bağlacının yanında günümüzde “de-da” bağlacına karşılık gelen “dahi” kelimesi de kullanılmıştır. Manzumede edat ve bağlaç olarak eklenen kelimelerin listesi aşağıdaki tabloda verilmiştir:

Tablo 3.40. Edat Eklemeleri

ile	eger	ger	diyü	üzre
-----	------	-----	------	------

Tablo 3.41. Bağlaç Eklemeleri

ise	kim	ki	de	ve	dahi
ne ne	ancak	yani	hem	ya	çünkü

3.1.6.2.4.1.4.1. Nidâ edatları eklemeleri

Nâzım-mütercim manzumesinde sık sık nidâ edatlarına yer vermiştir. Daha önce de belirttiğimiz gibi nâzım-mütercim öğretmen edası ile yer yer okura seslenmiş ve muhatap dilini kullanarak “dinle, oku, kulak ver, bunu böyle bil” şeklinde karşısındakiyle konuşuyormuş gibi eserin dilini inşa etmiştir. Manzumede 18 ayrı

yerde “ey” nidâ edatı kullanılarak okuyucuya seslenilmiş, okuyucuya ise “cân”, “yâr”, “tâlib-i Hak” ve “merd-i mâhir” şeklinde hitap edilmiştir.

Tablo 3.42. Nidâ Edatı Eklemeleri

Kaynak	Erek
Pes imdi ol inanacak nesneleriñ birisi Tañrı te‘âlâdır. (78)	143. Şu eşyâ kim gerekdür aña îmân Biri Tañrı te‘âlâdur ki ey cân

Nâzım-mütercim manzumede bir yerde Hz. Peygamber’e bir yerde de Allah’a seslenme edatı kullanmıştır. Hz. Peygamber için “ey mükerrem”, Allah için ise “ey Rabb-i Raḥmân” ifadesi kullanılmıştır.

3.1.6.2.4.1.5. Zarf eklemeleri

Manzumede 33 ayrı beyitte zarf eklemesine rastlanmıştır. Bu zarflardan en sık kullanılanlar ise Arapça-Farsça kökenli kelimelerdir. Aşağıda Arapça-Farsça kökenli zarfların listesi bulunmaktadır.

Tablo 3.43. Arapça- Farsça Kökenli Zarf Eklemeleri

hemân	o dem	muḥaşşal	tâ kim	şu dem	bî-gümânî	nihâyet
muṭâbık vâkı’a	şahîḥî	muḥakḳak	âḥir	her dem	bî-bahâne	hep

Türkçe kökenli zarflar ise şunlardır:

Tablo 3.44. Türkçe Kökenli Zarf Eklemeleri

içerden	üstine	yine	girü	bu kez	öñdin	bu deñlü
böyle						

3.1.6.2.5. Değerlendirme

Yukarıdaki tablolardan anlaşılacağı üzere nâzım-mütercim gerek kaynak metindeki terimleri ve konuyu daha anlaşılır hale getirmek için gerekse beyti veya vezni

tamamlamak için ekleme yöntemine başvurmuştur. Eklemeler birim, beyit, cümle ve kelime düzeyinde tasnif edilmiştir. İki metnin karşılaştırılması sonucunda nâzım-mütercim birim, beyit ve cümle şeklinde yaptığı eklemeleri daha çok bilgi verme, konuya açıklık getirme ve fikirlerini beyan etme amaçlarıyla yaptığı, yer yer cümleleri beyitleri tamamlamak üzere manzumeye dâhil ettiği; kelime ve kelime grubu düzeyindeki eklemeleri ise daha çok aruz uygulamasına yönelik yaptığı anlaşılmıştır. Nâzım-mütercim özellikle birim, beyit ve cümle düzeyindeki eklemelerini hedef okuru dikkate alarak yaptığı, mısra dolduran cümleler ve vezni tamamlamak amacıyla uyguladığı kelime ve kelime grupları düzeyindeki eklemelerini ise nazım şekli ve üslup sebebiyle manzumeye ilave ettiği görülmüştür. Aynı zamanda nâzım-mütercim her iki sebepten dolayı uyguladığı bu yöntem çeviri amacına da hizmet etmiştir.

3.1.6.3.Açıklama

Eklemeler bölümündeki beyit ve cümle eklemelerine çok benzeyen açıklama mikrostratejisi ekleme şeklinin bir başka türüdür. Fakat beyit eklemeleri kısmında nâzım-mütercim daha çok yorumlayarak, Hz. Peygamber'i ve Allah'ı överek veya konu hakkında ilave bilgi vererek beyit eklemeleri yapmıştır. Açıklama kısmında ise nâzım-mütercim amacı; kapalı kalan, yanlış anlaşılmaya mahal verecek, anlaşılmayı zorlaştıran veya okurun üzerine sorular sorabileceğini düşündüğü kısımlara açıklık getirmek ve metnin eksiksiz bir şekilde doğru anlaşılmasını sağlamaktır. Nâzım-mütercim hedef okurun çocuklar olduğunu göz önünde bulundurarak açıklamalar yapmakta hiç tereddüt etmemiştir. Manzumede 17 ayrı yerde açıklama yöntemine başvurulduğu görülmüştür. Açıklamalar kimi yerlerde bir mısra ile sağlanırken kimi yerlerde ise birkaç beyitle yapılmıştır. Örneğin aşağıdaki tabloda konu birkaç beyitle açıklanmaya çalışılmıştır.

Tablo 3.45. Açıklama Örneği 1

Kaynak	Erek
ya' nî kıldığı namâz ve ğayrı 'ameller câ'iz olmaz. (84)	295. Namâzlar kim edâ itmiş idi ol Oruçlardan ne kim tutmuş idi ol

	296. Zekât da itmiş olsa imtişâli Taşadduklar dahi bunuñ mişâli 297. Ölüp vardukda ol rûz-ı hesâba İrişmez añlaruñla hîç şevâba
--	--

Yukarıdaki tabloda kaynak metinde kişinin namaz kılması ve buna benzer işlediği amellerin caiz olmayacağı dile getirilmiştir. Nâzım-mütercim burada ilk beytin ilk mısrasında “namaz kılma” eylemini doğrudan aktarmıştır. Kaynak eserde geçen “gayrı ameller” ifadesi ise her ne kadar “namaz” örneği verilmiş olsa da okur tarafından daha iyi anlaşılması için “oruç tutma”, “zekât verme” ve “sadaka verme” örnekleri verilerek konuya açıklık getirilmeye çalışılmıştır. Diğer taraftan kaynak metinde verilen “câiz olmaz” ifadesinde okurun anlamasını etkileyecek ve “ne zaman câiz olmaz” ve “caiz olmamak ne demek” gibi sorular sorduracak kapalı bir anlam sözkonusudur. Nâzım-mütercim bu kapalılığa açıklık kazandırmak için bunların bir önceki beyitler de dikkate alındığında “Küfre düşen insanın öldükten sonra hesaba çekilme sırasında yaptıklarının sevap olarak hanesine işlemeyeceğini” açıkça dile getirmiştir.

Tablo 3.46. Açıklama Örneği 2

Kaynak	Erek
Pes her mü'mine lâzımdır. (85)	315. Pes imdi merd ü zenden ehl-i îmân Küfürden ihtirâz iden müselmân

Yine yukarıdaki beyitte de nâzım-mütercim tek bir mısra ile anlam kapalılığını gidermek için açıklamada bulunmuştur. Kaynak metinde geçen “her mü'min” ifadesi “iman eden her kadın ve erkek” şeklinde zikredilmiş, bunun da yeterli olmadığı yani bunların aynı zamanda “küfürden sakınan” kimseler olması gerektiği de vurgulanmıştır. Bir önceki beyitlerde geçen konuyla bağlantılı olarak küfrün müslümanı düşürdüğü hal üzerinden meselenin ciddiyetinin altı çizilmiştir.

3.1.6.4.Özetleme

Birim, beyit ve cümle eksiltmelerinin uzantısı niteliğinde olan özetleme türündeki bu mikrostratejik uygulama daha çok tekrar eden ifadelerin çıkarılarak ve dar anlamlı kelimelerle uzun uzun anlatılan meselenin daha kapsayıcı kelimelerle yeniden yazılması şeklinde gerçekleşmektedir. Özetlemenin birim, beyit ve cümle eksiltmeleri ile arasındaki en temel fark eksiltmelerde cümleler tamamen çıkarılır ve manzumede yeniden ele alınmaz. Fakat özetlemede uzun uzun anlatılan konu farklı kelimelerle daha sade, öz ve anlaşılır bir şekilde yeniden yazılır. Manzumede 12 ayrı yerde 12 ayrı beyitle yapılmış özetleme görülmüştür.

Tablo 3.47. Özetleme Örneği 1

Kaynak	Erek
Meşelâ Tañrı te‘ālā cisim degildir. Ya‘ nī tenli ve gövdeli degildir ve şüreti yokdur ādem yā ayrıķ bir nesne şüreti gibi. Ve hīç bir nesneye beñzemez. (76)	125. Berīdür şüret-i ins ü melekden Cisimden ğayrı şey’e beñzemekden

Yukarıdaki örnekte görüldüğü gibi kaynak metinde dört ayrı cümle ile anlatılan mesele manzumede tek bir cümle ile ifade edilmiştir. Bunun yanında nâzım-mütercim kaynak eserdeki Allah’ın tenzih edildiği kısımlar olan “cisim değildir.”, “tenli ve gövdeli değildir.”, “insana ve insan dışı hiçbir şeye süret olarak benzemez.” ifadelerini özetleyerek sadece “cin ve melek suretinden, cisimden ve başka herşeye benzemekten uzaktır.” ifadesi ile durumu kısaca aktarmıştır. “Cisme benzemekten beridir.” cümlesi kaynak metindeki “tenli ve gövdeli olma, insana benzeme” ifadelerinin hepsini karşıladığı için manzumede bunları tekrar zikretmeye lüzum görülmemiştir. Zira insan da bir cisimdir ve cismi olan her şeyin bir yüzeyi yani teni ve gövdesi vardır. Bu yüzden nâzım-mütercim yalnızca “cisim” kelimesini zikretmekle iktifa etmiştir.

Tablo 3.48. Özetleme Örneği 2

Kaynak	Erek
Nihāyet muşhaflarda yazılan yazılır ve dillerde okunan harfler ve kulaklar ile	109. Ve līkin yazılan harfler şadālar

işidilen āvāzlar ve mişāller ve gönüllerde olan hayāller ve mişāller (75)	Hayāller işbu dillerle edālar
---	-------------------------------

Yukarıdaki beyitte ise nâzım-mütercim kaynak eserdeki tekrar eden ifadeleri ve tüm sıfat fiil gruplarını manzumesine dâhil etmeyip sadece konuyla ilgili ana kelimeleri kullanarak özetleme yapmıştır. Anlam kaybının olmadığı bu özetleme örneğinde, nâzım-mütercimin “āvâz” yerine “sadâ”, “misâl” yerine “edâ” kelimelerini tercih etmesinden vezin kaygısı güttüğü anlaşılmaktadır. Ayrıca nâzım-mütercim amacına hizmet edecek şekilde okurun hem gözüne hem kulağına hitap etmesi için bu iki kelimeyi kafiye olarak kullanmıştır. Bu, eserde â/a sesinin ritim oluşturmalarını da sağlamıştır. Bütün bunlar nâzım-mütercimin kelime boyutundaki mikrostratejileri aslında nazım şekli yani vezin için uyguladığını göstermektedir. Aynı zamanda ekleme, eksiltme ve açıklama gibi yöntemlerinde amacına hizmet etmesi için vezin kaygısının da ötesinde çocukların kaynak eseri anlamasını kolaylaştırmak ön planda tutulmuştur.

3.1.6.5. Anlamı Aktarma

Bu yöntemde nâzım-mütercim kaynak metindeki iletiyi manzumesine anlamı bozulmayacak şekilde farklı kelimelerle aktarmıştır. Ekleme ve eksiltmede iletilen kısmın kelimelerinde çok fazla değişiklik yapılmazken anlamı aktarmada nâzım-mütercim iletiye odaklanarak farklı kelimelerle anlamı vermeye çalışmıştır. Yine açıklama ve özetlemede de durum benzer şekildedir. Nâzım-mütercim bu çeviri yöntemlerinde kaynak metnin söz dağarcığını korumaya çalışırken anlamı aktarma kısmında böyle bir kaygı gütmemektedir. Manzumede 29 farklı yerde kaynak metnin anlamını aktarmaya yönelik bir diliçi çeviri söz konusudur.

Tablo 3.49. Anlam Aktarımı Örneği

Kaynak	Erek
ve kimi âdem oğlanlarına müvekkildir, işledigin yazarlar. (78)	149. Kimi bu halkı hıfz için gezerler Kimi nâsuñ sözün fi‘lin yazarlar

Manzumenin meleklerden bahseden bu kısmında, kaynak metindeki ilk cümlelerin nâzım-mütercim tarafından farklı kelimelerle yeniden manzum bir şekilde kaleme alındığı görülmektedir. Kaynak eserde “ âdem oğullanlarına müvekkil” olan meleklerden yani insana vekâlet eden, insandan sorumlu meleklerden söz edilmiştir. Manzumede ise meleklerin amelleri yazma özellikleri kaynak eserden aynen aktarıldıktan sonra melekleri, vekil olmaları yerine farklı olarak insanların koruyucusu olmalarıyla nitelendirmiştir. Kur’ân’da pek çok yerde insanın sağında ve solunda bulunan ve “Hafaza Melekleri” olarak bilinen meleklerden bahsedilmektedir.⁵⁵⁶ Kaynak eserde bu meleklerin insanlara vekil olduğu ve insanların amellerini yazdıkları dile getirilmiş, manzumede ise aynı meleklerin farklı bir özelliği zikredilmiştir.

3.1.6.6.Dönüştürmeler

Mütercimler eserleri nazma çevirirken vezin ve kafiye engeline takılır ve bu iki unsur sebebi ile çeviri esnasında hareket alanları daralır. Bu yüzden çeviri eser inşa edilirken cümle ve kelimeler özenle seçilmek zorundadır.

Nâzım-mütercim “akd” üsülü ile kaynak eseri nesirden nazma aktarırken pek çok yönetime başvurmuştur. Bu yöntemlerin çeşitlenmesindeki en büyük etmen ise kaynak metin ile erek metin arasındaki form farkıdır. Tahvîl yolu ile yapılan bu diliçi çeviride çeviri sorunlarını gidermek için nâzım-mütercim yukarıdaki çeviri stratejilerinin yanında birazdan belirtilecek olan dönüştürme yöntemine de başvurmuştur. Bu bölümde nâzım-mütercimin manzumeyi oluşturmak için cümle ve kelimeleri nasıl dönüştürdüğü irdelenecek, özellikle vezin için yapılan değişimlerin altı çizilecektir.

3.1.6.6.1. Cümle türlerinin dönüşmesi

Cümle bazında yapılan dönüşümler sözdizimsel sebeplerden dolayı daha çok Ersland’ın bahsettiği “zorunlu değişiklik ” kategorisine girmektedir. Kaynak ve erek metnin şekilden kaynaklanan birbirinden farklı sözdizimlerinin olması nâzım-mütercimi cümleleri dönüştürmeye itmiştir. Aşağıda bunlar isim cümlesi ve fiil cümlesinin dönüştürülmesi olarak iki başlıkta ele alınacaktır.

⁵⁵⁶ Yoksa onlar, bizim kendilerinin sırlarını ve gizli konuşmalarını işitmediğimizi mi sanıyorlar? Hayır, öyle değil; yanlarındaki elçilerimiz (hafaza melekleri de) yazmaktadırlar: 43/80; Andolsun, insanı biz yarattık ve nefsinin kendisine fısıldadıklarını biliriz ve biz ona şah damarından daha yakınız. İki melek (insanın) sağında ve solunda oturarak yaptıklarını yazmaktadırlar: 50/16-17

3.1.6.6.1.1.İsim cümlesinin fiil cümlesine dönüştürülmesi

Manzumenin 33 ayrı yerinde kaynak eserdeki isim cümlelerinin fiil cümlesi olarak aktarıldığı görülmüştür.

Tablo 3.50. İsim Cümlesinin Fiil Cümlesine Dönüştürülmesi Örneği 1

Kaynak	Erek
Şuyu baldan tatlıdır ve südden ağdır . (81)	227. Lezîz ola ‘ aselden dağı şuyı Lebenden ol şuyuñ ağ ola rüyı

Yukarıda her iki metnin de yüklemeleri işaretlenerek kaynak eserin nasıl fiil cümlesine dönüştürüldüğü gösterilmiştir. Nâzım-mütercim bu yola başvurmasındaki en temel sebep vezni tamamlamaktır. İsim soylu olan “ak” ve ”tat” kelimesinin aynı anlamlı Arapça kelimesi olan “lezîz” ile bileşik fiil oluşturulmuş, mana bozulmadan mısralar vezne uygun hale getirilmiştir.

Yine aynı sebepten dolayı isim soylu “rûy” kelimesinin ve “ol su” sıfat grubunun eklenmesi ile de vezin sağlanmaya çalışılmıştır. Görüldüğü gibi nâzım-mütercim kaynak metindeki iletiyi aktarırken sadece bir beytinde birden fazla çeviri mikrostratejisine başvurmuştur. Bir diğer dikkat çeken husus ise nâzım-mütercimin kelime seçimlerinde “tatlı” yerine “lezîz”, “süt” yerine “leben” yine “bal” yerine “asel” kelimelerini tercih etmesidir. Burada her ne kadar kelimelerin açıklık kapalılık uyumu olsa da ses unsuru da önemli bir rol oynamaktadır. Manzume ezberlenmesi için inşa edildiğinden ses unsuru da nâzım-mütercimin özellikle dikkat ettiği hususlardan biridir. Yukarıdaki beyitte nâzım-mütercimin seçtiği kelimelerdeki “e” sesi ile ahenk/ritmi sağlamaya çalıştığı görülmektedir.

Tablo 3.51. İsim Cümlesinin Fiil Cümlesine Dönüştürülmesi Örneği 2

Kaynak	Erek
Hükmi kıyāmete degin bākīdir ve neshden ve tebdilden berīdir . (80)	174. Bulup nesh u tebeddilden selāmet Çopınca hükmi bākīdür kıyāmet

Vezin ve ahenk sebebiyle yapılan çeviri uygulamalarının yanında yukarıdaki beyitte de nâzım-mütercim kafiye kaygısı ile kaynak eserdeki isim cümlesini fiil cümlesine dönüştürdüğü anlaşılmaktadır. Metinde geçen “berîdir” ifadesi için “selâmet bulmak” bileşik fiili tercih edilmiştir. Nâzım mütercim burada kaynak esedeki “kıyâmet” kelimesi ile kafiye sağlamak için “selâmet” kelimesini tercih etmiştir. Vezin için ise iki kapalı hecesi olan “tebdîl” kelimesi yerine bir açık iki kapalı müştak bir kelime olan “tebeddül” sözcüğünü kullanmıştır.

Ayrıca nâzım-mütercim burada "tebdîl" yerine aynı anlama gelen ve aynı vezinden olan "tağyîr" kelimesi seçilebilecekken müştak bir kelimeyi tercih etmiştir. Buradan onun olabildiğince kaynak metne ve bu metnin kelimelerine sadık kalmaya çalıştığını çıkarabiliriz.

3.1.6.6.1.2. Fiil cümlesinin isim cümlesine dönüştürülmesi

İsim cümlesine nisbeten fiil cümlesinin dönüşümü manzumede çok daha az yerde rastlanmıştır. Sadece dört yerde görülen bu dönüştürmeler ses kaygısından dolayı yapılmıştır.

Tablo 3.52. Fiil Cümlesinin İsim Cümlesine Dönüştürülmesi Örneği

Kaynak	Erek
yemezler ve içmezler erkeklik ve dişilik olmaz. (78)	146. Ne erkeklerdür anlar ne dişidür Ne yimek içmek anlaruñ işidür

Yukarıda görüldüğü gibi kaynak eserde üç fiil cümlesi yer alırken erek metinde bunların üçü de isim cümlesine dönüştürülmüştür. Nâzım-mütercim buradaki amacı “dür” ek fiili ile ses tekrarını sağlamaktır. Ayrıca isim soylu “iş” kelimesini ekleyerek de kafiye oluşturulmaya çalışılmıştır.

3.1.6.6.2. Sıfat tamlamasının dönüşmesi

Kelime ve kelime grubu bazında yapılan dönüştürmeler daha çok vezni sağlamak için yapılmıştır. Manzumede kaynak eserde yer alan altı sıfat tamlamasının farklı söz gruplarına dönüştürüldüğü görülmüştür.

Tablo 3.53. Sıfat Tamlamasının Dönüşmesi

Kaynak	Erek
Ve ba‘zı müfessirler li-yuvaḥḥidūni demekle tefsīr etmişler. (72)	41. Dimişler ba‘zılar da böyle ra‘ nā Ola yuvaḥḥidūnī anda ma‘ nā
ve Şīt ‘aleyhi’s-selāma elli şaḥīfe ve Ādem ‘aleyhi’s-selāma on şaḥīfe indirmiştir. (79)	172. Daḥi ellisi Şīt’e oldu nāzil Onı Ādem şafāya oldu vāşil

Yukarıdaki örneklerde nâzım-mütercimın eksiltme yöntemi ile sıfat tamlamalarını vezin sebebi ile zamir ve adlaşmış sıfata dönüştürdüğü anlaşılmaktadır.

3.1.6.6.3. Zamirlerin dönüşmesi

Nâzım-mütercim manzumesini oluştururken öğretmen edası ile okuyucuya doğrudan hitap ederek “sen” dili kullanmayı tercih etmiştir. Daha önce bu üslubu nidâ edatları konusunda dile getirmiştik. Kaynak eserde yer alan bazı zamirler de yine aynı amaçla değiştirilmiştir. Bunun sebebi okurun doğrudan muhatap alınarak eğitici metnin etkisinin artırılmak istenmesidir.

Tablo 3.54. Zamirlerin Dönüşmesi

Kaynak	Erek
Bize aḥları bilmek lāzım degildir. (74)	89. Velī insānuḥ irmez ‘aḥlı aḥa Degül lāzım anı bilmek de saḥa
Hemān bize lāzım olan böylece i‘tiḳād etmektedir. (74)	90. Bilinmez ḥikmeti Rabbū’l-‘ibāduḥ Hemān sen böyle eyle i‘tiḳāduḥ

3.1.6.6.4. Cümle çatısının dönüşmesi

Nâzım-mütercimın mensur eseri naklederken cümlelerin çatılarında değişiklik yaptığı gözlemlenmiştir. Manzumede daha çok edilgen yapı etken yapıya ve geçişsiz yapı geçişli yapıya dönüştürülmüştür. Bu durum, Ersland’ın üzerinde durduğu sözdizimsel sebeplerden kaynaklanan “zorunlu değişiklik”ler kategorisine örnektir. Eserin nazma aktarılmasından kaynaklanan form farklılığı, bu zorunlu değişikliği gerektirmiştir.

Tablo 3.55. Cümle Çatısının Dönüşmesi

Kaynak	Erek
Âteş kâğıda yazılır ve dil-ile söylenir ve kulağ ile (75)	107. Yazarlar nitekim kâğıdda nârı Kulağda diñlenür dillerde cārī
Elli biñ yıl bu hâl üzre olsalar gerekdir. Her bir kişi ‘ilmine göre cezâ olunsalar gerekdir. (80)	209. Çekeler elli biñ yıl bu belâyı Göre herkes ‘amel deñlü cezâyı

Görüldüğü gibi nâzım-mütercim ilk beyitte özne alamayan edilgen “yazılır” fiilini, öznesi üçüncü çoğul şahıs olan “yazarlar” etken fiili ile karşılamıştır. İki beyitte ise “cezâ olunmak” fiili geçişsiz iken yardımcı fiil değiştirilerek “cezâ görmek” olarak geçişli hale getirilmiştir.

3.1.6.6.5. Fiillerin dönüşmesi

3.1.6.6.5.1. Bileşik fiilin basit fiile dönüşmesi

Nâzım-mütercim kaynak metinde yer alan bileşik fiillerin bir kısmını basit fiillere çevirmiştir. Manzumede 12 farklı yerde bileşik fiiller basit fiillere dönüştürülmüştür. Bir çeşit eksiltme özelliğine sahip olan bileşik fiillerin basit fiile dönüştürülmesi büyük oranda nâzım-mütercimin vezni sağlamak amacıyla başvurduğu bir yöntemdir. Aşağıda bu fiiller listelenmiştir.

Tablo 3.56. Bileşik Fiilin Basit Fiile Dönüşmesi

Kaynak	Erek	Kaynak	Erek	Kaynak	Erek
i’rîkâd et-	di-	etmiş ol-	it-	tekrâr et-	eyle-
neş et-	boz-	bilmiş ol-	bil-	şâdır ol-	çık-
lâyık ol-	gir-	ikrâr et-	söyle-	vefât et-	öl-
var et-	yarat-	şâdır ol-	çık-	tevḥîd et-	birle-

Görüldüğü gibi 12 fiilden dokuzu Arapça-Farsça kökenli kelimelerle oluşturulmuş bileşik fiiller olup üçü de Türkçe kökenli kelimeler ile üretilmiştir.

3.1.6.6.5. Basit fiilin bileşik fiile dönüşmesi

Bir çeşit ekleme olan basit fiillerin birleşik fiile dönüştürülmesi, bileşik fiillerin basit fiile dönüşmesine oranla çok daha fazla görülmektedir. Nâzım-mütercim her iki dönüştürmeyi de aynı amaçla yapmaktadır. Manzumede basit fiil dönüşmeleri 28 yerde gözlemlenmiş, aşağıda bu fiillerin listesi verilmiştir.

Tablo 3.57. Basit Fiilin Bileşik Fiile Dönüşmesi

Kaynak	Erek	Kaynak	Erek	Kaynak	Erek
kırtul-	felâh bul-	şakla-	sâlim it-	getir-	haber vir-
bil-	kâdir ol-	işle-	izhâr it-	çalış-	sa'y it-
öğret-	ta'lîm it-	getir-	dilinde ol-	çekil-	vezn it-
yeñile-	tecâid it-	inan-	taşdîk eyle-	digir-	ihyâ it-
ol-	hâşıl ol-	şor-	su'âl it-	indir-	nâzil ol-
öl-	mevte ir-	al-	'ırzına ir-	söyle-	tekellüm it-
ver-	ihsân eyle-	söyle-	îşâl it-	söyle-	muḥâtab idin-
dile-	murâd it-	in-	tenzîl ol-	dirilt-	ḥayât vir-
eyid-	telkîn it-				

Görüldüğü gibi nâzım-mütercimin diliçi çevirisinde yaptığı dönüştürmeler; cümle bazında olduğunda genel itibariyle sözdizimsel sebepler dolayısı ile, kelime ve kelime grubu bazında olduğunda ise vezni sağlamak için yaptığı anlaşılmıştır. Gerek erek kültürde metnin geleneğine uygun sözdizim için gerekse vezin için yapılan bütün bu dönüştürmeler nâzım-mütercimin amacına hizmet etmektedir.

3.1.6.7. Takdim-tehir

Takdim-tehir manzumede daha çok vezni ve kafiyei sağlamak için uygulanmıştır. Nâzım-mütercim manzumede 12 farklı yerde kelime grubu ölçeğinde takdim-tehir yöntemine başvurmuştur.

Tablo 3.58. Takdim-Tehir Örneği 1

Kaynak	Erek
Zâtında ve şîfâtında nazîri yokdur. (72)	47. Şîfâtında vü zâtında nazîri Bulınmaz yok-durur mişli vezîri
belki ekşer ‘avâm bildiği ve ahlâdıği gibi yañlış ve bozğun bile, imdi ol kişi... ebedî cehennemde qalacaqdır. (83)	265. Bozuk yañlış bilüp uysa ‘avâma Ebed girmeye ol dârü’s-selâma

Yukarıdaki örneklerde nâzım-mütercim aruz veznini sağlamak için takdim-tehir yapmıştır. Manzumenin “mefâilün mefâilün feûlün” vezni ile yazıldığı göz önünde bulundurulduğunda nâzım-mütercim 47. beytin ilk mısrasında iki kapalı bir açık olan “zâtında” kelimesi yerine veznin ilk takti’inde bir açık üç kapalı heceye ihtiyaç olduğu için “şîfâtında” kelimesini tercih etmiştir. Veznin ikinci takti’ini de “vü zâtında” kelimeleri karşılamaktadır. Yine benzer şekilde 265. beyitte de aynı durum söz konusudur. Nâzım-mütercim açık hece ile başlayıp üç kapalı hece ile mısrasına devam etmesi gerektiği için kapalı hece ile başlayan “yanlış” kelimesi yerine açık hece ile başlayan “bozuk” kelimesini tercih etmiştir.

Tablo 3.59. Takdim-Tehir Örneği 2

Kaynak	Erek
ve kıyâmet kopup kırk yıl bu ‘âlem ıssız yatsa gerekdir. (79)	162. Şu dem ki öleler kopup kıyâmet Qala kırk yıl cihân ıssız temâmet

Yukarıdaki örnekte görüldüğü gibi nâzım-mütercim veznin yanında kafiye için de takdim-tehir yöntemine başvurmuştur. Temelde yine vezin kaygısı olmasının yanında mısra sonunda “temâmet” kelimesi ile kafiyelenmesi sebebiyle de takdim-tehir uygulanmıştır.

3.1.6.8.Kaynak metne karşılık verme şekilleri

Bu başlıkta nâzım-mütercimin kaynak eseri nazma aktarırken cümle ve kelimelere karşılık vermede ne gibi tasarruflarda bulunduğu tartışılacaktır. Nâzım-mütercimin cümle ve kelimelere karşılık verme şekli onun kaynak esere sadakatinin ne seviyede

olduğunu ortaya koymaktadır. Çeviribilimde kaynak odaklı ve erek odaklı olarak ikiye ayrılan çeviri uygulamaları bulunmaktadır. Kaynak odaklı çeviride, kaynak metnin şekli ve kaynak yazarın üslup özellikleri erek kültür dikkate alınmaksızın erek metne aktarılır. Erek odaklı çeviri ise erek kültürün ve okurun beklentilerine göre yapılmaktadır.⁵⁵⁷ Erek odaklı çeviri kuramcılarının olan Gideon Toury'e göre bir çeviri kaynak metne yakın ise yeterli yani sadık, erek metne ve erek kültüre yakın ise kabul edilebilir yani serbest bir çeviridir. Toury betimleyici çeviri araştırmalarında kaynak metin ve erek metnin karşılaştırılması sonucunda bir çevirinin hem kabul edilebilir hem yeterli çeviri özelliği gösterebileceği görüşünü ortaya koymuştur.⁵⁵⁸ Özet olarak bir çeviri eserde hem kaynak metne hem de erek metne yakın yaklaşımların olduğu gözlemlenebilir. Bu da çevirinin bazı kısımlarının sadık bazı kısımlarının ise serbest çeviri ile aktarılabilmesi anlamına gelmektedir. Bu açıdan incelediğimiz esere bakıldığında yukarıda zikredilen nâzım-mütercimim eksiltme, ekleme, açıklama, özetleme, takdim-tehir ve dönüştürme çeviri stratejileri gerek nazım şekli gerekse çeviri amacı sebebiyle hedef okur odaklı yapılmıştır. Bu sebeple bunlar serbest çeviri şeklinde değerlendirilmiştir. Bu bölümde ise nâzım-mütercimim kaynak eserdeki kelime ve kelime gruplarına karşılık verme şekilleri dikkate alınarak çeviri eser sadakat açısından irdelenecektir.

3.1.6.8.1. Birebir alıntılar

Manzumede anlamı aktarmanın aksine kaynak eserdeki iletinin birebir doğrudan aktarıldığı yerler de bulunmaktadır. Bunlardan bazısı cümle hatta paragraf boyutunda bazısı ise kelime ve kelime grubu düzeyindedir. İster paragraf ister cümle ister de kelime boyutunda olsun, yapılan birebir alıntıların tamamı kaynak metne sadık kalındığını göstermektedir. Nâzım-mütercimim hangi boyutta kaynak esere sadık kaldığı ise ileride tartışılacaktır.

3.1.6.8.1.1. Cümle ve cümle gruplarının aynen aktarılması

Çok az yerde görülen bu özellik kaynak metindeki cümlelerinin ve ayetlerin aynen alıntılanması ile gerçekleşmiştir. İncelediğimiz eserin diliçi çeviri olması ve kaynak ve erek eser arasında nazım şeklinin farklı olması, cümle ve cümle grubu düzeyinde yapılan birebir alıntıları sadakat açısından değerlendirmeye imkân tanımaktadır. Zira

⁵⁵⁷ Şehnaz Tahir Gürçağlar, *Çevirinin ABC'si* (İstanbul: Say Yayınları, 2019), 127.

⁵⁵⁸ Jeremy Munday, *Introducing Translation Studies Theories and Applications*, 112.

manzumede beş yerde görülen Arapça ayet ve dualar form açısından da değişiklik yapılmaksızın mensur şekilde aktarılmış, ilaveten açıklama, tercüme veya yorum yapılmamıştır. Bunda ayet ve duaların diğer cümlelere göre daha zor nazma aktarılması ve bununla doğru orantılı olarak gelenek içerisinde nazma aktarmanın pek de yaygın olmaması etkili olabilir. Ayrıca mensur ayet ve hadislerin kutsal metin kabul edilmesi de ekleme-çıkarma ile muhtevaya ve forma müdahalede bulunulmamasının sebebi olarak gösterilebilir. Bütün bunlar nâzım-mütercimnin bu kısımlarda kaynak eserin içeriğine ve nazım şekline sadık kaldığını göstermektedir.

Tablo 3.60. Cümle ve Cümle Gruplarının Aynen Aktarılması

Ve mā-ḥalaḳtü’l-cinne ve’l-inse illā li-ya‘budūni (72)
Allāhumme innī e‘üzü bike min en üşrike bike şey’en ve ene a‘lemü ve estağfirüke limā lā a‘lemü inneke ente ‘allamü’l-guyüb* (85)
Uzḳur el-‘ahde’llezī ḥaracte ‘aleyhi mine’d-dunyā şehādete en lā ilāhe illā’llāhu vaḥdehū lā şerīke lehu ve eşhedu enne Muḥammeden ‘abduhū ve resūlühü ve enne’l-cennete ḥaḳḳun ve’n-nāra ḥaḳḳun ve enne’l-ba‘şe ḥaḳḳun ve enne’s-sā‘ate ātiyetun lā raybe fihā ve enne’llāhe yeb‘aşu men fi’l-ḳubūri ve enneke razīte bi’llāhi rabben ve bi’l-İslāmi dīnen ve bi Muḥammedin ‘aleyhi’s-şalātu ve’s-selāmu nebiyyen ve bi’l-Ḳur’āni imāmen ve bi’l-Ka‘beti ḳibleten ve bi’l-mü’mīnine ihvānen rabbī Allāhu lā-ilāhe illā ve huve rabbu’l-‘arşı’l-‘azīm (88)
Ḳul Rabbī Allāh ve dīnī el-İslām ve nebiyyī Muḥammedun ‘aleyhi’s-şalātu ve’s-selām.” (88)
Rabbi lā tezernī ferden ve ente ḥayru’l-vārişin (88)

3.1.6.8.1.2.Kelime ve kelime gruplarının aynen aktarılması

Kelimelere karşılık verme şekilleri de tamamen aruz ile bağlantılı bir tasarruftur. Kelimeler vezne uygun olduğunda nâzım-mütercimnin kelime ve kelime gruplarına müdahale etmeksizin bunları aynen nazma aktardığı görülmüştür. Bu durum kaynak eserin kelimelerine ve üslubuna sadık kalındığını göstermektedir.

3.1.6.8.1.2.1. İsim soylu kelimelerin aynen aktarılması

Nâzım-mütercimın kaynak eseri nazmederken isim soylu kelimeleri aynen aktardığı görölmüştür. Aynen alıntılanan isim soylu kelimelerin büyük bir kısmı Arapça-Farsça kökenli iken çok azı da Türkçe kökenlidir.

Tablo 3.61. Arapça-Farsça Kökenli İsim Soylu Kelimelerin Aynen Aktarılması Listesi

hattā	evvel	āhir	hīç	ezelī	ebedī	semī'	āvāz
mekān	ihtiyāç	hāzır	Yāhūd	müslimān	harāç	cizye	cehenne m
velīl	‘ālim	hülle	Burāk	‘arş	mīl	cezā	defter
imtiḥān	istiğfār	bāliğ	telkīn	ibrām	tarīk	ihtiyār	fūlān
Ādem	maḫşūd	noḫşān	farz-ı ‘ayn	mü'min	vākı'a	muṭābı k	her
Muḫammedi n	āli	tālib	Hāḫḫ	ya' nī	cinn	ins	illā
ma'rifet	sübütiyye	selbiyye	ḳādīm	teğayyūr	ḫayāt	cān	ilm
vāsıta	ḫalk	mazlūm	zālim	cehenne m	'ulemā	şefā'at	īmān
melekler	ḫidmet	kirāme n	kātibīn	ḫuvvet	sā'at	‘Azrā'ī l	İsrāfīl
şahīḫ	‘avām	ḳā'im	şā'im	beyān	tafşīlī	icmālī	kāfir
tefsīr	lāzım	zīrā	fikir	zāt	şifāt	naẓīri	kemāl
incīl	Dāvūd	Zebūr	şahīfe	İdrīs	şīt	ḫükm	ḳıyāmet
cennete	şirāṭ	günāh	ḫavz	ḳazā	ḳader	levḫ	muḫālīf
küfr	fışḫ	ḳudret	mümki n	ḳādir	kelām	te'ālā	Mūsā
peygamber	Cebrāīl	ḫarf	şavt	Ḳur'an	şerīf	ḳā'im	muşḫaf
ta'zīm	inkār	'alāmet	iḫtirāz	Rabb	zīnā	sā'ir	mükellef
vācib	ehl	sünnet	tamām	‘āşī	cāhil	cā'iz	‘azāb

Şūra	müvekkil	İzn	kerre	kitāp	ğayrı	Tevrāt	‘İsā
ķāğıd	ħayāl	maħlūk	cümle	ħayvān	īmān	tenzīh	şūreti
Bākī	nesħ	ba’zı	cā’iz	‘amel	Allāh	ümmet	şer‘
gāh	bātıl	namāz	nikāh	‘ādet	şehādet	ħac	tevbe
başar	her	berī	irādet	‘ālem	ħayr	şerr	ţā‘at
te’ennī	fıkr	ma’nā					

Yukarıdaki kelimelere dikkat edildiğinde nâzım-mütercimın özellikle dinî terimleri birebir aktardığı görölmektedir. Arapça-Farsça kelimelerle aruz vezninin daha kolay sağlandığı bir kenara bırakıldığında nâzım-mütercimın dinî terimleri doğrudan alıntılamaında hedef okura bu terimleri öğretmeyi amaçlaması da rol oynamaktadır. Nâzım-mütercimın bu tavrı kaynak metne sadakatini de ortaya koymuştur.

Tablo 3.62. Türkçe Kökenli İsim Soylu Kelimelerin Aynen Aktarılması Listesi

yapça	ile	andan	bu	şoñra	üç	adı	ķarşısı
yüz	bir	şoñ	ķişi	er	ol	başķa	baş
ana	atas	daħi	ne	her	gün	pes	bunlar
onu	çok	geri	yer	yeni	söz	var	ise
azıcık	çoğı	dil	gündüz	yañlış	şol	son	ucu
niçe	onatça	baba	birisi	bardak	ak	aylık	yol
üzerinde	yıldırım	at	köprü	ağır	sağ	sol	elli
biñ	dek	gölge	ayaķ	kuru	balçık	şimdi	kimi
gök	kırk	issiz	iki	boynuz	büyük	nesne	delig
tağ	dörder	ķanad	ikişer	üçer	erkek	dişi	kendi
aşağı	öñ	art	şalış	yok	belli	iş	ķar
eksik	ķulaķ	bizim	taş	göz	ayağ	ķavış	gice
ķarañı	ķara	çiçek	yaprak	ot	diri	et	ķan

sekiz	türlü	ben					
-------	-------	-----	--	--	--	--	--

Yukarıdaki Türkçe kökenli isim soylu aynen alıntılanan kelimelerin daha çok sıfat türünde olduğu görülmektedir.

3.1.6.8.1.2.2. Fiil soylu kelimelerin aynen aktarılması

Nâzım-mütercim manzumesini inşa ederken kaynak metindeki bazı fiil soylu kelimeleri aynen eserine aktarmıştır. Bunlar Türkçe kelimelerden ve Arapça-Farsça kelimelerden oluşan fiiller olarak iki kısımda incelenmiştir. Aşağıda bunların listesi verilmiştir.

Tablo 3.63. Tamamı Türkçe Kelimelerden Oluşan Fiil Soylu Kelimelerin Aynen Aktarılması

yarat-	öl-	ol-	işit-	deñil-	iste-	geç-	diril-
bil-	ye-	gerek-	gör-	doy-	git-	dağıt-	indir-
de-	iç-	devin-	et-	kanma-	birle-	göy-	in-
arıt-	in-	çalış-	gücü yet-	üşüme-	şan-	üfür-	düzel-
düş-	bit-	öğren-	yazıl-	beñze-	yaz-	ur-	kop-
gel-	ver-	aliver-	kur-	er-	geç-	yan-	seğirt-
emekle-	yükle-	düş-	susa-	kıl-	sakın-	koy-	bul-
getir-	öldür-	yerine gel-	inan-	boş ol-	dur-	çağır-	söyle-

Türkçe fiillerin yalnızca üçünün dışında kalan bütün fiiller basit yapıli kelimelerdir. Bileşik fiiller ise “gücü yet-, boş ol- ve yerine gel-“ dir.

Tablo 3.64. Arapça-Farsça Kökenli Kelime İle Yapılan Bileşik Fiillerin Aynen Aktarılması

ibrâm et-	şehâdet et-	istiğfâr et-	tevbe et-	telkîn et-	beyân et-	rücû' et-	hac et-
ikrâr et-	su'âl et-	'işyân it-	i'tikâd et-	delâlet et	edâ et-	kıyâmet kıp-	cân al-

bālīg ol-	mükellef ol-	tābī' ol-	şaḥīḥ ol-	ḳādir ol-	bāṭıl ol-	lāzım ol-	kāfir ol-
-----------	--------------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------

Yukarıda Arapça-Farsça kelimeler ile kurulan bileşik fiiller, daha çok ”et-“ yardımcı fiili ve daha sonra da “ol-“ yardımcı fiili ile sağlanmıştır. Bunun yanında “kıyâmet kop-“ ve “cân al-“ fiilleri de farklı yardımcı fiillerle kurulmuş bileşik fiillerdir.

Gerek isim soylu gerekse fiil soylu Arapça-Farsça ve Türkçe kelimelerin kaynak metinden olduğu gibi aktarılması nâzım-mütercimim vezne uymada problem yaşamadığı durumlarda kaynak metne sadık kaldığını göstermektedir. Vezin için kelime değişikliğine başvurduğu kısımlarda ise kaynak metnin iletisini sekteye uğratmayacak, anlamı olumsuz etkilemeyecek kelimeleri seçerek yine kaynak esere sadakatini ortaya koymaktadır.

3.1.6.8.2. Türkçe kelimeyi Arapça-Farsça kökenli kelime/ler ile karşılama

Kaynak metindeki kelimelerin aynı veya yakın anlamlı başka kelimeler ile karşılanması genellikle vezni sağlamak için uygulanmıştır. Bu durum, nâzım-mütercimim kaynak metinden uzaklaşıp erek metne yaklaştığını göstermektedir. Diliçi çeviri olması dolayısı ile kaynak metindeki kelime, aynen alınmayıp sadeleştirme, güncelleştirme, özetleme, biçime uydurma gibi sebeplerden dolayı erek kültüre yaklaştırılmaya çalışılmaktadır. Bu da aynı anlamda olsa bile farklı kelimelerle karşılanan kaynak sözcüklerin hedef kültür odaklı bir yaklaşım ile aktarıldığını ortaya koymaktadır.

Tablo 3.65. İsim Soylu Türkçe Kelime/leri Arapça-Farsça Kökenli Kelime/ler İle Karşılama Listesi

Kaynak	Erek	Kaynak	Erek	Kaynak	Erek	Kaynak	Erek
Tañrı	Allāh	gönül	dil	ḳarınca	mūr	eksiklig	noḳşān
Tañrı	Rabb	gizli	nihānı	ölü	mürde	nesneye	şey'
Tañrı	Hāḳ	yağmur	bārān	ağacı	nebātı	ten ve gövde	cisim
Tañrı	Ḳādir	ağaçlar	dıraḥtān	dil	lisān	yer	mekān

Taňrı	Ḥudā	oğlan	benī	yaradılmışlar	cihān	nesneler	eşyā
kendi	Mevlā	ķulađ	gūş	hareket	cünbiş	ādem oğlanları	nās
Taňrı	Raḥmān	gövde	cüşşe	şimdi	ḥālā	dest	el
göñül	ķalb	cānlılar	ḥalkā	şagış	ḥisāb	gün	rūz
sözler	elfāz	çıplaķ	‘uryān	baş	ser	kimi	ba’zı
söz	kelām	baldan	‘asel	tatlı	lezīz	Süt	leben
oğlancıklar ve ķızcağızlar	evlād-ı şıbyān	yıldızlar	nücūm	çok	ziyāde	gece	şeb
imdi	ān	ana	māder	baba	peder	şon	āḥir
ayak üzre	ķā’im	ķişi	şahş	yermiş	meyve		

Nâzım-mütercim Türkçe “Taňrı” kelimesine Arapça-Farsçada karşılığı olan yedi farklı kelime “Allāh, Rabb, Ḥaķķ, Ḳādir, Ḥudā, Mevlā, Raḥmān” ile karşılık vermiştir. Dikkat çeken hususlardan diğeri de nâzım-mütercimin Türkçe çoğul kelimelere Arapça-Farsça kelimelerle karşılık verirken kelimeleri Arapça-Farsça dillerin kurallarına uygun şekilde çoğul yapmasıdır. Bunlara “nesneler-eşyā”, “sözler-elfāz”, “yıldızlar-nücūm”, “ağaçlar-dırahtān” kelimeleri örnek verilebilir. Bunun yanında “oğlancıklar ve ķızcağızlar” kelime grubunu Arapça kelime grubu ile karşılamıştır. Türkçe küçültme eki olan “-cık” ve “-cağız” ekleri ise “sıbyān” yani “akıl balığ olmayan çocuk” anlamına gelen Arapça kelime ile karşılanmıştır. Ayrıca “oğlanlar ve kızlar” ifadesi de Arapçada ođul anlamına gelen “ولد” kelimesinin çoğulu olan “اولاد” kelimesi ile karşılanmıştır.

Tablo 3.66. Fiil Soylu Türkçe Kelime/leri Arapça-Farsça Kökenli Kelime/ler İle Karşılama Listesi

Kaynak	Erek	Kaynak	Erek	Kaynak	Erek
yürü-	mürūr	dilese	murād itse	söylen-	cārī
yaradan	ḥālīķ	in-	tenzīl ol-	boş ol-	fırķatde ol-
yeñileye	tecđīd it-	dirilt-	ḥayat vir-	çekil-	vezn it-

dimekle kal-	kifāyet et-	ölünceye dek	ömrü gāyet bulunca	ķurtul-	felāh bul-
eyit-	telķin et-				

Manzumede isim soylu kelimelere nispeten Türkçe fiil soylu kelimelerin Arapça-Farsça kelimelerle ifade edilmesi daha az görölmektedir. Arapça-Farsça fiil soylu kelimeler nazma aktarılırken daha çok isim olarak ve Türkçe yardımcı fiillerle bileşik fiil yapılarak kullanılmıştır.

3.1.6.8.3. Türkçe kelimeyi Türkçe kelime/ler ile karşılama

Tablo 3.67. İsim Soylu Türkçe Kelimeyi/Eki Türkçe Kelime/ler İle Karşılama Listesi

Kaynak	Erek	Kaynak	Erek	Kaynak	Erek	Kaynak	Erek
mümkün değil	ne mümkün	dirilik	dirlik	daķı	de	ķiķiniń	birinüń
üstünde	üzre	eger	ne kim	böylece	böyle	değil	uymaz
birisi de	sekizincisi	onların	bunların	yukarıda	üstte	bozgun	yalan
ol	şu	çok	şu denlü	-de	içre	ķanad	yüń
anda	içinde	ķaba	açık	depesine	ağzına boğazına	göre	deńlü
nesne	ne	bozuķ	bozgun	dede	ana	yukarıda	bu yire dek
birkaç	birer						

Nâzım-mütercimin en çok Türkçe isim soylu kelimelere karşılık verdiği kelime türü zamirlerdir. Ayrıca yer-yön zarflarına karşılık verirken de Türkçe kelimeleri tercih etmiştir.

Tablo 3.68. Fiil Soylu Türkçe Kelimeyi Türkçe Kelime/ler İle Karşılama Listesi

Kaynak	Erek	Kaynak	Erek	Kaynak	Erek	Kaynak	Erek
bil-	birle-	fısılda-	söyle-	konuş-	ol-	vir-	ko-

ulıcağ	bilinmek olıcağ	var et-	yarat-	kaldır-	kopar-	gel-	gönder-
yaradıl-	gel-	de-	vir-	yat-	öl-	in-	gel-
indir-	vir-	yarat-	var it-	al-	ver-	gel-	ol-
yürü-	benze-	koy-	gir-	boz-	gider-	oku-	duāda ol-
eyit-	de-	getir-	de-	gir-	bul-		

Yukarıda listelenen kelimelere bakıldığında, beyitler bütün olarak görülmediği takdirde bunların birbiri ile uyumsuz olduğu düşünülebilir. Bu noktada nâzım-mütercim vezne uyması için sadece fiilde değil cümlede de değişiklik yapmaktadır. Temel anlamı değiştirmeden yeni kelimelerle mensur ifadeyi beyit olarak inşa etmeye çalışmaktadır. Kelimeler arasındaki ilişkiyi cümlede geçtiği bağlamı ile anlamak için aşağıdaki örneğe bakmakta fayda var:

Tablo 3.69: Fiil Soylu Türkçe Kelimeyi Türkçe Kelime/ler İle Karşılama Örneği

ve Dāvūd ‘aleyhi’s-selāma Zebūr indirmiştir. Ğayrısı şaḥīfelerdir ki	170. Zebūr’ı ḥazret-i Dāvūd’a virdi Şaḥīfe bularuñ ğayrıya irdi
--	--

Görüldüğü gibi nâzım-mütercim “peygambere kitap vermek” ve “peygambere kitap indirmek” olarak fiilleri aynı anlama gelecek şekilde kullanmıştır. Hatta “ir-“ fiili de cümlede öznesi kitap yapılarak “peygambere kitap ırması” şeklinde “indirmek” fiili ile benzer anlamda kullanılmıştır.

3.1.6.8.4. Arapça-Farsça kökenli kelimeyi Arapça-Farsça kökenli kelime/ler ile karşılama

Tablo 3.70. İsim Soylu Arapça-Farsça Kökenli Kelimeyi Arapça-Farsça Kökenli Kelime/ler İle Karşılama Listesi

Kaynak	Erek	Kaynak	Erek	Kaynak	Erek	Kaynak	Erek
ḥamdu	ṣenā	seyyid	resūl	mü’mīn	merd	murād	maḫşūd

Ḳur'ān	Kitāb	te'ālāyı	lā-yezālī	mü'mine	zen	ṣābitler	ḳā'im
Ḥaḳḳ	ilāh	Ḥaḳ	pādiṣāh	tamāmca	cümle	teğayyür	tebeddül
berī	müberrā	berī	mu'arrā	ḥaste	bīmār	āṣikār	'ayān
dünyā	cihān	her	cümle	Allāh	Mevlā	mü'minde	'ālemde
muṭī'	ṣāliḥ	kāfir	küffār	vāsıtasız	bi'z-zāt	mi'rāc	'urucı
Allāh	Ḥudā	ezelī	dā'im	āteş	nārı	te'ālā	a'lā
āvāz	ṣadā	berī	noḳşān	te'ālā	ḥazret	Ḥod	İnsān
Peygam-ber	resül	lākin	velī	emr	fermāñ	insān	Ādem
'āṣī	'iṣyān	'ālem	cihān	ḥazret-i Muḥam-med	nebīmüz Aḥmed	İbrāhīm	Ḥalīl
tebdīl	tebeddül	şerīf	dīn	Allāh	Ḥaḳ	ins u cinn	şekāleyn
cümle	temāmet	Peygamber-ler	enbiyā	cennet	cinān	'ilm	'amel
mü'min	ehl-i imān	kāfir	ehl-i tuḡyān	terāzi	mīzān	cehennem	nār
kenār	etrāf	günāh	ḳabāḥat	günāh	cürm	Muḥam-med	Muṣṭafā
her	cümle	'ālimler	ehl-i 'ilmān	muḥālif	ḥilāfı	Ḥātır	ḳalb
'ibādet	tā'at	ḥelāl	cā'iz	kelime	lafz	mümkin	imkān
dīn-i islām	şeri'	şabāḥ	şubḥ	aḥşam	mesā	ḥazret	bā-şafā
mervī	rivāyet	müdāvemet	müdāvim	bāliḡ	bulūḡ	'ibādet	'amel
kāfir	mürted	vaḳtin	dem	evlād	şabī	cennet	dāru's-selām

Yukarıdaki kelimelere dikkat edildiğinde kelimelerin büyük bir kısmında nâzım-mütercim kapalı hece ile başlayan kelimeyi açık hece ile başlayana, açık ile başlayanı

kapalı olana tercih etmiştir. “dünyâ-cihân”, “hamd-senâ”, “Kur’ân-Kitâb” buna örnek gösterilebilir. Bunun ötesinde kapalı ile başlayan kelimeyi yine kapalı ile başlayana veya açık ile başlayanı açık olana tercih etmesi ise kelimelerdeki hece sayısı farklılığından kaynaklanmaktadır. Buna “her-cümle”, “Allâh-Hak”, “mü’mîn- ehl-i îmân” örnek verilebilir. Ayrıca “cehennem-nâr”, kelime-lafz” gibi hem açık-kapalılığı hem de hece sayısı farklılığından kaynaklı kelime tercihleri de vardır. Bunların hepsi nâzım-mütercimnin eseri aruz veznine uydurmak için uyguladığı hedef odaklı yöntemlerdir.

Tablo 3.71. Fiil Soylu Arapça-Farsça Kökenli Kelime/leri Arapça-Farsça Kökenli Kelime/ler İle Karşılama Listesi

Kaynak	Erek	Kaynak	Erek	Kaynak	Erek	Kaynak	Kaynak
tefsîr et-	ma ’nâ ol-	izni ol-	izn vir-	âvâz çık-	âvâz gel-	’azâb etme-	mîzân görme-
’azâb et-	’azâb gör-	kâdir ol-	mümkün ol-	hüküm olun-	hüküm it-	kâfir ol-	âgâh olma-
câiz ol-	şevâba iriş-	tevbe it-	şiddet-i îmân getür-	müdâvemet et-	müdâvim ol-	bâliğ olma-	bulûğa varma-
imtiḥân it-	imtiḥâna çek-	nikâḥ eyle-	nikâḥ et-	bâliğa olmadın	tıfl iken	istiḥfâf	taḥkîr it-

Yukarıda verilen listeden anlaşılacağı üzere nâzım-mütercim ya yardımcı fiili ya da yardımcı fiille bileşik fiil oluşturulan isimleri değiştirerek kelimelere karşılık vermiştir. Örneğin “’azâb et-“ den “’azâb gör-“ e, “imtiḥân it-“ den “imtiḥâna çek-“ e veya “âvâza çık-“tan “âvâz gel-“ e şeklinde yardımcı fiiller değiştirilerek aktarılmıştır. Bunun yanında yardımcı fiil aynı bırakılıp “kâfir ol-” “âgâh ol-” a, “kâdir ol-” mümkün ol-” a dönüştürülerek isim değişikliği ile manzumeye aktarılmıştır.

3.1.6.8.5. Arapça-Farsça kökenli kelime/leri Türkçe kelime/ler ile karşılama

Tablo 3.72. İsim Soylu Arapça-Farsça Kökenli Kelimeyi ve Eki Türkçe Kelime/ler ve Ek İle Karşılama Listesi

Kaynak	Erek	Kaynak	Erek	Kaynak	Erek	Kaynak	Erek
--------	------	--------	------	--------	------	--------	------

cümle	ķamu	ķadar	-ce	illā	ancaķ	vācib	gerek
berk	ķatı	-nā	-müz	cümle	ķamu	vāsıtasıyla	anuñla
ʾalā	-ya	cümle	bular	ki	kim	mi'rāca	göge
vaķtin	-duķda	vaķitde	-duķda	evvelki	biri	muahķhar	soñra
Hāķķ	Tañrı	cennet	uçmağ	cemīʾ	ķamu	ķadar	deñlü
tekrār	girü	aşıl	temel	tekrār	başdan		

Nâzım-mütercim genellikle kelime değışikliğine vezne uyması için gitmektedir. Bu yüzden yeri geldiğinde Türkçe yeri geldiğinde de Arapça-Farsça kökenli kelimelere başvurmaktadır. Fakat eğer kaynak eserdeki Arapça-Farsça kelime ile Türkçede karşılığı olan kelime aynı vezinde ise nâzım-mütercim buralarda Türkçe kelimeleri tercih etmektedir. Örneğin aşağıda “cennete” ile “uçmağa”, “cemīsinden” ile “kamusından” kelimeleri açıklık kapalılık ve hece sayısı açısından aynı olduğu için nâzım-mütercim nazma aktarırken Türkçe kelimeleri tercih etmiştir.

Tablo 3.73. Arapça-Farsça Kökenli Kelime/leri Türkçe Kelime/ler İle Karşılama Örneği

Hayrı ağır cennete ve şerri ağır gelenler cehenneme girseler gerekdir. (81)	217. Gire uçmağa olan hayrı ağır Ola ehl-i cehennem şerri ağır
Bizim peygamberimiziñ havzı cemīʾ sinden büyükdür. (81)	225. Birer havzı ola hem enbiyānuñ ķamusından büyükdür Muştafaʾnuñ

Aşağıdaki listede nâzım-mütercimin Arapça-Farsça kökenli kelimeler ve eseri nazmederken bu kelimelere karşılık olarak tercih ettiği Türkçe kelimelerin listesi verilmiştir.

Tablo 3.74. Fiil Soylu Arapça-Farsça Kökenli Kelimeyi ve Eki Türkçe Kelime/ler ve Ek İle Karşılama Listesi

Kaynak	Erek	Kaynak	Erek	Kaynak	Erek	Kaynak	Erek
--------	------	--------	------	--------	------	--------	------

şādır ol-	çık-	muttaşif	olup	berī	-da olmaz	emriyle ʾāmil	fermān tut-
zevāl	düken-	tevḥīd et-	birle-	lāzım	gerek	ķādır ise	güci irerse
tafşīl	añ-						

Listedeki kelimelere dikkat edildiğinde nâzım-mütercimın daha çok isim soylu kelimelere fiil soylu sözüklele karşılık verdiğı az da olsa fiil soylu kelimeleri de fiiller ile naklettiğı görülmüştür.

3.1.6.8.6. Kaynak metindeki eşanlamlı ve yakınanlamlı kelimelerden sadece biri ile karşılama

Eksiltmenin bir çeşidi olan kaynak metindeki eş anlamlı kelimelerden sadece birini nazma aktarma yöntemi nâzım-mütercimın hem gereksiz kelimeleri çıkarma hem de az sözle yine aynı bilgiyi verme amacına uygun bir uygulamadır. Sade ve öz bir anlatım eğitici metinlerin en temel özelliklerinden biridir. Bu sebeple yukarıda beyit ve cümle eksiltmeleri örneğindeki gibi nâzım-mütercim tekrar eden ifadeleri manzumeye dâhil etmemektedir.

Tablo 3.75. Kaynak Metindeki Eşanlamlı ve Yakınanlamlı Kelimelerden Sadece Biri İle Karşılama Listesi

Kaynak	Erek
tenzīhīdır; ya ʾnī arıtmakdır	arıtmakdır
münezzehdir, ārīdır ve beridir	müberrā
bile ve anlaya	bileler
tā... dek	varınca
tebeddül den ve tegayyür den	tebeddül den
ten ve gövde	cisim
ḥazret-i peygamber	muşafā
günāhı kadar	cürmince

bir cānibinden bir cānibine varınca	ṭūlī
hem dünyāda ve hem āḥiretde	iki ʿālemde
girmezden evvel	girmedin
kıyāmete deġin	ebed
īmān ve islāmı	beyān
bālīğ olmadık oġlancıklar ve kızcaġızlar	evlād-ı şıbyān
lā ilāhe illāʾllāh	tevḥīd

3.1.6.8.7. Birden fazla eşanlamlı veya yakınanlamlı kelime ile karşılama

Eklemenin bir çeşidi olan kaynak metindeki bir kelimeyi eş anlamları ile nazma aktarma yöntemi nâzım-mütercimın konuya vurgu yapmak veya açıklık getirmek amacıyla başvurduğu bir yoldur. Eğitici metinlerde ileti tam ve doğru bir şekilde hedef okura aktarılması gerektiği için nâzım-mütercim gereken yerlerde bu yöntem ile metnin açık olmasını sağlamaktadır.

Tablo 3.76. Birden Fazla Eşanlamlı veya Yakınanlamlı Kelime İle Karşılama Listesi

Kaynak	Erek
yaratdım	yaradup var itdüm
naẓīri	naẓīri, mişli vezīri
teġayyürden	tebeddül den teġayyürden
berī	müberrā, muʿarrā
işledigin	sözin fiʿlin
cānlılar	yir ü gök ehli
ʿameller	oruç, zekāt, taşadduk
her müʿmin	merd ü zenden ehl-i īmān
ḥazreti risāletden	resül-i bā-şafādan, nebīmüz ol Muḥammed Muşafāʾdan

Yukarıdaki örneklerde görüldüğü gibi nâzım-mütercim “yaratmak” kelimesinin anlamını vererek, “işlediğin” ifadesi ile kastedilenin sadece fiilî işler olmadığını sözlerin de kastedildiğini açıklar mahiyette eklemeler yapmıştır. Yine "hazreti risâlet" ile Hz. Peygamber'in kastedildiği övgü ifadeleriyle zikredilmiş, kaynak metinde “amel” den kastedilene “zekât, oruç, sadaka” gibi örnekler verilerek eser daha anlaşılır kılınmaya çalışılmıştır.

3.1.6.8.8. Cümle, kelime veya kelime grubunun zamir ile karşılanması

Eksiltme stratejisinin bir özelliği olan kaynak metindeki kelime ve kelime grubunun zamir ile karşılanması tekrar eden ifadelerin nazma aktarılmaması durumuna örnektir. Nâzım-mütercim özellikle tekrar eden ifadeler olduğunda bunu zamir ile karşılamaktadır. Tam bir eksiltme gibi, zikredilenleri metinden çıkarmak yerine bunlar ifadelerin yerine geçecek ve ifadeyi sadeleştirecek olan zamir ile özet mahiyetinde aktarılmaktadır.

Tablo 3.77. Cümle, Kelime veya Kelime Grubunun Zamir ile Karşılanması Listesi

Kaynak	Erek
imdi Hakk te'âlâyı kemâl-ı sıfatlarıyla muttasıfıdır ve nokşân sıfatlardan ârî ve berî idüğün	böyle
li-ya'rifüni	böyle
ol hizmeti	anı
zât-ı şerîfine	aña
Tañrı te'âlâ	anuñ
ba'zı kullarına	kimine
şol kişiler	şular
Tañrı te'âlâyı	anı
peygamberler	bular
evvel inen kitâblarıñ	olaruñ
her bir kişi	herkes
Hakk te'âlâ	andan

bir kişiye	birine
müslimānlık şıfatı, ol inanacak nesneleri	buları
küfür söyleyip kāfir olur küfür söylemegi	anı
lā ilāhe illā'llāh	bu

3.1.6.8.9. Zamirin cümle veya kelime grubu ile karşılanması

Zamirlerin kelime ve kelime grupları ile aktarılması, vezin için olduğu gibi nâzım-mütercimın konuya açıklık getirmek istediğı yerler için de başvurduğu yöntemlerden biridir.

Tablo 3.78. Zamirin Cümle veya Kelime Grubu İle Karşılanması Listesi

Kaynak	Erek
bizim	benī Ādem
onun	o Bārī
biz	ibni Ādem
buna	bu du'āya
bunlar	ibādetler

3.1.6.8.10. Değerlendirme

Kaynak metne karşılık verme şekillerine bakıldığında nâzım-mütercimın cümle ve kelime bazında yaptığı aynen aktarımlar, kaynak metne sadık kalındığını göstermektedir. Kelime ve kelime grubundan yapılan aktarımların ise ister aynen aktarım olsun ister yakın anlamlı başka bir kelime ile karşılansın, her iki durumda da metni vezne uydurma kaygısının güdüldüğü anlaşılmaktadır. Yine aynı şekilde kaynak metindeki kelimeyi birden fazla eş ve yakın anlamlı kelime ile karşılama ve birden fazla eş ve yakın anlamlı kelimelerin ise sadece birini kullanma da vezni sağlamak için başvurulan yöntemlerdendir. Cümleyi ve kelime grubunu zamirle, zamiri cümle ve kelime grubu ile karşılama gibi nâzım-mütercimın takip ettiği eksiltme ve ekleme olarak da değerlendirilebilecek bütün bu stratejiler ise metne açıklık kazandırmak veya tekrarları çıkararak eseri sadeleştirmek üzere uygulanmıştır. Sonuç olarak nâzım-

mütercim gerektiği yerde sadık gerektiği yerde serbest çeviri yöntemine başvurmuştur. Bunun yanında nâzım-mütercimin çeviri sürecinde iki meseleye dikkat etmeye çalıştığı gözlemlenmiştir. Bunlardan biri kaynak metnin muhtevası ve üslubunu korumaya çalışmak, diğeri ise; amacı doğrultusunda belirlediği biçimi yani mesnevi nazım türünü, vezin kusuruna mahal vermeden inşa etmeye çalışmaktır.

SONUÇ

Bu çalışmada diliçi çeviri kavramının ve uygulama alanlarının çerçevesi çizilmeye, XIV. yüzyıldan XIX. yüzyıla kadar olan süreçte Osmanlı edebiyat geleneğindeki nazma aktarma biçiminde görünüm kazanan diliçi çeviri ürünlerinin tanıtımı yapılmaya çalışılmıştır. Son olarak, çalışmamıza konu olan *Nazm-ı Risâle-i Rûmî Ahmed* isimli eser, manzum diliçi çeviri örneği olarak klasik Türk edebiyatı geleneğinin kendi iç dinamikleri de dikkate alınarak çeviribilim kuramları çerçevesinde incelenmiştir.

Çalışmanın giriş bölümünün ilk kısmında, öncelikle diliçi çeviri kavramından bahsedilmiş, Batı ve Türkiye’deki araştırmacıların diliçi çeviri hakkındaki görüşleri üzerinde durulmuştur. Sadeleştirme, özetleme, genişletme gibi Türkiye’deki diliçi çeviri uygulama alanlarının kısaca bir tasnifi yapıldıktan sonra diliçi çeviriyi kuramsal olarak değerlendiren, bunun alanını çizen ve diliçi çevrinin uygulama alanlarına dair yapılan çalışmalara dair literatür taraması yapılmıştır. Bunun sonucunda Türkiye’de ve Batı’da diliçi çeviri ile ilgili hazırlanan çalışmaların, bunun sadece belli başlı uygulama alanlarına temas ettiği anlaşılmıştır. Osmanlı diliçi çeviri faaliyetleri ile ilgili modern çalışmaların ayrı bir başlık altında ele alındığı kısımda ise, klasik Türk edebiyatı çeviri ürünlerinin çok azının çeviribilim zaviyesinden incelendiği gözlemlenmiştir. Giriş bölümünün ikinci kısmında ise, Osmanlı dönemi çeviri faaliyetlerini inceleyen modern araştırmalara değinilmiş ve bunlar genel hatları ile tanıtılmaya çalışılmıştır.

Birinci bölümde, çalışmamıza konu olan manzum diliçi çeviri örneğini Osmanlı edebiyat geleneğinde konumlandırmak amacıyla, bu gelenekte nesirden nazma aktarmaların diliçi çeviri bağlamında değerlendirileceğinden bahsedildikten sonra klasik Türk edebiyatında dillerarası kadar diliçi çevirilerin de çok fazla örneklerinin görüldüğü vurgulanmıştır. Çalışma diliçi çeviri çeşitlerinden “akd” yöntemi

(mensurdan manzuma diliçi eviri) ile sınırlandırılmasına rağmen bu alanda 30 farklı eser tespit edilmiştir. Bu eserlerin kısa sürede ve sınırlı araştırmanın sonucunda elde edilmesi, yazmaların kayıtlara hatalı ve farklı isimlerle geçirilmesi ve bütün yazmaların kataloglanmasının henüz tamamlanmamış olması gibi sebepler, aslında manzum diliçi çevirilerin tespit edilmemiş daha nicelerinin olduğunu göstermektedir. Ayrıca bu tür eserleri çalışanların araştırmalarını başlıklandırırken “nazm” veya “eviri” kelimelerini kullanmamış olmaları da bu ürünlerin tespitini zorlaştırmıştır. Bu yüzden çok fazla manzum diliçi eviri örneğinin gözden kaçmış olma ihtimali vardır.

İkinci bölümde, çalışmamıza konu olan Akhisarlı Rm Ahmed’in *Risle-i Rm* isimli eseri ve manzum diliçi çevirisi olan *Nazm-ı Risle-i Rm Ahmed*, eviriyazı ile aktarılmıştır. Bundan önce eserin temsil ettiği ilmihal geleneğinden bahsedilmiş ve manzum eserin şekil özellikleri hakkında bilgi verilen kısımda, nzım-mütercimin mesnevi formunu tercih ettiği ve aruz uygulamalarında bariz hatalar yapmadığı gözlemlenmiştir.

Çalışmanın nc bölümünde ise söz konusu manzum eser, Reiss’in metin türü ve Vermeer’in “skopos” kuramı bağlamında ele alınmıştır. Bunun yanında manzume Zethsen’in önerdiği bilgi, zaman, kültür ve mesafe parametreleri açısından da incelemeye tabi tutulmuştur. Nzım-mütercimin metin türü ve eviri amacı için belirlediği mikrostratejiler mesafe parametresi ve biçim ve üslupla da ilişkili olarak incelenmiştir.

Elde edilen bulgular sonucunda nzım-mütercimin kaynak metninin bilgilendirici/eğitici teknik metin türü kategorisine girdiği tespit edilmiştir. Hem eğitici hem de kendine has terimleri olması, eserin manzum teknik metin olarak değerlendirilebileceğini göstermiştir. Bu sebeple manzumenin teknik metin türü anlatımı ile kaleme alınıp alınmadığı ve biçim ve üslup tercihinin buna uygun olup olmadığı irdelenmiştir. Sonuç olarak nzım-mütercimin, açık bir anlatım için tamlamalardan ve söz sanatlarından; sade bir anlatım için tasvirler, gereksiz söz tekrarları ve açıklamalardan uzak bir dil kullandığı görülmüştür. Ayrıca kaynak metni doğru, eksiksiz ve anlaşılır şekilde aktararak metin türüne uygun bir üslubunun olduğu anlaşılmıştır. Biçim açısından bakıldığında ise nzım-mütercimin eserini mesnevi formunda inşa etmesi ve manzumenin akışını bozacak vezin kusuruna rastlanmaması

Osmanlı edebiyat geleneğindeki geleneksel uygulamaları dikkate aldığını göstermektedir. Vezinle kaleme alınan bütün eserlerde olduğu gibi çalışmamıza konu olan manzumede de nâzım-mütercim kaynak metinden en kolay kafiyeye bulabileceği kelimeyi seçerek manzumeyi ister istemez devrik bir yapıda inşa etmiştir. Daha doğrusu vezin bunu yapmayı zorunlu kılmıştır. Nâzım-mütercimin üslup ve biçim konusundaki tasarrufları çeviri mikrostratejileri başlığında ayrıntılı bir şekilde incelenmiştir.

Nâzım-mütercimin çeviri amacı; metnin dilini ve biçimini doğrudan etkilemektedir. Manzumenin sebep-i nazm bölümünden yola çıkarak eserin kolay ezberlenmek üzere daha çok çocuklar için kaleme alındığı anlaşılmıştır. Hem eğitici teknik metin olması hem de çocuklar için kaleme alınmış olması eserin açık, doğru ve sade bir anlatımla kaleme alınmasını gerekli kılmıştır. Skopos kuramında hedef okurun ve kültürün beklentilerinin dikkate alınması kaidesi sonucunda nâzım-mütercimin eseri nazma aktardığı görülmüştür. Manzumenin üslubu ve tercih edilen vezin yine nâzım-mütercimin üslubunu çeviri amacı ve hedef okuru doğrultusunda belirlediğini göstermektedir.

Bu bölümde özellikle manzum dili çevirinin biçimi ve üslubu, mikrostratejiler açısından ayrı bir başlıkta incelenmiştir. Nâzım-mütercimin çeviri amacı ile belirlediği bu yöntemler eksiltme, ekleme, özetleme, açıklama, anlamı aktarma, dönüştürme ve takdim-tehir başlıkları ile ele alınmıştır. Bunlardan eksiltme ve ekleme birim, beyit, cümle ve kelime bazında ayrı ayrı değerlendirilmiştir. Eksiltme kısmında nâzım-mütercimin hedef okur için sade bir üslup takip etmeye çalıştığı, bu yüzden tekrar eden ve kaynak eserin muhtevasını değiştirmeyecek olan kısımları çıkardığı gözlemlenmiştir. Ekleme kısmında ise yine hedef okurun iletiyi tam manası ile anlaması için açıklık kaidesi gözetilerek cümle ve beyit bazında eklemeler yapıldığı görülmüştür. Manzumenin eğitici metin olması nâzım-mütercimin bazı yerlerde kaynak eserde olmayan bilgileri eklemesine imkân sağlamıştır. Yine benzer şekilde özetleme ve açıklama yöntemleri de manzumenin sade ve açık olması için uygulanmıştır. Bütün bunlar nâzım-mütercimin hedef kültürü gözeterek serbest çeviri yöntemi ile eserini inşa ettiğini göstermektedir.

Kelime bazında yapılan eksiltme ve eklemelerin ise üsluptan ziyade daha çok eserin formundan kaynaklı, vezne uydurmak amaçlı yapılan uygulamalar olduğu tespit edilmiştir. Aynı şekilde dönüştürme, takdim-tehir ve kelimelere karşılık verme başlığı altında incelenen hususlar da veznin ve ahengin sağlanması amacıyla uygulanmıştır. Bunların arasında “Kelime ve Kelime Grubunun Aynen Aktarılması” başlığında, nâzım-mütercimim vezne uyduğu müddetçe kaynak metnin kelime ve kelime grubuna sadık kaldığı anlaşılmış, vezne uymayan kelimeler ise aynı veya yakın anlamlı başka kelimeler ile karşılanmıştır. Burada asıl dikkat çeken nokta, nâzım-mütercimim özellikle kelime bazındaki uygulamalara, aruz veznini sağlamak amacıyla başvurduğudur.

Manzum metnin biçim ve üslup incelemesinin sonucunda, nâzım-mütercimim kaynak eseri eğitici bir metin türünden seçtiği, amacını da daha çok çocukların bu eserin ezberini ve öğrenimini kolaylaştırmak olarak belirlediği görülmüştür. Bununla bağlantılı olarak metin türü ve amacının çeviri süreci, stratejisi ve metnin biçimini ve üslubunu belirlemede son derece etkili olduğu tespit edilmiştir. Çeviri sürecinde hem sadık hem serbest çeviri yöntemini takip eden nâzım-mütercimim kaynak metnin muhtevası ve üslubunda sadık, erek metnin biçiminde ise serbest çeviri yöntemine başvurduğu görülmüştür.

Bu çalışmanın sonucunda Vermeer’in çeviri amacı ve Reiss’in metin türü açısından değerlendirilen söz konusu manzumenin ne tür çeviri yöntemleri ile oluşturulduğu izah edilmeye çalışılmıştır. Nihayetinde Osmanlı’da yer alan diliçi çeviri ürünlerinin çeviribilim zaviyesinden de değerlendirilebileceği ortaya konmaya çalışılmıştır.

Bunun yanında araştırmalarımızın sonucunda, Osmanlı Anadolu sahasındaki çeviri ürünleri üzerine yapılan edebiyat ve çeviribilim çalışmalarının çoğunun iki alanın birbirinden istifade etmeden hazırlandığı anlaşılmıştır. Bu iki disiplinin birbirinden ayrı hareket etmesi incelenen çeviri ürünü hakkında sağlıklı bilimsel bilgiye ulaşmayı zorlaştıracaktır. Problemin farkında olan bazı araştırmacılar son yıllarda yaptıkları çalışmalar ile bu eksikliği giderme niyetinde görünmektedir.⁵⁵⁹ Fakat yine de az sayıda

⁵⁵⁹ Zehra Toska, “Evaluative Approaches To Translated Ottoman Turkish Literature”, *Translation: (Re)Shaping of Literature and Culture*, ed. Saliha Paker (İstanbul: Bogazici University, 2002), 58-76; Sadık Yazar, “Bir Bakir Araştırma Sahası Olarak Osmanlı Tercüme Geleneği”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 60/1 (2020):153-178; Cemal Demircioğlu, *From*

olmaları sebebiyle bu açığı kapatmak hayli zaman alacaktır. Bu probleme çözüm önerisi olarak tıpkı Saliha Parker, Zehra Toska, Sadık Yazar ve Cemal Demircioğlu'nun yaptığı gibi bu iki alanın araştırmacılarının birbirinden istifade ederek ortak çalışmalar ortaya koyması, iki alan arasında öğrenci değişimlerinin yapılması teklif edilebilir. Ayrıca çeviribilim bölümüne Türk dili ve edebiyatındaki çevirileri konu alan ve klasik Türk edebiyatı çeviri ürünlerini okuyup tahlil edebilme yeterliliğine ulaştıracak öncelikle Osmanlı Türkçesi, sonrasında klasik Türk edebiyatındaki tercüme faaliyetleri ile ilgili olarak şerh, haşiye, tefsir, vb. gelenekler ve belagatı konu alan derslerin müfredata dahil edilmesi önerilebilir. Çeviribilim tarihinin, teori, yöntem ve stratejilerinin Türk dili ve edebiyatı bölümü müfredatında yer alması ise aslında iç içe olan bu iki alan arasındaki mesafeyi biraz daha azaltacaktır.

Discourse to Practice: Rethinking "Translation" (Terceme) and Related Practices of Text Production in the Late Ottoman Literary Tradition ((Basılmamış) Doktora Tezi, Boğaziçi Üniversitesi, 2005).

KAYNAKÇA

- Abay, Muhammed. 1991. “Osmanlı Döneminde Yazılan Tefsir ile İlgili Eserler Bibliyografyası”. *Divan* (1):249-303.
- Abid Nazar Mahdum, Abid Nazar. 2001. “Ravzatü’ş-Şühedâ ile Hadîkatü’s-Sü’edâ Mukayesesi’nin Işığında Eski Türk Edebiyatı’nda Tercüme Anlayışı”. (Basılmamış) Dotor Tezi, İstanbul Üniversitesi.
- Acıduman, Ahmet. 2013. “Ankaralı Hekim Nidâî ve Ünlü Eseri Menâfiü’n-Nâs: XIV. Yüzyıldan Çocuk Hastalıkları ve Tıbbi Deontolojiye Bir Bakış”. *Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Dergisi* 56: 151-67.
- Adıgüzel, Niyazi. 2018. “Kuloğlu Şeyh Hacı İlyas’ın Dîvân-ı Mesâbih Adlı Eseri Üzerine Bir Değerlendirme”. *Rumelide Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi* (4):244-53.
- Aissani, Walid. 2015. “Intra-lingual Translation of Contracting Documents in Algeria”. Master’s thesis, University Kasdi Merbah Ouargla.
- Akar, Ali. 2014. “Bir Diliçi Aktarma Metni Olarak Mikatü’l-Cihad”. içinde *Gelibolulu Mustafa Ali Çalıştayı Bildirileri*. Ankara: TDK Yayınları.
- Akar, Metin. 1987. *Türk Edebiyatında Manzum Mi’rac-nâmeler*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Akçay, Ali İhsan. 2011. “Türk Edebiyatında Manzûm Akâidnâmeler: İnceleme Metin”. Doktora Tezi, Uludağ Üniversitesi, Bursa.
- Akçay, Yusuf. 2005. “Mustafa bin Muhammed’in İhlas Süresi Tefsiri (Giriş- İnceleme Metin- Ekler Dizini- Sözlük- Tıpkıbasım)”. Yüksek Lisans Tezi, Dumlupınar Üniversitesi, Kütahya.

- Aksan, Doğan. 2013. *Şiir Dili Ve Türk Şiir Dili*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Aksoy, Mustafa. 2000. “Uzun Firdevsi’nin Süleymanname’sindeki Destan Unsurları”. Doktora Tezi, Ege Üniversitesi, İzmir.
- Aksoy, N. Berrin. 1998. “Teknik Çeviri”. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi* 15(2):71-80.
- Aksoy, N. Berrin. 2002. *Geçmişten Günümüze Yazın Çevirisi*. Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- Aksoy, N. Berrin. 2005. “Translation Activities in the Ottoman Empire”. *Meta: Journal des traducteurs/Meta: Translators’ Journal* 50(3):949–956.
- Aksoyak, İsmail Hakkı. 2016. *14.yy’dan 19.yy.’a Anadolu ve Rumeli’de Yazılmış Türkçe Edebi Metinler Üzerine Söylenmemiş Sözler*. Ankara: Grafiker Yayınları.
- Albayrak Sak, Vesile. 2012. “Eski Türk Edebiyatında Tercüme Geleneği ve Bu Gelenekte Mantıku’t-Tayr Tercümeleri”. *Turkish Studies* 7(4):655–669.
- Albayrak, Nurettin. 2002. “Kul Mesud”. *TDV İslâm Ansiklopedisi* 26:352-53.
- Albayrak, Nurettin. 2008. “Ruhsatî”. *TDV İslâm Ansiklopedisi* 35:211.
- Alıcı., Lütfi 2001. *İhramcızade İsmail Hakkı Toprak Efendi; Hayatı, Şahsiyeti ve Eserleri*. Malatya: Somuncu Baba Araştırma ve Kültür Merkezi Yayınları.
- Aliye, Fatma. 2005. *Enin*. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.
- Alkan, Harun. 2019. “Bursalı Mehmed Tahir’in ‘Osmanlı Müellifleri’ Eserine Göre Bayramiyye-i Melamiyye’ye Mensup Sufiler”. Ss. 163-79 içinde *Hacı Bayram-ı Veli IV. Uluslararası Hacı Bayram-ı Veli Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, editör Vahit Göktaş ve Harun Alkan. Ankara: İlahiyat.
- Alpay Tekin, Gönül. 2003. “Eski Türk Edebiyatı Metinlerinin Bugünkü Türkçe’ye Açılmalarla Çevrilmesinin Gerekliliği Üzerine”. Ss. 233-54 içinde *Dil ve*

- Edebiyat Sempozyumu-2003*, Mustafa Canpolat Armağanı, editör Aysu Ata ve Mehmet Ölmez. Ankara: Eren Kitabevi.
- Altay, Ayfer Akansel. 2001. “Şiir Çevirisinde Çevrilemeyenler”. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi* 18(1):29-43.
- And, Metin. 1972. “Çeviriler ve Uyarlamalar”. içinde *Tanzimat ve İstibdat Döneminde Türk Tiyatrosu 1839-1908*. Ankara: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Arslan, Fahrettin. 2011. “Diliçi çeviri ve Gençliğe Hitabe”. *Türkoloji Dergisi* 18(1):125-34.
- Atik, Arzu. 2009. “Celilî’nin Leyla ve Mecnun’u ve Nizami’nin Leyla ve Mecnun’u İle Karşılaştırma”. Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Atik, Arzu. 2012. “Bir Hulasa Denemesi: Cevrî ve Selîmnâme’si”. *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* 8(8):21–36.
- Ay, Ümran. 2000. “Nidâî: Dürr-i Manzûm (İnceleme-Karşılaştırmalı Metin)”. Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi.
- Ay, Ümran. 2015. *Uzak Denizlerden Bir Hikâye: Fetihname-i Kal’a-i Cerbe*. İstanbul: Kocav Yayınları.
- Aydemir, Yaşar. 2003. “Türk Edebiyatında Kaside”. *Bilig* (24):133-68.
- Aydınlı, Ahmet. 2016. “Manzum Fıkıh Metinleri-I”. *Usûl İslam Araştırmaları* 26(26):137–170.
- Aydınlı, Ahmet. 2017. “Manzum Fıkıh Metinleri II”. *Usûl İslam Araştırmaları* 27:73-100.
- Aynacı, Mediha. 2009. “Osmanlı Kuruluş Dönemi Türkçe İlmihal Eserleri Çerçevesinde İlmihallerin Fıkıhî Yönden Değerlendirilmesi”. Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Baker, Mona. 2001. *Routledge.(2001). Encyclopedia of Translation Studies*. New York: Routledge.

- Balcı, Sezai. 2006. “Osmanlı Döneminde Tercümanlık ve Bab-ı Ali Tercüme Odası”. (Basılmamış) Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Ballı, Abdullah. t.y. “Dil İçi Çeviri ve Necip Fazıl’ın Reşhât Sadeleştirilmesi”. 13.
- Baltacı, Cahit. 2004. “Mektep”. *TDV İslam Ansiklopedisi*. 29: 6-7.
- Baydere, Muhammed ve Ayşe Banu Karadağ. 2019. “Çalığıuşu’nun Öz-Çeviri Serüveni Üzerine Betimleyici Bir Çalışma”. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi* 314–333.
- Bektaş, Selçuk. 2008. “Diliçi Çeviride Kültürel ve Dilsel Değişimden Kaynaklanan Çeviri Sorunları”. Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi.
- Benli, Şeyma. 2019. “Bir Metin Yazılırken Neler Değiştirilir: Dâf’u’l-Hüzn ve Mahzenü’l-Esrâr Örneği”. *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* 22: 137-70.
- Benli, Şeyma. 2019b. “Klasik Türk Edebiyatında Münazara”. Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- Berk Albachten, Özlem. 2005. “Diliçi Çeviriler ve Mai ve Siyah”. *İÜEF Fransız Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Dergisi*, Dilbilim, XIV, İstanbul 139–149.
- Berk Albachten, Özlem. 2013. “Intralingual Translation as ‘Modernization’ of the Language: The Turkish Case”. *Perspectives* 21(2):257-71.
- Berk Albachten, Özlem. 2015. “The Turkish Language Reform and Intralingual Translation”. *Tradition, Tension and Translation in Turkey* 118:165.
- Berk Albachten, Özlem. 2018. “Challenging The Boundaries of Translation and Filling The Gaps in Translation History: Two Cases of Intralingual Translation From The 19th-Century Ottoman Literary Scene”. Ss. 168–180 içinde *Moving Boundaries in Translation Studies*. Routledge.
- Berko, Bülent. 1986. “133 Yıl Önce Yayımlanan Yunan Harfleri ile Türkçe (Karamanlıca) Bir ‘Robinson Cruseo’ Çevirisi”. *Sosyoloji Konferansları* (21):135.

- Birkan Baydan, Esra. 2011. "Editing as Rewriting". *İÜ Çeviribilim Dergisi* 3(1-2011):55–79.
- Brems, Elke. 2018. "Separated by The Same Language: Intralingual Translation Between Dutch and Dutch". *Perspectives* 26(4):509–525.
- Budak, Ali. 2008. *Batılılaşma ve Türk Edebiyatı-Lale Devri'nden Tanzimat'a Yenileşme*. 2. bs. İstanbul: Bilge Kültür Sanat.
- Bursalı Mehmed Tahir. 1955. *Osmanlı Müellifleri*. C. 1. İstanbul: Matbaa-i Amire.
- Bülbül, Tuncay ed. 2017. *Filibeli Alaaddin Ali Çelebi, Hümayun-Name: İnceleme-Metin*. Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi (TÜBA).
- Bülbül, Tuncay. 2012. "Ramazan-zâde Abdünnâfi İffet Efendi ve Kitab-ı Nâfi'ü'l-Âsâr Nevbâve-i Simâru'l-Esmâr". *Turkish Studies* 7(1):447-609.
- Büyükkarcı Yılmaz, Fatma. 2013. "Nidâyî El-Ankaravî'nin Bilinmeyen Bir Eseri Mübâhesât-ı Mükeyyifât ve Aynı Konudaki Diğer Eserler". *Turkish Studies, International Periodical for The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* 8(3):681-704.
- Cahiz, Ebû Osman Amr b Bahr b Mahbub el-Kinani el-Leysi. 1969. *Kitâbü'l-hayevan*. C. 1. c. editör Abdüsselam Muhammed Harun. Beyrut: Dâru İhyai't-Türasi'l-Arabi.
- Caimi, Annamaria. 2006. "Audiovisual Translation and Language Learning: The Promotion of Intralingual Subtitles". *The Journal of Specialised Translation* 6:85–98.
- Canım, Rıdvan. 2018. *Latîfî Tezkiretü's-Şuarâ ve Tabsıratü'n-Nuzamâ (Tenkitli Metin)*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Canlı, Gülsüm. 2018. "Relocating Self-Translation from the Interlingual to Intralingual: Faulkner as a Self-Translaauthor". *transLogos Translation Studies Journal* 1(1):41–63.

- Canlı, Gülsüm. 2019. “William Faulkner’ın Sanctuary Adlı Romanının Kaynak ve Erek Dizgedeki Çeviri Serüveni: Diliçi Çeviri, Öz-Çeviri, Yeniden Çeviri ve Dolaylı Çeviri Kavramları Işığında Bir İnceleme”. Doktora Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi.
- Ceyhan, Adem ve Sercan Koşık. 2006. “Cemâlî’nin Risâle-i Durûb-ı Emsâl’i”. *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* (16):33-76.
- Ceyhan, Adem. 2010. “Hıfzî’nin Manzûme-i Emsâl’i Yahut Türk Atasözleri ve Deyimlerinin ‘Havas’ Diline Çevrilmiş Hali”. *TUBA* 34:85-119.
- Ceyhan, Âdem. 2011. “Tarihi Manzum Metinleri Nesre Çevirme Meselesi: Belîğ’in Gül-i Sad-Berg’i Örneği”. 9(1):104-40.
- Ceyhan, Nesîme. 2007. “Romanla Tanışan Neslin Tercüme Tekniği ve Tenkidine Dair Tartışmalar”. *Turkbilig/Turkoloji Arastirmalari Dergisi* (14):41-59.
- Christensen, Charlotte From. 2012. “Translation students’ ability to produce intralingual translation-A comparison with communication students”. Master’s thesis, Aarhus University.
- Connolly, David ve Aliki Bacapoulou-Halls. 2009. “Greek Tradition” editör M. Baker ve Gabriela Saldanha. *Routledge Encyclopedia of Translation Studies* 418-27.
- Copeland, Rita. 1995. “Translation and intralingual reception: French and English traditions of Boethius’ Consolatio”. Ss. 127-50 içinde *Rhetoric, Hermeneutics, and Translation in The Middle Ages: Academic Traditions and Vernacular Texts*. C. 11. Cambridge: Cambridge University Press.
- Coşan, Esad çev. t.y. *Makalât: Hacı Bektaş-ı Veli*. Ankara: Seha.
- Coşkun, Ali Osman. 1990. “Simkeşzade Feyzi”. *On Dokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* (5):33-39.
- Coşkun, Ali Osman. 1997. *Simkeşzâde Feyzî’nin Mesnevileri (İnceleme-Metin-Sözlük)*. Samsun: Biz Ajans.

- Coşkun, Ali Osman. 2009. “Simkeşzade Feyzi”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 37: 213-14.
- Çalka, Mehmet Sait. 2017. “Nüktedan Şair Hamâmî-zâde İhsân ve Divanı’ndaki Mizahi Manzumeleri”. *Karadeniz Arastirmalari Merkezi* 14(53):189-204.
- Çatıkkaş, Mehmet Ata. 1999. *Ahmet Midhat’ın Kelile ve Dimne Tercümesi: Hulasa-i Hümayunname*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Çelebi, Mustafa. t.y. *Varka and Gülşah*. editör A. Yıldız. Harvard: Harvard Üniversitesi.
- Çelebioğlu, Amil. 1998. “Türk Edebiyatında Manzum Dini Eserler”. Ss. 349-65 içinde *Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları*. İstanbul.
- Çetin, İsmet. 1998. “Türk Halk Hikâyeleri İçinde Hikâye-i Uğru ile Kadı”. Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Çolak, Murat ve Mesut Bayram Düzenli. 2014. “Hüseyin B. Ahmed Sirôzî’nin Hayatı, Eserleri ve Câmiü’l-Envâr ‘Alâ Tefsîri’l-İhlâs Adlı Eseri Üzerine Bir İnceleme”. *Turkish Studies* 9(9):407-36.
- Dalbudak, Şerife. t.y. “İşitme Engelliler İçin Dil İçerikli Altyazı Uygulamaları”. *Çeviribilim ve Uygulamaları Dergisi* (26):60–76.
- Davis, Kathleen. 2014. “Intralingual Translation and the Making of a Language in A Companion to Translation Studies”. Ss. 586-99 içinde *Blackwell A Companion to Translation Studies*, editör Sandra Bermans ve Catherine Porter.
- Delabastita, Dirk. 2017. “‘He Shall Signify from Time to Time’. Romeo and Juliet in Modern English”. *Perspectives* 25(2):189–213.
- Demircioğlu, Cemal. 2003. “19. Yüzyıl Sonu Türk Edebiyatında ‘Tercüme’ Kavramı”. *Journal of Turkish Studies / Türklük Bilgisi Araştırmaları* 27: 13-31.
- Demircioğlu, Cemal. 2005. “From Discourse to Practice: Rethinking ‘Translation’ (Terceme) and Related Practices of Text Production in the Late Ottoman

Literary Tradition”. (Basılmamış) Doktora Tezi, Boğaziçi Üniversitesi, İstanbul.

Demircioğlu, Cemal. 2013. “El-Cahız’dan Manastırlı Memet Rıfat’a: Arap Çeviri Kuramcıları İle Osmanlı Mütercimleri Arasındaki Bağlantılar.” *Turkish Studies* 8(13):739-59.

Demircioğlu, Cemal. 2016. *Çeviribilimde Tarih ve Tarih Yazımı*. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.

Demircioğlu, Cemal. 2018. “19. Yüzyıl Osmanlı Toplumunda ‘Çeviri’ye Yüklenen İşlevler”. Ss. 179-202 içinde *Journal of Turkish Studies (Türklük Bilgisi Araştırmaları)*Saliha Paker Armağanı. C. 2. Harvard University Department of Near Eastern Languages and Civilization.

Denizer, Faik Utkan. 2007. “Tarihi Metinleri Aktarma Problemleri-Dede Korkut Oğuznameleri ve Türkiye Türkçesine Yapılmış Aktarmaları Üzerine Kelime Düzeyinde Bir İnceleme”. Yüksek Lisans Tezi, Muğla Üniversitesi.

Denton, John. 2007. “‘...waterlogged somewhere in mid-Atlantic.’ Why American Readers Need Intralingual Translation but don’t often Get it”. *Traduction, Terminologie, Rédaction* 20(2):243.

Dilçin, Cem. 1983. *Örneklerle Türk Edebiyatı Şiir Bilgisi*. Ankara: TDK Yayınları.

Dilçin, Cem. 1993. “Mantıkut-Tayr’ın Manzum Çevirileri Üzerine Bir Karşılaştırma”. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi* 36(3):35-56.

Dilçin, Cem. 2007. “Divan Şiirini Günümüz Türkçesine Aktarma ve Diliçi Çeviri”. Ss. 225-47 içinde *Divan Şiiri ve Şairleri Üzerine İncelemeler*. İstanbul: Kabalcı Yayınevi.

Dilçin, Cem. 2007. “Divan Şiirlerindeki Paralel ve Ortak Söz Yapılarından Metin Eleştirisinde Yararlanma”. Ss. 35-66 içinde *Divan Şiirleri ve Şairleri Üzerine İncelemeler*. İstanbul: Kabalcı Yayınevi.

- Doğan, Enfel ve Eldina Memic. 2016. “Halid Ziya Uşaklıgil’in Ş. Kutlu Tarafından Sadeleştirilmiş Mai ve Siyah’ı Üzerine Bazı Tespitler”. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim (TEKE) Dergisi* 5(2):720-39.
- Doğan, Enfel. 2011. “Diliçi Çeviri ve Mehmed Rauf’un Eylül Romanında Yaptığı Diliçi Çevirisi Üzerine”. *Türkbilgi/Türkoloji Araştırmaları Dergisi* 12(21):1–21.
- Doğan, Şaban. 2012. “Yusuf’u Meddâh’ın Kadı ile Uğru Destânı ve Dil Özellikleri”. *Turkish Studies* 7(3):985-1036.
- Drábek, Pavel. 2014. “Functional Reformulations: Prague School And Intralingual Translation”. *Theatralia* 17(2):81-95.
- Duman, Musa. 2000. *Birgili Muhammed Efendi: Vasiyetname (Dil İncelemesi, Metin, Sözlük, Ekler İndeksi ve Tıpkıbasım)*. İstanbul: R Yayınları.
- Durmuş, İsmail. 1988. “Abdünnafi Efendi”. *TDV İslâm Ansiklopedisi* I.: 228.
- Durmuş, İsmail. 2003. “Meânî”. *TDV İslâm Ansiklopedisi* 28.: 206-7.
- Düzenli, Mesut Bayram ve Şahap Bulak. 2018. “Aruz Vezninin Türk Şiirine Tatbikinde Başvurulan İmlâ/Telaffuz Tasarrufları ve Mahiyetleri”. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi* 43:145-71.
- Düzenli, Mesut Bayram. 2014. “Hüseyin b. Ahmed Sirôzî’nin Câmiü’l-Envâr ’Alâ Tefsîri’l-İhlâs Adlı Eseri (1b-192b, İnceleme-metin)”. Doktora Tezi, Sakarya
- Eğri, Sadettin. 2014. “Manzum Tecvidler ve Tuhfe-i Şerîfi”. *Turkish Studies* 42:66-107.
- Eker, Ümit. 2012. “The Phrases in Translations of Historical Texts”. *International Journal Of Turkish Literature Culture Education* 1(1):124-57.
- Emmerich, Michael. 2014. “Translating Japanese into Japanese: Bibliographic Translation from Woodblock to Moveable Type”. *A Companion to Translation Studies* 599–611.

- Eren, Hulusi. 2017. *Dârendeli Kâtip-zâde Bekâyî: Maktel-i Hüseyin (Kitâb-ı Kerbelâ)*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Erenoğlu, Dilek. 2007. “Güvâhî’den Günümüze Atasözleri ve Deyimler”. *Turkish Studies* 4(2):1151-66.
- Erkan, Mustafa ve Mustafa Özkan. 1998. “Hoca Mesud”. *TDV İslâm Ansiklopedisi* 18: 189-91.
- Erkan, Mustafa. 1991. “Bahrü’l-Hakâik”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 4: 514.
- Erkan, Mustafa. 1995. “Ferahnâme”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 12: 359-60.
- Erkan, Mustafa. 1997. “Hatiboğlu”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 16: 461-62.
- Ersland, Anlaug. 2014. “Is Change Necessary? A Study of Norms and Translation Universals in Intralingual Translation”. Master’s thesis, University of Bergen.
- Eruz, Sakine. 2003. *Çeviriden Çeviribilime: Yüzyılımız Penceresinden Çeviribilimsel Gelişmelere Bir Bakış*. İstanbul: Multilingual.
- Even-Zohar, Itamar. 2004. “The Position of Translated Literature Within the Literary Polysystem”. s. 192-98 içinde *The Translation Studies Reader*, editör Lawrence Venuti. London and New York: Routledge Taylor and Francis Group.
- Fazlıoğlu, İhsan. 2003. “Osmanlı Döneminde ‘Bilim’ Alanındaki Türkçe Telif ve Tercüme Eserlerin Türkçe Oluş Nedenleri ve Bu Eserlerin Dil Bilincinin Oluşmasındaki Yeri ve Önemi”. *Kutadgubilig Felsefe-Bilim Araştırmaları* 3: 151–184.
- Feyzi. t.y. *Cevabnâme-i Mevlânâ-yı Mukaddis*. İst Üniv. Ktp.: T.428.
- Gottlieb, Henrik. 2005. “Multidimensional translation: Semantics turned semiotics”. Ss. 33–61 içinde *EU-High-Level Scientific Conference Series*, MuTra.
- Göktürk, Akşit. 1994. *Çeviri: Dillerin Dili*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

- Gölpınarlı, Abdülbaki. 1958. *Menakıb-ı Hacı Bektaş-ı Veli Vilayet-nâme*. İstanbul: İnkılap ve Aka Kitabevi.
- Göpferich, Susanne. 2007. "Translation Studies and Transfer Studies". *Doubts And Directions in Translation Studies* 72: 27–41.
- Gutas, Dimitri. 2003. *Yunanca Düşünce Arapça Kültür: Bağdat'ta Yunanca-Arapça Çeviri Hareketi ve Erken Abbasi Toplumu*. (trc. Lütfü Şimşek). İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Güler, Mehmet. 2017. "Şeyh Sinan Efendi'nin Manzum Tecvid Tercümesi". *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 10(52):144-71.
- Günay Köprülü, Sevtap. 2017. "Tıbbi Çeviri ve Zorlukları." *Electronic Turkish Studies* 12(7):249-62.
- Gündüz, Emrah. 2018. "Abdünnafi İffet Efendi ve Divanı (inceleme-metin)". Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi.
- Gündüzalp, Nuray Cihan. 2008. "Charles Baudelaire'in Şiirlerinin Türkçe Çevirileri Üzerine İnceleme". Doktora Tezi, Çukurova Üniversitesi.
- Günergun, Feyza. 2012. "Osmanlı'nın Avrupa Bilimi İle Münasebetleri 16-17. yy.'da Türkçe Çeviriler". s. 11. Bölüm içinde *Erken Modern Avrupa'da Kültürel Çeviri*, editör Peter Burke. İstanbul: İş Bankası Yayınları.
- Hacımuftuoğlu, Nasrullah. 1992. "Beyân". *TDV İslâm Ansiklopedisi* 6:22-23.
- Hagen, Gottfried. 2003. "Translations and Translators in a Multilingual Society: A Case Study of Persian-Ottoman Translations, Late Fifteenth to Early Seventeenth Century". *Eurasian Studies* 2(1):95–134.
- Hengirmen, Mehmet. 1990. *Güvâhî: Öğütler ve Atasözleri- Pend-nâme*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Hermans, Theo. 1997. "Translation as Institution". *Benjamins Translation Library* 20: 3–20.

- Hill-Madsen, Aage. 2014. "Derivation and Transformation: Strategies in Lay-Oriented Intralingual Translation". PHD Thesis, Aarhus University.
- Hill-Madsen, Aage. 2015. "Lexical strategies in intralingual translation between registers". *Hermes-Journal of Language and Communication in Business* (54):85–105.
- İlhan, Bilge. 2015. "Âşık Ruhsatî'nin Şiirlerinde Dini ve Tasavvufi Muhteva". Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara.
- İnal, İbnü'l Emin Mahmud Kemal. 2000. *Son Asır Türk Şairleri*. C. III. editör Hidayet Özcan. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi.
- İpek, Ali ve Güller Nuhoglu. 2015. "Eski Harflerle Basılmış Türkçe Tecvid, Usûl-i Fıkıh ve Kıraat Eserleri". *Kafkas Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* (4):147-57.
- İsen, Mustafa ve Rıdvan Canım. 1989. *Hamâmizâde İhsan Hayatı Eserleri ve Divanı*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- İsen, Mustafa. 2003. "Türkçenin Yazı Dili Oluşumunda Tercümenin Rolü". s. 137-153 içinde *Dil, Kültür ve Çağdaşlaşma*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayını.
- İslamaoğlu, Feyza. 2015. "Tartışmalı Yönleriyle Diliçi Çeviri Kavramı". *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 7(13):158-73.
- Jacobson, Roman. 1959. "On Linguistic Aspects of Translation". Achilles Fang ve diğerleri. *On Translation*, Cambridge, Mass (1959): 232-239.
- Kansu-Yetkiner, Neslihan ve Nihal Yetkin-Karakoç. 2015. "Yüzyıllık Süreçte Tevfik Fikret'in Şermin Yapıtı Bağlamında Diliçi Çeviri ve Yanmetin Olgusu". *Bilig* (75):195–226.
- Kapal, M. Nurefşan. 2018. "Uzun Firdevsî'nin Hayatnâme'si (İnceleme-Metin)". Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- Kaplan, Hasan. 2019. *Zîver ve Dîvânı*. İstanbul: Dün Bugün Yarın Yayınları.

- Karas, Hilla. 2016. "Intralingual Intertemporal Translation As A Relevant Category In Translation Studies". *Target. International Journal of Translation Studies* 28(3):445-467.
- Kartal, Ahmet. 2003. "Şebüsterî'nin Gülşen-i Râz'ı ile Elvân-ı Şîrâzî'nin Gülşen-i Râz Tercümesi'nin Mukayesesi". *Türk Dili ve Edebiyatı Makaleleri* 3: 121-176.
- Kaya Gözlü, Emel. 2008. "Muhyiddin Mehî'nin Müfid (Nazmü't-Teshîl) Adlı Eseri (İnceleme-Metin-Dizin) ve Bu Eserin XV. Yüzyıldaki Türk Tıp Dilinin Oluşumundaki Yeri". *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Konya.
- Kaya Gözlü, Emel. 2009. "Muhyiddin Mehî'nin Müfid(Nazmü't- Teshil) Adlı Eserinin Türk Edebiyatındaki Yeri ve Önemi". *Selçuklu Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi* 119-36.
- Kaya, Doğan. 1985. *Ruhsatî'nin Uğru İle Kadı Hikâyesi*. İstanbul: Anadolu Sanat Yayınları.
- Kaya, Doğan. 1991. "Sivas'ta Aşıklık Geleneği ve Aşık Ruhsatî". Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Kayaoğlu, Tacaddin. 1998. *Türkiye'de Tercüme Müesseseleri*. İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Kaylı, Ahmet. 2010. "A Critical of Birgivi Mehmed Efendi's(D. 981/1573) Works and Their Dissemination in Manuscript Form". Yüksek Lisans Tezi, Boğaziçi Üniversitesi, İstanbul.
- Kefeli, Emel. 1999. "Edebiyatın Gelişmesinde Tercümelerin Rolü: Tercüme Edebiyatı". *İlmi Araştırmalar* (7):147-155.
- Kelpetin Arpaguş, Hatice. 2000. "İlmihal". *TDV İslâm Ansiklopedisi* 22: 139-41.
- Kelpetin Arpaguş, Hatice. 2002. "Bir Telif Türü Olarak İlmihal Tarihi Geçmişi ve Fonksiyonu". *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 22: 25-56.

- Kılıç, Filiz. 2018. *Aşık Çelebi; Meşâ'irü 'ş- Şu'ara (Şairler Tezkiresi)*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Kınalızade. 2007. *Ahlâk-ı Alâî*. editör Mustafa Koç. İstanbul: Klasik Yayınları.
- Kırkıl, Harun. 2006. "Türk Edebiyatında Manzum İlmihal ve Fıkıh Kitapları ile Son Devre Ait Manzum Bir İlmihal: Manastırlı Mehmet Rıfat Bey ve Manzum İlmihali". *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* (7):433-476.
- Kiremitçi, Ferdi. 2012. "Klasik Türk Edebiyatında Öğretici Mensur Eserleri Nazma Aktarma Çalışmaları ve Sâdikî'nin Manzum Akaid-nâme Örneği". *Turkish Studies* 7(1):1501-39.
- Koç, Haşim. 2004. "Cultural Repertoire as a Network of Translated Texts: the New Literature After the Tanzimat Period (1830-1870)". (Basılmamış) Yüksek Lisans Tezi, Boğaziçi Üniversitesi, İstanbul.
- Köksal, Fatih. 2018. *Uzun Firdevsi Manzum Vilayetname (Tenkitli Metin)*. Ankara: Alevilik Araştırmaları Dergisi Yayınları.
- Köksal, Hasan. 1984. *Battalnâmelerde Tip ve Motif Yapısı*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Milli Folklor Araştırma Dairesi Yayınları.
- Köprülü, Orhan Fuat. 1996. "Firdevsi Uzun". *TDV İslam Ansiklopedisi*. 13:127-29.
- Levend, Agâh Sırrı. 1972. "Dinî Edebiyatımızın Başlıca Ürünleri". Ss. 35-80 içinde *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten*. Ankara: TDK Yayınları.
- Levend, Agâh Sırrı. 1973. *Türk Edebiyatı Tarihi*. C. 1. c. Ankara: TTK Yayınları.
- Mark, Herman. 1993. "Technical Translation Style Clarity, Concision, Correctness". Ss. 11-21 içinde *Scientific and Technical Translation*. C. 6, editör Sue Ellen Wright. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.
- Maronitis, N. Dimitris. 2002. "The Paradox of Intralingual Translation: Translating From Greek Into Greek". Ss. 33-44 içinde *In Ancient Greek and Byzantine Literature in the Modern World*, editör A. Shurbanov and A. Sideri.

- Meral, Arzu. 2013. "A Survey of Translation Activity in the Ottoman Empire". *Osmanlı Araştırmaları* 42(42):105–155.
- Michot, Yahya. 2010. *Ahmed-i Rûmî Akhisârî: Against Smoking An Ottoman Manifesto*. England: Kube Publishing.
- Michot, Yahya. 2016. "Ahmed-i Rûmî Akhisârî". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. Ek-1:60-62.
- Mossop, Brian. 2016. "'Intralingual translation': A desirable concept?" *Across Languages and Cultures* 17(1):1–24.
- Munday, Jeremy. 2008. *Introducing Translation Studies Theories and Applications*. London and New York: Routledge Taylor and Francis Group.
- Nord, Christiana. 2005. *Text Analysis in Translation: Theory, Methodology, and Didactic Application of a Model for Translation-Oriented Text Analysis*. C. 2. New York: Rodopi.
- Ocak, Ahmet Yaşar. 1992. "Battalnâme". *TDV İslam Ansiklopedisi* 5: 206-208.
- Ölker, Perihan ve Bekir Direkçi. 2009. "Hekim Mehmed Nidai'nin Manzum Tıp Risalesi: Keyf-i Kitab-ı Nidai". *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 22: 295-305.
- Ölker, Perihan. 2016. "Kabusname Çevirisi Özelinde On Beşinci Yüzyıldan On Sekizinci Yüzyıla Türkçenin Söz Varlığındaki Değişim". *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim (TEKE) Dergisi* 5(3):1114-34.
- Ölker, Perihan. 2018. *Bir Diliçi Aktarım Örneği Olarak Nazmizade Mürteza'nın Kabusname Tercümesi*. Konya: Palet Yayınları.
- Ölker, Perihan. 2018b. "Eski Oğuz Türkçesinden Klâsik Osmanlı Türkçesine Birleşik Fiil Tercihi: Kabusname Çevirisi Örneği". *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi* 43: 47-64.
- Öngören, Reşat. 2012. "İsmail Hakkı Toprak". *TDV İslam Ansiklopedisi*. 264-65.

- Özcan, Hatice. 2007. “Kaysûnîzâde Nidâî Muhammed Çelebi el-Ankarevî’nin Menâfiü’n-Nâs Adlı Eseri (Metin-Dil Özellikleri-Dizin)(57a-99b)”. Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Konya.
- Özçelik, Sadettin. 1990. “Nidâyî Menâfi’u’n-Nâs (Dil Özellikleri- Metin ve Söz Dizisi)”. Doktora Tezi, İnönü Üniversitesi, Malatya.
- Özçelik, Sadettin. 2007. “Nidai”. *TDV İslam Ansiklopedisi*. 33: 77-78.
- Özdingiç, Vicdan. 2006. “Güvâhî’nin Pendnâme’sinde Deyimler”. *Kubbealtı Akademi Mecmuası* 35(3):62-74.
- Özkan, Mustafa. 1983. “Pendnâme-i Güvâhî’deki Atasözleri”. *Türk Dünyası Araştırmaları* 27:222-47.
- Özkan, Mustafa. 1984. “Manyaslı Mahmut Gülistan Tercümesi (Giriş-İnceleme-Metin-Sözlük)”. Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- Özmen, Abdulsamet. 2019. “Türk Edebiyatında Manzum Tecvidlerden Risâle-i Tecvid”. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi* 4(8):1988-2005.
- Özmen, Ceyda. 2016. “Translating Science in The Ottoman Empire: Translator-Educators ss “Agents of Change” in the Ottoman Scientific Repertoires (1789-1839)”. *Osmanlı Araştırmaları Dergisi* (48):143-70.
- Öztoprak, Nihat. 1993. “Klasik Türk Edebiyatında Manzum Yüz Hadisler”. Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Öztürk, Furkan. 2009. “Diliçi Çeviride Şiirsellik ve Neşatî’nin Bir Gazeli”. *Turkish Studies* 4(6):360-73.
- Öztürk, İlyas. 2000. *Tarihsel Süreçte Çeviri*. Sakarya: Sakarya Üniversitesi.
- Özyaşamış Şakar, Sezer. 2005. “Birgivî Muhammed Efendi’nin Manzum Vasiyyet-nâmesi (Eleştirili Metin-Dil İncelemesi-Sözlük)”. Doktora Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, İstanbul.

- Paçacıoğlu, Burhan. 1993. "Battal-nâme". Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi. Kayseri.
- Paker, Saliha. 2009. "Terceme ve Nazire Olarak Çeviri: Kültüre Bağlı Kavramlar ve Osmanlı Çeviri Tarihi Araştırmalarına Bir Kavramsal Çerçeve Kurmak". *Journal of Turkish Studies= Türklük Bilgisi Araştırmaları: Cem Dilçin Armağanı* II, 33(2):89-110.
- Paker, Saliha. 2009. "Turkish Tradition" editör Gabriela Saldanha ve Mona Baker. *Routledge Encyclopedia of Translation Studies* 550-61.
- Pérez-Carbonell, Marta. 2018. "Intralingual Translation in Tu rostro mañana, by Javier Marías". *Aigne Journal* 4(2).
- Petraru, Ana-Magdalena. 2015. "Intralingual Translation—A Romanian Perspective". *International Journal of Communication Research* 5(1):31-39.
- Pillière, Linda. 2010. "Conflicting Voices: An Analysis of Intralingual Translation from British English to American English". *E-Rea. Revue électronique d'études sur le monde anglophone* 8(1):2-10.
- Piroğlu, Zehra. 1996. "Yetimî (Hayatı, Eserleri, Edebi Kişiliği ve Divanının Tenkidli Metni)". Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Konya.
- Reiss, Katharina ve Hans J. Vermeer. 2014. *Towards a General Theory of Translational Action: Skopos Theory Explained*. London and New York: Routledge Taylor and Francis Group.
- Reiss, Katharina. 1981. "Type, Kind and Individuality of Text Decision Making in Translation". *Poetics Today* 2:121-31.
- Saraç, Yekta. 2007. *Klasik Edebiyat Bilgisi Biçim-Ölçü-Kafiye*. İstanbul: 3F Yayınevi.
- Savaş, Bekir. 2018. "Intralingual Translation As A Means of Intergenerational Communication: A Linguistic Approach". *Journal of International Social Research* 11(55):181-93.

- Savory, Theodore. 1961. *Tercüme Sanatı*. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Basımevi.
- Screnock, John. 2018. "Is Rewriting Translation? Chronicles and Jubilees in Light of Intralingual Translation". *Vetus Testamentum* 68(3).
- Seel, Olaf Immanuel. 2015. "The Pragmatic-Functional Nature of Intralingual Translation and its Affinity to Top-Down-Procedures". *Parallèles* 27(2):71-83.
- Selçuk, Bahir. 2017. "Osmanlı Nesir Geleneğinde Çeviri Anlayışı, Ahlakus Saltana Çevirileri Örneği". s. 339-63 içinde *Klasik Edebiyatımızın Dili (Bildiriler) [Divan Şiirinin Dili Çalıştayı, Osmanlı Nesrinin Dili (2012, 2013 : Ankara)]*. Atatürk Kültür Merkezi Yayını, editör Mustafa İsen. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi.
- Sevinçli, Veysi. ed. 2007. *Letâyifnâme*. İstanbul: Töre Yayın Grubu.
- Sheikh, Mustapha. 2011. "Qādizādeli Revivalism Reconsidered in Light of Ahmad al-Rûmî al-Aqhisârî's Macâlis al-abrâr". Doktora Tezi, Oxford University, England
- Sheikh, Mustapha. 2015. "Taymiyyan Influences in an Ottoman-hanafî Milieu: The Case of Amad al-Rûmî al-Aqhisârî". *Journal of the Royal Asiatic Society* 1(1-20):25.
- Sheikh, Mustapha. 2016. *Ottoman Puritanism and its Discontents Ahmad al-Rûmî al Aqhisârî and the Qâdizâdelis*. United Kingdom: Oxford University Press.
- Sheikh, Mustapha. 2018. "Taymiyyan Tasawwuf meets Ottoman Orthodoxy: Reformed Sufism in the Thought of Ahmad al-Rûmî al-Aqhisârî". *Hartford Seminary* 186-206.
- Snell-Hornby, Mary. 1988. *Translation Studies: An Integrated Aproach*. John Benjamins Publishing Company.
- Solmaz, Bilal. 2017. "Türk Dili ve Edebiyatı Eğitiminde Dil İçi Çeviri: Aynbatlı Hamdi Baba Divanı". Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.

- Sona, İbrahim. 2017. “Tutnamelerin Türkçe Çevirisinden Hareketle Tercüme Metinlerde Dil Değişimi”. içinde *Klasik Edebiyatımızın Dili (Bildiriler) [Divan Şiirinin Dili Çalıştayı, Osmanlı Nesrinin Dili (2012, 2013 : Ankara)*, editör Mustafa İsen. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi.
- Sucu, Nurgül. 2006. “Eski Türk Edebiyatında Tercüme Geleneği”. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi* (19):125–148.
- Suçin, Mehmet Hakkı. 2007. *Çeviribilim: Öteki Dilde Var Olmak*. İstanbul: Multilingual.
- Suçin, Mehmet Hakkı. 2007. *Dünden Bugüne Arapça Çevirinin Serüveni*. İstanbul: Multilingual.
- Sue Ellen Wright. 1993. “The Inappropriateness of the Merely Correct: Stylistic Consideration in Scientific and Technical Translation”. Ss. 69-88 içinde *Scientific and Technical Translation*. C. 6. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.
- Sungurhan, Aysun. 2017. *Beyânî Tezkiretü’ş-Şuarâ (Şairler Tezkiresi)*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Tahir Gürçağlar, Şehnaz. 2019. *Çevirinin ABC’si*. İstanbul: Say Yayınları.
- Taş, Bünyamin. 2013. “Kuloğlu Şeyh Hacı İlyas ve Külliyyatı”. *Akademik Bakış Dergisi* (35):1-18.
- Taşköprülüzâde. 2007. *Eş-Şakâiku’n-Nu’mâniyye fî Ulemâi’d-Devleti’l-Osmâniyye (Osmanlı Bilginleri)*. İstanbul: İz Yayıncılık.
- Terzioğlu, Derin. 2013. “Where ’İlm-i Hâl Meets Catechism: İslamic Manuals of Religious Instruction in The Ottoman Empire in The Age of Confessionalization”. *The Past and Present* (220):80-114.
- Tezcan, Semih. 1995. “Mesud ve XVI. Yüzyıl Türk Edebiyatı Üzerine Yeni Bilgiler”. Ss. 65-84 içinde *Türk Dilleri Araştırmaları*. C. V. Ankara: Simurg Yayınları.

- Tietze, A. 2010. “60. Doğum Yılı Münasebetiyle Fuad Köprülü Armağanı”. içinde *XVI. Asır Türk Şiirinde Gemici Dili: Nigârî, Kâtibî, Yetîm*, VII. Ankara: TTK.
- Toska, Zehra. 1989. “Türk Edebiyatında Kelile ve Dimne Çevirileri ve Kul Mesud Çevirisi”. Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi.
- Toska, Zehra. 2000. “İleriye Yönelik Araştırmalarla İlgili Olarak Eski Türk Edebiyatı Sahasında Yazılmış Olan Tercüme Metinleri Değerlendirmelerde İzlenecek Yöntem/ler Ne Olmalıdır”. *Türklük Bilgisi Araştırmaları (Journal of Turkish Studies)* 24:291–306.
- Toska, Zehra. 2002. “Evaluative Approaches To Translated Ottoman Turkish Literature”. Ss. 58-76 içinde *Translation: (Re)Shaping of Literature and Culture*, editör Saliha Paker. İstanbul: Bogazici University.
- Toska, Zehra. 2015. “Ahmet Midhat’s Hulâsa-i Hümayunnâme a Curious Case of Politics of Translation, ‘Renewal, Imperial Patronage and Censorship’”. Ss. 73–86 içinde *Tradition, Tension and Translation in Turkey*. John Benjamins.
- Türk, Vahit. 1987. “Hatiboğlu’nun Bahrü’l-Hakayık’ı (Transkripsiyon)”. Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Türkeli, Yadigar. 2005. “Tanzimat’tan Sonra Türkçede Roman Tercümeleri (1860-1928)”. (Basılmamış) Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi, İstanbul.
- Türkoğlu, Serkan. 2012. “Bekâî Kitâb-ı Kerbelâ (İnceleme- Metin Tenkidi)”. Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, Erzurum.
- Uzun, Mustafa İsmet. 1997. “Hamâmi-zâde Mehmed İhsan”. *TDV İslam Ansiklopedisi* 435-36.
- Ülger, Mustafa. 2008. “19. Yüzyıl Osmanlı’da Felsefî Tercüme Faaliyetlerine Bir Bakış”. *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 13(2):298-306.
- Ülken, Hilmi Ziya. 2007. *Uyanış Devirlerinde Tercümenin Rolü*. İstanbul: Ülken Yayınları.

- Vermeer, Hans J.. 2004. “Skopos and Commission In Translational Action”. Ss. 221-33 içinde *The Translation Studies Reader*, editör Lawrence Venuti. London and New York: Routledge Taylor and Francis Group.
- Vlachopoulos, Stefanos. 2007. “Legal meanings across linguistic barriers: the intralingual and interlingual translation of laws in Greece and Cyprus”. *International Journal for the Semiotics of Law-Revue internationale de Sémiotique juridique* 20(4):305–325.
- Wall, Richard. 2000. “Intra-lingual Translation: Irish English-Standard English”. *Bells: Barcelona English language and literature studies* 11: 249–256.
- Yalçın, Tolgahan. 2019. “Dede Ömer Ruşeni’nin Âsâr-ı ‘İşk Adlı Mesnevisi’nin Diliçi Çevirisi”. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Arel Üniversitesi, İstanbul.
- Yavuz, Kemal. 1983. “Yavuz, Kemal, “XIII-XVI. Asır Dil Yadiğârlarının Anadolu Sahasındaki Türkçe Yazılış Sebepleri ve Bu Devir Müelliflerinin Türkçe Hakkındaki Görüşleri”. *Türk Dünyası Araştırmaları* 27: 9-57.
- Yazar, Sadık. 2011. “Anadolu Sahası Klâsik Türk Edebiyatında Tercüme ve Şerh Geleneği”. (Basılmamış) Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi.
- Yazar, Sadık, ed. 2012. *Gırnatı Seyahatnamesi’nin XVI. Yüzyılda Yapılmış Bir Tercümesi Tercüme-i Tuhfetü’l-Elbab ve Nuhbetü’l-A’cab*. İstanbul: Okur Akademi.
- Yazar, Sadık. 2014. “Osmanlı Dönemi Şiir Tercümesinde Karşılaşılan Biçimsel (Nazım Biçimi, Aruz ve Kafiye) Zorluklar”. Ss. 248-93 içinde *Eski Türk Edebiyatı Çalışmaları IX: Metnin Halleri: Osmanlı’da Telif, Tercüme ve Şerh*. İstanbul: Klasik Yayınları
- Yazar, Sadık. 2014. “Osmanlı Döneminde Fıkıh Sahasında Yapılmış Türkçe Eserler”. *Türkiye Araştırmaları Literatürü Dergisi* 12(23):49-166.
- Yazar, Sadık. 2018. “Bir Tercüme Metni Olarak Cem Sultan’ın Cemşid-i Hurşid Mesnevisine Dair Bazı Dikkatler”. Ss. 139-69 içinde *Cem Sultan ve dönemi*

[*Cem Sultan ve Dönemi Sempozyumu (2018 : Bursa)*]; Bursa: Osmangazi Belediyesi.

Yazar, Sadık. 2019. “Nergisî (ö. 1044/1636) ve İshak Hocası Ahmed Efendi (ö. 1120/1708) Örneğinde Osmanlı’da Tercüme Nazariyesi”. Ss. 245-61 içinde *Fuat Sezgin Anısına Bilim Tarihine Yeni Bakışlar*. Mardin: Mardin Artuklu Üniversitesi Yayınları.

Yazıcı, Tahsin. 1989. “Ahmed-i Rûmî”. *TDV İslâm Ansiklopedisi* 2:131-32.

Yekbaş, Hakan. 2012. *Divan Şiirinde Ashab-ı Kehf ve Raşih’in Ashab-ı Kehf Mesnevisi*. İstanbul: Kitabevi Yayınları.

Yekbaş, Hakan. 2013. “Mehmed Sa’îd Râşih”. *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*.

Yelten, Muhammet. 1999. “İşk-nâme”. *TDV İslam Ansiklopedisi*. 19.

Yeşilyurt, Şamil. 2011. “Ahmet Mithat Efendi’nin Romanlarında Yapı ve Tema”. Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi, Kayseri.

Yeter, Gaye Belkız ve Azize Altunsoy. 2018. “Recaizade Mehmet Celâl’in Hayal-i Celâl Adlı Eserinin Sadeleştirilmiş Metninin Diliçi Çeviri Bağlamında Değerlendirilmesi”. *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 11(1):251–264.

Yılmaz, Oğuz. 2015. “Türk Edebiyatı’nda Manzum Tecvidler”. Ss. 85-96 içinde *IV. Türkiye Lisansüstü Çalışmaları Kongresi-Bildiriler Kitabı III* (Kütahya, 14-17 Mayıs 2015). C. 3. İstanbul: İlem.

Yılmaz, Oğuz. 2020. “Şumnulu Hâfız Hilmî Efendi’nin Zafer Adlı Türkçe Manzum Tecvidi”. *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi* 1(24):519-38.

Yücel, Bekir. 2010. “İhramcızâde İsmail Hakkı Toprak; Hayatı ve Şahsiyeti”. Ss. 119-39 içinde *Bir Gönül Eri İhramcızade İsmail Hakkı*. Sivas: Buruciye Yayınevi.

Yüksel, Sedit. 1965. *Mehmed: İşk-nâme (İnceleme-Metin)*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.

- Zethsen, Karen Korning. 2007. "Beyond Translation Proper-Extending The Field of Translation Studies". *Traduction, Terminologie, Rédaction* 20(1):281–308.
- Zethsen, Karen Korning. 2009. "Intralingual Translation: An Attempt at Description". *Meta: Journal Des Traducteurs* 54(4):795-812.
- Zethsen, Karen Korning ve Aage Hill-Madsen. 2016. "Intralingual Translation And Its Place Within Translation Studies–A Theoretical Discussion". *Meta: Translators' Journal* 61(3):692-708.
- Zethsen, Karen Korning. 2018. "Access Is Not The Same As Understanding. Why Intralingual Translation Is Crucial In A World of Information Overload?" *Across Languages and Cultures* 19(1):79–98.

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı Soyadı: Esmâ ERBİL

Uyruğu: T.C.

Doğum Tarihi ve Yeri: 3 Nisan 1994, Konya

Elektronik Posta: esmearicioglu@gmail.com

EĞİTİM

Derece	Kurum	Mezuniyet Yılı
Lisans	29 Mayıs Üniversitesi	Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü-2017
Lisans	29 Mayıs Üniversitesi	İngilizce Mütercim- Tercümanlık-2018
Yüksek Lisans	İMU, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü	Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı-2020

YABANCI DİLLER

İngilizce: İyi (Okuma)

Arapça: Orta (Okuma-Dinleme-Konuşma)

Farsça: Başlangıç